

**РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ "СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ"
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ - ИНСТИТУТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ, ОДБРАНА И
МИР - СКОПЈЕ**

**ВЛИЈАНИЕТО НА БИЛАТЕРАЛНИТЕ СПОРОВИ НА ДРЖАВИТЕ
ОД ЗАПАДЕН БАЛКАН ВРЗ РЕФОРМИТЕ И ИСПОЛНУВАЊЕТО
НА КРИТЕРИУМИТЕ ЗА ЧЛЕНСТВО ВО НАТО И ЕУ**
(докторска дисертација)

МЕНТОР:
Проф. Д-р. Лидија Георгиева

ИЗРАБОТИЛ:
М-р. Бежим Максуди

СКОПЈЕ, 2013 ГОДИНА

СОДРЖИНА:

ВОВЕД.....	1
------------	---

ГЛАВА I

ТЕОРИСКИ ОСНОВИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Проблем на истражување.....	3
2. Предмет на истражување.....	7
2.1. Основни теоретски погледи за објаснување на предметот на истражување.....	7
2.2. Операционализација на истражувањето.....	15
3. Научна и општествена оправданост на проблемот на истражување.....	28
4. Цели и задачи на истражувањето.....	29
5. Основна хипотетичка рамка на истражувањето.....	32
6. Методолошка рамка на истражувањето.....	33

ГЛАВА II

ОСНОВНИ ТЕОРИСКИ ПОГЛЕДИ ЗА ОБЈАСНУВАЊЕ НА ИНТЕГРАЦИИТЕ И ПРОШИРУВАЊЕТО

1. Меѓународните односи и формирањето на меѓународните организации и институции.....	36
2. Различни теории за меѓународните односи.....	41
2.1. Реалистичката теорија.....	43
2.2. Регионализмот и регионалните институции.....	46
2.3. Институционализмот како теорија.....	48
2.3.1. Либералниот институционализам.....	51
3. Теории за интеграции.....	55
4. Теории за проширување.....	60
5. Реформирање на меѓународниот систем и односи.....	65

ГЛАВА III

КОНФЛИКТИТЕ И СПОРОВИТЕ ВО СОВРЕМЕНИТЕ ТЕОРИИ ЗА ИНТЕГРАЦИИ И ПРОШИРУВАЊЕ

1. Теории за конфликти.....	69
-----------------------------	----

1.1. Механизми и инструменти за решавање и разрешување на конфликтите	77
2. Споровите помеѓу теоријата и практиката.....	84
2.1. Стратегии и инструменти за решавање на споровите	92
3. Поврзаноста на современите конфликти со споровите	103

ГЛАВА IV

МЕЃУНАРОДНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И СОВРЕМЕНИТЕ СПОРОВИ

1. Меѓународните организации и современите спорови	108
1.1. ООН и решавањето на споровите	113
1.2. ЕУ и решавањето на споровите	118
1.3. НАТО и решавањето на споровите.....	123
1.4. ОБСЕ и решавањето на споровите	126

ГЛАВА V

ЕУ И НАТО - ИНТЕГРАЦИЈА И ПРОШИРУВАЊЕ

1. ЕУ како меѓународен фактор и нејзините проширувања	132
1.1. Проширувањето на ЕУ до 1991 година.....	132
1.2. Неутралното проширување на ЕУ	138
1.3. Источното проширување на ЕУ	140
1.4. Копенхашки критериуми	144
1.5. Искуства од проширувањето на ЕУ	146
1.6. ЕУ до Лисабонски договор.....	150
1.7. ЕУ по Лисабонскиот договор и односот кон проширувањето	154
2. НАТО како меѓународен актер	158
2.1. Проширувањето на НАТО до 1991 година.....	163
2.2. Проширувањето на НАТО по 1991 година.....	168
2.3. Критериуми за проширување.....	174
2.4. Искуства и ефекти од проширувањето на НАТО.....	178
3. Стари и нови конфликти и проширувањето на НАТО и ЕУ	181
4. Стари и нови спорови и проширувањето на НАТО и ЕУ	186

ГЛАВА VI

ЗАПАДЕН БАЛКАН – ЕУ И НАТО

1.	Западен Балкан и конфликтите	190
2.	Западен Балкан и споровите	197
3.	Западен Балкан и ЕУ	199
4.	Западен Балкан и НАТО	203
5.	Процеси на интеграција и асоцијација на Западен Балкан.....	205
6.	Критериуми за членство на земјите од ЗБ во ЕУ и НАТО	209
7.	Реформи за членство на земјите од ЗБ во ЕУ и НАТО	212
8.	Напредувањето на земјите од Западен Балкан во реформите според извештаите на ЕУ и НАТО	217
9.	Р. Македонија на патот кон ЕУ и НАТО	227

ГЛАВА VII

РЕШАВАЊЕТО НА СПОРОВИТЕ НА ЗЕМЈИТЕ ОД ЗАПАДЕН БАЛКАН И ИНТЕГРАЦИЈАТА ВО ЕУ И НАТО

1.	Историскиот развој на билатералните спорови на земјите од Западен Балкан	234
2.	Спорот помеѓу Турција и Грција	238
2.1.	Корените на спорот.....	238
2.2.	Билатералниот спор околу Кипар	242
2.3.	Билатералниот спор помеѓу Грција и Турција околу Егејското Море, островите и континенталниот гребен	249
2.4.	Процес на решавање на Кипарскиот спор и имплементација на различните договори.....	253
2.5.	Процес на решавање на споровите помеѓу Грција и Турција околу Егејското Море, островите, континенталниот гребен и имплементација на различните договори.....	261
3.	Спорот помеѓу Хрватска и Словенија	263
3.1.	Корените на спорот помеѓу Хрватска и Словенија	263
3.2.	Процесот на интеграција и спорот помеѓу Хрватска и Словенија.....	265
3.3.	Дипломатските напори за мировно решавање на спорот	266

3.4. Процес на преговори за мировно решавање на спорот	268
3.5. Арбитражата како инструмент за решавање на спорот	272
3.6. Улогата на ЕУ во изнаоѓањето на решение за спорот и имплементацијата на договорот	275
4. Спорот помеѓу Р. Македонија и Р. Грција за името	278
4.1. Дефинирање и корени на спорот за името помеѓу Р. Македонија и Р. Грција	279
4.2. Зачленувањето на Р. Македонија во ООН и Времената Спогодба	282
4.3. Процес на преговори за решавање на билатералниот спор помеѓу Р. Грција и Р. Македонија и напорите за интеграција во НАТО и ЕУ	286
4.4. Посредништвото како инструмент за мировно решавање на билатералниот спор.....	292
5. Модели и процеси на решавање на спорите на земјите од Западен Балкан	302

ГЛАВА VIII

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА И АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ

1. Примерок на истражувањето	307
2. Резултати од тестирањето на хипотезите	312
3. Заклучоци од тестирањето на главната и помошните хипотези	356
ЗАКЛУЧОК	362
БИБЛИОГРАФИЈА И УПОТРЕБЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	370
ПРИЛОГ	384

ВОВЕД

Меѓународните односи и институциите кои се директно вклучени во воспоставување на инструменти, механизми и модели за решавање на различни проблеми се посебно интересни за истражување. Уште од самото воспоставување на меѓународните односи како посебна научна дисциплина, како и разграничувањето и концептирањето преку најразлични пристапи, т.е. теории, се појавила дилемата на кој начин ќе се уредуват меѓународните односи, кои од моделите, односно теориите ќе бидат главни или водечки во воспоставените меѓународни односи и каков ќе биде пристапот во формирањето на различните меѓународни институции и организации. Токму овие последните ќе се појавуваат, односно ќе се формираат со една единствена цел – реструктурирање на меѓународните односи, а преку тоа и на улогата на државата во меѓународната сцена како актер кој треба да ги негува, заштитува и унапредува своите интереси и интересите на различните сојузи.

Речиси нема период од поновата историја на човештвото во кој меѓународните односи, а преку тоа и меѓународните институции не биле вклучени во клучните случувања. Војните, конфликтите, заканите, прегрупирањата, глобализацијата, економијата и другите концепти секогаш биле проследени со различни вклучувања на меѓународните односи, а преку тоа и на меѓународните институции. Да ги разгледаме светските војни и економските кризи, поларизацијата во различни безбедносни блокови и идеологии, па сè до нивното распаѓање и новите реструктурирања на меѓународните односи и глобализацијата како концепт кој сè повеќе навлегува во меѓународните односи и има големо влијание врз последните случувања.

Формирањето на ООН, НАТО и ЕУ приоднесе меѓународните односи сè повеќе да добиваат на значење во имплементирање на поставените правила за однесувањето на нивните членки, но и на земјите кои како свој императив го имаат зачленувањето. Овие меѓународни организации и институции нема да бидат само гарант на поставените услови и правила на дејствување, туку ќе наметнуваат и механизми, алатки и инструменти кои ќе придонесуваат кон заедничките вредности како што се добрите односи, мирот, безбедноста и др.

Не секогаш овие меѓународни организации и институции ќе можат да им одолеат на најразличните предизвици, особено на оние од поновата ера. Неколките примери од блиското минато ни ги покажуваат двете страни на овие субјекти кои имаат големо влијание во меѓународните односи. Едната страна ги претставува

значителните успеси на ООН, НАТО и особено на ЕУ, која преку концептот на економска соработка успеа не само да се надмине самата себеси, туку и да претставува успешна приказна за една меѓународна институција која со голем успех им одолева на предизвиците од минатото, сегашноста и иднината.

Преку процесите на интеграција и проширување НАТО и ЕУ покажаа дека можат, не само да бидат институции и организации на одредени членки со права и обврски, туку и меѓународно-глобални актери во меѓународните односи, мирот и безбедноста, како и да придонесуваат преку различните механизми и инструменти во решавање на проблемите кои можат да се трансформират од една во друга форма и да претставуваат закани и ризици за меѓународната заедница. Токму оваа проблематика, т.е. процесите на интеграција и проширување, како и поставените критериуми за членство ќе бидат приоритет во ова истражување.

Преку анализа на пристапот на меѓународните организации кон конфликтите, а особено кон споровите, во овој труд ќе се обидам да го истражувам и анализирам влијанието на меѓународните организации врз решавањето на истите, но и да поставам нови научни сознанија за влијанието на споровите врз исполнувањето на критериумите за членство во ЕУ и во НАТО. Низ неколкуте глави ќе се обидам да ја појаснам поврзаноста на критериумите и реформите за членство со споровите.

ГЛАВА I

ТЕОРЕТСКИ ОСНОВИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Проблем на истражување

Основна цел на овој дел од трудот е да се навлезе во почетната фаза на одредување на теоретската рамка, при што примарно ќе биде поставувањето на проблемот на истражувањето. Основен проблем на ова истражување е дефинирањето на влијанието на билатералните спорови помеѓу државите од Западен Балкан врз исполнувањето на критериумите за членство во НАТО и во ЕУ. Од разграничувањето и определувањето на влијанијата и другите фактори произлегува основниот предмет на ова истражување кој ќе го разработиме во наредниот наслов. проблемот на ова истражување е во областа на меѓународните односи, односно во рамките на теориите за меѓународните односи, влијанието на НАТО и на ЕУ во меѓународните односи, разрешувањето на конфликтите и споровите, процесите на интеграција и проширување, мирот и безбедноста и други состојби.

Р. Македонија уште од осамостојувањето поставуваше цели врз кои ќе се гради и унапредува. Добрососедските односи, вклучувањето и партиципирањето во различните глобални и регионални меѓународни институции и организации, станаа приоритет за унапредување на меѓународните односи и подлога за севкупен развој на политички, на безбедносен и на економски план. Периодот на осамостојувањето на Р. Македонија се карактеризираше со различни предизвици како: распаѓање на тогашната сојузна држава - Југославија, што беше проследено со голем бран на конфликти, насилства, жртви, повредени, егзодуси, етничко чистење, бегалци, големи разурнувања, Косовската криза, Конфликтот во 2001-та година и др. Овие настани од страна на меѓународната јавност се гледаа како невидени преседани после Втората светска војна.

Прелевањето на конфликтот, небезбедноста и несигурноста, различните притисоци за признавање на независноста од страна на различни земји (соседни и далечни), беа некои од причините за загрозување на мирот и безбедноста. Можноста за надминување на конфликтот (спречување од прелевање), надминувањето на различните притисоци, најчесто заради историските апетити на некои од соседните земји, се гледаше во активното вклучување на РМ во некој безбедносен или економски чадор, кој ќе биде гарант на опстанокот и напредокот на Р. Македонија. Оваа практика ја

применија и другите новоформирани земји по распаѓањето на Југославија, како и земји од Западен Балкан (Бугарија, Романија, Албанија и др.), кои го променија општественото уредување од социјализам во капитализам.

Сите овие настани, на некој начин, беа проследени со низа проблеми, отворени прашања и несогласувања, кои за краток период прераснаа во спорови. Како да не постојат проблеми кои не се наследени од минатото, при што уште повеќе се подгреваа страстите, дури до нарушување на дипломатските и добрососедските односи, праќање на протесни ноти, замрзнување на односите за одреден период, со реални индиции истите да прераснат во проблеми со конфликтен предзнак. Тргувајќи од овој факт, но и анализирајќи ја динамиката на решавањето на познатите билатерални спорови, можеме да кажеме дека токму од овие причини, најчесто се јавува определбата и големиот стремеж на овие држави за зачленување во меѓународните организации и институции.

Земјите од Западен Балкан, кои имаат низа отворени проблеми и прашања, меѓу кои и одредени билатерални спорови, својот спас го гледаат во приклучувањето (зачленувањето) во организациите, како што се НАТО и ЕУ. Но, процесот на зачленување не зависи само од аспирациите, заложбите и големиот процент на поддршката од граѓаните на земјите на Западен Балкан. Овој процес зависи од политиката и стратегијата за проширување на НАТО и на ЕУ, која најмногу се рефлектира преку воспоставување на услови, критериуми и одредници.

Проблемот со името помеѓу Р. Македонија и Грција, кој датира уште од 1992 година претставува најдобар пример за активното вклучување на меѓународните организации и институции во решавањето на ова прашање и влијанието на поставените критериуми за членство. Проблематиката на решавањето на спорот за името на почетокот беше претставена како Агенда за решавање на ЕУ, но поради незнаоѓање решение во еден временски период, ЕУ одлучи дека овој проблем е од пошироки меѓународни размери, при што ингеренции има само ООН.

Разгледувајќи ја хронологијата на развојот (проширувањето и зачленувањето на нови членки во НАТО и ЕУ), можеме со сигурност да истакнеме дека не секогаш политиката на овие две институции се придржувала до сопствените принципи кои ги имаат самите поставено. Со самите факти дека се воспостави една стратегија за проширување, како на НАТО, така и на ЕУ кон земјите од Централна и Источна Европа, се прекршија дотогашните принципи и критериуми (услови) за постигнување

на определено ниво на економски и општествен развој на земјите-членки на овие организации.

Токму овие настани доведуваат до перцепцијата дека процесот на проширување до границите на Русија најмногу е направен заради стратегиските интереси на западните земји. Не се разликуваат и интересите на ЕУ за проширување на пазарот кон Истокот на сметка на намалување на економската моќ на Русија.

Преку анализа на настаните, извештаите од овие меѓународни организации и институции се прави обид да се објаснат влијанието, улогата и посветеноста на лидерите на овие институции кон решавање на проблемите определени како билатерални спорови, низ процесите на проширувањето и интеграцијата.

Регионот во кој спаѓа Р. Македонија секогаш бил од огромен интерес, како на соседните земји, така и на големите и влијателните сили на меѓународната сцена. Токму ваквиот интерес често доведувал до предимензионирање на настаните и престојување на интересите од една во друга крајност. Карактеристиките на ова подрачје, мултиетичноста и мултиконфесионалноста секогаш (барем досега) биле главно алиби за зголемување на влијанието на големите сили, коишто поради неможноста од директно влијание врз настаните, својот интерес го манифестирале преку ангажирањето токму на одделни меѓународни организации и институции.

Значи, главен проблем во оваа теза ќе биде да се покаже какво е влијанието на поставените критериуми од страна на меѓународните организации (ЕУ и НАТО) врз процесот на реформи на земјите на Западен Балкан, влијанието на билатералните спорови и можноста за изнаоѓање на решенија за излегување од таквата ситуација.

Основен проблем на ова истражување е влијанието на поставените критериуми на меѓународните организации (ЕУ и НАТО) во процесот на евроинтеграција на земјите на Западен Балкан. Поради потребата од попрецизно дефинирање на предметот на истражувањето, потребно е да се направи поделба на неколку сфери на влијанија и тоа:

- да се дефинираат меѓународните организации, ООН, ЕУ и НАТО, како носители на проблематиката на поставување на критериуми за членство, но и како меѓународни актери со големо влијание врз меѓународните односи;
- да се дефинира географскиот и политичкиот поим за Западен Балкан, притоа анализирајќи ги сите настани од поновата историја (после осамостојувањето на Р. Македонија);

- да се дефинираат билатералните спорови, нивното влијание врз процесот на евроинтегрирање, општо врз земјите од Западен Балкан и посебно врз Р. Македонија.

Дефинирањето на различните поими ќе биде особено значајно за подеталното истражување, анализата и објаснувањата во овој труд.

2. Предмет на истражување

2.1. Основни теоретски погледи за објаснување на предметот на истражување

За поедноставно определување и операционализирање на поимот интегрирање, прво, ќе мора да направиме анализа на неколку поими од областа на меѓународните односи кои директно или индиректно се поврзани со теориите за интеграции. Најпрвин ќе го дефинираме поимот интеграции. Зборот интеграции-интегрирање потекнува од францускиот јазик „integration“, што во превод значи собирање, единство и сл. Најверојатно дека овој поим своите корени ги има и во некои математички теории, така што и од таму можеме да извлечеме дефинирање на поимот како „собирање на делови“. Но, со формирањето на првите меѓународни организации овој поим ќе добие нова димензија и форма. Посебно со формирањето на ЕУ и на НАТО, овој поим ќе стане рефрен во речникот на секојдневните медиумски известувања, собири на владини и невладини организации ширум светот.

Теориите за интеграции можеме да ги поделиме според подрачјата на влијанието на теории за меѓународните односи како федерализам(неофедерализам) и функционализам. Федерализмот претставува интегрирање на низа национални актери, кои заземаат значајно место во донесувањето на многубројни и важни политички одлуки од страна на политичарите и нациите, основани врз заемни политички и социоекономски норми и правила. Уште од почетокот на процесот на интеграции беше формулирано заемното дејствување на новите актери. Овие субјекти (актери) обично заземаат форма на федерални држави со хоризонтално и вертикално распространување на силата и моќта. Државите симултано ослободуваат дел од своите надлежности за сметка на надлежностите на меѓународните организации. Овие карактеристики претставуваат основа на функционализмот како теорија.

За разлика од функционализмот, неофункционализмот ги објаснува социоекономските проблеми кои се трансферираат и надвор од државните граници на едно општество и кои не можат за долго да се решаваат самостојно (се мисли само една држава), туку истите подлежат на моделирање и солучии за решавање на регионално ниво со помош на меѓународните организации.

Овие две теории повлекуваат уште една теорија, т.е. теоријата на хегемонија и стабилност, која пак, може да се каже дека го има последниот и најважниот одговор за теориите за интеграции. Слободното движење (премостувањето и прелевањето) на

внатрешните проблеми придонесува за активирање на механизмите за стабилност и хегемонија врз земјите и општествата кои хронично се нестабилни. Во неможност самите да ги решаваат различните проблеми (економски, безбедносни, политички, социјални и др.) истите излезот го гледат во интегрирање во некоја од меѓународните организации како ЕУ и НАТО.

Меѓународните односи се дел од политичките науки кои ги проучуваат односите помеѓу државите и глобалните прашања во еден меѓународен систем, вклучувајќи ги и правилата на државите, меѓувладините организации, невладините организации, мултинационалните корпорации и др. Тие ја определуваат, всушност, политиката на самите држави. Историјата на меѓународните односи почнува уште во првата половина на XVII век, кога започнува развојот на државите во поинаков модел од дотогашните. Вестфалскиот мировен договор (1648 година) се смета за почеток на легалното институционализирање на концептот „суверенитет“, што значи воспоставување на правила за внатрешното уредување на државите, почитување на правилата од страна на другите, но и правила за надворешно дејствување на државите. Токму овие правила ќе бидат темел на новите меѓународни односи, односи и правила кои ќе го регулираат дејствувањето на државите во еден поголем систем, но и нивното заемно дејствување. Повеќето теоретичари основата на дефинирањето на меѓународните односи ја пронаоѓаат во делата на просветителите како: Макијавели (N. Machiavelli), Хобс (Th. Hobbes), Кант (I. Kant) и Русо (J. J. Rousseau), како филозофи основачи на различни теориски правци, првенствено на либерализмот и реализмот.

Меѓународните организации претставуваат збир (здружување) на повеќе институции, тела и органи кои имат свој статус, цели, програма, сфери на делување, правила на одлучување, како и домсн на дејствување и во специфичните сфери во политиката, безбедноста, економијата и др. Ова претставува една генерална дефиниција на меѓународните организации. Според Абот и Снидал (K. Abbott and D. Snidal), меѓународните организации „претставуваат збир на норми, правила и однесувања на неколкуте меѓународни институции кои се дел од еден систем наречен организација, која може, има право и механизми, да донесува одлуки и правила за дејствување на одредени институции“. Ова значи дека меѓународните институции се само дел од една

поголема меѓународна организација, која по природа, структура и концепција е посложен збир, односно опфаќа поголем простор на дејствување.¹

НАТО претставува безбедносен колективитет, односно воено-политичка организација, која е практичен израз за ефикасен колективен напор помеѓу нејзини членки во поддршка на нејзините безбедносни интереси. *НАТО* или Северноатлантската алијанса (англиски: North Atlantic Treaty Organisation - NATO; француски: l'Organisation du Traité de l'Atlantique Nord - OTAN)², понекогаш нарекувана и Атлантска алијанса или Западна алијанса, е меѓународна безбедносна организација која била создадена со потпишувањето на Североатлантскиот договор на 4 април 1949 година. Оваа организација претставува систем за колективна одбрана со кој нејзините држави-членки се обврзуваат за заедничка одбрана во случај на напад од надворешен агресор. Каплан (L. Kaplan), ги воведува и дефинира новите поими за еволуцијата на *НАТО* и настаните после Студената војна и истите ги објаснува.²

ЕУ - овој поим, покрај другите е исто така мошне важен за дефинирање. Дефинирајќи го овој поим ќе се добие една пореална слика за тоа што претставува Европската унија. Таа (*ЕУ*) е наднационална и меѓувладина унија (заедница) на 28 демократски земји-членки (со неодамнешното приклучување на Хрватска на 1 јули 2013 година). Таа претставува најголема конфедерација на независни држави во светот, основана под ова име во 1992 година со Договорот за Европска унија (Договорот од Мاستрихт). Сепак, многу аспекти од Унијата постоеја и пред ова време, преку серија на претходни договори кои датираат од 1951 година. Активностите на *ЕУ* ги покриваат сите области на јавната политика, здравството, аграрната и економската политика, сè до надворешната политика и одбраната. Сепак, опсегот на нејзините овластувања многу се разликува во зависност од дадената област. Во зависност од тоа за која област станува збор, *ЕУ* може да претставува:

- федерација (во монетарната, аграрната, трговската и еколошката политика);
- конфедерација (во социјалната и економската политика, заштитата на потрошувачите, внатрешните работи на секоја членка);
- меѓународна организација (надворешната и безбедносната политика).

Една поопшта дефиниција за *ЕУ* е дека претставува: „сојуз на држави што делегираат дел од својот суверенитет и одредени права со една цел на заеднички

¹ Ken Abbott and Duncan Snidal, "Nesting, Overlap and Parallelism: Governance Schemes for International Production Standards", Memo for Alter-Meunier Princeton Nesting Conference, February 2006.

² Kaplan, Lawrence S. *NATO Divided, NATO United: The Evolution of an Alliance*. Praeger, 2004. 165 pp.

интереси, било тоа да се економски, политички или безбедносни. Проблематиката на ЕУ, нејзиното проширување, процесот на интеграција и друго, ја истражувале и следните автори: Н. Рингер (N. Ringer), К.Хоскинс (K. Hoskyns), А. Анели (A. Aneli), Д. Динан (D. Dinan) и др.³

Проширувањето на Западна Европа е еден голем чекор во интеграциската историја на Европа. Почнувајќи како Заедница од шест држави, Европската унија (ЕУ) сега брои 28 земји полноправни членки со над 500 милиони жители, благодарение на проширувањето. Ова може да се претстави како една успешна приказна. Но, многу прашања денес сè уште чекаат одговор, како на пример: кои се ефектите на проширувањето, каде се основаат практичните карактеристики на проширувањето, кои се ефектите на владението на ЕУ и др. Теоретски, проширувањето се концептуализира како групирање. На почетокот ќе се запознаеме со споредната сила на избор и теоријата за играње со вето. Од овие теории, доаѓаат заклучоците на ефектите на групирањето (големината) на политичката стабилност и вклучувањето на различните механизми за проширување. Градењето на овие теории поставува неколку хипотези за ефектот на проширување на ЕУ (но и на НАТО) и надворешната легислатива. Првата хипотеза се однесува непосредно за целосната надворешна легислатива, додека втората и третата хипотеза се фокусираат на специфичните видови легислативни акти.

Токму овие хипотези се клучни во теоретското определување на теориите за проширување. Но, често пати се поставуваат прашањата од типот: колку и како влијае (кои ефекти ги има) проширувањето во донесувањето на одлуки во ЕУ (но и во НАТО). Ова прашање бара прецизен и проширен одговор, базирајќи се во низата гранки на теориите за меѓународни односи. Првите студии на социолошките истражување го преземаат приматот на креирање на првите контури на теориите за проширување. Ова можеби е еден традиционален експеримент, кои своите варијабли ги наоѓа во општествените политички науки. Тука мора да се направи поделба на две рационални теории и тоа: на групирањето (величината) и теоријата на донесување на одлука, при што хипотезите ќе се потврдуваат со теориите на силата на избор и употребата на вето.

³ Ringer, Nils F. (February 2003). "The Santer Commission Resignation Crisis" (PDF). University of Pittsburgh. <http://aci.pitt.edu/2919/01/156.pdf>. Retrieved 2007-10-07., Hoskyns, Catherine; Michael Newman (2000). *Democratizing the European Union: Issues for the twenty-first Century (Perspectives on Democratization)*. Manchester University Press. pp. 106–7, Anneli Albi (2005). "Implications of the European constitution". *EU enlargement and the constitutions of Central and Eastern Europe*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2008. p. 204. Dinan, Desmond (2004). *Europe Recast: A History of European Union*. Palgrave Macmillan.

Во случајот на проширувањето на ЕУ, теориите спомнати погоре, не секогаш биле почитувани и практично потврдени. Разгледувајќи ги случаите со зачленувањето на Грција, Шпанија, па и на Португалија, не можеме да кажеме дека секогаш се почитувани високите стандарди како во случајот со нордиските земји (Шведска и Финска). Во согласност со теоријата на поставување на вето, високиот стандард на хетерогеност, комбиниран со влијанието на групирањето (големината), треба да води до една компактна политика за стабилност. Сакајќи да се дојде до подобро разбирање на заложбите на теоријата за воспоставување и употреба на вето, треба да се стимулира поголема политичка, економска, социјална и безбедносна стабилност на земјите-членки и аспиранти за зачленување (проширувањето на НАТО и ЕУ).

За да се разбере поимот проширување, тој треба теоретски да се операционализира и определи преку неколку начела. Како највлијателни фактори кои се претставуваат како карактеристики на проширувањето се: зголемувањето на влијанието на меѓународните организации (ЕУ и НАТО) во различни земји и простори, и тоа не само во Европа, туку и пошироко, поставувањето на различните услови (реформи, стандарди, одредници и др.) за земјите аспиранти за зачленување, облигациите и обврските кои произлегуваат по проширувањето и др.

Со цел да навлеземе во анализа на споровите, најпрвин треба да ги дефинираме и анализираме конфликтите кои, на некој начин, се директно поврзани со споровите. Голем број социолошки теории го истражуваат проблемот на конфликтите. Теориите за конфликтите корените ги имаат во идеите на Карл Маркс (К. Marx 1818-1883). Според марксистите, конфликтите се парафразираат како материјална интерпретација на историјата, односно дијалектички метод на анализа за социјалните договори и политичка програма за реформирање (револуција).

Материјалистичките размислувања за конфликтите започнуваат од базичните потреби на човечкото битие за живот, храна, и други добра. Значи, според овие теоретичари, токму овие потреби се клучните фактори, за почеток на првите активности кои можеме да ги оквалификуваме и дефинираме како конфликтно однесување. Овие начини на однесување се сретнуваат уште од античкото време.

Од сето ова можеме да заклучиме дека една од највлијателните општествени теории во конфликтните теории е токму марксизмот. Но, и другите теории како функционализмот, позитивизмот, критичката теорија, феминистичката теорија, постструктуралната и постколонијалната теорија и др., имат свое влијание врз теоретското операционализирање на конфликтите.

Конфликтните теории се елениорирани од низа социолошки теоретичари и филозофи како: М. Глукман (Max Gluckman 1911-1975), Џ. Рекс (John Rex 1925), Л.А. Кросер (Lewis A. Coser 1913-2003), Р. Колинс (Randall Collins 1941), Р. Дарендорф (Ralf Dahrendorf 1929-2009), Л. Гумпловиц (Ludwig Gumplowicz 1838-1909), В. Парето (Vilfredo Pareto 1848-1923), но најголемо влијание со сигурност можеме да кажеме дека имале Г. Шимел (Georg Simmel 1858-1918) и К. Маркс (Karl Marx 1818-1883).

Во конфликтните теории се операционализираат неколку базични конфликти. Еден од основните конфликти во конфликтните теории е конфликтот на класите (нивоата-интензитетот), каде имаме конфликти со висок и низок интензитет, кои пак подолу можеме да ги поделеме на неколку гранки. Според Ј. Хабермас (Jurgen Habermas), конфликтите на различните социјални структури и класи се предизвикани од многу мотиви, а не само од економските.

Една друга поделба на конфликтите е според расата и етничкото потекло, поточно како расно-етнички конфликти. Слично како во системот на класите и во оваа група конфликтите се предизвикани и иницирани поради престижот и силата на рангирањето на луѓето (расата и етничкото потекло). Конфликтите, исто така можеме да ги поделеме и врз основа на половата различност. Религиозните конфликти или конфликтите предизвикани поради различната професионалност, можеби се најрапространетите конфликти на денешницата.

Сите овие различни поделби на конфликтите според формата, доведуваат до уште една општа поделба на конфликтите на внатрешни и надворешни конфликти. Тргувајќи од оваа општа поделба, конфликтите можеме да ги делиме и на економски, политички, етнички, религиозни, конфликти заради недостаток на материјални добра (храна, вода, место за живеење итн.).

Конфликтите, исто така, можат да бидат предизвикани или да настанат поради: недостаток на комуникација, персонални конфликти, различни вредности, различни цели, методолошки разлики, несогласување со правилата, и др. Сепак, сите поделби и фактори водат до главните класични причини за конфликти.

Меѓународните недоразбирања, кои често пати ги надминуваат границите на националните држави можеме да ги определиме како меѓународни спорови. Тие најчесто се недоразбирања и проблеми помеѓу две и повеќе земји со цел да се контролира дел од некој простор (копнен, воден или воздушен). Но, не значи дека само поради контрола на простор може да настане спор. Недоразбирањата, несогласувањата и проблемите кои прераснуваат во спорови обично влечаат корени од минатото.

Природните богатства, етничката и демографските разлики на земјите, стратешките позиции на државите една кон друга, пошироките интереси за влијание и превласт врз други земји, се потенцијални извори за спор. Често пати, историјата е главната причина за отворање на некои спорови, кои со времето биле замрзнати или решени во корист на една од страните во спорот. Во нашиот случај, најинтересно е да ги разгледаме билатералните спорови и нивното разрешување, односно методите и формите на нивно разрешување.

Билатералните спорови претставуваат проблеми за отворени прашања помеѓу две држави. Секогаш низ историјата на човештвото постоеле несогласувања за одредени прашања помеѓу две или повеќе држави. Но, со текот на времето, отворените прашања и проблеми или биле решени (изнајдено е решение) или станувале иницијална каписла за војни, конфликти, агресији, закани и сл. Дури и најголемите конфликти што ги памети човештвото (Првата и Втората светска војна, Балканските војни и др.), биле иницирани токму од некој спор.

Една општа дефиниција за билатералните спорови дава Џ. Г. Мерилс (J. G. Merills), кој вели дека спровите претставуваат: „недоговарање надвор од правата на две земји со цел решавање на отворени проблеми за контрола на дел од територијата (земја, вода или воздух), етнички проблеми, религиозни и др.“⁴.

Од посебен интерес е да се најде соодветна дефиниција за билатералните спорови, која на некој начин ќе ги вклучува сите три вида спорови од интерес за ова истражување. Низ досегашниот развој и проширувањата на НАТО и на ЕУ имало неколку спорови кои можат да се определат како билатерални. Тоа се споровите меѓу: Германија/Полска; Унгарија/Романија; Грција/Турција за Кипар и др. Според актерите кои се вклучени во еден спор, споровите можеме да ги поделиме на: меѓународни (надворешни), внатрешни и билатерални спорови. Друга поделба на споровите е според причината поради која настануваат споровите. Врз основа на ова, споровите можеме да ги поделиме на:

- територијално-гранични спорови (копнен, воден и воздушен простор);
- политички спорови (политичкото влијание на една држава врз друга);
- етнички спорови (со други зборови, малцинските спорови кои се појавуваат како резултат на присутноста на различните етнитети во една држава);

⁴ J. G. Merills- International dispute settlement 2006, Cambridge University Press, 2006.

- религиозни спорови (религиозното влијание на една држава врз друга држава што може да резултира со спор) и др.

Неколку спорови кои биле присутни не само по завршувањето на Студената војна, туку и порано, се добра основа за анализа, истражување и споредба со билатералните спорови кои се од наш интерес во ова истражување. Начинот на вклучување на меѓународните институции во решавањето на билатералните спорови помеѓу земји-членки на НАТО и ЕУ со земји аспиранти и кандидатки за зачленување, се најдобриот показател за тоа на кој начин влијаат овие организации врз процесите на решавање на билатералните спорови. Пример од блиското минато за билатерален спор и негово решавање претставува билатералниот спор помеѓу Германија и Полска.

Често пати се поставува прашањето: кои би биле најсоодветните стратегии и инструменти за решавање на споровите. Ова проблематика е проучена уште со појавувањето на првите спорови, кои најчесто завршувале и прераснувале во војни и конфликти, иако индициите не биле до тој степен поради баналноста на причините на појавување. Формирањето на првите меѓународни организации и институции довело до поставување на инструменти, механизми и методи за решавање на споровите. ООН и другите меѓународни и регионални организации и институции, поседуваат низа алатки за решавање на споровите кои горе-долу се слични со алатките за решавање на конфликтите. Најчестите методи, механизми и инструменти кои се употребуваат за решавање на споровите се: *правните методи и инструменти, арбитражата, преговорите, помирувањето, посредувањето и др.* Една друга поделба во однос на начинот на решавање на споровите е во врска со политичките и правните инструменти. Треба да се спомене дека ООН преку своите институции и органи може да решава и разрешува спорови и тоа преку СБ - политичките спорови, додека од правен аспект тоа го чини Меѓународниот суд на правдата.

Овие се главните методи и инструменти кои се клучни и се дел од методите на решавање и разрешување на конфликтите. Кога станува збор за стратегиите кои најчесто се употребуваат во решавање на споровите, тие се: *дипломатијата, стратегиите за решавање на конфликтите, менаџирањето со споровите, стратегијата за неутрално прибирање и изнаоѓање на факти итн.*

Ако има индикации дека еден меѓународен или билатерален спор може да прерасне во конфликт, тогаш треба да се применуваат највлијателните и најитните методи и инструменти за решавање на споровите. Најчесто се применуваат сите мирољубиви средства и т.н. „меки“ алатки, методи и инструменти за решавање на

споровите. Зголеменото влијание на НАТО и ЕУ во подрачјата и државите што имаат меѓународен спор или билатерален спор, доведува до преговори (билатерални или мултилатерални преговори) и посредување - преговарање (преку специјален претставник на највлијателните меѓународни организации) во процесот на решавање на спорите. Билатералниот спор за името помеѓу Р. Македонија и Грција од регионален прерасна во меѓународен спор кога ЕУ се прогласи за ненадлежна во 1995 година за решавање на овој спор. Иако оттогаш поминаа скоро две децении, сепак ООН и покрај сите напори и преземени чекори, сè уште не може да најде решение или сила за решавање на овој спор.

Добра илустрација претставува и случајот на билатералниот спор помеѓу Хрватска и Словенија, каде навидум е постигнат договор и се чека целосна разрешница. Двете држави покажаа добри намери, ентузијазам и подготвеност да ги прифатат насоките од Европскиот арбитражен суд за решавање на територијалниот спор, кој моментално трае и се очекува скорешна завршница, но Хрватска веќе стана членка на ЕУ и со право може да се констатира дека секое постигнато решение преку Арбитражниот суд нема да претставува пречка во понатамошната имплементацијата.

Сепак, остануваме на ставот дека со зголемена заложба и ангажирање на сите влијателни регионални и меѓународни организации како што се: ООН, ЕУ, НАТО, ОБСЕ и др., и нашиот случај може да добие разрешница преку познатите стратегии, методи и инструменти за решавање на спорите, како што се: арбитражата, посредувањето, дипломатијата, преговорите и др.

2.2. Операционализација на истражувањето

Промената на опкружувањето, новото обликување на заканите и опасностите за мирот и безбедноста, беа предизвик повеќе за трансформација и реформи во ЕУ. Најзначаен настан во поновата историја на ЕУ, несомнено претставува падот на Берлинскиот ѕид и обединувањето на Источна со Западна Германија, која пак автоматски стана дел од ЕУ. Сите овие настани беа доволна провокација за да се преземат крупни чекори за подготовка на оваа организација во пресрет на новите предизвици.

Првичните реформи и трансформација беа презентирани на Самитот во Мастрихт (1992), каде оваа организација се обедини и го доби името Европска унија.

Поставувањето на првите позначајни услови и критериуми за членство во оваа организација, ќе бидат првите преземени чекори во овој процес со цел поставување на еден систем на вреднување на напредокот на земјите аспиранти за членство во ЕУ. Овој Договор стапи во сила на 1 ноември 1993 година и се нарекува „Договор за ЕУ или Мاستришки договор“, притоа за прв пат беше формиран двоен систем за надворешни и внатрешни работи. На овој Самит беа поставени првите и основните услови за проширување, односно зачленување во оваа организација. Географската припадност и генералниот политички критериум, кои произлегуваат од членот 49 на Договорот за ЕУ, ќе бидат определени како први услови и критериуми.

Европските избори во 1994 година, резултираа со победа на социјалистите и формирање на најголемата парламентарна група во Европскиот парламент. Во март 2004 година се финишира процесот на асоцијација и преговори помеѓу Австрија, Шведска, Финска и Норвешка. Секоја од овие земји одржа референдум за влез во ЕУ, каде жителите на Норвешка два пати гласаа за неприклучување на Норвешка во ЕУ. Но, Норвешка аплицираше и подоцна, заедно со други земји, преку Европската економска асоцијација, односно за приклучување во Европската асоцијација за слободна трговија, со цел приклучување на државите-членки во еден заеднички европски пазар. На оваа идеја за зачленување беше и Швајцарија, но граѓаните на референдум гласаа за невлегување во Унијата. Истата година беше постигнат и нов договор за границите, познат како „Шенгенски договор“, во кој се приклучија и земји кои не се членки на ЕУ зоната, како на пример, Швајцарија.

Како една од поначајните реформи по 1991 година беше и почетокот на преговорите и подготовки за воведување на заедничката валута-еврото. Процесот на воведување на еврото се одвиваше низ неколку фази, при што во 1999 година беше постигнат целосен договор врз основа на истражувањата и економско-монетарните подготовки и способности на секоја од државите-членки поединечно. Од 1 јануари 2002 година и официјално почна да циркулира во трговијата новата европска валута-еврото.

Во 90-ите години на минатиот век, тогашната ЕЗ почна да гради нова заедничка политика, т.е. Заедничка одбранбена и надворешна политика која претставуваше новост во меѓународните односи. Заедничката одбранбена и надворешна политика, е директно иницирана и испровоцирана од сè поголемото влијание и ангажирање во конфликтите на Балканот. Оваа политика покажа успеси во однос на влијанието врз завојуваните страни за постигнување на мировни договори, но постоеја

и очигледни недостатоци во стратегијата и политиката, на пример во однос на неможноста да се спречи масакрот во Сребреница.

Европските лидери ќе се потрудат да ја поправаат оваа лоша слика со поагилното ангажирање на Косово, преку смената на мисија на ООН во Босна и Херцеговина, како и со промена на дел од меѓународната администрација на Косово, којашто од ООН, се пренесе на ЕУ.

Наредните самити на ЕУ ја определуваа промената во структурата на ЕУ. Така со Амстердамскиот договор (1997-1999) се постигна согласност за воведување на позицијата, т.е. органот - Висок претставник на ЕУ. Договорот од Ница (2001-2003) беше посветен на напорите и подготовките за една заедничка Европска конвенција, која ќе биде најава за воведување на европскиот Устав. Берлинската декларација (2007), Римскиот договор и други собири и состаноци на лидерите на земјите-членки на Унијата, се одвиваа во рамките на напорите за изнаоѓање на полесни патишта и правци за институционални решенија за изборите во 2009. На ова ќе се надоврзе и постигнувањето на Лисабонскиот договор за промени и реформи во телата и институциите како што се: претседател и други органи карактеристични за една држава. Но, овие напори нема да се одвиваат многу лесно и нема да бидат дочекани со воодушевување од страна на земјите-членки. Прва држава која со својот референдум ги негираше сите напори беше Ирска. Потоа следеа Холандија, Франција и други земји, при што овој процес со извесен скептицизам најавуваше дека можеби ќе биде отфрлен од повеќето земји и нема да се ратификува и прифати. Но, 2009 година се покажа како клучна поради зачестените напори на европските лидери за прифаќање и ратификација на овој договор. Се надеваме дека сите овие реформирања и трансформирања на ЕУ се во насока на подигање на стандардите за ефективност на органите на оваа организација за земјите-членки и земјите аспиранти, во кои спаѓаме и ние.

Проширувањето на НАТО и ЕУ е сложен процес, кој побарува исполнување на различни критериуми и преземање на реформи. Проширувањето на Европската унија е процес на експанзија преку вклучување на нови земји-членки. Овој процес започнал уште со првата идеја за формирање на Заедницата за челик и јаглен во 1951 година. Од тоа време бројот на земјите-членки се зголемил на 28 членки, со последното проширување со Хрватска. Како и да е, поимот „проширување“ се употребува за дефинирање на соработката помеѓу земјите-членки и земјите аспиранти за зачленување. Моментално, проширување на ЕУ се одвива со низа држави аспиранти

преку Процесот на асоцијација и стабилизација. Овој процес често пати се нарекува и Европска интеграција.

За приклучување во Европската унија, земјите аспиранти треба да исполнат низа економски и политички услови, наречени „Копенхашки критериуми“ (според Самитот во Копенхаген во јуни 1993 година), каде се поставени низа правила од страна на владите на земјите-членки на ЕУ. Според Мاستришкиот договор, Европскиот парламент мора да даде согласност за какво било проширување на ЕУ. Ова е една од измените во рамките на дотогаш поставените критериуми за зачленување и проширување.

Хронологијата на проширувањето на Европската унија започнува уште со првото приклучување кон Заедницата за челик и јаглен на земјите на Бенелукс. Но, како прво официјално проширување на ЕУ се смета зачленувањето на Велика Британија, Данска, Ирска и Норвешка во 1973 година. Наредното проширување на ЕУ беше со зачленувањето на Грција (1981) и Шпанија и Португалија (1986).

До овој период, за зачленување во ЕУ имаа аплицирано и Турција и Мароко, но и двете беа одбиени, поради фактите дека Мароко не е дел од Европа, додека Турција не ги постигнува стандардите и не ги исполнува сите критериуми.

Падот на Берлинскиот ѕид и обединувањето на Источна Германија кон Западна е определен како прво постстуденвено проширување на ЕУ. Од 1995 година, ЕУ стана побогата за уште три земји: Австрија, Финска и Шведска. Најголемото и најбројното проширување на ЕУ го имаше во 2004 година со зачленувањето на: Чешка, Естонија, Унгарија, Литванија, Полска, Словакија и Словенија, плус Малта и Кипар.

Во 2007 година полноправно членство добија и ексоцијалистичките земји : Романија и Бугарија.

Критериумите и условите се главните фактори на Процесот на асоцијација и стабилизација, кој пак, претставува прв официјален договор помеѓу ЕУ и земјата аспирент за зачленување во ЕУ. Основните критериуми за зачленување се:

- *мора да биде европска држава;*
- *мора да ги почитува принципите на слобода, демократија, човековите права, фундаменталната слобода и правото.*

Ова се двата основни и фундаментални услови врз база на кои може да се започне Процесот за стабилизација и асоцијација. За приклучување и полноправно членство треба да се исполнуваат следните критериуми, произлезени од Копенхашкиот самит во 1993 година и тие се:

- стабилност на институциите кои гарантираат демократија, почитување на правото, човековите права и заштита на малцинствата;
- слободна и функционална економија;
- способност за преземање на обврските за зачленување (политички, економски и монетарни) во ЕУ.

Одредниците, стандардите и одговорите на европските прашалници се само дел од обврските што произлегуваат од Процесот за асоцијација и стабилизација, после што, по добивањето на позитивните проценки од страна на Европската комисија, треба да се одреди датум за почеток на преговори.

Формирањето на ЕУ (Европска комисија за јаглен и челик) во 1951 година беше иницирано од страна на Франција и Германија, заради решавање на економските проблеми и недоразбирања, кои пак, беа причина за почеток на низа војни во нивната историја. Токму поседување на богатите области со природни ресурси (јаглен и челик-Рур и Сар) од една држава, па потоа од друга држава, беше главната инспирација на Роберт Шуман за формирање на една таква регионална организација. На почетокот се мислеше дека оваа организација има локален карактер со мали ефекти, најмногу за постигнување на центлементски договор за заемно ненапаѓање на Франција и Германија поради природните ресурси.

Никој во тоа време не можеше да замисли дека еден многу мал чекор на две соседни држави ќе има толку далекусежни последици, и дека ЕУ денес, ќе претставува една од највлијателните меѓународни организации и тоа не само на европскиот континент.

Приклучувањето на земјите на Бенелукс придонесе не само за економски ефекти, туку и за политички и финансиски ефекти, кои пред сè се однесуваа на олеснувањето на граничните бариери. Како што се зголемуваше бројот на земјите-членки и се прошируваше оваа меѓународна организација, ефектите за земјите-членки беа очигледни во насока на подобрувањето на стандардот на живеење на жителите на овие земји, но и се зголемија апетитите на другите земји, кои за репер во развојот секогаш ги земаа земјите-членки.

Наредните проширувања на ЕУ со нови членки немаше само економски и гранични ефекти. Проширувањето кон источните и централните земји на европскиот континент, донесе една нова ера во меѓународните односи и промена на безбедносното опкружување. Зачленувањето на поранешните републики на Советскиот Сојуз и другите земји од социјалистичкиот блок, е доказ повеќе за разноликоста на ефектите на

проширувањето на ЕУ. Можеби овој имиџ малку го расипа последното проширување на ЕУ со Романија и Бугарија, при што беа очигледни пропустите во исполнување на Копенхашките и Мاستришките критериуми за членство. Но, скоро сите аналитичари се на ставот дека ова проширување повеќе беше иницирано и предизвикано од политички и стратешки цели, отколку од економски и други цели.

Проширувањето на НАТО се одвивало низ неколку фази и со шест досегашни проширувања и зголемување на бројот на членките и моментално, со последното шесто проширување, изнесува 28 земји-членки.

Членот 10 од Пактот на НАТО Алијансата ги опишува најдобро условите и критериумите за полноправно членство на една земја која има аспирации за зачленување. „...Страните со едногласен договор покануваат некоја европска земја, во позиција на почитување на принципите на Пактот и да придонесува за безбедноста на северноатлантската зона за да ја заштити. Секоја држава која ќе биде поканета треба да ги депозитира сите инструменти...“, ова претставува дел од членот 10 од Северноатлантскиот договор. Овој член предвидува два генерални лимити за земјите кои не се членки. Европските држави мора да се поддржани од другите земји-членки со поединечна ратификација на договорот во нивните државни институции. Вториот лимит (ограничување) се однесува на тоа дека секоја држава може да постави некој нов критериум, кој треба да биде исполнет од земјата кандидат за членство.

Карактеристично за процесот на проширување на ЕУ е фактот дека скоро секоја земја (со мали исклучоци), пред да стане членка на ЕУ, добива членство во НАТО. Овој факт е доволен доказ дека безбедноста е клучна одредница, што е поврзано со ефектите од проширување на едната и на другата организација, НАТО-ЕУ.

Многу пати се поставува прашањето: што ќе добие Р. Македонија со зачленувањето во ЕУ и во НАТО или кои се ефектите на ЕУ и НАТО проширувањето во Македонија. Јас сум на ставот дека се доволни горенаведените показатели и придобивки во пресрет на овие прашања.

Тргувајќи од дефиницијата на НАТО како военобезбедносна организација на група држави од Европа и Северна Америка, можеме да кажеме дека речиси секоја земја која во минатото имала безбедносни предизвици предизвикани од различни закани и ризици, сака да се приклучи и да стане членка на НАТО.

За време на Студената војна, НАТО со зачленувањето и проширувањето со Грција, Турција, Западна Германија и Шпанија стана многубројна организација. Со обединувањето на Германија (крајот на Студената војна), се отвора дебата за

проширување на НАТО кон Централна и Источна Европа. Овој процес продолжи во 1999 година кога НАТО се прошири со уште три земји-членки од Централна Европа. Карактеристично за ова проширување беше тоа што сите овие три земји претходно му припаѓаа на Варшавскиот пакт, кој беше одговор на формирањето на НАТО. Ова проширување не се дочека со воодушевување од страна на Русија и отвори многу дебати. Следното проширување на НАТО се случи во 2004 година, по завршувањето на преговорите започнати во 2002 година за време на Самитот на НАТО во Прага. Во 2004, на Истанбулскиот самит, полноправни членки на НАТО станаа Естонија, Латвија, Литванија, Словенија, Словакија, Бугарија и Романија. Ова беше најголемото проширување на НАТО од формирањето.

Наредното проширување се случи во 2009 година на Самитот на НАТО во Стразбург-Кехл, каде свое место во оваа организација добија Албанија и Хрватска. Последното проширување вреди да се прокоментира повеќе поради фактот дека и Р. Македонија се надеваше на добивање на покана од страна на НАТО на Самитот во Букурешт, но сепак тоа не се реализираше поради веќе познатите случувања со поставувањето на вето од страна на Грција.

Проблемот со поставувањето на критериуми и услови за добивање покана за членство во НАТО најдобро е операционализиран во Програмата на Самитот во Прага во 2003 година кога се донесе Индивидуалниот акционен план за партнерство, кој претставува сет на механизми кои ги определуваат и дефинираат односите помеѓу специфичните земји, притоа користејќи ги дипломатските извори за постигнување на поставените цели и надминување на проблемите. Уште од самото формирање во 1949 година беше определено дека НАТО ќе биде регионална военобезбедносна организација која за своја основна цел ќе ја има заштитата и безбедноста на земјите-членки од различните видови агресији, закани и ризици. Овој факт е доволен доказ дека во случај на агресија на една од членките на оваа организација, тој акт ќе претставува агресија врз самата организација. Структурата, коцептот, поставеноста и капацитетите даваат доволно комозија и другите земји, кои не се членки да побараат да се зачленат и со тоа да се здобијат со загарантирана безбедност, што е основната цел за опстанок и развој на една држава.

Проширувањето на НАТО по завршувањето на Студената војна предизвика многу дебати со самиот факт дека се зачленија земји кои до тоа време беа дел од Варшавскиот пакт. Но, овие земји, стравувајќи за својата иднина, преземаа забрзани политички чекори и реформи по распаѓањето на Советскиот Сојуз и мошне брзо ги

исполнија условите и критериумите за зачленување во НАТО. Ова проширување на НАТО имаше голем одек во јавноста и често пати беше критикувано како експанзија кон Источна и Централна Европа, каде зачленувањето донесе безбедност, а пак безбедноста донесе сигурност, странски инвестиции и др. Треба да се спомене фактот дека во 2005 година, по зачленувањето на Романија во НАТО, странските инвестиции за таа година изнесувале 6 милијарди евра.

Аспирациите на другите земји од претежно хронично нестабилните подрачја како Балканот и Источната Европа за зачленување во НАТО треба да го затворат кругот на нестабилни и конфликтни подрачја во Европа, каде развојот е директно поврзан со безбедноста и сигурноста на странските инвестиции. Но интересно е да се спомене дека кога некоја земја се прима како полноправна членка на НАТО, таа има економски бум, а со приемот во ЕУ, се јавува стагнација на политичките промени, економски проблеми, инфлација и општо незадоволство од економската состојба.

Како и секој регион во светот, така и Западен Балкан се карактеризира со низа природни, економски, политички, безбедносни и социјални настани од историјата, кои директно или индиректно се поврзани во обликувањето на овој европски регион како еден многу интересен географски поим, кој се разликува од останатите региони во Европа и светот.

Поимот Западен Балкан произлегува од Балканот како географска одредница за определен регион, односно од регионот наречен Балкански Полуостров. Но, секако дека овој поим има две значења и тоа: географско и културно. Овој регион го презема името од Балканските Планини, кои се протегаат од Централна Бугарија до Источна Србија. Со над 550 илјади километри квадратни, овој регион е населен со околу 55 милиони жители.

Поимот „балкан“ доаѓа од турскиот јазик што значи „ланец на пошумени планини“. Античките Грци овој регион го нарекле „Полуостровот Хамус“. Но ова се само основните карактеристики на Балканот т.е. на Балканскиот Полуостров. Најпрвин ќе ги објасниме карактеристиките на поимот Западен Балкан. Овој поим за прв пат е употребен од страна на Европската банка за обнова и развој, која во еден свој извештај за 2007-2008 година го употреби за прв пат како таков. Под овој поим од географски аспект се мисли на земјите од Балканот, т.е. Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија, Македонија, Косово и Албанија. Фактот дека најголемиот број на државите што го сочинуваат Западен Балкан потекнуваат од экс-Југославија, односно нејзините републики, вклучувајќи ја и Албанија, е доволен доказ за проширување на една дебата

за тоа со што се карактеризира овој географски, економски или безбедносно-политички поим.⁵

Падот на Берлинскиот сид и распаѓањето на Советскиот Сојуз, беа само претходница на случувањата и распадот на Југославија. Избувнувањето на конфликтот во Словенија, неговото прелевање во Хрватска, разгорувањето и трансформацијата на веќе започнатиот конфликт и во Босна и Херцеговина, се најзначајните настани и случувања, со кои може да се оквалификува и препознае Западен Балкан. Дел од овие случувања со сигурност влечат корени од минатото, т.е. од историјата, од каде сите знаеме за војните, конфликтите и другите настани кои се случувале. Многу од аналитичарите се на ставот дека поради вкрстувањето на различните интереси, овој географски поим секогаш бил интересен, како за земјите од овие простори, така и за големите сили.

Присутноста на многубројните конфликти како: Првата и Втората балканска војна, Првата и Втората светска војна, затегнатоста на односите, заканите и инцидентите помеѓу соседните земји за време на Студената војна, се надополнуваат и со крвавите конфликти на територијата на бившата Југославија, што се делови и на политичко-безбедносниот мозаик на Западен Балкан. Во оваа бројка на конфликти не смееме да не ги вброиме и другите внатрешни и меѓународни конфликти како: граѓанската војна во Грција и конфликтите на Косово, во Јужна Србија, во Македонија и др.

Како заклучок, ќе наведеме дека поимот Западен Балкан е нова категоризација на дел од регионот на Јужна Европа, кој пред сè има аспирации за зачленување во меѓународните организации како ЕУ и НАТО.

Земјите на Западен Балкан се одлучни во својата надворешна политика и се наклонети кон процесите за зачленување во НАТО и во ЕУ. И покрај сите проблеми и несогласувања (внатрешни и надворешни) кои се присутни во земјите на Западен Балкан поради различните предрасуди од кои некои се нови, а некои се влечат од минатото, сепак сите напори на земјите се насочени кон тоа дека секоја земја својата перспектива, па зошто да не и опстанок, го гледа во зачленувањето во ЕУ и во НАТО.

Земјите на Западен Балкан сите свои напори по завршувањето на вооружените конфликти и процесот на помирување, ги насочија кон зачленувањето во ЕУ и во

⁵ Поимот Западен Балкан повеќе е политички отколку географски, но се определува како регион кој ги опфаќа поголемиот број земји на Балканскиот полуостров, односно земјите од поранешната Југославија, притоа исклучувајќи ја Словенија и вклучувајќи ја Албанија.

НАТО. Определувањето на надворешната политика на скоро сите земји од ЗБ, доведе до формирање на Јадранската група-А3 од страна на Хрватска, Македонија и Албанија. Сите подготовки и реформи за зачленување во НАТО на оваа група беа заеднички, преку учество на заеднички вежби, оценувања од страна на НАТО-тимот за оценување и учеството во мировните операции на НАТО и др. Донесувањето на Акционите планови за членство (документ донесен на Вашингтонскиот самит во 1999 година), од страна на секоја земја-членка на оваа група, претставуваше процес на трансформација и реформи на воените структури, но и на сите други општествени подрачја. Две од овие земји на Западен Балкан, Хрватска и Албанија добија покана за членство во НАТО, по проценките дека ги исполниле сите поставени критериуми за полноправно членство. Во овој процес Р. Македонија беше прва со најуспешни и најбрзи општествени реформи и трансформација на вооружените сили, но беше спречена по поставувањето на вето од страна на Грција поради билатералниот спор за името.

Самитот во Букурешт (2008) се покажа како еден од дотогаш невидените преседани, кога правото на вето во НАТО беше употребено не поради неисполнување на критериумите и бараните реформи, туку поради еден билатерален спор за името. Хрватска и Албанија на 1 април 2009 година на Самитот во Стразбург/Кехл станаа полноправни членки на НАТО. Сите светски лидери на земјите кои членуваат во НАТО во своите излагања на двата самите беа едногласни дека вратите за Македонија се отворени и во моментот на решавање на спорот со Грција ќе бидеме примени. Останува да видиме до каде ќе се одвиваат реформите и трансформациите во земјите од ЗБ за приклучување кон НАТО Алијансата и кога ќе станат нејзини членки.

Додека се одвиваше овој процес паралелно се одвиваше и процесот на реформи за полноправно членство во ЕУ. Типично е пред да се аплицира за зачленување во ЕУ, да се потпише договор за асоцијација, со цел за подготовка на земјите кандидати кои можат да станат евентуални членки. Повеќето земји не ги добиваат критериумите пред да започнат со преговорите, така што им треба временски период од неколку години (зависи од брзината на исполнување на условите) за полноправно членство. Овој прв договор им помага на земјите да го изодат првиот чекор. Во нашиот случај, за земјите на Западен Балкан, Процесот на стабилизација и асоцијација има важна улога за договарање на сите околности за подготовка. Откако ќе се потпише овој договор, земјата аспирант чека на извештај од Европската комисија за потврдување на преземените заложби и реформи. Овој процес е континуиран и секоја година се добива еден специјален извештај во кој се известува до каде се реформите, што е постигнато, а

што треба да се доврши. По овој, следува нареден извештај кој би требало да биде позитивен ако сите преземени реформи ги исполнуваат Копенхашките и другите критериуми и услови поставени од ЕУ. Од оваа фаза треба да произлезе препораката за започнување, односно одредување на датум за преговори.

Р. Македонија потпиша Договор за асоцијација и стабилизација со ЕУ уште во 2004 година. По добивањето на позитивниот извештај за напредокот во реформите и исполнување на одредниците, се надеваме дека набрзо ќе се предложи и датум за започнување на преговорите за членство. Црна Гора потпиша Договор за асоцијација и стабилизација во 2008 година, додека Албанија во 2009 година. На овој чекор сè уште не се определиле другите две земји од Западен Балкан: Босна и Херцеговина и Србија. Проблемите во различните општествените подрачја се главните причини за застојот во овој процес.

Досегашната практика во проширувањето на НАТО и ЕУ, не памети многу настани кои се поврзани со конфликти и спорови. Тука, нормално нема да заземаат место посебните напори за проширување на овие две организации кон земјите на Западен Балкан. Крајот на Студената војна и почетокот на еден нов процес на постстуденовоено безбедносно изменето опкружување, донесе и нови предизвици, заради што некои земји од поранешниот Источен блок, заради осигурување на сопствената безбедност, побараа приклучување кон овие две организации.

Процесот на интеграција на земјите на Западен Балкан во НАТО, но и во Европската унија се одликува со низа проблеми од типот на нерасчистени недоразбирања, кои често пати биле иницирачка каписла за почеток на конфликти. Распадот на Југославија е најексплицитниот пример за конфликти помеѓу земјите на Западен Балкан. Интервенцијата и влијанието на ЕУ и НАТО во сите овие настани (конфликтите во Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина), е пример на посветеноста на овие меѓународни организации за спречување на насилствата, решавање на конфликтите и почеток на процесот на помирување.

Заедничка карактеристика на земјите на Западен Балкан е тоа дека во текот на нивната понова историја (по осамостојувањето) сите земји биле опфатени со конфликти. Истата карактеристика важи и за Албанија, ако настаните и немирите во 1997 година ги дефинираме како внатрешен конфликт. Но, интересен е фактот дека (со исклучок на Србија) сите земји покажаа голем интерес и залагање за приклучување кон НАТО и ЕУ. Не помина многу време и замрзнатите проблеми од минатото, ако така можеме да ги определиме некои од спорите, започнаа да се појавуваат преку првите

знаци на покажување на деструктивни влијанија и поставување на услови за зачленување во овие организации. Овој процес можеме да го определуваме и поделиме во два дела и тоа:

- спорови помеѓу земјите од Западен Балкан;
- спорови помеѓу земји од Западен Балкан и земји-членки на ЕУ.

Р. Македонија уште од осамостојувањето се соочи со низа притисоци кои постојат и ден денес, тоа се, освен проблемот за името со Грција, сите други проблеми со соседите, кои иако јавно не се признаени како билатерални спорови, секогаш имале такви предзнаци. Проблемот со непризнавање на МПЦ од страна на СПЦ, проблемот со јазикот и идентитетот со Бугарија, која дотогаш не беше дел од НАТО и ЕУ, се проблеми кои иако официјални не беа третирали како билатерални спорови, сепак ги имаат сите predispositions на еден спор.

Иако некои од споровите можеме да ги поделиме во група според тоа која е страната на спорот (земја-членка на НАТО и ЕУ или земја која не е членка, но има аспирации), сепак сум на ставот дека сите спорови ја имале генезата многу поодамна.

Во оваа група најексплицитни примери за билатерални спорови помеѓу земјите на Западен Балкан и земјите-членки на ЕУ се: билателарните спорови помеѓу Грција и Р. Македонија за името и територијалниот спор помеѓу Словенија и Хрватска. Првиот настан, т.е. спор, влече корени уште од времето на осамостојувањето на Р.Македонија. Грција, освен што не нè призна со низата држави кои веднаш нè признаа, туку уште на почетокот бараше привремено именување за нашата земја. Така, овој процес се затвори со употребата на одредницата ФИРОМ во сите односи со неа. Но, нејзините апетитите не останаа и не престанаа само на ова. Следуваа барањето за промена на знамето (сонцето на Вергина), па сè до последните нелогични барања за решавање на спорот. Процесот на преговори беше започнат многу одамна, но поголем интензитет доби по прогласувањето на ЕУ за ненадлежна во решавањето на овој спор. По ова следуваа отворање на случајот од страна на ООН и назначувањето на посредник (медијатор) за изнаоѓање решенија и пеглање на разликите. Меѓутоа, овој процес доби друг правец по поставувањето на вето од страна на Грција на Самитот во Букурешт (2008) и останувањето на Македонија надвор од интегрирањето во НАТО. Овој настан детаљно е елабориран во насловите погоре, кога се формулираше проблемот на истражувањето, се одредуваа целите и предметот на истражувањето итн.

Сличен случај, но со други актери и други правци на развој претставува и случајот на билатералниот спор (територијален) помеѓу Хрватска и Словенија.

Околностите, влијанијата и други инструменти и фактори, доведоа до тоа овој спор да добие друг правец и разрешница. Двете земји постигнаа центелментски договор во аспирациите и преговорите за членство во ЕУ. Спорот на Хрватска со Словенија и предвлезот на Хрватска во НАТО беше актуелен, но не предизвика влијание какво што направи Грција во однос на приемот на Македонија.

Двете земји се договорија да чекаат разрешница од Судот и да го разрешат спорот на мирен начин без да си пречат една на друга во развојните процеси.

Многубројни се билатералните спорови кои се решени или пак не претставувале пречка за една земја да добие членство во НАТО и во ЕУ. Билатералните спорови помеѓу Германија и Полска, Романија и Унгарија, Турција и Грција и др., треба да бидат поттик повеќе за сите страни во изнаоѓање на долгорочни решенија.

Но и покрај сите напори, за несреќа, можеен е и еден нов територијален спор за територијалните води на Јонското Море помеѓу Грција и Албанија. Да се надеваме дека и овој настан нема да добие друга насока од посакуваното - разрешница.

Последните настани се движат по позитивна линија со интензивирање на директните преговори помеѓу високи претставници на двете земји, се надеж повеќе дека овој спор ќе се движи кон разрешување.

3. Научна и општествена оправданост на проблемот на истражување

Иако досега се направени многу анализи во врска со проблемот на билатералните спорови и влијанието врз процесот на зачленување на земјите на Западен Балкан и посебно на Р. Македонија, сепак, може да се каже дека недостасува едно истражување кое ќе ги соедини сите процеси, фактори и влијанија во една целина и притоа, преку истражување и анализа ќе ја прикаже меѓусебната поврзаност и влијание.

Преку оваа дисертација ќе се обидам да придонесам со приложување на нови факти и податоци произлезени од случувањата во текот на изминатите години, исто така ќе се обидам да определам некои можни модели кои би можеле да бидат корисни и би помогнале во подигањето на свеста, како кај експертската, така и кај политичката јавност во Македонија, но и пошироко, кај земјите кои се засегнати со проблематиката на поставање на услови надвор од критериумите на НАТО и ЕУ во процесот на реформи за приближување и полноправно членство во овие меѓународни организации. Од научен аспект, треба да се оформи соодветна теориска рамка за анализа на процесот на проширување и интеграции и операционализација на видовите и проблемите кои можат да влијаат врз овие процеси, меѓу кои се и билатералните спорови. Исто така, ова истражување има за цел и да се зајакне научната и теретската дебата во однос на интеграциите и разрешувањето на конфликтите. Слично како кај научната, и општествената оправданост на оваа дисертација се содржи во напорите да се понудат препораки, да се издејствуваат отворени дебати во кои нема само теоретичарите и познавачите на оваа проблематика да даваат своевидување и мислење, туку истото ќе можат да го направат и обичните граѓани, произнесувајќи се за проблемите кои произлегуваат токму од процесите кои се поврзани со реформите, исполнувањето на критериуми за членство, решавањето на билатералните спорови и др. Дobar пример за ова претставува начинот на кој е пристапено кон решавање на спорот помеѓу Хрватска и Словенија. Не треба да претставува проблем ако се вршат консултации со лидерите и челниците од двете држави кои ги зближија своите ставови кон изнаоѓање на решение.

Очекувам ова истражување да ги исполни и до одреден степен да ги задоволи очекувањата дека освен политиката и научната посветеност може да биде корисна во изнаоѓањето на алтернативни пристапи и модели кон решавање на билатералните спорови.

4. Цели и задачи на истражувањето

Сложеноста на истражувачкиот проект во себе вклучува неколку сегменти, односно аспекти на меѓународните односи, меѓународните организации, нивното влијание врз различни региони, заложибите на земјите аспиранти во процесот на евроинтеграција и др.

Еден од важните сегменти на меѓународните односи, кој има големо влијание е институционализмот, односно неолибералниот институционализам. Оваа теорија ги опишува социолошките теории, но гледано низ призмата на институциите и влијанието на истите врз развојот на социолошките теории. Широкиот спектар што го опфаќа институционализмот, од економијата, политиката па сè до безбедноста, претставува добра основа за развивање на една структура која е поинаква од другите социолошки теории. Оваа теорија, во меѓународните односи, иако изгледа како нова гранка, сепак своите корени ги влече уште од времето на античките филозофи. Но, најголем развој оваа теорија доживува кон крајот на XIX и почетокот на XX век преку филозофот М. Вебер (Max Weber). Сè поголемиот развој на оваа теорија (затоа од наш интерес е да ја операционализираме) ќе доведе до нејзино разгранување на струи и гранки, како што, на пример, е новиот институционализам. Оваа гранка ги препознава институциите кои дејствуваат на меѓународната сцена како поразлични од опкружувањето на другите институции, нарекувајќи го различно и институционалното опкружување.

Од наш интерес е допрецизирањето и поимањето на овие теории кои се директно поврзани со меѓународните односи кои се основа за меѓународните институции и организации, како што се ЕУ и НАТО.

Функционализмот можеме да го определиме како теорија на мислата во современата филозофија. Оваа теорија за главна задача има определување и поставување на теоретската основа за функционирањето на институциите во рамките на самите држави, но и на меѓународните организации и меѓународните односи. Исто како и институционализмот и оваа теорија во својот развој се поделила на неколку гранки, од коишто најпознат е структурниот функционализам. Оваа теорија претставува мноштво на перспективи во социолошките науки, при што нивната насоченост е во поимањето и функционирањето на конститутивните елементи, нормите, традициите и институциите. Заедничката аналогија, популаризирана од Х. Спенсер (Herbert Spencer), ги препознава овие социолошки аспекти како „органи“ кои сочинуваат сложено „тело“ (се мисли на меѓународните организации и институции).

Регионализмот претставува една од гранките на социолошките науки, т.е. меѓународните односи, и е многу млада гранка. Оваа теорија се одвоила како таква дури кон почетокот на XX век, поточно со формирањето на првите регионални организации и институции. Токму оваа теорија ќе најде најголема примена во оваа теза.

Поимот за регионални организации се комплетира со појавувањето на посериозните меѓународни организации и институции. Најголемо влијание за развојот на оваа теорија има распаѓањето на Лигата на народите и формирањето на Организацијата на Обединетите нации како глобална организација. Во рамките на Повелбата на ООН, одделни поглавја (посебно 5,6,7и 8) даваат зголемени овластувања за формирање на регионални организации и институции кои на почетокот ќе бидат безбедносни (начелно за чување на мирот), но со текот на времето и промената на опкружувањето, ќе прераснат во регионални организации и институции со тенденција да станат глобални.

Дел од ова истражување ќе се фокусира на меѓународните односи како рамка за развој и понатамошно продлабочување на истражувањето, одговор на поставените прашањата и потврда на хипотезите. Овој дел ќе биде основата која ќе вклучува и одговор на неколку прашања од областа на влијанието и поврзаноста на меѓународните односи помеѓу различни земји со меѓународните организации како што се НАТО, ЕУ, ООН и др. Комбинирајќи го овој дел со процесот на реформи и постигнување на поставените критериуми за полноправно членство во евроатлантските организации на земјите на Западен Балкан, ќе се потрудиме да одговориме на некои проблематични прашања од оваа сфера, односно решавањето на билатералните спорови кои се манифестират како пречка за постигнување на стандардите, но имаат и директно влијание во последната фаза на зачленувањето.

Врз основа на дефинирање на проблематиката на истражувањето, ќе се постават и неколку цели, односно задачи за истражување.

а) Општа научна цел

Ова истражување за **општа научна цел** има да го одреди и прикаже *влијанието на поставените критериуми на меѓународните организации за зачленување врз процесот на реформи во земјите од Западен Балкан, како и влијанието на билатералните спорови врз процесот на проширување.*

б) Задачи на истражувањето

Со оглед на општата цел, основни **задачи** на истражувањето се следниве:

- да се создаде теориска рамка за анализа на проблемот, односно да се поврзе теориската рамка за интеграцијата и проширувањето, односно теориската рамка за разрешување на спорови од аспект на спор/конфликт, видови спорови/конфликт;
- да се оформи рамка за анализа на процесот на проширување и рамка за анализа на споровите (билатерални);
- да се утврди влијанието, поврзаноста и зависноста на земјите на Западен Балкан со НАТО и ЕУ;
- да се анализираат критериумите за членство и нивните карактеристики како мерливоста, динамиката и роковите;
- да се утврди влијанието на поставуваните критериуми врз напорите и заложбите на земјите од Западен Балкан во процесот на евроинтеграциите, односно дали истите се прифатени генерално, или суштински се вградени како политика и стратегија на државите;
- да се утврди какво е влијанието на билатералните спорови врз односите помеѓу државите од Источна/Централна Европа и Западен Балкан;
- да се утврди какво е влијанието на билатералните спорови врз добрососедските односи и релации;
- да се утврди какво е влијанието на билатералните спорови врз процесот на исполнување критериуми, кога најмногу влијаат и како;
- какви спорови се појавиле воопшто, од кој тип и колку влијаеле врз односите помеѓу државите.

в) Практична цел

Практична цел на ова истражување е да се дојде до сознание какво е влијанието на поставуваните критериуми од страна на НАТО и на ЕУ врз процесот на реформите на земјите од ЗБ и врз нивните заложби за добивање на полноправно членство во ЕУ и во НАТО. Воедно, да се утврди какво влијание имаат билатералните спорови врз овој процес, но и во меѓународните односи, како и врз законите врз мирот и безбедноста на регионално ниво. Навлегувајќи во подлабока анализа на процесот на реформите на одделни земји од Западен Балкан, да се утврди какво влијание имаат критериумите, кои се сличностите и разликите на поставените критериуми, кои се корените на билатералните спорови, зошто се предизвикани и др.

5. Основна хипотетичка рамка на истражувањето

Врз основа на општиот пристап на проблемот на истражување, дефинирањето на општите поими потребни за формулирање на проблемот на истражување, т.е. влијанието, поврзаноста и импликациите на поставените критериуми од страна на НАТО и ЕУ за земјите од Западен Балкан и влијанието на билатералните спорови врз членството во истите, ќе ја поставиме следната *општа хипотеза*:

„Критериумите за членство во ЕУ и НАТО позитивно влијаат врз процесот на реформи на државите од Западен Балкан. Билатералните спорови помеѓу државите од Западен Балкан негативно влијаат врз процесот на реформи и исполнувањето на критериумите за членство“.

Освен општата (главната) хипотеза, ги поставуваме и *посебните хипотези*, а тоа се:

- 1) Критериумите за полноправно членство позитивно влијаат врз реформите на земјите на Западен Балкан во процесот на евроинтеграции.
- 2) НАТО поставува различни критериуми за различни земји, при што можат да влијаат позитивно или негативно.
- 3) Процесот на евроинтеграции на земјите на Западен Балкан е бавен и проблематичен заради бавните реформи.
- 4) Одложеноста на интегрирањето на земјите на Западен Балкан ќе ги забави реформите и може да предизвикува несигурност и нестабилност.
- 5) Билатералните спорови помеѓу западнобалканските држави можат да влијаат на процесот на евроинтеграции на земјите од Западен Балкан.
- 6) Билатерален спор помеѓу членка на ЕУ и НАТО и земја аспирент за членство има влијание врз реформите за членство.
- 7) Билатералните спорови можат да прераснат во спорови со поголеми размери и иницирачки на закани врз мирот и безбедноста.
- 8) Билатералниот спор за името со Грција влијае врз реформите и исполнувањето на критериумите.
- 9) Билатералниот спор помеѓу Хрватска и Словенија влијае врз реформите и членството.
- 10) Условувањето на НАТО и ЕУ врз земјите од Западен Балкан, а посебно врз Македонија има негативно влијание врз напорите за разрешување на спорите.

6. Методолошка рамка на истражувањето

Од методолошка гледна точка, во ова истражување е применета *квантитативната стратегија*. Ова истражување се карактеризира со *применето (апликативно)* истражување кое ќе се ориентира кон изнаоѓање на практично решение за еден конкретен проблем како што е: - влијанието на критериумите и билатералните спорови во процесот на зачленување на Р. Македонија и на другите земји од Западен Балкан. Оваа карактеристика на истражувањето ги опфаќа сите три вида на применетото истражување: акциско-ориентираното, проценката на општественото влијание и еволуацискиот карактер. Според димензиите, ова истражување ќе биде комбинација на анализа и опис, но секогаш водејќи сметка дескриптивниот карактер да биде основа за анализа. Преку употреба на методите на истражување, димензиите, техниките, начините и др., се дава едно поконкретно објаснување на процесите на исполнување на критериумите, реформите и решавањето на билатералните спорови.

Дескриптивниот метод - е користен за да се даде појасен опис и поширока разработка на влијанието на критериумите и билатералните спорови во процесот на полноправно зачленување на земјите од Западен Балкан.

Во ова истражување се користени примарни и секундарни извори на податоци: документи (официјални и неофицијални), јавни документи во врска со извештаите за процесот на реформите кон приближување и полноправно членство во НАТО и во ЕУ на земјите од ЗБ, со посебен осврт на Р. Македонија. Се анализираат сите официјални документи во врска со надминувањето на разликите во билатералните спорови на земјите од Западен Балкан, но подетално е анализиран билатералниот спор помеѓу Р. Македонија и Грција за уставното име. Ова истражување прави обид преку анализа и опис на познати процеси, со цел да се надминат разликите, преку консултирана бројна научна и стручна литература од областите кои ги третираат и истражуваат овие проблеми, преку формирање на модел и јавно мислење, да ги пронајдеме сите можни пристапни патишта, за успешен излез од ваквите ситуации.

Битни насочници во ова истражување се и големиот број заклучоци од семинари, форуми, работилници, анкети на различни домашни и надворешни институти за мерење на јавното мислење, што секако ќе придонесе за правилното формулирање и одговор на поставуваните хипотези и задачи во ова истражување.

Освен дескриптивниот метод, во ова истражување ќе бидат користени и:

Историскиот метод - кој се применува со цел да се осознаат, пронајдат и искористат искуствата од минатото, односно преку хронолошки приказ да се прикаже поврзаноста, импликациите и последиците на влијанието на поставените критериуми за членство на различни земји-членки на НАТО, но и начините на решавање на билатералните спорови на овие земји пред да станат земји-членки.

Анализа на содржина на документи - која се применува за анализа на извештаи на НАТО, ЕУ, ООН, ОБСЕ и др. организации, коишто се директно или индиректно поврзани со процесот на изнаоѓање решение за билатералниот спор на Република Македонија со Грција, но и на други земји кои се аспиранти и ја делат судбината на билатерален спор. Преку историографскиот метод се направи хронологија на сите официјални извештаи, потпишани документи и договори помеѓу Р. Македонија и НАТО и ЕУ. Се изврши детаљна анализа на извештаите од посредникот на ОН за спорот со името со цел да се искристализира влијанието на билатералните спорови врз членството во меѓународните организации. Исто така се анализираани и извештаите на НАТО и ЕУ за Р. Македонија и другите земји од Западен Балкан.

Компаративен метод - се користи со цел да се изврши делумна квалитативна и квантитавна селекција и анализа на прибраните податоци, и врз основа на тоа, да се воопштат релевантните факти за потврдување или негирање на поставените хипотези. Оваа метода ни послужи да ги споредиме добиените резултати од истражувањето, да дојдеме до детални информации за позитивното или негативното влијание на некои критериуми, билатерални спорови, институции, организации, инструменти или актери, односно какви влијанија имаат, како едни на други, но и врз различните фактори.

Постапка на собирање на податоци - се врши со помош на **анкетирање** и **полуструктурирано интервју - прашалник**. Се поставуваат прашања од отворен тип, полуотворен и затворен тип (мешани прашања), по што ќе се согледаат ставовите на ограничен број лица, кои имаат одредени позиции во рамките на државните институции (од Министерството за одбрана, Министерството за надворешни работи и Секретаријатот за европски прашања). Воедно, беа направени и разговори со професори, аналитичари, поранешни функционери, соработници, кои имаат познавања или се директно поврзани со процесите на проширување, интеграција и решавање на билатералните спорови. Разговорот при полуструктурираното интервју - анкетирањето ќе се врши делумно по случаен избор, делумно со одредени лица. Прашањата се од два вида анкети и тоа: дескриптивни (опишувачки) и каузални (објаснувачки).

За анализа на квалитативните податоци се применети описот, анализата на содржината, интерпретацијата на податоците користејќи притоа скали за испитување на ставовите на луѓето (Лукертова и Гутманова), одредени компјутерски програми за графички приказ на резултатите, статистички приказ преку графикони, табели и др.

ГЛАВА II

ОСНОВНИ ТЕОРЕТСКИ ПОГЛЕДИ ЗА ОБЈАСНУВАЊЕ НА ИНТЕГРАЦИИТЕ И ПРОШИРУВАЊЕТО

1. Меѓународните односи и формирањето на меѓународните организации и институции

Воспоставувањето на односи помеѓу различни држави или други видови уредување, уште од раните времиња било определувано како релации и активности преземени со цел подобрување на комуникацијата помеѓу различните држави. Често пати, недостигот на воспоставување на односи и релации, доведувал или бил извор на различни несогласувања, отворени прашања и проблеми, кои пак, многу лесно се трансформирале (прераснувале) во спорови, конфликти и војни.

Целта на овој дел од трудот е да се покаже специфичноста на меѓународните односи од повеќе теоретски аспекти како што се: различните теори за меѓународните односи, конфликтите, споровите, објаснувањето на процесите на интеграција и проширување и други.

Меѓународните односи своите корени ги имаат уште од раното средновековие, но сепак, се смета дека почетоките се со воспоставувањето на Вестфалскиот мир (Peace of Westphalia) во 1648 година, со кој започна да се развива модерниот систем на држави. Според ова, европските средновековни политички организации биле основани врз нејасен хиерархиски религиозен ред (закон). Вестфалскиот модел бил основач на првиот легален концепт на „суверенитет“, каде есенцијалното сфаќање на правилата или легитимната сувереност се препознавале во внатрешна нерамноправност без дефинирани територии, без надворешни претпоставени врвни авторитети и без суверени територијални граници. Античките авторитети (римскиот и грчкиот) наликувале на Вестфалскиот систем, но со недостатоци на сувереност. Овој систем поттикна создавањето на независните државите-нации, институционализација на дипломатијата и првите модерни форми на армиите. Овој тренд европските земји го наметнуваа преку формите на колонизација - „стандардите на цивилизацијата“ на другите континенти (С. Америка, Азија, Африка).

Ако претходната иницијатива од XVII век беше основа за воспоставување на еден нов меѓународен систем на односи и посебно да ги дефинира улогите на општествата — државите и нивното заемно однесување, Версајската мировна

конференција од 1919 година, која пред сè имаше намера да ги дефинира односите и неколкуте општествени прашања, при што преовладуваа мирот и безбедноста.⁶

Современиот меѓународен систем својот развој го започна за време на процесот на деколонизацијата и во периодот на Студената војна. Иако повеќето земји-нации го имаа имплементирано т.н. „модерно“ уредување, сепак многу земји поминаа низ процесот на „пред-модерниот“, а некои други истовремено поминуваа и во „пост-модерниот“ начин на уредување на меѓународните односи.⁷

Сепак, современите меѓународните односи низ операционализирање на различните типови на општествено уредување имаат можност за изнаоѓање на начини за решавање на споровите. Теориите за интеграција и проширување се најдобриот показател дека тие можат значително да влијаат врз изнаоѓање на решенија за различни спорови. Впрочем, ова е докажано и во досегашната пракса на ЕУ со самиот факт дека неколку отворени прашања помеѓу земјите-членки и нечленки на Унијата кои можеа да се определат како спорови, се решија за време на процесите за интеграција и проширување.

Овие важни настани и процеси се главните причини за развојот на различните меѓународни теории. Хобс (Th. Hobbes), Макијавели (N. Machiavelli), Кант (I. Kant), Русо (J. J. Roseau) и други се основоположници на различните струи во меѓународните односи како што се: реализмот, критицизмот, либерализмот, марксизмот, институционализмот и други струи, кои можеме да ги класифицираме во неколку табори. Секако дека некои од овие струи-теории на современите меѓународни односи се причина за генеза и развој на теориите за интеграции и проширување.

Историјата на човековото општество покажува дека меѓународните односи се еден од клучните фактори за развојот на меѓународните организации и институции. Токму билатералните односи кои се прошириле на трилатерални и мултиратерални се клучот за почеток на идејата за формирање на организации и институции кои на почетокот имале само регионален предзнак, а подоцна и меѓународен, т.е. глобален.

Заедничките интереси помеѓу различните држави довеле до формирање на првите форми на институции и организации. Првите вакви облици, без сомневање, се појавуваат на европскиот континент уште за време на средновековието. Различните меѓудржавни договори, соработки и меморандуми, се првите контури за појавување на

⁶ Clive Archer, "International Organization", Routledge, 2001.

⁷ Mark Neufeld: The Restructuring of International Relations Theory, Cambridge: Cambridge UP 1995

меѓународните организации и институции. Меѓусебната соработка на европските сили (колонијалните држави), по и со силите (земјите) од другите континенти довела до продајбачување и перцепција на заедничките интереси.

Гледано од ретроспектива, соработката помеѓу државите од европскиот континент и Северна Америка (Велика Британија, Франција, Германија со САД и Канада), која може да ја наречеме и евроатлантска соработка, е повеќе од билатерални односи и тесни интереси. Фактот што т.н. „Атлантска унија“⁸ ги преживеа сите политички, идеолошки, економски и воени ривалства - укажа на постоењето на кохерентни врски, кои се многу јаки и поврзани со внатрешниот интерес на земјите што му припаѓаат на т.н. „слободен демократски атлантски свет“. Овие меѓународни реципрочни односи помеѓу САД и Канада и европските земји се присутни низ целата понова историја.

Историските врски, како и културно-религиозната сличност помеѓу англосаксонскиот свет, покасно и врските помеѓу двата континенти и формирањето на еден силен конгломерат на култура која низ сите фази на развојот на меѓународните односи го имаше предзнакот евроатлантска, го претставуваат духовниот темел за основање и формирање на меѓународни организации и институции.

Основните идеали за слобода и демократија беа силната страна на општествените лидери на САД, кои сакаа, на еден или друг начин, истото тоа да му го наметнуваат и на другиот дел на светот.⁹ Вашингтон имаше аспирации своите национални интереси да ги остварува преку европската сцена. Преку наметнување на сопствените вредности врз европските земји, во контекст на слоганот „поддржувачите на идеализмот и демократијата се пријатели на САД, а сите други се непријатели“, се создаде урнек за формирање и приближување на меѓународните односи со евроатлантски предзнак помеѓу САД и западните европски земји. Беатрисе Хаузер (Beatrice Heuser) смета дека за време на историјата, токму Европа била арената за натпревар помеѓу идеологиите, општествените уредувања, културите и убедувањата.

Сите овие настани беа инспирација за развој на еден нов правец на меѓународните односи. Потпишувањето на Атлантскиот пакт помеѓу САД и Велика Британија беше столбот на евроатлантската соработка, додека биполарноста, идеолошкото раздвојување помеѓу Западот и Истокот уште повеќе ја зајакна

⁸ Cynthia Weber: *International Relations Theory. A critical Introduction*, London: Routledge 2001.

⁹ Scott Burchill/Andrew Linklater (eds.): *Theories of International Relations*, Basingstoke: 3rd ed. Basingstoke: Palgrave/Macmillan 2005.

свроатлантската соработка. Блоковската поделеност на светот, наметнувањето на перцепцијата дека комунизмот е злото од кое треба најмногу да се заштити, вредностите кои доведоа до продлабочување на соработката помеѓу САД и европските земји.¹⁰

Од крајот на Студената војна, западните политички конструктори имале во план да креираат безбедности аранжмани во Европа и во другите региони на светот, и сите тие да бидат базирани во меѓународните институции. Имајќи го ова предвид, тие експлицитно ја отфрлија политиката на рамнотежа на силите како организациски концепт за светот по Студената војна. На пример, за време на претседателската кампања на Бил Клинтон (Bill Clinton 1992), тој декларираше дека: „Во светот каде маршира слободата, а не тиранијата - циничните калкулации за чиста политичка моќ веќе немаат никаква смисла и за такво нешто нема место во една нова ера“. Пред преземањето на функцијата на претседателски советник за национална безбедност, Антони Лејк (A. Lake), ја критикуваше Бушовата администрација затоа што го гледаше светот под „класична призма на рамнотежа на силата“.¹¹

Овој начин на пристап кон меѓународните односи и политика е базиран врз верувањето дека институциите се клучни за промовирање на мир и безбедноста во светот. Особено западните политички конструктори потенцираат дека институциите кои „добро му вршеле услуги на Западот“¹², пред колапсот на Руската Федерација, треба да се реформираат за да се опфати и Источна Европа. Ова значи дека организациите како ЕУ и НАТО придонеле за напредокот на Западот, но биле и директно или индиректно вовлекувани и во настаните на распаѓањето на Советскиот Сојуз и Југославија и придружните состојби и настани. Токму овој коментар не може да се објасни на друг начин, освен дека процесите на проширување и интеграција на земјите од Источна и Јужна Европа, претставуваат императив не само за земјите аспиранти туку и на самите западни земји.

Според бившиот државен секретар Ворен Кристофер (Woren Christopher): „Нема причина зошто нашите институции или нашите аспирации да запрат пред

¹⁰ Rosamond, Ben. "Introduction." [and] "Integration Theory and Social Science." *Theories of European Integration*. New York: Palgrave—St. Martin's Press, 2000: 1-19, 186-197.

¹¹ Smith, Steve. "International Relations Theory and European Integration." In *International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, Security, and Community*, edited by Morten Kelstrup and Michael C. Williams. London: Routledge, 2000: 33-56.

¹² Samuel Huntington, „*The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*“ (New York, 1996); and Lawrence Harrison and Samuel Huntington, editors, *Culture Matters: How Values Shape Human Progress* (New York, 2000).

старите граници на Студената војна“. Институциите кои тој ги има предвид ја опфаќаат Европската унија, НАТО, ОСБЕ и други регионални организации. Не се очекува една единствена институција да игра доминантна улога во Европа.

Во светот не постои регион со толку екстензивни и добро регулирани институции како Европа. Консеквентно на ова, западните политички конструктори ја потенцираат важноста од креирање мрежа на институции надвор од Европа.¹³

Од аспект на меѓународните односи и организации многу важна улога во дефинирањето и поимањето имаат и трансатлантските односи, особено во контекст на НАТО. Редефинирањето на односите по промените на опкружувањето, безбедноста, заканите и ризиците е од круцијално значање за реформирање и на самите меѓународни организации и редефинирање на односите.¹⁴

Дали ова се подразбира дека процесите на интеграција и проширување треба да бидат само ексклузивни атрибути на НАТО и ЕУ или истите поради својот ефект на надминување на разликите и изнаоѓање на решенија за дсцениските недоразбирања помеѓу различните земји можат и треба да се промовираат и употребуваат и во други форми на организирање на меѓународните односи, односно формирање на други меѓународни организации и институции. Овие факти само ја засилуваат тезата дека институциите и организациите ги оддалечуваат (отстрануваат) државите од конфликт и промовираат мир.

¹³ Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, 1999 и Vukadinović, Radovan, *Međunarodi politički odnosi*, Politička kultura, Zagreb, 2004.

¹⁴ Рина Киркова, „Иднината на НАТО: Редефинирање на трансатланското сојузништво“, Аутопринт - Скопје, 2010.

2. Различните теории за меѓународните односи

Уште од почетокот на развојот на меѓународните односи, комуникацијата помеѓу општествените субјекти (државите или првите форми на меѓународните организации и институции) се изведувала на неколку начини. Врзано со ова, меѓународните односи можеме де ги поделиме на две епистемолошки бази и тоа: „позитивизам“ и „постпозитивизам“. Позитивистичките теории имаат за цел да ги поставуваат методите на природните науки и да извршуваат анализа на влијанието на материјалната сила. Типичниот фокус на карактеристиките на меѓународните односи е во општествените (државните) интеракции, бројот на воената сила, балансот на силите и др. Постпозитивистите ја отфрлуваат идејата дека социјалното општество (светот) може да се студира на објективен и слободен (според вредностите) начин. Тие ги отфрлуваат централните идеи на неореализмот/либерализмот, како што е рационалната теорија каде научните методи не можат да се применуваат за социјалното општество. Разликите помеѓу двете позиции е што позитивистичките теории како неореализмот нудат каузално објаснувањата, како на пример: зошто и како е настаната силата (се мисли на употреба на воена сила за реализација на сопствените интереси), додека постпозитивистичките теории се фокусираат на суштинското прашање, на пример: што се подразбира под поимот „сила“; што го сочинува тоа, колку е искусвена и како се репродуцира (обновува). Често, постпозитивистичките теории промовираат нормативен пристап до меѓународните операции преку стиката. Не ретко овој пристап се игнорира под „традиционалните“ сфаќања за меѓународните односи како позитивистичките теории кои прават разлика помеѓу „фактите“ и нормативните одредби или „вредности“.¹⁵

За време на доцните 80-ти и 90-тите година на XX век дебатите помеѓу позитивистите и постпозитивистите станаа доминантни и беа опишани како Трета „Голема дебата“.¹⁶

Во оваа теза ќе се потрудам целата концентрација да ја насочам кон деловите од некои од теориите за меѓународни односи, кои се најзаслужни за развојот на меѓународните организации и институции, кои на директен или индиректен начин се одговорни за безбедноста, мирот, конфликтите, заканите, ризиците и споровите. Без

¹⁵ Yosef Lapid, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, Vol.33, No.3, (Sep., 1989), 235-254.

¹⁶ Исто.

сомневање, клучниот дел ќе го заземе теоретското објаснување на институционализмот и неговите форми кои директно се поврзани со НАТО и ЕУ и секако, со теориите за интеграции, проширување и мировно-безбедносните теории. Ќе започнам со еден краток вовед за реализмот, бидејќи институционалните теории се и некој вид одговор на реализмот и ја контестираат логиката на реализмот.

Од посебно значање е анализата на меѓународните односи, поставеноста на меѓународните организации, особено на НАТО и ЕУ во однос на традиционалниот пристап на меѓународни односи, но секако и во променетото опкружување, односно после „големите потреси“ во меѓународните односи.¹⁷ Ако се имаат предвид трансатлантските односи, но и се поголемото вовлекување и наметнување на ЕУ како глобелен актер во релациите помеѓу овие организации ќе ни биде јасно дека тие претрпеле големи промени и силна трансформација.

Реалистите и институционалистите не се согласуват во тоа дали институциите и организациите навистина имаат толку голем ефект во меѓународната стабилност. Реалистите велат:- не; институционалистите:- да. Реалистите потенцираат дека институциите базично се рефлексција на дистрибуцијата на силата во светот. Тие се базирани во калкулации на особени интереси на големите сили и немаат независен ефект во однесувањето на државите. Поради ова, реалистите веруваат дека институциите не се важните причини за мир.

Институционалистите, од друга страна, велат дека институциите ја имаат таа моќ да влијат во однесувањето на државата. Институциите можат да влијаат во тоа што ќе ги одалечуваат државите од калкулации само за нивни посебни интереси, посочувајќи го фактот дека секое однесување може да влијае во нивната релативна позиција на силата. Институциите се независни варијабли и ја имаат можноста да избегнуваат војни.

Ова е само еден исечок од дебатата помеѓу реалистите и институционалистите. Подолу ќе се потрудам да ги објаснам поважните теории за меѓународните односи, а посебен акцент ќе ставам на теориите за интеграција и проширување.

¹⁷ Geir Lundestad „International Relations Since the End of the Cold War: New and Old Dimensions“, Oxford University Press, 2013.

2.1. Реалистичка теорија

Реализмот дава една темна страна на светската политика. Меѓународниот систем е прикажан како една брутална арена, каде што државите ја гледаат можноста за надмоќ, и затоа имаат многу мала меѓусебна доверба.¹⁸ Секојдневниот живот, во основа претставува борба за моќ, каде што секоја држава претендира преку развојот и влијанието да стане најсилна во светот и да спречува некој друг во своите намери да ја преземе таа позиција.

Меѓународните односи (релации) не се во константна воена состојба, туку во состојба на незапирливо безбедносно натпреварување. Интензитетот на тоа натпреварување варира од случај до случај. Иако може да изгледа контрадикторно, државите често соработуваат во овој натпреварувачки свет. Вистински мир или свет во кој нема борба за моќ, според реализмот е невозможен.

Песимистичкиот поглед на тоа како работи светот може да се извлече од петте видувања на реализмот кон светот.

Првото е дека меѓународниот систем е анархичен. Ова не значи дека е хаотичен или дека нема ред.¹⁹ Лесно е да се дојде до овој заклучок, бидејќи реализмот слика еден свет окарактеризиран со безбедносно натпреварување и војна. Меѓутоа, според реалистите „анархијата“ нема ништо засадничко со тоа што се вика конфликт, туку е еден принцип, каде системот опфаќа независни политички делови (држави) кои немаат централен авторитет врз нив. Со други зборови, суверенитетот е неодоив дел на државите бидејќи нема повисоко тело што преовладува во меѓународниот систем. Нема влада над владите.

Второто видување е дека државите имаат една вродена воена офанзивна способност што им ја дава силата или можноста да ги напаѓаат другите, нанесувајќи им штета или уништувајќи ги. Државите се потенцијална меѓусебна опасност. Државната воена моќ се оценува според тоа какво и колку оружје поседува државата и како може да се нанесе штета на другите.

Третото видување се однесува на тоа што државите никогаш не им веруваат на намерите на другите држави. Ниедна држава не може да биде сигурна дека другата нема да употреби воена сила врз неа. Ова не значи дека државите обврзно имаат

¹⁸ Подетално види кај Stephen Van Evera, "The Hard Realities of International Politics," *Boston Review*, Vol. 17, No. 6 p. 19.

¹⁹ Подетално види кај: K. Waltz, "Theory of International Politics", pp.88-99.

малигни намери за конфликт. Една држава можно е да не биде непријателска, но проблемот е во тоа што е невозможно 100% да се утврди колкава е опасноста. Има многу причини за агресија, при што ниедна држава не може да биде сигурна дека другата не може да биде мотивирана од една од тие причини. Уште попроблематичен е фактот дека намерите се менуваат многу брзо. Ова значи дека една држава еден ден може да биде пријателска, а другиот ден да те нападне. Кога е во прашање сигурноста, проценувањето на намерите е неизбежно, што едноставно значи дека една држава не може да биде сигурна дека другата нема да ги користи нејзините воени капацитети за да нападне.

Четвртото видување се базира на тоа дека главното нешто што ги одредува активностите на државите е опстанокот. Државите сакаат да ја зачуваат сувереноста. Поради ова реалистите тврдат дека државата нема никогаш да се откаже од дел од својот сувереност на сметка на супранационалноста. Ова подразбира дека за реалистите територијата е над националното.

Петтото видување е фактот дека државите мислат стратегиски за тоа како да опстанат во меѓународниот систем. Меѓутоа, познато е дека тие прават грешки во нивните проценки затоа што дејствуваат во свет со несовршени информации, каде потенцијалните непријатели можат погрешно да ја интерпретираат нивната сила или слабост и да имаат скриени намери.

Ниедно од овие видувања самостојно не овозможува да веруваме дека државите ќе се однесуваат натпреварувачки. Фактички, фундаменталното видување што се однесува до мотивите, вели дека државите настојуваат да опстанат, што автоматски значи дефанзивност, а не спротивното (офанзивност).²⁰ Оттука можеме да извлечеме објаснување зошто државите настојуваат да бидат членки, особено, на воено-безбедносни организации како што е НАТО. Стравот дека можат да бидат жртви на некаква агресија, а не дека истите ќе користат агресија против некоја друга земја. На сличен начин може да се објасни и настојувањето за зачленување на секоја новонастаната земја во ООН.

Прво, државите во меѓународниот систем се плашат едни од други. Тие меѓусебно се гледаат со сомнеж и се загрижени дали војната е на прагот. Очекуваат опасност. Има малку простор за доверба меѓу државите. Иако нивото на опасност е

²⁰ Според Моргентау државите иницирани од силата која начелно им служи за дефанзивни цели, често пати ја користат и за офанзивни цели поради самата структура на меѓународниот систем.

различно во различни случаи, сепак опасноста никогаш не може целосно да се редуцира. Основата на овај страв е во тоа дека државите понесени од способноста, си наштетуваат едни на други. Бидејќи е тешко да се процени кој е потенцијален агресор, државите се секогаш во воена подготвеност.

Можните последици кои резултираат во случај на виктимизирање на една држава, уште подобро ги илустрира фактот дека стравот е многу важен во развојот на светската политика. Државите немаат меѓусебна натпреварувачка способност, само заради тоа што меѓународната политика е едноставно базирана врз економски план.

Второ, државите секогаш настојуваат да го обезбедат нивниот сопствен опстанок. Бидејќи другите држави претставуваат закана, тие не можат да се потпираат врз другите на полето на безбедноста. Секоја држава се гледа себеси ранлива и сама, и затоа делува во насока да го обезбедува својот опстанок. Како што Кенет Валц (Kenneth Waltz) вели: „Државите оперираат во еден 'самопомогнат' систем. Овој 'самопомогнат' систем не ја отстранува можноста за формирање на алијанси“.²¹ Но, алијансите се само прекувремени „бракови“ на некаква си доверба, каде денешните партнери утре може да станат непријатели, и спротивното.

Трето, во меѓународниот систем државите настојуваат да ја зголемат нивната релативна сила во однос на другите држави.²² Причината е едноставна: колку поголема воена надмоќ има една држава, толку е посигурна. Секоја држава настојува да биде најсилна на воен план, бидејќи така ќе биде најсигурна за да опстане во еден опасен свет. Оваа логика ја прави неизбежна желбата за надмоќ. Амбицијата е насочена во тоа да се стекнува сè поголема воена моќ во споредба со другите. Идеалниот крај е да се излезе како хегемон во системот. Во тој случај опстанокот е речиси гарантиран.

Сите држави се опседнати од оваа логика, што значи дека не само што државите работат во насока да имаат надмоќ над другите држави, туку и работат на планот што ќе им помогне да ги спречат другите да имаат надмоќ над нив. Значи, државите се и дефанзивно и офанзивно ориентирани. Тие секогаш мислат на окупацијата и се оспособуваат против агресорите; ова задолжително води до константна безбедносна конкуритивност со можност за војна. Мир, ако така се

²¹ Подетално види кај Stephen M. Walt, "The Origins of Alliances", Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

²² Ова е несогласност на реалистите во овој поглед. Некои од реалистите се согласуваат дека државите во принцип се заинтересирани за рамнотежа (баланс) на силите, а не максимизирање на релативната сила како што мислат некои други.

дефинира концептот на затишје и меѓусебно почитување, во еден ваков свет е невозможен за реалистите.

Врз ова што го илустриравме погоре можеме да извлечеме многу интересни заклучоци во правец на меѓународни односи, т.е. реалистичната теорија и конфликтите или за споровите и покрај тоа што директно не се споменати во објаснувањето на основите на оваа теорија. Однесувањето на државите во и вон меѓународните организации со цел „заштита или одбрана од евентуална агресија“, ги приморува државите во однос на силата што ја поседуваат да применуваат одредени однесувања со цел експанзија или зголемување на нивната сила и моќ, што неминовно доаѓа и преку поседувањето на економски капацитет (контрола на ресурсите), политичката умешност, но посебно со комбинација на сите овие аспекти во едно - а тоа е експанзијата.²³

Често пати овие намери, односно интереси на државите во меѓународниот систем се косат помеѓу поголемите и посилните со помалите и послабите државите и истите можат да резултират на почеток со недоразбирања – спор, кој може многу лесно да се трансформира во конфликт ако не се дејствуваа соодветно. Но сето тоа во однос на ова теорија и нејзините погледи е многу тешко.

2.2. Регионализмот и регионалните институции

Регионализмот како поим во меѓународните односи се јавува како во поновите гранки на теориите за меѓународни односи. Тој претставува дел од меѓународниот систем, сочинет и од унилатерализмот и од мултирателаризмот.²⁴ Овие поими ја објаснуваат заедничката смисла на идентитетот и намерата комбинирани со креацијата и имплементацијата на институциите што ја одредуваат формата, обликот и идентитетот на одреден географски регион.

Првата поконкретна регионална иницијатива е забележана во 50-ите и 60-ите година од минатиот век во Западна Европа. Некои аналитичари овие иницијативи ги наредуваат и „стар регионализам“. Во доцните 80-ти години почна да се развива еден нов вид регионална интеграција, кој беше наречен „нов регионализам“. Новиот бран на политички иницијативи се промовира преку регионалната интеграција за време на

²³ Edward Azar and John Burton, *„International Conflict Resolution: Theory and Practice“*, Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1986.

²⁴ W.J. Ethier, *The International Commercial System*, 11.

последните две декади во меѓународната економија, по неуспехот на Доха преговорите за проширување на билатералните и регионалните економски перспективи.²⁵

Европската унија може да се разгледува и како резултат на регионализмот. Ова идеја ги влече корените од регионалниот идентитет, како резултат на политичкиот и економски систем-регион како што е Западна Европа. Примерот на Европската унија е политичко тело израснато низ временски период подолг од 40 години, преку економска интеграција на земјите-членки и земјите-аспиранти. Европската економска заедница се смета за претходник на ЕУ.

Џозеф Ние (Joseph Nye) меѓународниот регион го дефинира како: „лимитиран (одреден) број на земји поврзани преку географските односи и меѓусебните зависности“, додека (меѓународниот) регионализам претставува „формација на меѓудржавни асоцијации, групирани врз база на региони“.²⁶ Оваа дефиниција никогаш унисонно не било прифатена како генерализација и поим за регионализмот и регионалните организации. Некои аналитичари забележале дека на.пр. големиот број регионални организации основани од иницијативи на земји во развој не биле охрабрани од рапидното зголемување на регионализмот во Третиот свет. Ернст Хас (Ernst B. Haas) ја потенцира потребата за разликување на поимите: регионална соработка, регионален систем, регионални организации, регионални интеграции и регионализам.²⁷

Во доцните 90-ти години со зановувањето на интересите кон регионализмот се појавија потреби од водење и помош во глобалниот систем (и во различни региони) преку политички и економски параметри.²⁸ Споредувајќи ги фактите за поимање на регионализмот преку првите иницијативи во Западна Европа, до ЕУ, не сме сигурни дека можеме да ги употребуваме истите параметри и за НАТО како регионална организација. Првиот факт кој го побива тоа е дека НАТО не е само регионална организација затоа што ги надминува границите на еден регион (ако не можеме да го означиме трансатлантикот како еден регион). Вториот факт е дека НАТО не подлегува само на економските и политичките параметри како главни фактори за формирање на регионалните организации, туку дека за НАТО важи и еден фактор повеќе, т.е. безбедносниот.

²⁵ Исто како I.

²⁶ J. Nye, *International Regionalism*.

²⁷ E.B. Haas, *The Study of Regional Integration*, 607-610.

²⁸ A. Wallis, *The New Regionalism* (http://www.munimall.net/cos/2002/wallis_regionalism.nclk).

Критериумите преточени во желби со кои државите го „прават најдоброто за нивното регионално опкружување“ обично се избегнува да се коментираат при различни анализи за процесот на регионализација. Се претпоставува дека намерно се избегнува дефинирањето на регионализмот како поим за операционализација на зголемувањето на модерните институции.

Ернст, периодот на одвојувањето на регионализмот како посебна теорија во системот на теории за меѓународни односи го дели на три периоди: пред 1945 година, од 1945-1980 година и после 1980 година. Последниот период е интересен за анализа бидејќи токму за 30-годишниот период до денешно време тој ја проширува тезата дека „ова е време кога се избегнува од теоретскиот и несефикасниот универзализам во практичен и прагматичен регионализам со тенденција на проширување“.²⁹

Проширувањето на регионалните организации и институции со тенденција истите да ги надминуваат границите на регионализмот, може да се перципира како навлегување или трансформација на оваа теорија во современите теории на меѓународните односи како што е глобализмот и др.

Овој пристап е многу важен поради фактот дека овој теориски пристап дава една појасна слика за тежиштето на ова дисертација како што се конфликтите, споровите и процесите на интеграција и проширување, кои на еден или друг начин се поврзани со овој теориски пристап на меѓународните односи.

2.3. Институционализмот како теорија

Институционалните теории настојуваат да навлезат што подлабоко во аспектите на социјалната структура. Се смета дека процесите кои во нивната структура вклучуваат шеми, правила и норми се основа за одредено социјално однесување. Теоретичарите на институционализмот испитуваат како овие елементи се основани, како се распределуваат, прилагодуваат, и како истите пропаѓаат и стануваат неупотребливи. И покрај тоа што основен субјект на институционалистичката теорија претставува редот во социјалниот живот, сепак, теоретичарите на оваа гранка на меѓународните односи сметаат дека убедувањето и консензусот не треба да бидат предизвикувани преку конфликт и промени во социјалната структура.³⁰

²⁹ E. H. Carr, *Nationalism and After*, 45.

³⁰ W. Richard Scott, *Institutional Theory: Contributing to a Theoretical Research Program*, Stanford University,

Институционалната теорија влече корени уште од XIX век. Претставниците на оваа теорија се класифицираат според временскиот период на нивното појавување на сцената на меѓународните односи., почнувајќи со М. Тачер (Mark Thatcher) и М. Вебер (Max Weber), продолжувајќи со Кули (Charles Horton Cooley) и Мад (George Herbert Mead), па сè до Веблен (Thorstein Veblen) и Комонс (John Commons). Тие своите перцепции ги засноваат врз веќе познатите општествени науки како што се економијата, социологијата, политичките науки и др. За раната фаза на институционализмот повеќе теоретичари, меѓу кои и Бил (James A. Bill), Хардgrave (Robert L. Hardgrave), Ходсон (Geoffrey Hodgson), Скот (Richard W. Scott) и други искажуваат најразлични критики.

Современата институционална теорија го привлекува вниманието на голем број теоретичари од општествените науки, каде нивната првенствена цел е да го истражуваат општеството и меѓународните односи од микро-интерперсонални интеракции до макро-глобалниот систем. Хјуз (Everett Cherrington Hughes) го поставува вниманието кон институционалните структури во однос на улогата на алијансите кои на некој начин преку реформирање добиваат форма на организации кои се сочинети од повеќе институции. Тргувајќи од овие карактеристики на институционализмот, произлегуваат три подтеории, односно правци на институционализмот.

Сите овие теории на институционализмот даваат различни аргументи за тоа како институциите ја избегнуваат војната и ја задржуваат или се обидуваат да ја одржуваат стабилноста.³¹ Либералниот институционализам е најмалку амбициозната теорија. Ова теорија не зборува директно за тоа како да се избегне војна, туку се фокусира на тоа дека економските и амбиенталните соработки се многу повеќе реални отколку што мислат реалистите. Со поголема соработка на тој план, се мисли дека ќе се редуцира можноста за војна, иако не објаснуваат како. Оваа теорија пропагира дека недовербата, наивноста и измамата се главните проблеми во меѓународните односи. Според ова теорија, можеби ЕУ претставува една одлична успешна приказна, но сепак оваа организација не успеа да се наметне како фактор за превенција или решавање на конфликти и спорови надвор од своите граници.

Revised, August, 2004, Chapter prepared for *Great Minds in Management: The Process of Theory Development*, Ken G. Smith and Michael A. Hitt, eds. Oxford UK: Oxford University Press.

³¹ Tony Evans and Peter Wilson, "Regime Theory and the English School of International Relations: A Comparison" *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 21, No. 3, p. 330.

Институциите се тие кои ќе помогнат како да се обезбеди соработка без измама. Намерата е да се формираат регулативи кои ќе ги задолжат државите на почитување, но не како противодговор на реалистите кои претендираат дека државите се самоинтересни актери.

Колективната безбедност директно се конфронтира со темата на избегнување на војна. Оваа теоријат и пристап, почнува со тоа дека силата сè уште ќе биде важен фактор во светската политика, каде државите треба да бидат спремни за можните агресори. Но, употребата и започнувањето на конфликти и војни може да се редуцира. Според колективната безбедност, однесувањето на државите е спротивно од реалистичката теорија според три антиреалистички норми.

Прво, државите треба да ја отфрлат идејата за употреба на сила за да се промени статус-квото.

Второ, треба да се преземат мерки против тие кои ќе ја прекршуваат оваа норма и се закануваат или почнат војна. Одговорните држави не треба да реагираат врз база на нивните сопствени интереси. Тие треба да се борат против нивната желба за сеопфатни придобивки. Тие треба да се соединат со другите, со цел формирање на една сила, која ќе биде надмоќна кон тие што ќе се противат во однос на нормите.

Трето, државите треба да си веруваат меѓу себе, да ја отфрлат агресијата и да бидат цврсти во тоа. Исто така, тие треба да веруваат во фактот дека другите држави ќе им дојдат на помош ако тие се цел на агресија. Критичната теорија е најамбициозната од трите, затоа што има намера тотално да ја измени природата на меѓународната политика и да оствари еден свет каде не само што ќе има поголема соработка помеѓу државите, туку ќе преовладува вистински мир. Различно од либералниот институционализам, колективната безбедност и критичната теорија се на иста линија во противењето на реалистичкото однесување на државите. Оваа теорија е основана врз мислењето дека идеите и дискурсот „како ние мислиме и зборуваме за меѓународната политика“, се главните фактори зад државните однесувања. Таа дефинитивно ја отфрла реалистичката мисла за тоа дека однесувањето на државите е функција на една дадена структура во надворешниот свет. За критичните теоритичари, идеите се тие кои го оформуваат материјалниот свет. За ова да се промени, треба драстично да се сменат индивидуалните мислења за таа политика. Интелектуалците, особено критичните теоритичари, играат многу важна улога во сето ова.

Според ова што беше изложено погоре, можеме да кажеме дека овој теоретски пристап е најсоодветниот за да се покаже важноста на поставеноста на меѓународните односи и меѓународните организации наспроти појавите како конфликти и спорови.

Овој теоретски правец во меѓународните односи и покрај тоа што не дава објаснување и начини како би се решиле конфликтите и споровите, сепак претставува една добра соснова за понатамошна анализа на овие две појави. Подоле преку либералниот институционализам уште подетални и појасно ќе се анализираат овие појави и комбинацијата со процесите на интеграција и проширување.

2.3.1. Либерален институционализам

Либералниот институционализам не е директно поврзан со тоа дали институциите придонесуваат за мир, туку се фокусира на помалку амбициозен план, односно на соработката помеѓу државите. Токму оваа карактеристика што ја поставуваат либералните институционалисти претставува основа за формирањето, развојот и унапредувањето на меѓународните организации. Тие посебно се заложуваат, таму каде што има произразени проблеми против соработката.³² Ова е особено важно кога се во прашање држави со „мешани“ интереси, односно кога и двете страни се двоумат за тоа дали да соработуваат или не.³³ Секоја страна може да добива од соработката. Оваа теорија има минимално значење кога се во прашање држави кои се фундаментално конфликтнозани и никоја страна не мисли дека од соработката ќе има некоја добивка. Во овие случаи, секој сака да го искористи другиот за свои интереси.³⁴ Тие тогаш мислат врз база на победник и поразен, што води до вжештен безбедносен натпревар (до вооружување или конфликт). Но, либералниот институционализам не е фокусиран на вакви случаи, па затоа не дава идеи како ваквите конфликти да се избегнуваат.

Поради сето ова, теоријата ги игнорира безбедносните случувања и се осврнува кон економскиот план и кон случаите што се однесуваат на прашањата во врска со

³² Robert Axelrod and Robert O. Keohane, "Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions" *World Politics*, Vol. 38, No. 1, pp. 226-254.

³³ Повеќе во Stein, "Why Nations Cooperate", chap. 2, p.33-35.

³⁴ Milner, "International Theories of Cooperation", p. 468.

опкружувањето.³⁵ Фактички, теоријата е изградена врз мислата дека меѓународната политика може да се подели на два плана како: безбедносна и економска политика. Либералниот институционализам главно е свртен кон вториот план, но не и кон првиот. Ова особено е истакнато од Чарлс Липсон (Charles Lipson) кој пишува: „Битни и изразени разлики во институционалните аранжмани се поврзани со меѓународните економски и безбедносни прашања“. Можноста за соработка на овие два плана е многу различна: кога се во прашање економските релации, „соработката може да се одржи помеѓу неколку само-интересни држави“, додека соработката е „многу послаба при безбедносните случаи“.³⁶ Заради ова, поддржувачите на оваа теорија многу малку се занимаваат со безбедноста, каде што прашањата за војна и мир се во централен план.

Како и да е, има многу причини поради кои треба подетално да се анализира либералниот институционализам. Либералните институционалисти понекогаш укажуваат на тоа дека институциите се важни за меѓународната стабилност. Токму оваа перцепција на институционалистите претставува круцијално важен фактор за соработка на државите како единици во еден систем како што се меѓународните организации и институции. Формирањето на ЕУ е најдобриот пример дека преку економската соработка не само што се придонесе во намалување или елиминација на небезбедноста и конфликтите помеѓу земјите-членки, туку оваа соработка претставува и добра можност за продлабочување на соработката и во други области. Некои тврдат дека ако оваа теорија прикаже една цврста казуална поврзаност помеѓу институциите и економската соработка, тогаш ќе биде релативно лесно да се направи следниот чекор и да се поврзе соработката со мирот.³⁷ Некои поддржувачи на теоријата потенцираат дека институциите имаат важна улога во светската стабилност и тоа автоматски значи дека може да има поврзаност помеѓу соработката и стабилноста. Но, ова не е доволен факт. Поддржувачите на теоријата, соработката ја дефинират многу ограничено, односно само како начин на избегнување на воени случаи. Да замислиме дека либералните институционалисти ќе преземат еден голем чекор кон креирањето на една теорија која ќе објасни како институциите ќе ги отстранат државите од војна-конфликт.

³⁵ Обично, теориите функционираат во реалистично опкружување, но неретко земат за репер и нереални опкружувања.

³⁶ Barbara Koremenos, Charles Lipson, Duncan Snidal, *The Rational Design of International Institutions*, Cambridge University Press, 2001.

³⁷ Charles Glaser прави поврзаност помеѓу соработката и мирот во "Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help," *International Security*, Vol. 19, No. 3, pp. 50-90.

Либералните институционалисти претендираат дека ги прифаќаат реалистичките базични идеи, но истовремено се двосмислени во тоа дека е полесно да се стигне до соработка отколку што реалистите мислат. На пример, Роберт Кохан (Robert O. Koehane), во *После хегемонијата* пишува дека: „се прифаќа реалистичниот модел за рационален егоизам“. Тој продолжува: „сакам да докажам врз база на нивните убедувања дека реалистичниот карактеристичен песимизам не е задолжително потребен. Сакам да демонстрирам дека реалистичните мислења за светската политика се конзистентни со формирањето на институционалните аранжмани... што промовира соработка“.³⁸

Според либералните институционалисти, главна пречка во соработката помеѓу државите со заемни интереси е заканата за измама.³⁹ Познатата „затвореничка дилема“ која е централната аналитичка идеја во поголемиот дел на либерално институционалистичката литература, ја претставува базата на проблемот што мора да го решат државите за да стигнат до соработка.⁴⁰ Секоја од двете држави може да прави измама или да соработува. Секоја страна сака да ги зголеми своите добивки и не е заинтересирана за големината на добивката на другата страна. Најатрактивната стратегија на секоја држава е да прави измама и да верува дека другата ќе има кооперативна стратегија. Со други зборови, најдобро сценарио за една држава е да ја „изиграш“ другата, со што таа ќе помисли дека намерите за соработка се искрени, а потоа истата да се измами. Консеквентно на ова, завршетокот ќе биде полош од тој кога стварно би соработувале, и можно е да има катастрофални последици. Иако искрената соработка не е толку атрактивна колку и таа со измама, сепак, таа е многу посигурна.

Клучот на сето ова е во тоа и двете страна да се вразумат и да видат дека имаат колективен интерес. Од една краткотрајна соработка базирана на измама не се добива ништо, за разлика од таа која ќе биде искрена и долготрајна. Значи, треба да се прифати меѓусебната искрена соработка. За да се справат со овој проблем, институциите треба да им се закануваат на измамниците со разни мерки и да ги заштитат измамените. Исто така, тие немаат намера да ја трансформираат анархиската природа на меѓународниот систем. Тие ја прифаќаат идејата дека државите оперираат во едно анархично

³⁸ Charles Glaser makes the connection between cooperation and peace in "Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help," *International Security*, Vol. 19, No. 3 (Winter 1994/95), pp. 50-90.

³⁹ Oye, "Explaining Cooperation Under Anarchy," p. 11.

⁴⁰ „Дилемата со затворениците“ е дилема која либерал институционалистите ја користат многу често за објаснување на нивната теорија. Helen Milner во "International Theories of Cooperation," p. 475, забележува дека „примарен фокус се улогата на режимите (институциите) во решавањето и дефинирањето на проблемите“.

опкружување и се однесуваат на начин на само-интерес.⁴¹ Од оваа точка на гледање, нивниот начин на мислење е помалку амбициозен од тој на колективната безбедност и критичната теорија, кои имаат намера да ги изменат важните меѓународни норми.

Но, само ако ги земеме примерите на соработка на земјите кои биле опфатени со конфликти и имат сè уште активни спорови ќе видиме дека економската соработка не изостанува, напротив дури е сè посилна, но секако довербата и перцепцијата за решавање на проблемите и отворените прашања сепак се гледаат од реалистична призма, односно од перцепцијата на сила. Ова најдобро можеме да го образложиме преку случаите Грција – Турција и секако Грција – Македонија. Но ни пресотанува да видиме што можат да понудат сите овие теоретски правци во однос на решавањето на конфликтите и споровите, наспроти современите процеси на интеграција и проширување кои сè повеќе сакаат да се наметнат како клучни фактори и на соработка, но и експанзија на сила.

⁴¹ Oye, "Explaining Cooperation Under Anarchy," p. 11.

3. Теории за интеграции

Ако институционализмот со сите негови различни форми објаснуваше како влијаат меѓународните односи врз формирањето и креирањето на норми, права и обврски за меѓународните организации и институции, секогаш засновувајќи се на решавање на проблемите и недоразбирањата преку меѓународните или регионалните институции и организации, овие теории имаат намера преку анализа на историскиот институционализам да ја објаснуваат регионалната интеграција која на некој начин претставува директна форма на двете највилјателни регионални организации и институции како што се ЕУ и НАТО.

Според теоретичарите на историскиот институционализам, потеклото на институциите е од круцијална важност за да се сфати нивниот подоцнежен развој. Оваа констатација претставува правило дека за да се сфати „зошто нешто се случило, мора најпрвин да се разбере кога тоа се случило“.⁴² Историските околности се важни за одредување на степенот на развојот и промените (рестформите) низ различни временски периоди. Поврзаноста на историскиот институционализам со последните случувања на полето на меѓународните односи во рамките на институционалистичката теорија, дава една одлична поткрепа на напорите да се објаснат теориите за интеграции.

Приврзаниците на теориите за интеграции своите анализи ги засноваат врз објаснувањето на институционализмот. Според нив, регионалната интеграција претставува константни колективни мерки на институционализмот со цел државите-нации да постигнат политичка и стратегиска кохезија и соработка. Во овој случај, институционализмот (особено историскиот), се смета како влијателен фактор врз настаните во процесите на развој на формалните и неформалните институции, со цел обезбедување на политичко и стратегиско единство на земјите-членки, кои се дел од овие институции. Од ова произлегува дека теориите за интеграции своите основи, пред сè ги влечаат од институционализмот, но и од регионализмот и регионалните институции. Актерите – државите на меѓународната сцена во недостаток на интегративните процеси се неспособни да ги наметнуваат своите интереси, т.е. политичките и стратегиските цели. Некои од овие држави се обидуваат преку формирање или соединување на две или повеќе земји во различни регионални институции, да ги унапредат своите интереси

⁴² Iona Annett, *Historical Institutionalism as a Regional Integration Theory: An outline of theory and methodology*, Porto, Portugal, 23-26 June 2010и, Immergut, E. & K. M. Anderson (2008), "Historical Institutionalism and West European Politics", *West European Politics*, 31 (1-2): 345-369.

на субнационално, национално или на супранационално ниво, што вклучува лимитирани права и обврски преку нивните национални претставници во регионалните институции.

Регионалната интеграција се опишува како процес на испорака, каде целта на регионалните тела е унапредување на односите помеѓу земјите-членки на регионалните институции, но и воспоставување на механизми за комуникација и помош на земјите кои се надвор од овие институции, а настојуваат да станат членки. Регионалните теории за интеграции, настојуваат да го разбираат овој процес преку историските и развојните аспекти.

Теориите за интеграции не се воспоставиле како посебна гранка на теориите на меѓународните односи само преку анализите на другите слични теории во однос на пристапот кон меѓународните односи и овие процеси. Овие теории служеле само како појдовна точка за развој на овој вид теории како посебни. Ова видување има низа на теоретичари кои сметаат дека постојат одреден број веројатни интегративни тригери како што се:

- драматичната промена на надворешното – меѓународното или регионалното опкружување (на пример: почетокот и крајот на Студената војна и соединувањето на Германија);
- невиден консензус помеѓу одредени земји од еден регион на полето на економијата и политиката (формирањето на Европската заедница за јаглен и челик по Втората светска војна);
- потребата од зголемување на економската продуктивност надвор од еден одреден регион;
- потребата од промена и реформирање на профилот, структурата и стратегијата од регионално ниво до надворешните актери (посдини земји навор од еден одреден регион).

Некои од овие тригери кои беа споменати, се неопходни за воспоставување на услови за формирање и развој на една организација или институција со меѓународен карактер. Анализирајќи ги овие тригери ќе поставиме неколку хипотези, кои на некој начин ги опишуваат условите за основање, водење и развој на една регионална или меѓународна организација и институција.

а) Регионалната интеграција ќе се раздвигува со преземање на колективни напори и консензус помеѓу земјите-членки со помош на примена на долгорочна

политика, каде целта е формирање на стратегија предложена од меѓународна организација и институција.

б) Државите-членки ќе ги институционализираат преземените колективни чекори со цел нивна имплементација преку различни форми на договори и спогодби помеѓу себе, но и со помош на регионалната организација или институција.

Напорите да се дефинираат попрецизно теориите за интеграции стануваат поинтензивни во обид теоретски да се операционализира и процесот на интеграцијата на НАТО, а не само на ЕУ. За таа цел ќе се направаат обиди да се анализираат двата процеси паралелно и да се согледува што е заедничко, а што различно. Но, најпрвин треба да ги поделиме дефинициите и да направиме една споредбена анализа за приврзаниците на овие теории и нивните ставови.

Во обид да се зборува најопширно за теориите за интеграции, мора да се придржуваме кон двата конституивни дела-поимите за „интеграција“ и „теорија“, коишто треба да се дефинираат. Ова е првиот чекор кон дефинирање на теориите за интеграции. Но, прво ќе се навратиме кон поимот интеграција. Ернс Хас (Ernst B. Haas), кој е еден од највлијателните неофункционалисти и интегративни теоретичари, интеграцијата ја дефинира како „процес преку кој политичките актери во низа на значајни национални сфери ја менуваат нивната лојалност, уверување и политички активности кон нов центар, каде институционалните процеси или нивните надлежности се надвор од постоењето на националните држави“. Ова е една сложена дефиниција, која ги вклучува двата социјални процеси (промените и лојалноста) и политичките процеси (преговори, донесување на одлука со конструкција на нови политички институции каде партиципираат земји-членки). Не сите теоретици ги вклучуваат двата аспекти (социјален и политички) во нивните дефиниции и тука е причината зошто, тој од негова перспектива го потенцира социјалниот елемент на интеграцијата. На иста линија на размислување во обидите да се дефинира интеграцијата се и неофункционалистите. Но, скоро во сите досегашни (медиумски и аналитички) обраќања и дебати интеграцијата се поврзува преку политичкиот аспект.

Но, дали оваа дефиниција е доволна за објаснување на интеграцијата како теорија во денешно време, откако опкружувањето, развојот на настаните и другите тенденции се надвор од опсегот на двата аспекти преку кои се дефинира интеграцијата.

Една потрадиционална дефиниција на интеграција е дека: „тоа е процес преку кој земјите делегираат одредени права, легитимност и суверените во напорите да се приклучат кон една меѓународна (регионална или глобална) организација или

институција“.

Овие теории, како што сугерира насловот, се занимаваат со процесот со кој државите кои се членки на една од меѓународните владини организации (МВО), делегираат дел од својот суверенитет на еден или друг начин и кои во одредени моменти имаат тенденции да прераснат во еден поголем заеднички ентитет на сметка на помалите ентитети. Ова можеби е една од основите теории која е директно поврзана со МВО, особено со ЕУ, за што постои широка теоретска литература, која се обидува да го објасни, интерпретира и класифицира комплексниот развој на ЕУ кон објективот на Римскиот трактат за една „поблиско соединување“.⁴³ Како и во практиката, ЕУ изгледа отворено ја спротивставува теоретската категоризација соедна колекција на различни и променливи теории кои покажуваат дека ЕУ се претворила во нешто повеќе од збир на нејзините делови. Теориите кои го изучуваат процесот на интеграции се движат од раните идеи на Давид Митран (David Mitrany), и се познати како „функционални“, па сè до најамбициозните погледи означени како „федерални“. Функционализмот аргументира дека процесот на соработка од рамките на ограничената функционална и техничка соработка, се проширува и на економски и на социјален план, а не се занемаруваат и политичките сфери.⁴⁴

Еден друг теоретичар кој дал свој посебен придонес во обидот да се дефинира процесот на интеграции е и Ернст Хас (Ernst Haas). Тој се обидел функционализмот да го поврзе со секојдневните политички процеси. Своите ставови тој ги аргументира со тоа дека поддржувачите на интеграцијата многу брзо ќе се претопат во текот на функционалната соработка, затоа што овие ќе се обидуваат своите интереси да ги идентификуваат преку меѓународните институции (таму каде што и партиципират и членуваат).⁴⁵

Во теориите за интеграции важна улога и посебно влијание игра и неофункционализмот. Оваа гранка се смета за нов обид или нова варијанта на „конструктивистичката“ теорија, којашто ја игра главната улога во развојот на меѓународните односи во текот на 80-ите години на минатиот век, кои беа во центарот на вниманието со пласирањето на новите идеи и начини кои го определуваат текот на соработката помеѓу различните меѓународни субјекти и актери.

⁴³ Подетално види кај: Dimitris N. Chrysoschoou, "Theorizing European Integration", London, Sage, 2001.

⁴⁴ David Mitrany, A Working Peace System (Chicago: Quadrangle Books, 1996).

⁴⁵ Ernst B. Haas, Beyond The Nation-State: *Functionalism and International Organization* (Stanford: Stanford University Press, 2009 e.d.).

Федерализмот претставува едно групирање на објасниви теории кои го определуваат и прикажуваат начинот на функционирање на функционализмот и неофункционализмот. Почетна точка на поврзаноста на федерализмот и интегративните теории е регионалната или глобалната соработка која бара да се идентификуваат и претставуваат интересите во рамките на федералните уставы во согласност со локалните барања во едно централно управување. Европскиот федерализам бил под видно влијание на примерот на САД, без разлика што некои други теории на меѓународните односи акцентот го ставаат на конфедерацијата како еден пофлексибилен американски модел за појаснување на европската интеграција.⁴⁶

Најголемо влијание врз развојот на процесот на интеграција како посебна теорија имале функционализмот (со сите негови варијации), институционализмот, федерализмот и други струи на теориите за меѓународни односи. Во понатамошните глави од овој труд, ќе се зборува многу поопширно за интеграцијата.

⁴⁶ Chryssochoou, *Theorizing European Integration*, ft. 42-8, 67-71.

4. Теории за проширување

Уште од основањето на првите посериозни меѓународни организации како што се НАТО и ЕУ, авторите на многу научни трудови од областа на теориите за меѓународни односи се ориентирале во насока да ги истражуваат и студираат интегративните процеси или т.н. европски „феномен“. За таа цел се презентирани различни теории и аргументи за овој важен процес, и тоа и од економски и од социјален и од политички аспекти и перцепции. И во претходниот дел посочивме на некои карактеристики кои се поврзани со сличноста и различноста на теориите за интеграции и проширување. Теоријата за интеграции на Европа, како што се настојува да се дефинира, се основаа врз институционализмот, неофункционализмот или интерговерментизмот, со цел да им се помогне на класичните и традиционалните теории за меѓународни односи подобро да го разберат концептот на историскиот развој на ЕУ. Но некако со проширувањето на НАТО овој процес доби друга димензија.

Појавувањето на проблемот на дефинирање на проширувањето како посебна теорија во меѓународните односи, од различни аспекти доведе до формирање на две различни перцепции за фактите и аспектите врз кои треба да се објаснува и дефинира овој процес како посебна теорија на меѓународните односи. Природата на НАТО, според концепт и структурата, процесот на дефинирање на проширувањето како посебна теорија го извлекува од традиционалниот пристап од економски, социјален и политички аспект.

Неколките теории кои ги изнесовме во претходните наслови не се доволни за да се навлезе во суштината на проблемот и предметот на истражување. Тие не ни даваат задоволителна основа за теоретска опресационализација на меѓународните односи од аспект на основањето, реформите и развојот на меѓународните организации и институции. Долго време имаше тенденција од страна на некои теоретичари на одредени теории на меѓународните односи дека проширувањето не може да се оквалификува како посебна теорија поради низа фактори и влијанија. Тргувајќи од овие перцепции долго време се сметаше дека студиите за проширувањето како процес не треба да се раздвојуваат од теориите за интеграции и особено од институционализмот. Долго време теоретските студии за проширувањето се разгледуваа низ призмата на економијата, а помалку од политички и безбедносен аспект.

Приврзаниците на овие перцепции, теоретската поддршка за процесот на

проширување ја фокусираат врз бенефитот и чинењето од проширувањето на НАТО и ЕУ, наспроти зачленувањето на нови членки преку процесите за проширување во овие две меѓународни организации.

Главната цел на основачите на теориите за проширување е оваа теорија да се вметне во кругот на теории за меѓународните односи преку политичките науки, притоа објаснувајќи дека процесот на проширување треба да се сфати и анализира и преку политичките, безбедносните и другите фактори, а не само преку економскиот (Госхол, Матли, Пламер). Сите овие теоретичари се согласуваат дека овој пристап треба да биде основа за понатамошно продлабочување на теоретските погледи на проширувањето како посебна теорија.

Во рационалниот институционализам проширувањето теоретски се перципира како политика насочена кон економскиот аспект на избрани влади или диференцијални (одредени) интересни групи (Биелер, Матли, Плумер). Различно од рационалните институционалисти, конструктивистите на институционализмот, пак сметаат дека проширувањето е понесено од идеалистичките фактори, како што се „националниот идентитет“, како внатрешна неменлива категорија на земјите-членки на меѓународните организации опфатени со проширувањето, наспроти „колективниот идентитет“ на макро-политиките на ЕУ и НАТО, кој сака да ја промени националната клаузула на идентитетот на земјите-членки. Тргувајќи од ова, произлегува дека и рационалистите и конструктивистите како фактори, имаат значајно влијание врз проширувањето како нова наметната теорија во меѓународните односи, пред сè во донесувањето на важните одлуки на ЕУ и НАТО во правец на продолжување на проширувачките процеси.

Се поставува прашањето дали земјите кои се членки на НАТО и ЕУ сакаат да го жртвуваат својот национален идентитет за „доброто“ на овие меѓународни организации. Секако дека одговорот сите го знаеме, но прокламирањето на политика на единство од страна на членки наспроти земјите кои се опфатени со процесите на проширување дава една лажна слика дека најстарите членки (особено големите европски држави), спротивно од јавното декларирање, повеќе настојуваат да го истакнат својот национален идентитет при креирањето на различните политики на ЕУ и НАТО. Ако на ова се надоврзуват и проблемите со кои земјите-аспиранти за зачленување се соочуваат на патот до интеграција во ЕУ и НАТО, ќе видиме дека токму земјите-членки ја наметнуваат политиката на жртвување на одредени аспекти на националните интереси на земјите-кандидатки.

Ниту една од претходните теории за меѓународните односи не се нафаќа на

соодветен начин да го анализира и објасни влијанието на меѓународните односи и меѓународните организации врз еден нов процес (по првите проширувања на НАТО и ЕУ) на меѓународната сцена како што е проширувањето. Ниту една од претходните теории не го дефинира проширувањето како практичен процес или посебна гранка на теориите за меѓународни односи. Институционализмот, регионализмот, федерализмот и теориите за интеграции, не се во можност процесот на проширување да го стават под нивна закрила и да се обидат да го објаснат преку нивните теоретски вештини за меѓународните односи и меѓународните институции.

Но, сите овие теории на некој начин влијаат врз формирањето на една нова теорија како што е теоријата за проширување која несомнено се основа врз процесите на проширување на ЕУ и НАТО. Со цел подетално и попрецизно да се дефинираат и да се одредат теоретските принципи на проширувањето, мораме да се надоворземе на теориите за интеграции, процесот на интеграција на НАТО и ЕУ и воедно, да направиме историска анализа на процесот на проширување на овие две регионални организации.

Теориите за меѓународни односи се карактеризираат со низа варијации и методи преку кои се покажува проблематиката на меѓународните односи. Секоја гранка со себе повлекува некој од погледите, сфаќањата и перцепциите на нејзините претставници за теоретско објаснување на истата. Многу теоретичари се делат и групираат на постојаните гранки во класичните студии за меѓународните односи, но притоа настојуваат да се воведат и нови видувања. Но, кога се работи за новите трендови или процеси како што се: проширувањето и интеграцијата, како да немаме голем број истражувачи кои директно се определиле за теоретско истражување на поновите теории за проширување и интеграција. Токму овие факти укажуваат на тоа дека теориите за проширување се меѓу најмладите теории за меѓународни односи, кои на некој начин и не се доволно развиени и потврдени.

Теоријата за проширување е еден од најновите концепти во рамките на теоретските студии за Европската унија. Бидејќи до скоро проширувањето не беше определено како теорија, оваа теорија не е докомплетирана и истата има уште многу важни аспекти кои треба да се истражуваат.⁴⁷ Шеделмејер (Ulrich Sedelmeier) тврди дека намерата на проширувањето на ЕУ е да стане едно поголемо макро-ниво во истражувањата на поновите теории на меѓународните односи, каде и таа самата се

⁴⁷ Schimmelfennig & Sedelmeier 2002:501,

вбројува. Моментално, овој тренд се наоѓа во средното (мезо-ниво), при што на теоретското определување на проширувањето како посебна теорија (потпомогната од поновите теории за меѓународните односи) не му се обрнува доволно внимание. Со други зборови, дебатата се основа и се фокусира на мотивите и одлуките за проширувањето, а само мал дел од теоретичарите се фокусираат на политичките резултати, односно влијанието и последиците од проширувањето.⁴⁸ Во согласност со забелешките, Шеделмејер и Шимелфснинг се обидуваат да ги земат предвид мотивите и резултатите, за да го објаснат процесот на проширувањето. Во нивната статија, тој претставува една студија за трошоците на ЕУ, со испитување на процесот од различни, рационални, социолошки и конструктивни перспективи. Во рамките на рационалната перспектива, тој го користи *intergovernmentalism*-от како, „најпознат и најповолен рационален повод“. И Ендрју Моравсик (Andrew Moravcsik), кој е најпознат по своите либерални *intergovernmentalist*-ички пристапи, прави една анализа на интеграцијата како одлука на земјите-членки и земјите-аспиранти за членство. Тој во својата книга „Избор за Европа“, го објаснува потеклото и развојот на ЕУ, каде само либералниот *intergovernmentalism* е теорија способна реално да го објасни процесот на интеграција (Andrew Moravcsik). Спротивно на ова, Schimmelfennig тврди дека одлуката за проширување на ЕУ не може целосно да се објасни само од рационалистичка гледна точка, без да се земат предвид и други перспективи.⁴⁹ Со други зборови, тој наведува дека европската интеграција е главно резултат на економските интереси и други слични фактори, како геополитика или наднационалните договарења, кои иако во помал обем, сепак имаат улога во процесот на интеграција. Различно од Моравсик, Шимелфлинг тврди дека економските придобивки сами по себе не можат да ги објаснуваат трошоците на процесот на ЕУ. Матли и Плампер (Mattli & Plumper), други двајца научници кои исто така го истражуваат процесот на проширување, имаат поинаков пристап кон теоријата најблиска до овие процеси, т.е. проширувањето.⁵⁰

Нивната студија на политиката за проширување на ЕУ се фокусира на понудата од една страна и побарувачката од друга страна. Своите напори во студијата тие ги насочуваат во проноѓање на патишта кои ќе придонесат за проширување на теоријата за проширување. Преку споредување на студиите на оние првите со студиите на Матли и

⁴⁸ Frank Schimmelfennig, Ulrich Sedelmeier, "The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches", First Published in 2005 by Routledge.

⁴⁹ Andrew Moravcsik, "Choice for Europe", 1998.

⁵⁰ Mattli & Plumper 2002:550.

Пламер, се открива една нова перспектива за понудата и побарувачката на една страна, наспроти барањето и потребите за пристап, односно проширување на ЕУ. Една класична дефиниција за проширувањето е дека: „проширувањето претставува процес преку кој меѓународните (регионални или глобални) организации и институции сакаат својот легитимитет, начела, прва и обврски да ги пренесат и врз други земји кои се аспиранти за приклучување“. Со други зборови, ако интеграцијата беше процес преку кој земјите треба да поминат за да се приклучат кон меѓународните организации и институции, проширувањето е обратниот процес преку кој меѓународните организации се подготвуваат за експанзија кон земјите аспиранти за приклучување.

Современите теоретски концепти, ЕУ и НАТО и придружните процеси на нивниот развој и реформирање, повеќе ги сметаат како интегративен процес, отколку како проширување. Поделеноста на теоретичарите се движи во насока дека интегративните процеси повеќе се фокусираат на усовршување на контролата, управувањето и менаџирањето од социоекономски и политички аспект, додека на проширувањето повеќе се гледа како на експанзија, наметнување и зголемување на влијанието врз земји и региони кои се надвор од териториите покриени со меѓународни организации. Неспорно е дека проширувањето како теорија и процес цело време беше во сенка на теоријата за интеграција (како во теоретското определување така и во практичната примена), но со проширување на ЕУ и НАТО во Централна и Источна Европа се отвори повеќе простор каде проширувањето се наметна над интеграцијата. Проблемите со кои се соочија земјите кои што произлегоа од распадот на Советскиот Сојуз и другите централноевропски земји кои беа со социјалистичко уредување имаа големо влијание врз процесот на проширувањето на НАТО и на ЕУ, но и врз интеграцијата на овие две меѓународни организации. Токму проширувањето ќе се смета како излез од транзициските проблеми и нерешените прашања и билатерални спорови и несогласувања.

За овие процеси ќе се потрудиме да дадеме подетални, директни и прецизни одговори потврдени со низа факти од теренот, а во врска со напорите на земјите кандидати за членство во ЕУ, па и во НАТО, а од другата страна ќе се обидеме да дадеме одговор на стратегијата на ЕУ и НАТО и нивната понова политика во врска со процесот на проширување.

5. Реформирање на меѓународниот систем и односи

Меѓународните односи во минатиот век помина низ три „големи дебати“. Првата дебата е спротивставувањето на преподбната реалистичка традиција во однос на различните предизвици на денешницата. Втората дебата е насочена кон несогласувањата во врска со доблестите и ограничувањата на квантификацијата („ако не можеш да го броиш, тоа не се брои“ наспроти „ако можеш да го броиш, тоа не е“), како стратегија која до неодамна се сметаше за еден од „официјалните модели“ за реструктурирање на глобалниот систем на меѓународни односи. Иако овие аргументи постојат во разни варијанти, тие од поодамна се преточени во процесите на реформи низ коишто поминуваат глобалните меѓународни односи.

Последната дебата, според многу аспекти се квалификува како постмодернистичка, односно како посебна теорија за влијанието на различните предизвици, наспроти другите модели и теории.⁵¹ Оваа фаза е последната од низата фази низ кои поминуваат меѓународните односи и теориите поврзани со нив.

Интелектуалните основи на постмодернизмот, во голема мера се во хуманизмот, но сегашните дебати се проширија и надвор од хуманистичките прашања за и наспроти научните социјални перспективи на светската политика. Сите овие анализи произлегуваат од епистемологијата, т.е. подслбата на меѓународните теории. Често се определуваат преку валидни и специфични варијабли (променливи), преку различни нивоа или методологии, со цел да се направат реформи во постмодернистичките сфаќања во врска со меѓународните односи. Систематичкиот опис и анализа на различните општествени елементи кои се директно или индиректно поврзани со меѓународните односи, се само надополнување на низата мерки кои можеме да ги определиме како реформи во меѓународниот систем на односи. Анализа за развојот и видовите на конфликтите по Втората светска војна, па и по Студената војна е доволен показател за промената на опкружувањето, изложеноста на меѓународните актери кон ризиците и безбедноста, но секако и новите предизвици.

⁵¹ Овие перспективи често се нарекуваат и „постпозитивистички“ или „постструктуралистички“, Yosef Lapid, „The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era,” *International Studies Quarterly* 33 (1989): 235-54; Andrew Linklater, „The Question of the Next Stage in International Relations Theory,” *Millennium* 21, No. 1 (1992): 77-98; and Chris Brown, „Turtles All the Way Down’: Anti-Foundationalism, Critical Theory and International Relations,” *Millennium* 23, No. 2 (1994): 213-36. For overviews, see Pauline Rosenau, *Post-Modernism and the Social Sciences* (Princeton, 1992); Rosenau, „Once Again Into the Fray: International Relations Confronts the Humanities,” *Millennium* (1990): 83-110; and D.S.L. Jarvis, *International Relations and the Challenge of Postmodernism* (Columbia, SC, 2000).

Иако реализмот беше примарна цел, сите постојани теории и методологии се вкрстуваат во рамките на постмодерните критики, при што Розенау (Pauline Rosenau) истакнува дека „меѓународната политичка економија мошне бргу го ослободува реализмот (и неореализмот), теоријата на режимите, теоријата на играта, рационалните актерски модели, теоријата за интеграција, транснационалните пристапи од анализата на светскиот систем и од либералната традиција воопшто“.⁵² А, исто така, нема многу истомисленици на конвенционалните методологии кои се разликуваат од политичките научници или пак од дипломатските историчари. Некои верзии на постмодернистичкото прашање за „доказите“ и „вистината“ се подредуваат како бесмислени концепти за критични категории, класификации, генерализации и заклучоци. Не постои некој посебен пристап за да служи како цел, преку која може да се пренесе некоја од пораките во вид на анализа од постмодернистите до претходните теоретичари на модернизмот или пак, на некоја од другите теории од низата на системот на теории за меѓународни односи. Така, секој претставник на некоја од позначајните теории создава уникатно „читање“ на материјата што се разгледува, но никој во крајна линија не може да се смета за супериорен во однос на кој било друг, и дека не постојат упатства за изборот меѓу нив.

Освен претходните теоретски правци кои ги изложивме и анализиравме погоре постојат и други значајни теории како што се структурализмот, радикализмот и конструктивизмот.⁵³ Овие теоретски правци и покрај тоа што можеби немаат директна поврзаност со појавите како што се конфликтите и споровите и современите процеси на интеграција и проширување, треба накратко да се обработат со цел да се покаже инетракцијата со другите теоретски правци.

Структурализмот е застапник на видовите општествени феномени како што се економските, политичките, културните, религиозните, образовните и други, а при тоа избегнувајќи ја тезата дека државата е единствен актер на меѓународните односи и дека сите овие феномени можат да остварат меѓународна соработка и надвор од овој единствен актер – државата. Студента војна беше најексплицитниот пример каде меѓународните односи се перципираа како структурализирана фаза во која постоеја два блока и соработката помеѓу овие два блока беше невозможна, но имаше скоро идеална

⁵² Richard Ashley, "The Poverty of Neo-Realism," *International Organization* 38 (Spring 1984): 225-286, Rosenau, "Once Again," 84.

⁵³ Поради тоа што се развиени доста теоретски правци во меѓународните односи и со цел да не се направи конфузија, тие се делат на традиционални и модерни, но секако има и други поделби.

соработка помеѓу меѓународните актери, т.е. државите кои се прегрупира во истиот блок, било тоа да беше западниот или источниот.⁵⁴ Но секако тука идеално место наоѓа НАТО а особено ЕУ каде соработката помеѓу единиците во сите општествени феномени е речиси одлична, но недостасува аспектот оваа соработка да биде надвор од државата како меѓународен актер и носител.

Радикализмот како теорија многу научници го класифицираат или го препознаваат како продолжување на марксистичкото учење каде економијата ја има клучната улога.⁵⁵ Можеби оваа теорија е најсоодветната за да се објаснуваат релациите и односите помеѓу развисните и нерзависните земји и нивниот однос кон соработката во еден глобален свет, сепак, недостатоците на оваа теорија се доволен доказ да се каже дека има развиени земји кои исто така имаат проблеми и прашања кои се изразени надвор од соработката. Зачленувањето во НАТО и ЕУ на земји со отворени проблеми и прашања и економска неразиеност и покрај зачленувањето, се доволни аргументи.

За разлика од претходните два правци, конструктивистите изгледа дека се најобјективните приврзаници во однос на објаснувањето на меѓународниот систем и меѓународните односи. Според нив, нема можност во таков сложен свет една единствена теорија да ги објасни сите релации и истата да ги опфати сите процеси и феномени. Токму поради ова и конструктивистите одбиваат оваа теорија да се вметне во некоја од групите на теории за меѓународни односи. Според нив, светот е некој вид општествена конструкција (од тука доаѓа и името), која постојано се менува и дека основни носители на овие промени се луѓето.⁵⁶

Сите овие напори се намстнуваат со цел да се избегнат конвенционалните методи за истражување и изнаоѓање парцијални решенија наспроти новите методи (развисни од традиционалните модели) за изнаоѓање издржливи и аргументирани решенија за долгорочните меѓународни проблеми. Токму реструктурирањето и реформирањето на меѓународните односи преку реконструкција и прегрупирање на новите теории за проширување и интеграција, ќе биде клучното премостување кон изнаоѓање на постојани и издржливи решенија за проблемите кои долго ги тангираат меѓународните односи.

⁵⁴ Lundestad Geir, "The United States and Western Europe since 1945", Oxford University Press, New York, 2003.

⁵⁵ Matt Dorn, "Reflection on contemporary International Relation", 02.08.2006, достапно на: <http://www.mattdorn.com/content/reflection-on-contemporary-international-relations>, 20.02.2008.

⁵⁶ Wendt Alexander, "Social Theory of International Politics", Cambridge University Press, 1999.

Дури и поумерените верзии на постмодернизмот се скептични методи, основани врз разумот и западната логика, но делата од овој жанр повремено нудат остроумни критики за конвенционалните теории, методологии и концепти.⁵⁷ Овие тенденции на неколку политиколози за материјализација на една лажна слика на „научниот метод“, се прошируваат како еден нов тренд во мерките или активностите кои можеме да ги определиме и како реформи на меѓународните односи. Без разлика за кој период на развојот на меѓународните односи зборуваме, треба да имаме предвид дека постојано ќе се набројуваат низа научници-теоретичари и познавачи на оваа проблематика, од кои едни ќе бидат за една тенденција за реформирање, додека другите ќе ја прокламираат својата теорија во вид на нов модел или слично, преку кој ќе се обидуваат да ги објаснуваат настаните и проблемите во меѓународните односи.

Различните периоди како што се: античкиот, средновековниот, периодот на ренесансата, современиот и постсовремениот период, претставуваат временски простори преку кои може да се изврши една детаљна анамнеза на појавувањето, негувањето и развојот на меѓународните односи. Целата епистемиологијата на типовите и поделбата на различните теории на меѓународните односи и реструктурирањето низ различни временски периоди е добра основа за анализа на меѓународните организации и институции.

⁵⁷ Prominent post-modern students of world affairs include Hayward Alker, Jim George, Richard Ashley, Michael Shapiro, James Der Derian, Christine Sylvester, and R.B.J. Walker.

ГЛАВА III

КОНФЛИКТИТЕ И СПОРОВИТЕ ВО СОВРЕМЕНИТЕ ТЕОРИИ ЗА ИНТЕГРАЦИИ И ПРОШИРУВАЊЕ

1. Теории за конфликти

Севкупниот развој на човечкото општество, од најстарото време па до денес, постојано бил проследен со низа деструктивни појави како што заканите, ризиците и конфликтите, коишто ја загрозувале неговата безбедност и како единка и како групен колективитет. Појавата на недоразбирања, спротивставувања, различностите и слично, често биле причина повеќе за појавување на конфликти и војни. Сите овие причини и појави што го следеле севкупниот развој на човечкото општество (од првобитните општествени форми, па сè до сложените форми на глобално уредување) како деструктивни појави, можеме да ги дефинираме и како причини за појавување на конфликтите.

Наша цел е од теориски аспект да ги објасниме и дефинираме конфликтите, а за таа цел мораме да се осврнеме на теоретичарите кои дале свој придонес во операционализацијата на конфликтите, како што се Маркс (Karl Marx), Дурхејм (Émile Durkheim), Вебер (Max Weber), Шимел (Georg Schimmel) и др. Најчесто споменувана дефиниција на поимот конфликт е дека: „под конфликт се подразбира судирот помеѓу две или повеќе лица или групи кои применуваат сила како средство за да ги остварат своите цели (да победат или да се одбранат)“. Но, се поставува прашањето дали оваа дефиниција е доволна за дефинирање на досегашните конфликти? Одговорот е не, бидејќи современите конфликти се манифестираат преку различни форми (трансформација на конфликтите), односно постои конфликт и без манифестирање на насилство.

Во досегашното теоретско истражување на конфликтите се среќаваат низа дефиниции од различни теоретичари, но секогаш во основа се земаат ставовите на големите теоретичари спомнати погоре. Некои теоретичари, при дефинирање на конфликтите тргнуваат од аспект на однесувањето на учесниците во конфликтот, други се фокусираат на изворите кои доведуваат до конфликт, додека трети се базираат на ставовите и чувствата коишто се јавуваат во конфликтот.

Покрај придонесот на филозофите и социолозите како Кант (Immanuel Kant), Русо (Jean-Jacques Rousseau) и др., Маркс е еден од најзначајните социолози кој имал

големо влијание врз дефиницијата на конфликтите. Според него „конфликтите се парафразираат како материјална интерпретација на историјата, односно дијалектичен метод на анализа за социјалните договори (критичните заложби) и политичката програма за реформирање (револуција)“. Со сигурност можеме да истакнеме дека оваа дефиниција е извлечена од веќе познатата изрека на Маркс (Karl Marx) дека: „постоењето на различни класи е причина за конфликти“. Но, како што кажавме и погоре, со оваа дефиниција се опфаќа само еден од аспектите на дефинирање на конфликтите, односно само причината.

Развојот на различни теории за меѓународните односи довел до нивно класифицирање на теории кои директно или индиректно се поврзани или влијаат врз дефинирањето на конфликтот. Поделеноста на теориите на материјалистички и идеалистички е напредок во обидите да се постави една глобална дефиниција за конфликтот.

И Вебер (Max Weber) се согласува со Маркс (Karl Marx) дека материјалниот аспект е причина за појавување на конфликт. Но, тој додава дека класниот конфликт произлегува од два други аспекти како што се: моќта и престижот. Престижот е заснован врз социјалниот статус на едена индивидуа или група, која директно или индиректно е поврзана и со моќта.⁵⁸

Ако направиме релација помеѓу конфликтите и другите општествени појави, се доаѓа до заклучок дека тие претставуваат постојана содржина на социјалното егзистирање (постоење) на различни нивоа. Досегашните перцепции за конфликтот како феномен кој што сакаме што појасно да го дефинираме, секогаш беа во рамките на негативната призма на постоењето (настанувањето, развојот и разрешувањето) на феноменот конфликт. Но, не секогаш конфликтот треба да се перцептира како негативен феномен и појава. Движењата и акциите во рамките на општеството (з социјални, економски и политички), може да предизвикаат општествени промени, кои можеме да ги определиме и како позитивни промени, кои можат да доведат до развој. Некои други теоретичари пак, одат уште подалеку, дефинирајќи го конфликтот или

⁵⁸ Max Weber, *Economy and Society*, Edited by: Guenther Roth and Claus Wittich, University of California Press, 1978, Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1959.

конфликтното однесување како „есенцијално креативен елемент во односите помеѓу луѓето“.⁵⁹

Генералната дефиниција за конфликтот е дека тој претставува: „состојба во која што најмалку два актери, или нивни претставници, се обидуваат да ги остварат своите спротивставени цели со онеспособување, директно или индиректно, на способноста на противникот за дејствување“.⁶⁰ Една поинаква дефиниција за конфликтот е дека тој е: „динамичен конфликтен процес, составен од фази на иницирање, ескалација, контролирано одржување, стивнување и разрешување“.⁶¹ Оваа дефиниција повеќе ги определува фазите на феноменот конфликт отколку самата појава, односно конфликтот.

Во овој дел ќе се обидеме да определиме која е поврзаноста помеѓу спорите и конфликтот. Па според ова, конфликтот ќе го дефинираме како: „дел од спорот во кој постои опасност од употреба на воена сила или пак, таа е веќе употребена“. Спор помеѓу два субјекти имаме кога нивните цели се спротивни и се насочуваат едни кон (наспроти) други, додека конфликт постои кога спротивставеноста се изострува до опасност од употреба на сила или нејзино употребување за разрешување на спорот.⁶²

Ако досегашните дефиниции за почетна точка го земаа човекот - единката или одредена група за субјект во конфликтот, се поставува прашањето како ќе изгледа некоја дефиниција каде субјект на конфликтот ќе бидат меѓународните актери (почнувајќи од државата, па сè до глобалните меѓународните организации и институции).

Често пати во литературата се среќаваат поимите војна и конфликт. Ако периодот до Втората светска војна, односно сите судири (мали или големи) каде се употребувала вооружена сила се идентификувале како војни, формирањето на ООН, трансформацијата на глобалното општество и промената на опкружувањето и средината, придонесоа за различно операционализирање на судирите, т.е. војните, кои сега повеќе се идентификуваат како конфликти. Во врска а со ова, ООН има донесено документ во кој прецизно се дефинира што е конфликт, па според тоа произлегува и нивната поделба.

Конфликтните теории операционализираат неколку основни видови конфликти. Еден од основните видови конфликти во теориите е конфликтот на класите

⁵⁹ Лидија Георгиева, „Творење на мирот - мирот, безбедноста и конфликтите по Студената војна“, Филозофски факултет, Скопје, 2007.

⁶⁰ Исто.

⁶¹ Sandole D., „Ethnic conflict resolution in New Europe: A case for an integrated system approach, во Balazs J. and Wiberg H. (ed): Peace Research for the 1990's, Akademiai Kiado, Budapest, 1993.

⁶² Гоцевски Т., Ортаковски В., Георгиева Л., „Разрешување и трансформација на конфликтите“, Македонска ризница, Куманово, 1999.

(нивоата-интензитетот), каде имаме конфликти со висок и низок интензитет, кои пак подолу ќе ги поделиме и во неколку подгрупи. Марксистичката теорија ја детерминира суштината на поседувањето на средствата како главен фактор за конфликти, притоа разграничувајќи ги во неколку класи. Тој потенцира дека токму постоењето на класите е главен услов за конфликт. Според Хебермас Ј. (Jurgen Habermas), конфликтите на различните социјални структури и класи се предизвикани од многу мотиви, а не само од економските.

Ова што го потенциравме погоре е основната и најраната поделба на конфликтите. Првиот аспект од кој треба да тргнеме за да ги поделиме конфликтите треба да биде субјектот на конфликт. Ова значи дека прецизно треба да се определи кој е субјектот на конфликтот, човекот-индивидуата или државата (општеството) или пак, да се надоврземе и на еден посовремен субјект како што се меѓународните организации и институции. Од посебно значање ќе биде повеќе да се ориентираме кон типологијата на конфликтите според последните два субјекти.

Генералната поделба на конфликтите е поделбата според обемот, а тоа е: мали и големи конфликти. Основната дефиниција за големите конфликти е дека: „голем вооружен конфликт е спротивставеност и некомпатибилност во однос на владата или територијата заради кои се употребува вооружена сила помеѓу вооружените сили на две страни, од кои барем едната страна е влада на држава, и резултира барем со илјада жртви секоја година како последица на вооружената борба“.⁶³ Сите други конфликти кои не го задоволуваат овој услов се вбројуваат во мали конфликти. Но, не мора да значи дека оваа категоризација на конфликтите е клучна за определување на видот на конфликтот, иако мерките кои треба да се преземаат во решавање на истите често пати се под влијание токму од обемот, т.е. интензитетот на конфликтот.

Друга поделба на конфликтите е според причините заради кои се случил конфликтот, па според тоа можеме да ги поделиме на: психолошки, физиолошки (биолошки), социолошки, конфликти поради ограничени ресурси, конфликти поради незадоволените базични потреби, конфликти поради спротивставените интереси, конфликти поради стереотипите и др.

Причините за појавување или избувнување на еден конфликт не се секогаш и причините или факторите преку кои се определува конфликтот. Разгледувајќи ја

⁶³ SIPRI YEARBOOK 2002, Armament, Disarmament and International Security, Oxford University Press, 2002.

поделбата под влијание на причините, доаѓаме до заклучок дека причините се поврзани со страните кои се вклучени во конфликтот. Поради фактот дека за постоење на конфликт се потребни две страни, конфликтите можеме да ги поделиме и на: интерперсонални, интергрупни и интрагрупни конфликти.

Интерперсоналните конфликти се случуваат помеѓу поединци. Како такви конфликти можеме да ги определиме релациите помеѓу единки кои поради некои несогласувања или од други причини, се впуштаат во конфликт. Интергрупните конфликти се појавуваат помеѓу различни групи (различна форма, големина, состав и др.). Интрагрупните конфликти се манифестираат во самите групи (поделеноста на помали групи или т.н. фракции).

Конфликтите можеме да ги поделиме и врз база на субјектот и тоа на: внатрешни и меѓународни (надворешни) конфликти. Внатрешните конфликти се манифестираат и појавуваат во различни форми во рамките на границите на една држава. Обично, овие конфликти избувнуваат помеѓу различни групи (етнички, религиозни и др), па според ова гледиште внатрешните конфликти можеме да ги поделиме и на: расни, етнички, религиозно-конфесионални, класни конфликти и др.

Религиозните конфликти или конфликтите предизвикани поради конфесионалната различност можеби се најраспространетите конфликти на денешницата. Конфликтите можеме да ги поделиме и на економски, политички и конфликти за превласт.

Поделбите како оние погоре, не претставуваат ништо ново во теоријата на конфликтите. Со промената на безбедносното опкружување, реструктурирањето на заканите и опасностите по мирот и безбедноста се главните причини за една ваква поделба. Оваа поделба на конфликтите е поддржана со многубројните анализи на различни теоретичари, како што се: М. Даган (Marie Dugan) и Ј.П. Лидерач (John Paul Lederach).⁶⁴ Според овие теоретичари, фактите, целите, методите и вредностите се главните причини за конфликти. Конфликтите, според овие теоретичари, можат да настанат поради: недостаток на комуникација, персонални конфликти, различни вредности, различни цели, методолошки разлики, несогласување со правилата и др. Сепак, сите поделби и фактори водат до главните класични причини за конфликти.

⁶⁴ John Paul Lederach, *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies* (Washington: United States Institute of Peace Press, 1997), Maire A. Dugan, 'A Nested Theory of Conflict.' *A Leadership Journal: Women in Leadership: Sharing the Vision* 1 (July 1996)

Анализирајќи ги перцепциите на различни теоретичари, се доаѓа до заклучок дека скоро сите се на ставот дека каков било да е конфликтот, тој мора да има свои елементи на развој и фактори кои придонеле за појавувањето и избувнувањето на конфликтот. Операционализацијата на конфликтите на различни видови и типови, воедно ни се и најдоброто поимање на факторите кои влијаат врз конфликтот како појава или феномен.

Не се ретки случаите кога недоразбирањата, спорите и судирите од различна природа биле главен фактор за појавување и избувнување на еден конфликт.

Поделбата на луѓето во различни групи, кои имаат различни особини, доведува до нетрпеливост, гнев и антипатија кон една група. Токму оваа особина е клучен фактор за избувнување на современите конфликти, посебно во земјите од Африка и од Блискиот Исток. Поделбата на луѓето на „ние“ и „тие“ во мултиетнички и мултирелигиозни средини е иницијална каписла со која започнуваат сите недоразбирања, кои многу лесно можат да прераснат во конфликт од помали размери, кој пак, може многу лесно може од внатрешен да се прелее во регионален или меѓународен конфликт.⁶⁵

Дадли Викс (Dudley Weeks) потенцира дека: „минатото нуди рамка на искуства за сегашноста и иднината, но не смее да биде подлога во која сегашноста и иднината ќе бидат неповратно вкоренати. Сегашноста ги поставува сфаќањата од минатото на нова подлога и ги обработува со помодерни алатки, секогаш свесна дека иднината ќе го ожнее она што сегашноста го посеала“.⁶⁶ Според ова укажување на Викс, слободно можеме да кажеме дека „минатото искуство“ неколку пати низ историјата на човештвото било фактор за предизвикување на конфликти од најразлични видови. Нема да згрешиме ако укажеме на фактите дека и најголемите конфликти низ историјата имаат корени во овој фактор.

Дефинирањето и поделбата на конфликтите претставува основа за одредување на механизмите и инструментите преку кои ќе се анализира нивното решавање и разрешување. Но, неминовен фактор во поставувањето на теоретска основа на конфликтите е поврзаноста со современото опкружување и факторите кои влијаат врз нивната појава, развој и решавањето (разрешувањето). Тесната врска помеѓу меѓународните организации и институции со конфликтите, открива и други аспекти

⁶⁵ Исто како 7.

⁶⁶ Дадли Викс, Разрешување конфликти, Балкански центар за мир, Филозофски факултет, Скопје, 1998, стр. 79.

кои имаат свое влијание. Се поставува прашањето какво е ова поврзување и какво влијание има?

Формирањето на меѓународните организации и институции како што се ООН, НАТО и ЕУ, како репер го имаат земно токму безбедносниот карактер во меѓународните односи. Напорите да се воспостави траен мир, да се прекинат непријателствата, да се решат проблемите, несогласувањата и споровите преку инструментите и механизмите на овие организации, претставува најголемо достигнување и единствена причина за нивно формирање. Во наредниот наслов ќе се осврнеме токму на механизмите, методите, инструментите и мерките кои се преземаат со цел решавање на конфликтите.

Пред да започнеме со анализа на самите механизми и инструменти за решавање на конфликти, најпрвин треба да направиме дистинкција помеѓу поимите спор и конфликт, што и според врвните познавачи на оваа проблематика е доста тешко сосема прецизно да се направи и дефинира, особено доколку притоа се додаде и проблемот на нивното решавање. Сепак, има теоретичари кои прават разлика помеѓу овие два поими, класифицирајќи ги истите според определени заеднички атрибути, класифицирајќи ги, на пример, како меѓународни, внатрешни, надворешни итн.

Според Џон Бартон (John Burton), првата разлика помеѓу споровите и конфликтите е во определбата дека споровите се краткорочни феномени, а конфликтите се долгорочни проблеми. Тој, исто така констатира дека конфликтите се манифестираат во вид на проблеми за кои не се преговара, за разлика од споровите. Иако споровите и конфликтите најчесто се поврзани и зависат едни од други, тие можат да егзистираат и самостојно. Зависноста помеѓу спорот и конфликтот може да се спореди како односот помеѓу една битка во контекст на војната. На пример, една група конфликти се самостојни и се решаваат со посебни механизми и инструменти, друга група спорови се дел од конфликтот, односно претставуваат конфликтна фаза и се решаваат со механизмите и инструментите предвидени за конфликтот во пошироки рамки. Како пример за овие релации можеме да ја наведеме Студената војна, со сите нејзини поединечни настани, односно спорови, на пример секоја рунда преговори за намалување на стратегиското вооружување помеѓу САД и СССР, Кубанската ракетна криза, Инвазијата на СССР во Авганистан, па и Виетнамската војна, која траеше доста време, се поединечни, краткорочни спорови, во рамките на судирот Исток-Запад, односно Студената војна, генерално.

Според Константино и Мерчат, (Constantino and Merchant) , конфликтот претставува недоразбирање, односно спротивставеност меѓу две страни, при што спорот е исход, производ на тоа несогласување како: помирување, избегнување на конфликтот, капитулација итн. Ова е слично со видувањата на Даглас Јарн (Douglas Yarn), дека „конфликтот е држава а не процес“. Луѓето кои имаат различни интереси, потреби или барања се во состојба на конфликт, кој може да не се манифестира, односно да биде латентен, но кој се определува како спор или процес кој има карактеристики на спор и не може поинаку да се дефинира. Во овој случај можеме да констатираме дека „конфликт може да постои без спор, но спор не може да постои без конфликт“.

Сите овие дефиниции ќе ни бидат од голема помош во натамошното истражување во оваа теза, особено оние кои се однесуваат на разграничувањето помеѓу конфликтот и спорот.

Според Џон Бартон (John Burton) првата разлика помеѓу овие два поими е во квалификацијата дека: „споровите претставуваат феномени со краток рок, додека конфликтите преставуваат долгорочни проблеми“.⁶⁷ Тој, исто така, нагласува дека конфликтите се манифестираат како процеси (прашања) за кои не се преговара за разлика од споровите. И покрај тоа што двете појави, конфликтите и споровите можат да бидат поврзани при појавувањето и понатаму, во процесот на решавање, тие во одредени случаи можат да бидат и самостојни и да немаат никаква врска. Еден од начините за да се најдат разликите или сличностите помеѓу нив, е да се разгледуваат слично како како што една битка претставува дел од војната или конфликтот, исто и краткотраен спор може да се појави или да постои во рамките на еден поголем и подолг конфликт.⁶⁸ Сакајќи да направиме разлика или да ги најдеме поврзаностите помеѓу овие две појави ќе разгледаме еден пример. Додека една група спорови се јавуваат самостојно и независно од каков било конфликт (се решаваат константно преку различните механизми и инструменти), друга групасповрови се тесно поврзани или претставуваат конфликтна фаза. Студената војна и сите настани кои се манифестираа како: „судир помеѓу Западот и Истокот“ или „судир помеѓу САД и СССР“ се најдобриот пример за да ја прикажеме поврзаноста и зависноста на конфликтот од

⁶⁷ Burton, J. „*Conflict: Resolution and Prevention*“, St Martin's Press, 1990.

⁶⁸ Spangler, Brad and Heidi Burgess. "Conflicts and Disputes." *Beyond Intractability*. Eds. Guy Burgess and Heidi Burgess. Conflict Information Consortium, University of Colorado, Boulder. Posted: July 2003 <<http://www.beyondintractability.org/essay/conflicts-disputes>>. , Brad Spangler, Heidi Burgess, Conflicts and Disputes: The Difference Between "Conflicts" and "Disputes", July 2012.

спорот и обратно. Секоја рунда на преговори за намалување на стратешкото вооружување помеѓу САД и СССР, Кубанската ракетна криза, инвазијата на СССР врз Авганистан, па и војната САД-Виетнам војната во контекст на Студената војна како конфликт - претставуваат спорови и покрај тоа што последниот случај со Виетнам беше екстремно сериозен и долг, сепак и тој претставуваше краткорочен конфликт или „спор“ во рамките на Студената војна, генерално.

Според Констинтино и Мерчат (Costantino and Merchant)⁶⁹, конфликтот претставува базично несогласување помеѓу две страни, каде спорот е еден од исходите како што се: помирувањето, избегнувањето на конфликтот, капитулацијата или друго. Ова е слично со видувањата на Даглас Јарн (Douglas Yarn) дека: „конфликтот е држава а не процес“. Луѓето кои имат различни интереси, вредности или потреби се во состојба на конфликт, кој може да биде и латентен или се уште да не се манифестира, кој и не можеме поинаку да го дефинираме освен како спор или процес кој има карактеристики на спор. Во ова смисла „конфликт може да постои без спор, но спор не може да постои без конфликт“.⁷⁰

Последните дефиниции и обиди да се направи или најде сличност и разлика помеѓу помитите и појавите како конфликт и спор се од круцијално значење за продолжување на понатамошната анализа во оваа дисертација.

1.1. Механизми и инструменти за решавање и разрешување на конфликтите

Генезата на формирањето на меѓународните организации и институции се наоѓае во способноста, воведувањето и развивањето на моделите кои директно или индиректно се поврзани со развојот, мирот и безбедноста. Формирањето на НАТО се перципира како воведување на една колективна безбедносна заедница која ќе биде носител на безбедноста за земјите кои членуваат во таа заедница. Не се разликува и ЕУ, која и покрај фактот дека не ја вклучува безбедноста како основен аспект на формирањето, туку економскиот развој, сепак може да се каже дека формирањето на оваа организација спречи многу традиционални конфликти и конфликтно однесување.

⁶⁹ Costantino, C.A. and Merchant C.S. *Designing Conflict Management Systems: A Guide to Creating Productive and Healthy Organizations*. San Francisco: Jossey-Bass, 1996, pp 4-5.

⁷⁰ Douglas H. Yarn, ed. "Conflict" in *Dictionary of Conflict Resolution*, San Francisco: Jossey-Bass 1999

Подолу посебно ќе се задржиме на механизмите и инструментите преку кои се решаваат конфликтите.

Уште од самата појава на конфликтите се настојувало тие, на некој начин, да добијат исход, т.е. крај, особено ако војните и конфликтите траеле премногу долго и немало победник и губитник. Можеби токму овие фактори се главните причини за да се направат напори за нивно решавање. Развојот на конфликтите довел до натпреварување на иницијаторите на истите во изнаоѓање на модели, фактори и влијанија за остварување на своите цели и интереси преку овој феномен. Во овој натпревар не изостанале и напорите да се изнајдат потребните и корисните мерки и инструменти за решавање на конфликтите. Уште во првобитните форми на општествено уредување се правеле напори да се воведуваат регулативи и основни договори кои ќе бидат обврзувачки за земјите вклучени во еден конфликт. Но, во поголемиот број случаи овие регулативи во различни форми или биле отфрлени од едната страна, иако за тоа имало договор, или биле недоволни за да се стави крај на еден конфликт и да се почне со еден нов процес.

Формирањето на првите организации со регионален или меѓународен предзнак во својот концепт вклучило и воспоставување на регулативи во форма на договори, спогодби, конвенции и др., со една единствена цел да се создаде рамка каде конфликтите ќе треба да поминат по фазите како посебна за решавање на конфликтот. Концертот (Пактот) на Европа, Хашките конвенции, Женевските конвенции и протоколи, Лигата на народите, ООН, ЕУ, НАТО, ОСБЕ, и др претставуваат најексплицитни примери за тоа.⁷¹

Дефинирајќи го конфликтот како појава видовме дека тој е резултат на постоење на определен проблем, несогласување, спор и др., помеѓу две и повеќе страни кои имаат потреба од изнаоѓање на решение. Ако тргнеме од посложениот феномен-конфликтот, логично е да се започне од интегралните делови на конфликтот, како што се: фазите, нивоата, факторите, елементите и др. Значи, за да се започне со решавање на еден конфликт, најпрвин треба да се определат сите составни делови и други придружни појави на еден конфликт.

Во теоријата на конфликти се среќаваат два пристапи и тоа: решавање на конфликтите и управување со конфликтите. И двата пристапи се речиси исти, со

⁷¹ Jiri Toman, "The Hague Convention", Hague Press, 2005, Женевските конвенции од 12 август 1949 и Дополнителните протоколи од 1977 година, Р. Македонија, Црвен крст, Скопје, 2003.

извесни нијанси, како што се начините на коишто се перципираат конфликтите и формите на моделирање на мерките и инструментите за решавање и управување.

Под поимот решавање на еден конфликт подразбираме: „преземање на активности и употреба на мерки и инструменти со кои еден конфликт ќе добие крај-решение“. Често пати се поставува прашањето дали со изнаоѓање на решение за еден конфликт, тој ќе престане и да постои? Одговор на ова прашање се потрудиле да дадат многу теоретичари, како што се: Фишер (Roger Fisher), Ван дер Мерве (Hendrik van der Merwe), Бартон (John Burton), Дакс (Dax Lawrence), Сандол (Dennis J.D. Sandole), Фетерсторне (Jesse Featherstone) и др. Најприфатливиот одговор е дека еден конфликт може да биде решен, но за долготрајно решение потребно е разрешување. Значи, кога се разгледува и анализира оваа проблематика, треба да се имаат предвид овие два поими: решавање (conflict settlement) и разрешување (conflict resolution) на конфликтите. Тргувајќи од овој пристап, решавањето на конфликтите, можеме да го поделиме и како *вистинско решавање* и *привидно решавање*.

Еден нов пристап во теоријата на конфликтите, кој сè повеќе се употребува, е и поимот управување со конфликтите (conflict management), кој повеќе се развива во стратегија, која во себе вклучува и делови на стратегијата.

Под вистинско решавање на конфликтите подразбираме процес низ кој поминуваат страните во конфликтот со или без меѓународна асистенција и присуство, при што се изнаоѓа вистинско решение на еден конфликт. За разлика од вистинското решение, привидното е само декларативно решение, кое не е долгорочно и има определени знаци дека за одреден временски период една или двете страни повторно ќе се вратат кон употребата на сила или други мерки и повторно ќе се разгори конфликтот.

Наједноставниот начин за изнаоѓање на инструменти и мерки за решавање на конфликтите треба да се бара во елементарните делови коишто го сочинуваат конфликтот. Сепак, и реакциите во различните фази на конфликтот, било да се од поединец или од група (како субјект), имаат значителна улога. Пораките што страните во конфликтот ги испраќаат едни на други, имаат значителна улога во перцепцијата и сфаќањето кои се крајните цели на едната или на другата страна (и покрај фактот дека крајната цел и интересите често пати се добро завиткани во различни слоеви од невиност, пожртвуваност и др.). Важна улога во лоцирање на елементите и генезата на конфликтот игра и однесувањето на страните во конфликтот и опкружувањето, како и

претставувањето на ставовите преку различните форми на јавното информирање, искуствата на страните во конфликтот со други претходни конфликти.

Сведоци сме дека решавањето на конфликтите по Студената војна се одвиваше многу тешко (некои од процесите на решавање сè уште траат или се трансформирани од една во друга форма), токму поради овие фактори кои ги спомнавме погоре.

Ако направиме анализа на конфликтите, особено на тие од современиот период, ќе видиме дека цивилните, т.е. внатрешните конфликти се многу побројни за разлика од меѓународните (надворешните). Причините за појавување и избувнување се најразлични, при што во комбинација со факторите, укажуваат на тоа дека се сложени конфликти, кои од една страна бараат итност во решавањето (поради големиот број жртви, стравот од ескалација и проширување, етничкото чистење и хуманитарните катастрофи), а од друга страна бараат изнаоѓање на нови стратегии и модели за решавање на истите. Валц (K. N. Waltz), во теоријата на решавање на конфликтите ги вклучува и типовите на конфликти. Според него за да дојдеме полесно до решавање на конфликтите мора да ги поделиме во IV нивоа, и тоа:⁷²

- индивидуално ниво;
- социетално/национално ниво;
- транссоциетално/ меѓународно ниво;
- глобално ниво.

Според поделбата на конфликтите според нивоата кои се презентирани погоре, Валц нуди и пристап кон изнаоѓање на решенија за конфликтите според нивоата, преку употреба на адекватни мерки, механизми и инструменти од широката рамка на решенија. Денис Сандол (Dennis J.D. Sandole), вршејќи критика врз пристапите на Бартон (John Burton) во врска со конфликтите и нивното решавање, ја дава следната анализа (прикажана во табелата подолу):⁷³

⁷² Denis J.D. Sandole and Hugo Van der Merwe, "Conflict Resolution Theory and Practice", London and New York University Press, 1992; Waltz K.N., "Man the State and War: A Theoretical Analysis, Columbia University Press, New York and London" 1959, "International structure, national force, and the balance of world power", Journal of International Affairs, 21, 1967, pp215-231.

⁷³ Dennis J.D. Sandole, "John Burton's Contribution To Conflict Resolution Theory And Practice: A Personal View", The International Journal of Peace Studies, New York University Press, 1993.

Табела 1: Критика на Сандол врз пристапот на Бартон за решавање на конфликтите

Приказ на конфликтите и нивното решавање: Пристапот на трите столба		
Столб 2	Столб 1	Столб 3
Конфликтни причини и услови Индивидуални социетални меѓународни глобални/ еколошки	Конфликт -латентна состојба -страни во конфликтот; -проблемот/ите на -- конфликтот; -целите на конфликтот; -значењето на конфликтот; -конфликтните постапки/однесување; -ориентација на конфликтот; -конфликтното опкружување. [(светско општество)- модел на Кобвел- (Cobweb Model)]	Конфликтна интервенција <u>Цели на третата страна</u> -превенција на конфликти; -управување со конфликти; -решавање на конфликти; -разрешување на конфликти; -трансформација на конфликти. [превенција на конфликти] <u>Пристапи на третата страна</u> -процес на конкуренција; vs. соработка; -негативен vs. позитивен; -мировни операции; -актерите и процесот; [решавање на проблемите] -олеснување на конфликтот; -разрешување преку работилници.

Извор: Denis J.D. Sandole and Hugo Van der Merwe, "Conflict Resolution Theory and Practice", London and New York University Press, 1992.

Еден од традиционалните пристапи за решавање на конфликтите е и поделбата според природата на мерките и инструментите за решавање на конфликтите, и тоа како:

- насилно решавање на конфликтите;
- мирно решавање на конфликтите.

Во групата на инструменти за насилно решавање на конфликтите спаѓаат: употребата на сила, принудата (покажување на сила или закана под сила), интервенција од трета страна (со употреба на сила). Овие инструменти, иако не се многу популарни, сепак нашле голема примена во дејствувањето при решавање на конфликтите во различни делови на светот. Во низата на инструменти за мирното решавање на конфликтите спаѓаат овие инструменти: медијацијата, преговарањето, помирувањето, олеснувањето, арбитражата, пресудувањето, консултациите, чувањето на мирот, добрите услуги, изнаоѓање на факти и др.

Многу е битно да се спомене и кои ќе бидат ефектите од решавањето или разрешувањето на еден конфликт. Сведоштвата од досегашните решенија на различни

конфликти ни зборуваат за неколку категории на последици и тоа: ублажување на проблемот (привремено изнаоѓање на решеније кое не претставува разрешување на конфликтот), моментално решавање на конфликтот со цел продолжување на пријателствата помеѓу страните во конфликтот и создавање на чист простор за продолжување на еден долготраен процес на разрешување на конфликтот (преку процес на помирување, ресоцијализација на учесниците и др.) и трајно решение на конфликтот или разрешување на конфликтот.

Базирајќи се на теоретските сознанија, ќе се обидеме да ја определиме врската помеѓу решавањето на конфликтите и споровите со цел да добиеме појасна претстава за сите форми, начини и видови на решавање на споровите. Разгледувајќи ги дефинициите во врска со конфликтите, забележуваме дека има теоретичари кои сметаат дека постојат конфликти кои се длабоко вкоренети, кои се долготрајни, тешко се решаваат или се нерешливи. Сепак и ваквите конфликти имаат свои подеми и падови, а тие нивни фази, најчесто ги определуваме како спорови. Во зависност од тоа за која и каква фаза станува збор, ќе се определуваат и можните механизми и инструменти за решавање. Тоа значи дека итното(моментално) решавање на спорот, не мора да значи дека е надминат и основниот конфликт. Конфликтот секогаш побарува употреба на долгорочни механизми и инструменти кои ќе придонесат за трајно решение.

Ќе се обидеме да направиме една поврзаност во решавањето на конфликтите и споровите за да можеме да добиеме целосна слика за формите, начините и видовите на решавање на конфликтите, притоа искористувајќи ги сознанијата за споровите.

Разгледувајќи ги дефинициите што ги дадовме погоре во врска со конфликтите и нивното решавање ќе видиме дека има научници кои се согласуваат дека конфликтите кои што не се решаваат се длабоко вкоренети, долготрајни и отпорни на разрешување. Сепак и кај овие конфликти има подеми и падови. Токму некои од овие фази или епизоди на конфликтот можеме да ги квалификуваме како спорови. Ова значи дека и пристапот и начинот на решавање на конфликтите ќе зависи од тоа во која фаза е или низ која епизода поминува. Поради ова, решавање на спорот не е исто како и решавањето на конфликтот. Еден од нив е привременото решавање на итен проблем (спорот), а другиот е долгорочно решение на основниот долготраен конфликт.⁷⁴

Често пати се среќаваме со дилемата, дали освен овие традиционални инструменти и механизми за решавање на конфликтите може да се применуваат и

⁷⁴ Подетално види во: <http://www.colorado.edu/conflict/peace/essay/Dufountain.htm>.

други механизми. Во врска со ова се поставува и прашањето дали процесите на проширување и интеграција можат да придонесат во решавањето на современите конфликти? Проширувањето и интеграцијата на НАТО и ЕУ, низ историјата придонеле неколку конфликти, недоразбирања, спротивставувања и спорови да се решаат преку зачленување на земјите затекнати со овие проблеми во двете меѓународни организации и институции. Само како илустрација ќе го анализираме зачленувањето на Грција во ЕУ, која и покрај тоа што само неколку години пред полноправното членство беше во директен вооружен судир со Турција околу Кипар, сепак стана членка, што на некој начин придонесе конфликтот, можеби привремено, сепак да се реши. Овој пример е многу интересен за анализа и поради отворените билатерални спорови околу контролата на островите и континенталните гребени.

Еден друг интересен пример претставува зачленувањето на обединета Германијанепосредно по падот на Берлинскиот ѕид. Овој пример можеби не претставува решавање на директен вооружен конфликт преку проширување на ЕУ и НАТО, но треба да се спомене поради можните закани помеѓу Истокот и Западот.

2. Спорите помеѓу теоријата и практиката

Теоретското дефинирање на спорите отсекогаш претставувало тешкотија, особено ако не се земат предвид конфликтите, односно не се направат паралели со меѓународните односи и меѓународното право. Треба да се прифати фактот дека без да направиме поделба и операционализација, спорите претставуваат неизбежни причини за развој на меѓународното право, и со право може да се каже дека претставуваат причина за појавување на конфликти. Оваа констатација значи дека спорите имаат главна улога за развојот на меѓународното право до овие сегашни димензии. Ваквата перцепција на некој начин ја урива табу темата дека меѓународното право само придонесува да се воспоставуваат механизми и инструменти за регулирање на однесувањата и односите помеѓу различни меѓународни субјекти, т.е. држави.

Според ова, можеме да констатираме дека појавата на спорите и конфликтите датира од многу одамна и дека не постои земја или регион од Земјината топка којшто не се соочил барем еднаш со ваква појава.

Со оглед на тоа дека спорите не се нова и модерна појава и покрај фактот дека претставува дел и секојдневие на модерните односи. Скоро да нема општество, земја или регион или подрачје во земјината топка што барем еднаш не е опфатено со некаков вид на спор.

Практиката на човековото однесување покажува дека правото во одреден степен влијае врз егзистенцијата на конфликтите или другите видови девијации на меѓународните форми на несогласувања и отворени прашања. Според овој став произлегува дека спорите се наметнуваат како камен-темелник за разбирање на меѓународното право.

Во согласност со старата латинска изрека „*ubi societas ibi ius*“, односно таму каде што има општество има и право (закон), која било норма може да се сфати како очекувана одлука за еден актуелен или хипотетички спор или конфликт, така што се создава една својствена врска помеѓу нормите кои произлегуваат од меѓународното право со конфликтите, односно спорите.

Според ова, спорите се појави коишто имаат негативни последици за страните кои се вовлечени во спорот. Но, некои теоретичари, како на пример Лаура Недер (Laura Neder), сметаат дека спорите, всушност, укажуваат, односно го осветлуваат проблемот кој постои во статс квото на државите.

Тргувајќи од ова што го кажавме погоре и сите карактеристики, опис и дефиниција на споровите произлегува дека тие се појави кои имаат последици по страните кои се вовлечени. Но, секако има и теоретичари како Лаура Недер (Laura Nader) која смета дека: „спровите се носечка светлина врз она што не е во ред со *status quo*“.⁷⁵ Сакајќи или не, преку ова определување или концептуализација на споровите, веќе се прави една типологија, односно поделба на споровите. Дефинирањето на споровите преку меѓународното право ги определува споровите како еден вид надворешни или меѓународни спорови. Ваквите перцепции за споровите водат кон операционализација со цел да се определат некои аспекти на споровите. Легалните аспекти на споровите во меѓународните односи се одредуваат според јавното меѓународно право, притоа заобиколувајќи го приватното право преку кое ќе се дефинираат внатрешните спорови. Но, секако дека ова ограничување не значи дека само државите или меѓународните организации се повразни, односно можат да имаат некаков меѓусебен спор.

Една поразлична перцепција за релацијата меѓународни односи – меѓународно право – спорови е дека тие се појавуваат во случај кога меѓународните субјекти (држави или меѓународни организации и институции), наметнуваат насилно решавање на некој проблем, несогласување или настан. Но, во овој случај ако досегашната традиционална перцепција на ваквите карактеристични однесувања им даваше префикс - конфликти, со намалувањето и трансформацијата на употребата на сила (од директна и вооружена, преку закани и ризици, сè до вербални спротивставувања), во современиот период овие карактеристични однесувања на субјектите повеќе се преферира да се препознаваат како спорови. Кон оваа потешкотија и проблематика на дефинирање на споровите се приклучуваат и фактите дека и многу други фактори сè повеќе имаат влијание во однос на изнаоѓање на конкретна дефиниција на споровите.⁷⁶

Од сите овие дискусии за одредување на легалните аспекти на споровите, доаѓаме до заклучок дека сите напори водат кон тоа да се пронајде мировно решавање на проблемите и недоразбирањата, кои се препознаваат како спорови. Врската помеѓу

⁷⁵ Michael L. Moffitt and Robert C. Bordone, "The Handbook of Dispute Resolution" Published by Jossey-Bass, San Francisco 2005 и L. Nader, "Controlling Processes in the Practice of Law: Hierarchy and Pacification in the Movement to Re-Form Dispute Ideology," *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, 1993, 9, 1–25.

⁷⁶ Michael L. Moffitt and Robert C. Bordone, „The Handbook of Dispute Resolution“, Published by Jossey-Bass, 2005.

споровите со меѓународните односи (право), многу зависи од изнаоѓањето на практично применливи мерки и механизми за решавање на истите.

Ни останува дилемата за дефинирање на поимот спор. Скоро сите досегашни дискусии и анализи се поврзуваат со поимите „меѓународен спор“, „билатерален спор“ итн., што на некој начин се карактеризира со генерализација на поимот „спор“, кој понатаму може да биде во различна форма. Најопштата дефиниција за спорот е дека: „тој претставува несогласување за една правна точка, факт или аспект или легален конфликт на перцепција за различни интереси помеѓу две страни“.⁷⁷ Оваа дефиниција е општа и генерална за поимање на спорот како аспект кој се среќава во меѓународните односи и меѓународното право. Но се поставува прашањето дали оваа дефиниција е доволна за да се дојде до еден заклучок за поимот спор, и на кој начин можеме тој понатаму да го дефинираме за да го развиваме во повеќе типови и форми.

Како и да е, современите меѓународни односи и современата структура на меѓународното право, дефинирањето на спровите го засноваат врз механизмите за нивно решавање, вклучувајќи ја и природата на некој спор. Ова значи дека во современите анализи и перцепции на меѓународните односи и меѓународното право за дефинирање на споровите најпрвин се анализира природата на некој спор, односно кои се причините поради кои настанал, што влијаело за настанување на истиот и потоа се дава една генерална дефиниција за истиот. Сите параметри, аспекти и карактеристики опфатени со дефиницијата на споровите, треба да бидат легално засновани, за потоа да се направи поделба на истите. Токму пекти играат важна улога во дефинирањето и поделбата на споровите. Врз основа на категоризирање на аспектите на појавувањето на споровите како внатрешни и надворешни, можеме и споровите исто така да ги поделиме според оваа категоризација.

Појавувањето на еден спор мора да биде иницирано од две или повеќе страни кои директно или индиректно се поврзани во спорот. Ако направиме напори што по детаљно да ги поимаме споровите, мораме да ја анализираме и природата на страните вклучени во еден спор. Во зависност од тоа дали страните се држави, организации, институции, правни или физички лица, ќе можеме да ги поделиме и дефинираме и споровите.

⁷⁷ Carrie Menkel-Meadow, „From Legal Disputes to Conflict Resolution and Human Problem Solving: Legal Dispute Resolution in a Multidisciplinary Context“, *Georgetown University Law Center*, meadow@law.georgetown.edu, 2004.

Различноста на факторите кои влијаат врз појавата на спорите директно е поврзана со легалните аспекти на појавата на спорите. Врз основа на ова, критериумите за поделба и дефинирање на спорите можеме да ги поделиме на внатрешни и надворешни, при што овие две поделби се директно под влијание на неколку други фактори кои ќе ги дефинираме подолу. Првата категорија, односно надворешните аспекти на појавувањето на спорите, е основана врз односот на спорот со целото меѓународно правно уредување, а потоа со својствените, односно особините на спорот. Овие својства или карактеристики на надворешните аспекти на спорите можат да бидат од: *ratione personae*, *ratione temporis*, *ratione loci* and *ratione materiae*.

Надворешните легални аспекти се фактори кои резултираат од функциите на меѓународните односи, односно меѓународното право и спорите кои се предизвикани од овие фактори. Според ова, спорите можат да се делат според факторите кои се иницирани од промената на меѓународните прописи, начела и право. Понекогаш, во традиционалното дефинирање и одредување на природата на спорите, овие се нарекуваат политички спорови. Оваа категоризација често пати се поврзува со внатрешните аспекти на спорите, како што е *ratione materiae*, која исто така има основа во правните и неправните карактеристики на појавување на еден спор. Со други зборови, надворешните спорови кои можат да се карактеризираат како политички можат да имаат и правен карактер, но можат да се иницираат или се појавуваат само од политички перцепции или побуди.

Поврзаноста со легалните аспекти и фактори на појавување на еден спор, кој по природа може да биде надворешен (меѓународен) или внатрешен (државен) и врз основа на субјектот на спорот, ќе зависат и механизмите и инструментите за решавање на истите. Ова е главната поврзаност помеѓу политичките и правните спорови со политичките и правните механизми за решавање на спорите. И покрај тоа што теориите за меѓународни односи, спорите ги ставаат под сенка на конфликтите, мирот и безбедноста, сепак има една паралела со меѓународното право, преку која се обврзуваат, недоразбирањата и отворените прашања помеѓу меѓународните субјекти да се решават преку мировни средства, односно механизми за решавање на спорите.

Често пати кога се зборува за конфликти со недостиг на употреба на сила се мисли на спорови. Секако ова дистинкција, односно прикажување на спорите како синоним за недостаток на употреба на сила или насилство, не е баш својствена за квалификација, дефинирање или перцепција на спорите. Само во недостиг од јасна и точна дефиниција, може да се употреби ова поимање. Кон овој факт придонесува и

недостатокот на стручна литература и теоретска дефиниција на истата, но исто така и малиот број истражувачи на ова поле на меѓународните односи и меѓународното право. Овој вид нејаснотија во меѓународните односи и во различните теории кои ги истражуваат појавите и односот помеѓу различните субјекти (човекот, нацијата, институциите, државата, и др.) резултира од односот кон споровите како кон појави кои што, пред сè, се перципираат како правна карактеристика на меѓународното право и меѓународните односи, при што решавањето на истите треба да се бара во правните механизми.

Но, очигледни се проблемите кои настануваат со дефиниција на споровите кои не се само економски или територијални. На каков начин ќе се дефинира или објасни улогата на меѓународните односи и меѓународните институции и организации во случајот на споровите коишто на некој начин претставуваат *sui generis*, односно спорови кои се единствени поради многу фактори. Примерот со спорот кој е и главен објект на истражување во оваа теза, односно спорот помеѓу Р. Македонија и Грција не можеме да го дефинираме според постојните дефиниции и рамки за појаснување на споровите како појава во меѓународните односи. Токму од овој аспект, не можеме да дадеме една генерална дефиниција дека: „спор претставува несогласување помеѓу две страни (кои обично се држави) за одредена територија, економско прашање, етнички проблем или некој претходно постигнат договор“. Нема ниту можност ниту капацитети овој спор да го вклопиме преку ова дефиниција и истиот да го дефинираме преку веќе постојните перцепции. Овие заклучоци доаѓаат од фактот дека причините и факторите за појавување на еден спор не се само од правен или од економски карактер. Традиционалното дефинирање на споровите има недостаток да ги објасни причините, факторите и аспектите на појавувањето на новите форми на спорови како што е спорот со Грција. Токму од оваа причина, треба уште подетално да ги објасниме причините за појавување на споровите, што е основа за типологија, односно поделба на споровите.

Државите се приморани врз основа на веќе постојните норми во меѓународните односи да ги зачувуваат своите интереси во надминување на недоразбирањата и проблемите со другите држави. Секако дека и во ваквите случаи, споровите стануваат горчливи нерешени снигми поради традиционалниот пристап на решавање преку веќе постојните правни механизми кои имаат необврзувачка приорда за почитување на донесеното решение.

Сите овие изнесени аспекти на надворешните фактори на споровите се под директно влијание на природата на спорот, неговиот вид, субјектите кои се вклучени во

еден спор и причините поради кои е предизвикан или настанат еден спор. Сè додека има еден ваков пристап во дефинирањето на споровите, тие секогаш ќе ги користат механизмите на меѓународното правно, односно ќе се квалификуваат и операционализираат преку правната рамка. Оттука, можеме да направиме една поделба и типологија на споровите како меѓународни со правен предзнак и меѓународни спорови со политички предзнак. Обично политичките спорови се предизвикани од политичко-социјалните аспекти.⁷⁸ И покрај тоа што политичките спорови можат да бидат предизвикани или иницирани од различни фактори, сепак преовладува тенденцијата дека ваквиот вид спорови има корени во различните перцепции на одредени политички гарнитуре на една држава за едно одредено политичко прашање покренато во вид на спор. Обично, политичките спорови претставуваат недоразбирања кои се разликуваат од претходните несогласувања, проблеми и недоразбирања во врска со територијална претензија, економски аспекти, етнички или верски права и др. Ваквите спорови се иницирани од политички перцепции или побуди со цел да се постигнат цели кои не можат да се постигнат со иницирање на друг вид спор.

Политичките спорови во меѓународните односи можат да имаат внатрешен или надворешен карактер. Тие, исто така, можат да бидат помеѓу два или повеќе субјекти, т.е. држави, но не мора да значи дека секогаш субјектот треба да биде држава. Може да се случи од една страна субјектот да биде држава, а од другата страна различна група (етничка, религиозна или географска) кои би можеле да имаат отворени политички недоразбирања по некое одредено политичко прашање истото може да се подига, односно прерасне во политички спор од внатрешен во надворешен – меѓународен спор. Се поставува прашањето која е поврзаноста на овој вид спорови со меѓународните односи. Која теорија најмногу ги изучува, на кој начин и кои теоретичари го имаат иницирано аспектот на појавата на политичките спорови во меѓународните односи. Секако дека во дефинирањето, развојот (дали истите придонесувале за намалување или зголемување на веројатноста на појавување-иницирање) и изнаоѓањето на решение, големо значење има и инволвираноста на меѓународните организации и институции. За сите овие прашања, поконкретни одговори ќе бидат изнесени во наредните наслови, каде детално ќе се анализира поврзаноста на споровите со конфликтите и со меѓународните организации и институции и нивното решавање.

⁷⁸ Michael L. Moffitt and Robert C. Bordone, „The Handbook of Dispute Resolution“, Published by Jossey-Bass, 2005.

Свое видување во дефинирањето на споровите дале неколку теоретичари на меѓународните односи меѓу кои и Мерил (J. G. Merills), Валас (Kathleen C. Wallace) и др. Во теоријата среќаваме низа дефиниции за тоа што претставуваат споровите. Според Џ. Г. Мерилс (J. G. Merills), „меѓународен или територијалниот спор е несогласување околу правата на две или повеќе држави во поглед на контрола на дадено парче земја“.⁷⁹ Но, се поставува прашањето дали оваа дефиниција е доволна за операционализација на видовите спорови. Секако дека не, затоа што оваа дефиниција ги определува само територијалните спорови, а во историјата на човештово среќаваме различни видови спорови. П. Хут (Paul K. Huth) споровите ги определува како: „несогласувања помеѓу две страни кои имаат за цел претставување на некој проблем како причина за закана на една страна кон другата - закана која многу лесно може да се претвори во конфликт“.⁸⁰ Секако дека и оваа дефиниција не ги исполнува нашите очекувања, од причина што во современото време поголемиот број на споровите се влечат и по неколку децении без да се претворат во конфликти.

Една друга, малку поопширна дефиниција за споровите, дал и М. Е. Оконел (Mary-Ellen O'Connell), во која тие се опишуваат како: „средство со кое несогласните страни се трудат да ги истуркаат своите политички, економски, територијални, етнички, верски и др., аспирации и претензии со цел афирмирање на проблемите кои што произлегуваат од истите на регионално и на меѓународно ниво. Воедно, една од страните се појавува како загрозувана страна, додека другата како страна кој тврди дека е оштетена страна од самиот субјект во проблемот (успорената државата⁸¹) или од некои историски случувања“.⁸² Оваа дефиниција опширно ги опишува причините и видовите на споровите. Во врска со поделбата на споровите, ќе треба да ги поделиме врз база на неколку аспекти и тоа како:

- 1) внатрешни спорови и
- 2) меѓународни (надворешни) спорови.

Внатрешните спорови обично се правни спорови, кои се водат помеѓу две и повеќе страни, каде една страна може да биде и држава или општествена институција со друг субјект (физички и правен). Внатрешните спорови можат да бидат и од друга природа, на пример политички, економски, социјален, етнички и верски.

⁷⁹ J. G. Merills "International dispute settlement" Fourth Edition, Cambridge University Press, 2005.

⁸⁰ Paul K. Huth, "Standing your Ground: Territorial Disputes and International Conflicts", University of Michigan Press, 2001.

⁸¹ Државата која е вовлечена или има отворен спор внатрешен или надворешен.

⁸² Mary-Ellen O'Connell: "International Dispute Resolution", Carolina Academic Press, August, 2006.

Надворешните спорови можат да бидат: билатерални, локални, регионални, меѓународни и глобални. Обично, надворешните спорови избувнуваат помеѓу два и повеќе субјекти кои во овој случај се држави, но може да се случи да се појави спор и помеѓу држава од една страна и друг субјект (кој не мора да биде држава).⁸³

Во табелата која е дадена како прилог (подетално во Прилог бр. 1) се прикажани сите фактори, субјекти и услови кои влијаат врз поделбата и категоризацијата на спорите. Според таа табела, спорите освен што се делат, се одредуваат и механизмите и инструментите за нивно решавање.

Посебно внимание во овој труд ќе се обрне на билатералните спорови, кои се предизвикани од различни причини. Спорите од опкружувањето ќе бидат студии на случај, при што ќе се основа теоретската и практичната поткрепа за проблемот на истражувањето.

Земајќи го предвид опкружувањето, развојот на настаните, заканите од различни сфери и др., доаѓаме до заклучок дека спорите не се јавуваат во чиста форма, туку скоро секогаш се комбинирани.

Само како пример, ќе елаборираме дека спорите околу граничната линија (територијалните спорови) секогаш се јавуваат обвиткани со други проблеми односно секогаш преку етнички, религиозни и социјални тензии. Ова е само ретроспектива на поновите спорови, кои имат променлива форма или се комбинирани. Во наредниот наслов ќе се обидеме да ја прикажеме поврзаноста на стратегиите и инструментите за решавање на спорите со меѓународните односи, односно меѓународните организации и институции кои на некој начин преку своите процеси за интеграции и проширување директно се поврзани со решавањето на различните видови спорови.

Според едно истражување спроведено од Меѓународната организацијата за посредување, спорите во сите различни форми и облици се многу почести во периодот по Студентата војна, отколку пред тоа. Во трудот се предадени неколку статистички податоци и заклучоци за меѓународните билатерални и мултилатерални спорови и истите се подредени во една табела со цел да можеме подобро да ги споредиме.⁸⁴

⁸³ Jay Folberg and Dwight Golann, "Resolving Disputes: Theory, Practice and Law", Aspen Publishers, New York, 2001.

⁸⁴ "Approaches to Solving Territorial Conflicts" - Sources, Situations, Scenarios, and Suggestions, The Carter Center One Copenhill 453 Freedom Parkway, Atlanta, GA 30307, www.cartercenter.org, May 2010.

Табела 2: Видови спорови

	Територијални	Економски	Политички	Други (Sui generis)	Вкупно:
Спорови до 1991 година	82	8	3	/	93
Спорови по 1991 година	197	98	56	3	254

Извор: "Approaches to Solving Territorial Conflicts" - Sources, Situations, Scenarios, and Suggestions, The Carter Center One Copenhill 453 Freedom Parkway, Atlanta, GA 30307, May 2010.

Од оваа табела може да се види дека до крајот на Студента војна има значително помал број билатерални спорови, при што преовладуваат територијалните спорови наспроти економските и политичките, кои се во незначителен број. Интересен е фактот дека немаме појава на билатерален спор или некаков друг спор кој можеме да го карактеризираме како посебен, односно да не припаѓа на ниту од едната група наведени спорови. Ако се земат предвид околностите на меѓународните односи за време на појавувањето на споровите во формата која се определува во меѓународното право, можеме да заклучиме дека бројката на територијални спорови е очекувана наспроти другите видови спорови. Но, вкупниот број спорови во периодот до 1991 година, во споредба со периодот по 1991 година е зачудувачки помал, при што преовладуваат територијалните спорови наспроти другите видови спорови.

Во наредните наслови ќе направиме една детаљна анализа за различните видови спорови и механизмите и инструментите за нивно решавање. Во решавањето на споровите (особено на оние надворешните, односно меѓународните), активна улога играат меѓународните организации и институции како што се ООН, ЕУ и НАТО, додека кај внатрешните силно влијание во решавањето на споровите има ОСБЕ.

2.1. Стратегии и инструменти за решавање на споровите

Со цел успешно да навлеземе во теоретските основи на решавањето на споровите, мораме да направиме една детаљна анализа на причините и факторите кои влијаеле врз појавата и избувнувањето на некој спор. Во претходниот наслов

направивме целосна и детаљна определба на споровите, под кои околности се појавуваат, кои се причините и факторите за нивно појавување, какви видови спорови имаме, и др., со цел да го трасираме и олесниме патот до одредувањето на инструментите и механизмите соодветни за решавање на истите.

Несогласувањата, недоразбирањата, отворените прашања, па и различните конфликтни појави отсекогаш биле проследени со ефект на реакција, односно настојување да се изнајде решение. Често пати изнаоѓањето на решенија за споровите на некој начин претставувало голема тешкотија. Неможноста страните да се доведат до точката на согласност по природен пат, придонела да се развиваат насоки и правци од страна на меѓународните организации и институции, кои треба да претставуваат патоказ за изнаоѓање на соодветни механизми и инструменти преку кои страните вклучени во спорот ќе дојдат до посакуваното решение. Многуге од споровите во меѓународните односи (внатрешни и надворешни), се сметат за институционализирани поради фактот дека меѓународните институции и организации сè повеќе и повеќе се вклучуваат во нивното решавање. Од една страна, различните околности, фактори и влијанија врз појавата на споровите уште повеќе го отежнуваат изнаоѓањето на решение, додека од друга страна, сè повеќе ја наметнуваат потребата од приклучување на трета страна во решавањето на истите.

Во однос на поимите „разрешување на конфликти“ и „решавање на спорови“ ќе забележиме дека првиот поим опфаќа широк спектар на процеси преку кои треба да се намали или елиминира изворот на конфликтот, додека со вториот поим се опфатени процеси настанати во постконфликтната состојба, кои ги определуваме и како „замрзнати конфликти“.

Ако поимот "разрешување на конфликти" се однесуваше на широк спектар на процеси насочени кон ублажување или елиминирање на извори на конфликт, поимот "решавање на спорови" се однесува на процеси кои што често пати се насочени на постконфликтни состојби или состојби кои што можеме да ги карактеризираме како „замрзнати конфликти“.⁸⁵

Од посебно значаење во ова истражување ќе биде ограничувањето и поделбата на инструментите и механизмите за решавање на споровите, каде е вклучена трета страна, односно спорот е делегиран (доверен) на трета страна, која обично претставува

⁸⁵Nico Halle, „Conflict resolution, dispute resolution, alternative dispute resolution“, prepared by the Nico Halle & co. Law firm.

меѓународна или регионална институција или организација. Често пати поради трансформација на споровите под дејство на различни влијанија и фактори дошло до конфликти и војни и закани. Токму овие фактори се од посебно значање за изнаоѓање на механизми и инструменти за решавање на споровите.

Слично како и кај конфликтите, споровите не се имуни на долготрајното несправување и нерешавање. Сведоци сме низ историјата дека токму одолговлекувањето на проблемите, кои на еден или на друг начин се квалификуваат како спорови, придонело за недостиг на безбедност, латентна конфликтна состојба, пречки во развојот на земјите, вклучувајќи и зачленување во меѓународните организации.

Ваквите состојби отсекогаш биле загрижувачки, не само за земјите вклучени во споровите, туку и за земјите кои се во непосредното опкружување и за меѓународните организации и институции. Се поставува прашањето, кои се најприфатливите модели, стратегии, инструменти и мерки што треба да се преземат за решавање на споровите.

Најпрвин треба да тргне од поделбата на споровите според нивната природа, па потоа да видиме кои се најадекватните механизми и инструменти за нивно решавање. Според една генерална поделба, споровите се делат на: правни и политички. Токму од овој аспект ќе биде и одредувањето и поделбата на инструментите и механизмите за решавање на истите.

Пред да почнеме со каква било илустрација на некои спорови, ќе се потрудиме да го дефинираме поимот решавање на споровите (*dispute settlement, dispute resolution*). Слично како и кај конфликтите и тука се среќаваат два поими и тоа: решавање на споровите и разрешување на споровите. Секако дека овие два поими се разликуваат меѓу себе. Не би сакал да се повторувам бидејќи истото го раграничиме и кај решавањето/разрешувањето на конфликтите. Под решавање на конфликти некои теоретичари подразбираат преземање на мерки и активности кои ќе придонесат спорот да не прерасне во конфликт. Така, според Паул К. Хат (Paul K. Huth): „решавањето на споровите е поим кој ни реферира за бројот на процесите кои треба да се употребат за решавање на конфликтите, споровите или недоразбирањата (претензиите)“.⁸⁶

Кристофер Хајнеман (Christopher Honeyman) вели дека „идејата за решавање на споровите произлегувало од недостигот на изнаоѓање брзо и ефикасно решение за

⁸⁶ Paul K. Huth: *Standing Your Ground: Territorial Disputes and International Conflict*, University of Michigan Press, 1998.

конфликтите“. Задачата на теоретичарите и практичарите кои биле вклучени во решавање на веќе познатите конфликти отсекогаш била многу тешка. Но, со примената на моделите за решавање и со поделба на споровите во фази и етапи при нивно решавање, тие станале поефикасни.⁸⁷

Можеме целосно да се согласиме со оваа констатацијата во врска со примената на различните модели при решавање на споровите и секако, употребата на различните мерки и инструменти. Само како пример ќе илустрираме: ако врз еден познат спор применуваме само една или две мерки (инструменти) за решавање, секако дека решението ќе зависи и од страните во спорот, но големо ќе биде влијанието и од примената на алатките. Освен двата поими кои ги спомнаве погоре, во меѓународните односи се среќава уште еден значаен поим како што е: алтернативно решавање на споровите (Alternative dispute resolution). Под овој поим подразбираме процес на решавање на споровите преку различни техники надвор од правниот систем на една држава. Во наредната табела ќе ги определиме механизмите и инструментите преку кои се решаваат споровите.⁸⁸

Табела 3:Спорови и механизмите за нивно решавање

Природа на споровите	Механизми и инструменти за решавање	Страни вклучени во спорот	Трета страна
правни	суд арбитража	држава vs држава држава vs одредена група држава vsмеѓународна организација и институција држава vs правни субјекти	Меѓународен суд на правдата Европски суд за арбитража Други меѓународни судови
политички	преговори Посредување	држава vs држава држава vs одредена група (различна етничка или религиозна)	меѓународни организации и институции (ООН, ЕУ, НАТО, ОСБЕ) влијателна земја

⁸⁷ Christopher Honeyman: Theory vs. Practice in Dispute Resolution, Washington Publishers, July-August, 1997.

⁸⁸ Поделба на споровите според нивната природа и вклучувањето на механизмите за нивно решавање – сопствена поделба.

Врзано со ова можеме да дефинираме и кои ќе бидат потребните механизми за нивно решавање. Голем број теоретичари се на ставот дека политички предизвиканите спорови најдобро и најкорисно е да се решаваат од една или од повеќе меѓународни организации и институции како што се: ООН, ЕУ, НАТО, ОСБЕ и др., додека за разлика од политичките, правните спорови спаѓаат под јуриisdикција на меѓународните судови. Никогаш не се отстранува можноста, без разлика на типот или видот, еден спор да се решава со едните или другите механизми. Дури понекогаш се покажало и корисно кога еден спор, иако почнал да се решава преку меѓународните организации и институции, сепак тој да се процесуира и во правните меѓународни механизми.

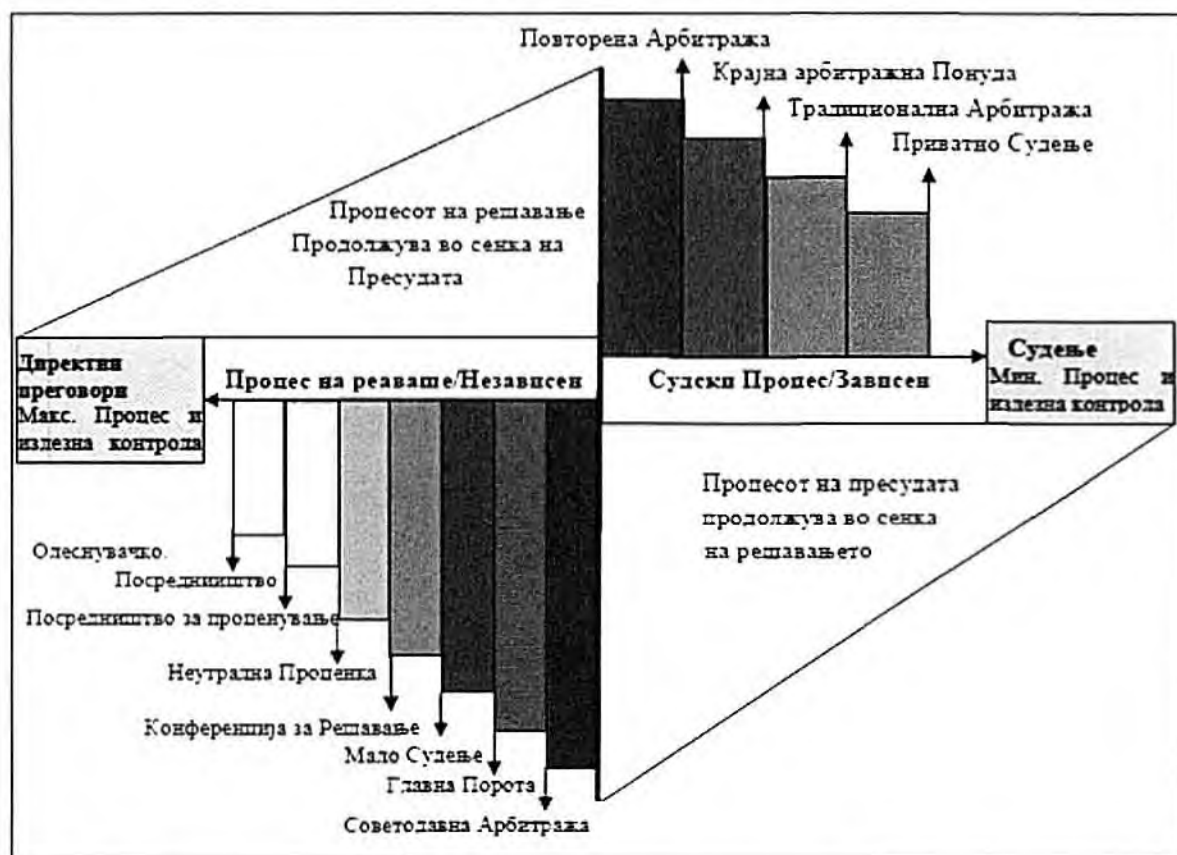
Една од главните причини за формирањето на Лигата на народите била да се воспостават редот и мирот во светски рамки. Токму големиот број некомпромисни конфликти помеѓу страните кон крајот на XIX и XX век, беше загрижувачки фактор за меѓународната заедница. И покрај претходните напори за воспоставување на една рамка преку која спорите нема да се решаваат под присила (употреба на вооружена сила) или избувнување на конфликт, туку преку исцрпување на инструментите кои произлегуваат од Хашките конвенции и Женевските протоколи и конвенции, сепак, овие механизми скоро никогаш не биле употребени во решавање на недоразбирањата, спорите, па и конфликтите.

Колапсот на Лигата на народите, Втората светска војна и непочитувањето на меѓународните конвенции одиграа клучна улога за формирањето на ООН, при што, во нејзината Повелба точно се предвидува кои инструменти, механизми и техники треба да се употребуваат во решавање на спорите и конфликтите. Конкретно, во Глава IV се опишуваат механизмите (пред сè мировните) за решавање на спорите.

Голем број теоретичари и аналитичари имале посебни своивидувања во одредувањето и поделбата на механизмите, алатките и техниките за решавање на спорите. Најпознати теоретичари кои дале свој придонес во изнаоѓањето на механизми и инструменти за решавање на спорите се Фолберг и Голан (Jay Folberg and Dwight Golann), кои преку една табела ги определуваат етапите, механизмите и инструментите за решавање на спорите. Во оваа табела авторите одат и чекор подалеку во прикажувањето на адекватните механизми и во какви спорови истите се користат. Како што може да се заклучи од табелата, постои само една линија помеѓу правните и политичките спорови каде директните преговори се прикажуваат како група инструменти за решавање на политичките спорови, каде спаѓаат: олеснувачкото посредување, проценувачкото посредување, неутралната процена, конференција за

решавање, мини судење, главна порота, советодавна арбитража и други, додека кај правните спорови, авторите ја воведуваат групата алатки како судењето и арбитражата, во која спаѓаат и: приватното судење, традиционалната арбитража, крајната арбитражна понуда, повторената арбитража, судскиот процес и др. Сите овие етапи, механизми и инструменти за решавање на споровите најдобро можат да се перцепират преку следната табела.⁸⁹

Табела 4: Спорите и процесот на нивно решавање

Извор: Jay Folberg and Dwight Golann, "Resolving Disputes: Theory, Practice and Law" Aspen Publishers, New York, 2010.

Подетално за оваа фаза како процес на развојот на решавањето на споровите и конфликтите ќе се елаборира во наредните наслови.

Во меѓународните односи, поточно кај механизмите, техниките и инструментите за решавање на споровите (па и на конфликтите) разликуваме преку 25 алатки. Најпознати и најупотребени во досегашната пракса се:

⁸⁹ Jay Folberg and Dwight Golann, "Resolving Disputes: Theory, Practice and Law", Aspen Publishers, New York, 2001

- а) директните преговори;
- б) посредувањето;
- в) арбитражата (арбитражен суд);
- г) анкетните комисии;
- д) помирувањето;
- ѓ) добри услуги.

Во теоријата и праксата на решавање на меѓународните спорови (било тоа да се билатерални или мултиратерални), се користат и други инструменти како што се: Меѓународниот суд на правдата, преговарачи, дипломатијата (конзуларството), експертските групи, меѓународната конференција, привремените судови, проценка на случаите, олеснувањето, неутралното пронаоѓање на факти и др. Во овој наслов накратко ќе се осврнеме само кон главните алатки кои ги спомнавме погоре.

а) Директни преговори

Овој инструмент е еден од најкористените во решавање на споровите помеѓу спорените страни. Оваа алатка во досегашната практика не се користела како прво и единствено средство, туку секогаш била комбинирана и со посредување од трета страна, која по традиција била некоја од меѓународните организации и институции. Но, и покрај фактот дека почнувањето на директните преговори е тежок процес, од него произлегувале најдобрите резултати, при што секогаш исходот бил познат и реален за одлучувачкиот договор за разрешување на спорот. Стравот, која од страните да биде иницијатор за почетокот на директните преговори може да се смета како слабост и неадекватна етаблираност за исходот на решението на спорот.

б) Посредување

Во групата алатки и инструменти за решавање на споровите спаѓа и посредувањето. Обично, оваа алатка претставува средство со кое располагаат третите страни, кои на еден или на друг начин се инволвираат во решавањето на еден спор. По обичај, третата страна е земја која е почитувана, со големо влијание врз оспорените земји и пријателски настроена кон двете земји (страни во спорот). Овој факт е многу важен од причина што за третата страна да биде ефикасна со своето дејствување кон решавање на спорот, треба страните во спорот да имаат потполна доверба во правичноста на постапките и неземањето на страна од нејзина страна. Третата страна обично ангажира свои дипломати, претставници со кредибилитет и углед на меѓународната сцена.

Во досегашната практика на решавање на споровите многу често биле ангажирани меѓународни организации и институции како трета страна. ООН, ЕУ, ОСБЕ, НАТО и други регионални организации биле вклучени во решавањето на споровите (посредување) со ангажирање на свои специјални претставници.

в) Арбитража (Арбитражен суд)

Решавањето на споровите преку арбитража е една од првите мерки и инструменти познати во меѓународните односи. Уште од донесувањето на Првата хашка конвенција во 1907 година, било правно и нормативно пропишано решавањето на споровите. Главна цел на оваа Конвенција е решавање на споровите преку правни рамки и норми со избрани лица-судии. Формирањето на Арбитражната комисија, која обично е составена од 5 членови, има за задача да ги сослуша страните, да го одреди предметот на спорот, да ги одреди арбитрите кои ќе бидат вклучени во арбитражата и да ги одреди правните извори кои ќе се применуваат во решавањето на спорот.

Проблемите кои произлегувале од пристрасноста на арбитрите, нееднаквоста на изворите, непочитувањето на одлуките и др., довеле до проблематично функционирање на арбитражата под Првата хашка конвенција. Токму заради ваквите случаи беше формиран Постојаниот суд на правдата (според член 14 од Пактот на Лигата на народите). Со колапсот на Лигата на народите и формирањето на ООН, овој суд не престана да работи, туку само се преименуваше во Меѓународен суд на правдата. Тој е составен од 15 еминентни судии избрани од различни земји низ светот со 9-годишен мандат даден од Советот за безбедност на ООН. При решавањето на споровите мора да се добие согласност за некоја одлука од повеќе од половината од судиите членови. Во случај на еднакви гласови се зема одлуката од гласот на претседателот на овој орган. Главен недостаток на оваа алатка или инструмент во решавањето на споровите е тоа што одлуката од овој суд не е обврзувачка за страните во спорот.

г) Анкетни комисии

Анкетните комисии претставуваат алатка или инструмент кој се користи во меѓународните односи за решавање на полесни форми на спорови (предвидено и со Хашките конвенции). Обично страните во спорот се договараат за формирање на неутрални анкетни комисии кои се составуваат од претставници од двете страни и со вклучување на членови од трети страни или меѓународни организации и институции. Оваа алатка има за задача да придонесува во решавање на спорот преку:

- олеснување на процедурата за решавање на спорот;

- утврдување на фактичката состојба на настанатиот спор(извори, прекршители, тригери, олеснувачки и отежнувачки фактори и др.);
- надгледување и информирање за состојбата се до нејзино решавање.

За оваа комисија да има кредибилитет и успешност во работата, се врши надгледување од страна на некои од органите на ООН или некоја друга меѓународна институција. Членовите кои партиципираат треба да бидат угледни познавачи на проблематиката, да имаат меѓународно реноме и да бидат реални, неутрални и непристрасни во извршување на своите задачи. Одлуката која ќе произлезе од оваа комисија по логиката на нештата треба да биде обврзувачка за страните во спорот, а не да се прифати како *победа/загуба* од оспорените страни.

д) Помирување

И оваа алатка или инструмент се користела и се користи во решавање на споровите. Но, по обичај, нема чиста и самостојна форма на примена при помирувањето. Скоро секогаш овој инструмент се користи комбинирано со други инструменти како што се посредувањето, анкетните комисии, третата страна и др. Исто така, и оваа мерка или механизам за решавање на споровите била предвидена со Повелбата на Лигата на народите и на ООН.

ѓ) Добри услуги

Директните преговори, посредувањето и другите инструменти не се користат секогаш како средства за решавање на споровите. Поради природата на споровите не секогаш овие инструменти и можат да се применуваат наеднаш и во краен временски рок. Инструментот *добри услуги* е често употребуван во практиката на решавањето на споровите. Обично, овој инструмент се иницира од трета страна кон оспорените страни во преземање на добри услуги како: нудење на места за директни преговори, поставување на комуникација од пониските до повисоките нивоа, либерализација на движењето на луѓето и стоките, помош во различни сфери, заеднички проекти (културни и економски) и др.

Во меѓународните односи, освен механизмите за мирно решавање на споровите, постојат и насилни механизми и инструменти за решавање. Најкористени механизми и инструменти за решавање на споровите преку присилни елементи се: военото право (кое произлегува од Повелбата на ООН), реторзијата, репресалиите (санкциите). Во досегашната историја на човештвото се препознаваат низа примери кога споровите прераснале во конфликти токму од употребата на присилните

инструменти. Употребата на военото право, иако е присилен инструмент, сепак во одредени случаи, кога една од страните употребила вооружена сила (конфликт кој се трансформирал во спор) во предизвикувањето на спор (билатерален или меѓународен), претставува крајно праведно средство, но откако ќе се исцрпат сите други средства. За другите инструменти сметаме дека поминало времето кога тие биле корисни и ефикасни средства за решавањето на некои спорови.

Во решавањето на споровите, било да се меѓународни или внатрешни или пак билатерални или мултилатерални, во меѓународните односи и меѓународното право се среќават и неколку принципи, при што се основаат различните мерки и механизми. Највлијателни принципи преку кои треба да се започне со решавање на споровите се:⁹⁰

- принципот на еквидистанца;
- принципот на историска перцепција;
- принципот на непристрасност.

Овие принципи треба да се земат предвид во текот на дефинирањето на споровите според нивната природата, но и при изнаоѓање на механизмите и инструментите за решавање.

Принципот на еквидистанца е основен принцип во територијалните спорови, особено на поморските спорови каде поимот „еквидистанца“ претставува местоположба или растојание преку кое страните вклучени во спор треба да ги основаат своите факти и да се започнат со процесот на решавање. Често пати токму еквидистанцата претставува спор, односно несогласување за започнување на процесот на решавање на територијалните спорови. *Непоместувањето* на ниту една од страните од своите зацементирани позиции, придонесува кон пролонгирање на почетокот на решавање на споровите.

Принципот на историска перцепција ги вклучува т.н. „специјални околности“, под кои настанал еден спор. Овој поим стана актуелен особено по распуштањето и расформирањето на сојузните држави на европскиот континент. Специјалните околности на кои една од страните се повикува како на исклучителни историски околности со право на користење, присвојување или друга форма преку која се оспорува територијален простор, гранична линија, морски води или пак, се повикува на правото за некакво друго оспорување од економски, политички или социјален аспект. Настојувањето на двете страни во еден спор дека секоја од нив е во право

⁹⁰ Mendelson, in: Nisuke, McWhinney, Rüdiger (eds.), *Liber Amicorum*, Hague 2002, p. 1078.

поради специјалните околности настанати поради историскиот развој, претставува дополнително отежнување во процесот на решавање. Токму споровите кои настана по распаѓањето на Југославија, Русија и Чехословачка се карактеризираат со принципот на историска перцепција, при што се вклучуваат специјалните околности. Ваквите спорови претставуваат навистина „жежок костен“ за решавање.

Принципот на непристрасност, претставува основен принцип за решавање на билатералните спорови. Често пати, овој принцип може да се дефинира како исклучување на принципите на еквидистанца, а многу ретко и на принципот на историска перцепција. Непристрасноста на посредниците, било тоа да се претставници на трета страна - држава или на меѓународните организации и институции, треба да биде основен принцип во пристапот за решавање на некој спор. Низ досегашната практика со сигурност можеме да кажеме дека страните вклучени во еден спор прават напори да влијаат на некој начин кон посредувањето (во различни форми), но овој принцип претставува основа за *почитување* и кредибилитет на посредниците и меѓународните организации вклучени во процесот на решавање на споровите од различни видови.

3. Поврзаноста на современите конфликти со спорите

При дефинирањето на конфликтите и спорите наидовме на повторување на некои поими како спротивставување, недоразбирање, оспорување и др. Токму овие неколку поими кои ги спомнавме се директни фактори за поврзаноста и влијанието на двата поими и феномени помеѓу себе. Ако при една општа дефиниција конфликтот го поимавме како: „ситуација во која еден субјект е ангажиран во свесно спротивставување на друг субјект во меѓународната заедница заради тоа што имаат спротивставени цели“, при што не можеме јасно да разликуваме дали спротивставувањето е со употреба на сила/конфликт или неупотреба на сила/спор.⁹¹ Токму оваа парадигма на спротивставување на субјектите во меѓународната заедница, каде употребата на сила се пресликува во конфликт, додека вербалното несогласување и спротивставување со недостаток на употреба на сила се карактеризира како спор, ја претставува основната врска помеѓу конфликтите и спорите.

Во овој контекст, ќе ја споменеме и следната дефиниција за поврзаноста на конфликтите со спорите, која не беше посочена претходно, дека „конфликтот го претставува оној дел од спорот во кој постои опасност од употреба на воена сила или таа е веќе употребена“. Така, во случај кога целите помеѓу два субјекти се спротивставени и насочени едни наспроти други, станува збор за настанат спор помеѓу субјектите, додека во моментот кога спротивставеноста ќе се доведе до состојба на можноост за употреба на сила(вклучувајќи ја и употребата на сила, станува збор за конфликт.

И една друга дефиниција која не е спомната во претходните наслови ни кажува за поврзаноста на конфликтите со спорите. „Конфликтот го претстваува оној дел од спорот во кој постои опасност од употреба на воена сила или пак, таа е веќе употребена“. Така „спор“ имаме помеѓу два субјекти кога нивните цели се спротивни и се насочуваат едни кон (наспроти) други, додека „конфликт“ постои кога спротивставеноста се изострува до опасност од употреба на сила (вклучувајќи и употреба на сила за решавање на спорот).⁹²

⁹¹ J. G. Merills "International dispute settlement" Fourth Edition, Cambridge University Press, 2005. И Paul K. Huth, "Standing your Ground: Territorial Disputes and International Conflicts", University of Michigan Press, 2001.

⁹² Michael L. Moffitt and Robert C. Bordone, "The Handbook of Dispute Resolution", Published by Jossey-Bass, 2005.

Во теоријата постојат две начела, кои претставуваат основа за детаљна анализа на поврзаноста на спорите со конфликтите и тоа:

Прво, зошто спорите можат да претставуваат опасност или причина за конфликт и,

Второ, кои се факторите кои придонесуваат спорите да прераснат во конфликти. Во врска со овие две начела, можеме да препознаеме неколку карактеристики преку кои ќе се направи операционализација на врската помеѓу спорите и конфликтите и тоа:

- Какви атрибути имаат спорите (кое е прашањето што се оспорува), кои можат да се трансформираат во конфликти?
- Што се контестира (оспорува), дали тоа е територија, граница, морски води, економско, политичко или социјално прашање и др.?
- Со што се карактеризираат страните вклучени во спорот и каква е природата на спорот (соседски и меѓусебни односи, различно општествено уредување, историска перцепција и др.)?
- Што можат страните на спорот да направат едни на други (дали се реални очекувањата, заканите, ризиците и др.).⁹³

Сите овие прашања, принципи и карактеристики извлечени како фактори и влијанија врз односот конфликт-спор ни овозможуваат да дадеме една јасна слика за тоа како спорите и конфликтите влијаат едни на други.

Во една своја студија Петерсен, Васкез и Ванг (Karen K. Petersen, John Vasquez and Yijia Wang), многу сликовито ги образложиле своите истражувања во врска со поврзаноста и влијанието на спорите со конфликтите. Само како илустрација, во периодот од 1816-1976 година 22% од спорите прераснале во конфликти. Понатаму тие потенцираат дека „донесувањето на одлука во спорите, директно влијае врз отежнувањето на контролата за потенцијалната конфликтна спирала“.⁹⁴

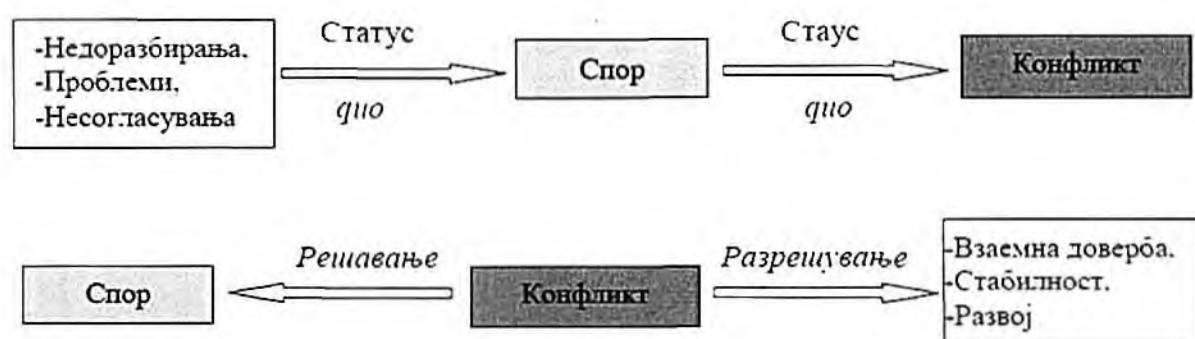
Една друга поврзаност помеѓу спорите и конфликтите е фактот дека различните видови спорови имаат директно влијание врз веројатноста за ескалирање на различни конфликти. Овој проблем може да се објасни и преку практични примери. Ако за одреден спор најдеме некое парцијално или делумно решение, постои ризик тој

⁹³ Исто

⁹⁴ Karen K. Petersen, John Vasquez and Yijia Wang “Multiparty Disputes and the Probability of War: 1816-1992, Presented at the Annual Meeting of the Peace Science Society (International)” Ann Arbor, Michigan, 13-16 November 2003.

да се трансформира или да остане нерешен и истиот може да се појави подоцна во иста или во уште посилна форма. Од формите и видовите спорови и начините на нивното решавање ќе зависи и тоа дали некој спор можеме да го квалификуваме за лесно решлив или сложен. Обично, билатералните спорови за гранични премини, економските спорови, поморските спорови и слични на нив, во суштина, претставуваат спорови кои не само што се тешко решливи, туку истите претставуваат и опасност заради мноста за нивно трансформирање во конфликти.⁹⁵

Неколку познати теоретичари поврзаноста на конфликтите и споровите ја образложила преку овој графички приказ:⁹⁶

Во сликата погоре графички е прикажана поврзаноста помеѓу споровите и конфликтите. Така, поголема е веројатноста кај мултиратералните спорови (спорови каде имаме повеќе од две страни), кои се многу потешки за решавање и токму овој факт е фактор плус за зголемувањето на веројатноста поради неизнаоѓањето на решение за спорот, тој да прерасне во конфликт. Ова најдобро можеме да го прикажеме графички на следниот начин:

$$b_s > p > k_o \qquad m_s < p < k_o$$

Каде b_s - билатерален спор, m_s - мултирателарен спор, p - веројатноста и k_o - конфликт. Оваа констатација се потврдува и преку еден статистички податок дека: само 59 од 1403 билатерални спорови (регистрации досега), можат да прераснат во војна што означува веројатност од 0.05, додека мултиратералните спорови, каде се вклучени повеќе страни можат многу полесно да се трансформираат во конфликт. Од вкупниот број мултиратерални спорови, кој изнесува 260 (регистрации досега), 32 имат

⁹⁵ Michael L. Moffitt and Robert C. Bordone, „The Handbook of Dispute Resolution“, Published by Jossey-Bass, 2005.

⁹⁶ Leeds, Brett Ashley: „Alliances and the Expansion and Escalation of Militarized Interstate Disputes.“ Unpublished Manuscript. Rice University, 2003, and Kriesberg, Louis.. *Constructive Conflicts: “From Escalation to Resolution”*, 2nd ed. Lanham, Md.: Rowman and Littlefield, 2003.

тенденција да се трансформираат во конфликт, што во превод значи дека веројатноста за настанување конфликт од овој вид спорови изнесува 0.12, што е за повеќе од два пати поголема од претходната веројатност.⁹⁷ Најсоодветни примери за ова претставуваат Кримската војна и последните спорови помеѓу Турција и Грција, Унгарија со Романија, Германија и Полска и други. На пример, Наполеон иницираше криза - спор со Отоманската Империја, со изговор дека треба да ги заштити интересите на христијанските католици. Овој чин ја налути Царска Русија која во тоа време беше сојузник на Франција, но и таа се вклучи во оваа криза, по што дојде до конфликт од поголеми размери, во кој беа вклучени голем број земји. Малку поразличен пример се преговорите за време на Втората светска војна помеѓу САД и Јапонија, кои резултираа со војна помеѓу овие земји, но и со вклучување на Кина и В. Британија, кои беа на страната на сојузниците од Втората светска војна.⁹⁸

Од посебен интерес е да ги најдеме директните врски помеѓу конфликтите и споровите. Многу теоретичари и истражувачи на проблематиката на меѓународните односи со посебен префикс во решавање на кофликтите и споровите, се на ставот дека веројатноста билатералните спорови да прераснат во конфликти е многу помала од веројатноста мултиратералните спорови да се трансформираат во конфликти. Многу е битно при одредување на страните во еден одреден спор, точно да се определи кои се вистинските страни (кои по обичај се две) и кои се страните кои се придржуваат кон спорот како што тој поминува во различни фази. Вклучувањето на неколку други страни/држави во еден спор, освен што го усложнува решението, влијае и врз веројатноста поради недостиг на решение тој да прерасне (да се трансформира) во конфликт. Оваа теза е поткрепена со низа примери низ историјата на развојот на човештвото. Споровите како Локерби инцидентот, оружјето за масовна уништување на Ирак - контролата на Агенцијата на ООН за нуклеарна технологија, Нуклеарната програма на Иран и други се најочигледните примери каде вклучувањето на неколку страни, влијаело и врз изнаоѓањето на решение и врз ескалацијата на конфликт (со исклучок на случајот на Иран кој моментално се наоѓа во фаза на силни санкции од страна на ООН).

⁹⁷ Brandon Valeriano, „A Classification of Interstate War: Typologies and Rivalry“, Dept. of Political Science Texas State University, A version of this paper originally presented to the annual meeting of the International Studies Association, Montreal, Quebec, Canada, March 17-20, 2004.

⁹⁸ Oliver Jüterssonke: "Morgenthau, Law and Realism", Cambridge University Press, 2010.

Ако направиме анализа на видот, односно на типовите на спорови со веројатност прераснуват (трансформираат) во конфликти, ќе најдеме на интересна констатација која најдобро можеме да ја согледаме преку следната табела подолу. Но, да се навратиме кон една друга перцепција во поврзаноста на споровите со конфликтите. Не секогаш еден одреден спор (точно дефиниран тип на спор), бил фактор или влијал врз ескалирањето на одреден конфликт. Ако илустрираме со пример, ќе дојдеме до заклучок дека не секогаш некој територијален спор бил причина за избувнување на конфликт поради тоа.

Во поголемиот број случаи споровите се само изговор за некои затскриени цели на страните во конфликтот. Почетокот на Првата и на Втората светска војна се најубедливите примери дека за да започне еден конфликт потребен е спор, кој на прв поглед изгледа како обичен случај, но во себе да вклучува многу скриени интереси и цели.

Табела 5: Видови спорови и нивната веројатност да прераснат во конфликт

Комбинација на варијабли (вид и страни на спорот)	Веројатност (спорот да прерасне во конфликт)
Мултилатерални-територијални	.20
Билатерални-територијални	.07
Мултилатерални-политички	.08
Билатерални-политички	.02

Извор: Oliver Jütersenke: "Morgenthau, Law and Realism", Cambridge University Press, 2010.

Од претходната анализа, можеме да констатираме дека различните спорови во меѓународни рамки, па и во регионот, заради силно влијание и на многу други фактори ескалирале во конфликти. Заради деескалација на неодржливите состојби во регионот повеќето се трансформирале во замрзнати конфликти, односно внатрешни и надворешни – меѓународни конфликти, при што истите, на еден или на друг начин, претставуваат закана за мирот и безбедноста.

ГЛАВА IV

МЕЃУНАРОДНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И СОВРЕМЕНИТЕ СПОРОВИ

1. Меѓународните организации и современите спорови

Во историскиот развој на меѓународните односи, голем број од споровите се решени или е направен обид да се решаваат преку различните механизми, инструменти и техники на меѓународните односи. Овој пристап кон решавање на споровите опфаќа ангажирање и создавање мерки и активности врз начелата на меѓународните односи, меѓународното право и традиционалното право. Се поставува прашањето како една меѓународна организација или институција може да влијае врз текот на решавањето на еден меѓународен спор. Во наредните делови од дисертацијата, преку анализа на инволвираноста на највлијателните меѓународни и регионални организации и институции ќе се дадат одговори токму на ова прашање. Преку моделирање на секоја од овие институции и организации како алтернативно договарање за решавање на билатералните спорови, ќе биде прикажано влијанието на овие институции во изнаоѓањето на решение за билатералните спорови кои се предмет на истражување во оваа теза во форма на студии на случај.

Традицијата на решавање на споровите со помош на меѓународните организации и институции датира уште од формирањето на првите облици на организирање на општествата во вид на организации кои имаат пошироки овластувања (надвор од своите државни граници). Потпишувањето на различни договори, трактати, пактови и слично, во своите одредби имало и делови за мировно решавање на споровите со помош на техниките и инструментите предвидени од меѓународните организации и основани во меѓународните односи, меѓународното право и традиционалното право.

Различноста на споровите е фактор повеќе кој имал влијание врз инволвирањето на меѓународните организации во нивното разрешување. Традиционалната перцепција дека поголемиот број спорови прераснуваат во конфликти, беше и сè уште е загрижувачки фактор кој влијае врз процесот на решавање на споровите. Стравот од претворење на некој спор од билатерален во мултилатерален, поради вклучувањето на меѓународните организации и институции како трета страна, и ден денес е присутен поради многу фактори, како што се: лошиот рејтинг на меѓународните организации во решавањето на споровите, недостатоци на некои од

инструментите (како што е Меѓународниот суд на правдата), прогласувањето на институциите за ненадлежни, како и предолгите процеси на решавање и др. Прашањето што се наметнува е - дали е подобро еден билатерален спор да се прогласи за меѓународен со цел побрзо решавање на истиот? Секако дека одговорот на ова прашање бара детаљна и стручна анализа базирана на факти и статистички податоци. Исто така, на прв поглед е јасно дека имаме речиси идентична поделба на тие кои што мислат позитивно и негативно за ова прашање. Во наредните делови ќе се обидеме да ги откриеме и прикажеме придобивките и недостатоците од вклучувањето на трета страна т.е. меѓународните организации и институции, во процесите на решавање на спорите од каков било вид и тип.

Досегашната практика покажува дека изноѓањето на рамнотежа по едено одредено прашање во вид на спор, најдобро се решава преку директното вклучување на трета страна која обично е некоја од меѓународните организации и институции или пак, некоја влијателна држава. Но, оваа перцепција отвора уште една дилема поврзана со капацитетите на меѓународните организации, нивното влијание и инструменти кои ги имаат на располагање за решавање на сите типови и видови спорови. Тргнувајќи од историските и статистичките показатели, доаѓаме до заклучок дека не секоја организација е секогаш подготвена да пристапи сериозно во процесот на решавање на билатералните спорови. Најдобар пример за оваа констатација претставува, прогласувањето на ЕУ за ненадлежна во решавањето на проблемот за името на Република Македонија со Грција.

По традиција, имаме две групи држави кои имат билатерални или мултилатерални спорови со други земји и настојуваат истите да ги решат. Во првата група се државите кои се приморани, иако тоа не го посакуваат, меѓународните спорови да ги решаваат со помош на некои од меѓународните организации и институции, додека во другата група се државите кои можеби во недостаток на директни средства и инструменти за решавање, сакаат решавањето на спорот да го препуштат на меѓународните организации. Доволен е еден пример за објаснување и анализа на оваа теза. Едно истражување покажува дека 112 земји, во период од 1946 до 2010 година, ги донеле своите случаи (спорови со други земји), до Меѓународниот суд

на правдата како институција на ООН.⁹⁹ Од оваа бројка дури 97 спорови, односно 87% се едностранни апликации до овој суд и покрај фактот дека за еден ист спор и двете страни (држави) можат заеднички да достават барање до ООН. Значи, земјите повеќе се определуваат самостојно да пристапат до Меѓународниот суд на правдата, отколку заеднички со другата страна вклучена во спорот.

Од оваа перцепција или анализа можеме да извлечеме две прашања и тоа:

1. Зошто државите имаат диференцијални (парцијални) интереси во ангажирањето на некоја меѓународна организација или институција во решавањето на билатералните спорови?

2. Дали заканата од вклучувањето на меѓународните институции може да влијае врз билатералните преговори?

Истражувањата во врска со меѓународните организации и институции вклучени во процесот на решавање на некој спор покажуваат дека овие организации и нивните инструменти, мерки, алатки и институции се фокусираат врз директниот ефект во врска со остварување на соработката и однесувањето на државите меѓусебно и со меѓународните институции. Особено, прашањата дали членките се во согласност со меѓународните договори и кои фактори влијаат врз согласноста на државите-членки на меѓународните организации.¹⁰⁰

Други пак, сугерираат дека вклучувањето на меѓународните институции помага да се зголемат можностите за усогласеност помеѓу оспорените земји. Она што треба да загрижува е фактот дека прашањето на усогласеност помеѓу државите се постигнува само по институционалното вклучување на трета страна, како што се меѓународните организации и институции. Иако државите имаат заеднички интерес при искористувањето на меѓународните организации како трета страна, тие сепак избегнуваат ангажирање на некоја правна институција со цел да се направи отстапување од билатералните преговори. Во таквите случаи една меѓународна институција влијае врз исходот на решавањето на спорот на индиректен начин. На пример, при спорот околу нуклеарните тестирања во Пацификот, од страна на Франција, Нов Зеланд и Австралија беше поднесена претставка до Меѓународниот суд на правдата дури една деценија подоцна, откако решавањето на билатералните спорови

⁹⁹ Songying Fang: „Institutions in Dispute Settlement“, *Quarterly Journal of Political Science*, Rice University, TX, USA, 2010, 5: 107–131., и J.G. Merills, „International dispute settlement“, Fourth Edition, Cambridge University Press, 2005.

¹⁰⁰ J.G. Merills „International Dispute Settlement“, Cambridge University Press, 2005.

вреди со неуспех.¹⁰¹ Овој чин придонесе Франција да ги стопира сите наредни тестирања во овој регион. Франција првин тврдеше дека Судот не е надлежен за овој случај, бидејќи тестирањата се дел од националната одбрана, но подоцна ги повлече овие тврдења и ги прифати заложбите дадени од Судот. Сепак, Франција продолжи со преговорите со Нов Зеланд и Австралија и ја промени стратегијата за тестирање за неколку месеци.¹⁰²

Овие случаи претставуваат билатерални спорови само од политички или територијален аспект. Но, да ги разгледаме и другите видови спорови како што на пример се трговските (економските), за да можеме да го анализираме подобро влијанието и вклучувањето на меѓународните организации во нивното решавање. Во меѓународната трговија, повеќе од 60% од спорите се решаваат билатерално, кога обвинетата страна се соочува со заканата дека ако спорот се поднесе за решавање во некои од меѓународните судови во координација со Светската трговска организација, земјата може да се соочи со поголеми последици, особено ако е прекршител на Општата спогодба за царини и трговија.¹⁰³ Од ова произлегува констатацијата дека државите прават внимателни одлуки за тоа дали да вклучуваат меѓународни институции во решавањето на спорите. Само стравот од институционалното учество може да биде доволен за промената на динамиката на билатералните преговори и резултатите.¹⁰⁴

Во оваа анализа најпрвин ќе се обидам да одговорам на поставените прашања погоре, а потоа да ги прикажам директните и индиректните ефекти на меѓународните организации и институции во решавањето на спорови од сите видови и форми. Директните ефекти се прикажани преку првиот модел, каде државите билатералните спорови самите ги подведуваат за решавање до некои од меѓународните организации или самите тие се вклучуваат во директниот процес на решавање, додека вториот модел на индиректни ефекти и влијание на меѓународните организации и институции е кога тие се вклучуваат на индиректен начин. Во овој случај се издвојува ангажирањето на

¹⁰¹ Anoulak Kittikhoun and Thomas G. Weiss, "Imperfect but Indispensable: The United Nations and Conflict Resolution", London and New York: Routledge, 2011.

¹⁰² Fisher, Roger, and Daniel Shapiro, *Beyond Reason: Using Emotions as You Negotiate*, New York: Viking/Penguin, 2005, Fisher, Roger and Danny Ertel, *Getting Ready to Negotiate*, New York: Penguin Business, 1995.

¹⁰³ United Nations, E/C.18/2010/CRP.2, "Report by the Subcommittee on Dispute Resolution: Arbitration as an Additional Mechanism to improve the mutual Agreement Procedure", Geneva, 18-22 October 2010.

¹⁰⁴ Allee, T. L. and P. K. Huth. 2006. "Legitimizing Dispute Settlement: International Legal Rulings as Domestic Political Cover." *American Political Science Review* 100(2): 219–234.

олеснувачи - преговарачи преку кои страните во спорот ќе продолжат со билатералните преговори сè до изнаоѓање на решение, а решението ќе биде во форма на договор, при што меѓународната организација или институција ќе се појави како спроведувач и контролор на имплементацијата на истиот.

Уште со самото формирање на која било меѓународна организација или институција, една од функциите е помош во посредување, во преговори и во изнаоѓањето решение за проблемите кои се појавуваат во различни форми и модели и кои најчесто се во вид на билатерални, но и мултилатерални спорови. Оваа констатација може најдобро да се согледа во Повелбата на ООН, Глава VI, каде децидно се опишува надлежноста на Советот за безбедност на ООН, кој може да препорачува процедури за решавање на спорите или директно вклучување во посредувањето и арбитража.

Во една своја статија во врска со решавањето на спорите и вклучувањето на меѓународните институции Роберт О. Кохен, преку една табела реферира за неколку од институциите на меѓународните организации и нивното влијание во спроведувањето и имплементирањето на решавањето на спорите.¹⁰⁵

Табела 6: Решавањето на спорите и вклучувањето на меѓународните организации

Меѓународни судови и трибунали	Надлежности и процес на спроведувањето	Ниво на влијание
Постојан арбитражен суд	Двете држави во спорот мора да се согласат (договорот)	Ниско
Меѓународен суд на правдата	Само една држава може да поднесе тужба	Средно
Светска трговска организација	Една држава може да поднесе тужба под влијание на невладиниот сектор	Средно
Европски суд за правда	Пристап до националните судови и решавање на претставки	Високо
Европски суд за човекови права	Директен индивидуален пристап (понекогаш и група) кога домашните правни средства се исцрпени	Високо

Извор: Robert O. Keohane, Andrew Moravcsik, and Anne-Marie Slaughter, „Legalized Dispute Resolution: Interstate and Transnational“, University of Cambridge Press, 2009

¹⁰⁵ Robert O. Keohane, Andrew Moravcsik, and Anne-Marie Slaughter, „Legalized Dispute Resolution: Interstate and Transnational“, University of Cambridge Press, 2009.

Се поставува прашањето што е интересно во оваа табела што вреди да се анализира и да се прикаже како заклучок. Секако дека одредени институции (пред сè правните) на меѓународните организации и институции рефлектираат различно ниво на влијание врз решавањето на спорите преку правните средства и истите имаат различно ниво на влијание врз имплементацијата на решението. Ако направиме споредба помеѓу Меѓународниот суд на правдата и Европскиот суд на правдата или Европскиот суд за човекови права ќе видиме дека решението од Меѓународниот суд на правдата нема обврзувачки карактер за државите, односно страните, што не е исто со Европскиот суд на правдата, каде решавањето е обврзувачко за земјите-членки на ЕУ.

Секако дека разликата се должи и на видот и природата на спорите. Различните институции на меѓународните организации имаат одредени овластувања од аспект на решавање на спорите. Еден суд, трибунал или меѓународна институција може да се прогласат за ненадлежни во решавањето на еден спор. На пример, за решавање на економските и трговските спорови надлежна е Светската трговска организација.

1.1. ООН и решавањето на спорите

Меѓу главните причини за колапсот на Лигата на народите била неможноста на истата да се справува со недоразбирањата и спорите помеѓу државите, кои често пати прераснуваа во војни и крвави конфликти. Формирањето на ООН беше токму поради овој факт, но со една единствена цел за глобален мир и безбедност, како и воспоставување на механизми и инструменти за мировно решавање на спорите и запирање на какви било насилства кои можеме да ги определиме како војни и конфликти. Оваа организација требаше да ги исправи грешките на претходната.

Ако сакаме да ги прикажеме улогата и влијанието на ООН во решавањето на спорите, прво треба да ја анализираме улогата на оваа организација во решавањето на конфликтите и врската, односно односот конфликт-спор. Во претходната глава конфликтите и спорите беа прикажани и анализирани поединечно, како и поврзаноста помеѓу нив. ООН игра специфична улога во решавањето на конфликтите ширум светот, конфликти кои, поради неадекватното решавање, многу лесно можат да се трансформираат во спорови со долгорочни последици и тешкотии во нивното решавање. Решавањето на конфликтите и спорите преку Организацијата на ОН, може

да се анализира преку неколку пристапи. Првиот пристап нуди преглед на теоријата на релевантните тела и механизми на ООН, каде особено внимание е посветено на улогата и овластувањето на Советот за безбедност, Генералното собрание, генералниот секретар и Секретаријатот како органи и институции на ООН, како и нивната улога во решавањето на спорите. Секој од овие органи и институции се вклучува во некоја од фазите на решавањето на еден билатерален спор кој се подведува пред оваа организација. Вториот пристап се однесува на историската практика, при што ќе се посочат најистакнатите поединци од периодот на Втората светска војна сè до завршувањето на Судената војна, кои имале удел во решавањето на конфликти и спорови. Притоа, начините и мерките коишто овие поединци ги користеле при мирно решавање на некој конфликт или спор ширум светот, ќе се земат како модел во решавање на другите спорови.¹⁰⁶ Овој пристап се анализира детаљно во различни периоди поради промената на опкружувањето, историските перцепции и предизвици кои играле значителна улога во процесите за решавање билатерални спорови и конфликти. Третиот пристап се основа врз новите механизми и инструменти кои произлегувале од еволуцијата на ООН. Улогата на ООН во решавање на конфликтите и спорите е дел од нејзината одговорност за одржување на меѓународниот мир и безбедноста – двата фундаментални постулати на оваа меѓународна организација, произлезени од Членот 1.1. на Повелбата на ООН, како што е мирно решавање на спорите и спроведување на колективната безбедност. Овој дел не се базира на тоа како ќе се менаџираат (управуваат) овие процеси, туку која ќе биде разврската, односно решавањето.¹⁰⁷

Тргувајќи од дилемата дали ООН е задолжена за решавање на сите конфликти, од поставените задачи произлегува дека Советот за безбедност може да ги квалификува и најмалите конфликти како закана за светскиот мир и безбедноста. Кон овој аспект најдобро е да се анализира Глава VI. Во оваа Глава се повикуваат спротивставените страни, пред сè да најдат решение преку преговори, а потоа следуваат другите механизми и инструменти како што се: истрага, посредување, помирување, арбитража, судска спогодба и др., или пак, решавањето на спорот да им го

¹⁰⁶ Marc Weller and Barbara Metzger, "Settling self-determination disputes: complex, power sharing in theory and practice", Martinus Nijhoff Publishers, 2008.

¹⁰⁷ I. William Zartman, "Negotiation and Conflict Management: Essays on Theory and Practice", Routledge, 2008.

препуштат на регионалните организации и агенции и договори (Член 33.1). Овие методи, механизми и инструменти веќе долго време се користат во меѓународното право и меѓународната дипломатија и истите не претставуваат само пронајдоци или механизми на ООН, туку истите се употребуваат и од други меѓународни организации. Основна задача на ООН е да ги охрабри оспоруваните страни да ги решаваат споровите. Во случај да не се постигне согласност и не се најде решение, тогаш оваа организација назначува свои претставници за да помогнат да се надминат разликите.

Во Повелбата на ООН децидно се дадени одредби како што се Член 1 (став 3), Член 2 (став 3 и 4) и Член 33 (став 1 и 2).¹⁰⁸

Во Член 1 (став 3) децидно е напишано дека: „...земјите-членки на ООН треба да ја развиваат меѓународната соработка во решавање на меѓународните проблеми од економски, социјален или хуманитарен карактер...“. Оваа реченица е доволен доказ дека во рамките на Повелбата на ООН уште во Член 1 се препорачува решавање на меѓународните проблеми од различен карактер преку меѓусебна соработка. Јасниот сигнал даден во оваа алинеја се проширува во Член 2 (став 3), каде се вели: „сите членки треба да ги решаваат нивните меѓународни спорови преку мировни средства со цел да не се загрозуваат меѓународниот мир, безбедноста и правото...“. Во членовите 33 до 38 се опишуваат мерките, механизмите, инструментите и активностите кои треба да се преземаат за мирно решавање на меѓународните спорови. Во различните алинеи децидно се опишани правата и обврските на ООН и на земјите-членки во врска со споровите и нивното решавање.

Формирањето на различните органи во рамките на ООН малку ја поедностави процедурата околу надлежностите при решавањето спорови, но и механизмите и инструментите за нивно решавање. Така, како најупотребувани механизми на ООН за решавање на споровите се: директното вклучување на ООН како трета страна, посредувањето преку ангажирање специјален претставник на генералниот секретар на ООН, преговорите со помош на претставници на ООН или во просториите на ООН, арбитражата преку ставање на спорот во надлежност на Меѓународниот суд на правдата (орган на ООН) и др. Употребата на овие механизми и инструменти вклучува решавање на спорови од различни типови, т.е. и политички и правни.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Charter of the United Nations and the Statute of International Court of Justice, San Francisco 1945

¹⁰⁹ Rumki Basu, "The United Nations: Structure and function of an international organization", Sterling Publisher Pvt Ltd, 2008.

Крајот на 1982 година е многу значаен поради фактот дека се донесени мошне значајни документи и се формираат нови органи на ООН со кои ќе се регулираат низата недостатоци во поглед на меѓународните спорови и нивното решавање. Тргувајќи од фактот дека најголемиот број спорови биле причина за започнување на конфликти и војни, на 68. пленарна седница одржана на 15 ноември 1982 година во Манила, Генералното собрание на ООН ќе ја донесе „Декларацијата за мирно решавање на меѓународните споровите“. Со донесувањето на Манилската декларација многу од неразјаснатите прашања во врска со решавањето на споровите во рамките на ООН станаа јасни. Резолуциите 34/109, 305/160, 36/110 на Советот за безбедност на ООН се зедоа како основна рамка за донесување на оваа декларација. Преамбулата на оваа декларација ја сочинуваат два основни принципи и тоа:¹¹⁰

- Сите држави се обврзуваат своите меѓународни спорови да ги решаваат со мировни средства во името на мирот и безбедносот.

- Сите држави да се воздржуваат во своите меѓународни односи од употреба на закани и сила за територијалниот интегритет или политичката независност на некоја друга држава.

Оваа декларација е составена од два дела и тоа: во првиот дел се опишува идентификацијата и употребата на принципите и правилата, а во вториот дел се опишува улогата на органите на ООН. Понатаму се опишуваат правата и обврските на сите органи и специјализирани агенции во спроведувањето и целосната имплементација на оваа декларација. Земјите-членки на оваа организација се приморани да ја потпишуваат, ратификуваат и целосно да ја спроведуваат. Сите понатамошни мерки треба да ги преземаат службите на органите со цел контрола во спроведувањето на потпишаната декларација.

Еден месец подоцна, на 10 декември 1982 година, се формира Меѓународниот трибунал за правото на морето, кое се основа и работи врз Конвенцијата на ООН за правото на морето. Ако се земе предвид дека токму несогласувањата околу поморските граници и контролата на водите биле најчестата иницирачка каписла за почеток на конфликти, неопходно беше да се преземат мерки за решавање на овие несогласувања и недоразбирања помеѓу државите преку една правна рамка на ООН каде секоја членка треба да биде потписничка на документот кој го регулира правото на користење на

¹¹⁰ Manila Declaration, general Assembly of the United Nations A/RES/37/10, 68th Plenary Meeting, Manila, 15 November 1982.

меѓународните води и другите поморски граници. Конвенцијата на ООН со која е овозможена оваа регулатива стапи на сила во сегашниот статус на 16 ноември 1994 година.

Резолуциите 51/204 и 52/251 се основа за започнување на меѓусебна соработката на органите на ООН во однос на оваа конвенција.

Во досегашната историја на постоење на ООН повеќе од 150 случаи-спорови се пријавени до Меѓународниот суд на правдата и другите органи на оваа организација од страна на земјите-членки и други организации. Поголемиот број на овие случаи претставуваат спорови околу граничната линија – територијални спорови, поморски територијални спорови, спорови за контрола на ненаселени острови и меѓународни води и гребени, различни етнички спорови од една земја наспроти друга и други. Во досегашната практика, овие органи на ООН донеле низа одлуки кои генерално се имплементирани и почитувани, но останаа уште неколку нерешени спорови во различни региони на светот, каде и покрај тоа што е донесено решение, истото, од една страна, или не се почитува во целост, или, од друга страна не се имплементира до крај, што исто така претставува проблем кој во секој момент може да се трансформира во сериозен спор или конфликт.

Од органите на ООН коишто најмногу придонеле за решавање на споровите, секако е Советот за безбедност, кој претставува и највлијателен орган на оваа организација. Но промените во меѓународните односи и опкружувањето и маргинализацијата на оваа организација од страна на големите сили и другите земји во развој, придонеле и решенијата на овој орган да го немаат посакуваното дејство поради двоумењето на некои од земјите од „големата петорка“ во донесувањето на одлуките. Во последно време најрепрезентативен пример за ова е примерот со Арбитражниот суд (Court of Arbitration) како орган на оваа организација кој донесува одлуки со кои се става крај на долгогодишни спорови особено на оние на африканскиот континент. Решавањето на споровите помеѓу земјите како што се Буркина Фасо–Нигер, Конго–Нигер, Бенин– Нигер, Барбадос – Република Тринидад и Тобаго, Гвајана - Суринам, ад-хок арбитражата помеѓу Канада и Франција, Норвешка и Шведска, Гвинеја и Гвинеја Бисау и Аргентина и Чиле и др.

Но, секако, највлијателениот инструмент или орган е Меѓународниот суд на правдата, каде земјите ги доставуваат своите билатерални или мултилатерални спорови од различни видови.

1.2. ЕУ и решавањето на спорите

Уште од самото формирање (како заедница за јаглен и челик), Европската унија, покрај економските причини, во себе вклучуваше и некои други аспекти и потреби, при што, сепак, најмногу превладуваа безбедносните потреби. Ако направиме една анализа на состојбите и односите помеѓу двете земји основачи на оваа унија, т.е. Франција и Германија, ќе ни биде јасно за што станува збор. Овие две државите немале изградени дипломатски односи со векови. Тие меѓусебните недоразбирања и спорови секогаш ги решавале со употреба на сила, односно со меѓусебното војување. Богатите области на Рур и Сар, често пати биле причина за војна помеѓу овие две држави. Секој исход бил или преземање (анексија) на овие области или некаков договор со кој страните, иако го потпишале не биле задоволни и за многу кратко време повторно преземале насилни мерки за враќање на веќе изгубеното преку договарањето. Токму ваквите состојби биле причина за вечниот спор помеѓу Германија и Франција. Со сигурност можеме да кажеме дека постигнувањето на согласност за формирање на Унијата било најдоброто прифатливо решение за двете страни. Ако на сето ова го надоврземе и фактот дека и една од причините поради кои избувнала Втората светска војна беше токму несогласувањето околу граничната линија каде што спаѓат и овие две области, уште повеќе ќе ја зајакнеме констатацијата дека Унијата преставувала алатка или механизам кој можел да придонесе кон решавање на овој вековен спор. Значи, слободно можеме да кажеме дека во меѓународните односи се појавува уште еден нов инструмент или алатка за решавање на билатералните спорови со меѓународен предзнак - како што е приклучувањето на земјите со спорови во унији или некакви други форми на меѓународно уредување.

Но, се поставува прашањето дали оваа нова алатка ги давала и ги дава посакуваните резултати во решавање на спорите. Ако направиме една анализа на тоа кои се земјите-членки на ЕУ, со какви спорови се соочувале досега (пред да станаат членки и откако станале членки на ЕУ), ќе најдеме на интересни податоци дека: инструментот на консензус многу пати се злоупотребувал поради ситни лични интереси на некоја земја-членка, дека имаме земји, кои и покрај своите спорови се приклучени во ЕУ, без да се изнајде решение за спорите и дека има земји кои со приклучувањето кон ЕУ целосно ги решиле нивните спорови. Можеби групата земји кои своите спорови ги решиле во рамките на ЕУ (пред да станат или откако станале) е најбројна, но сепак и од другите групи има по неколку држави. Точно е дека ЕУ за

неколку земји кои имале спорови. како Германија, Унгарија, Романија, Балтичките земји и други, била силна алатка за решавање на билатералните или меѓународни спорови, но во неа сепак членуваат и многу други земји како што се Шпанија, Велика Британија, Данска, Финска, Грција и други кои продолжуваат да имат спорови.¹¹¹

Формирањето на различните органи на ЕУ како што таа се развивала низ времето доведе до етаблирање на некои нови инструменти и механизми како Европската комисија и Европскиот парламент. Овие две тела на ЕУ во 2008 година донесоа Директива, за решавање на спорите по пат на посредување и арбитража. Оваа Директива произлезе од два акта на Европската комисија и тоа: Актот за арбитража 244 од 2002 година и Актот за посредување 420 од 2004 година.¹¹² Уште еден инструмент на ЕУ, кој на некој начин може индиректно да придонесува во решавањето на спорите претставува и Европскиот суд на правдата со седиште во Луксембург формиран уште во 1952 година, кој има улога на носител на судската власт во политичкиот систем. Освен Судот на правдата, уште една конвенција за мировно решавање на спорите игра важна улога во решавањето на спорите.¹¹³

Се поставува прашањето кои се влијанијата на процесите на интергација и проширување врз решавањето на спорите. Прашањето дали ЕУ треба да ги решава билатералните прашања или треба да ги одбегнува (заобиколува), односно да не ги решава, а да продолжува со интегративните процеси или со проширувањето. Оваа сфера претставува нов спектар на билатерални прашања помеѓу земјите-членки на ЕУ и трета земја, односно земја која не е членка, но претендира да стане. Овој аспект се објаснува најдобро преку примерот на првичниот застој на преговорите за членство помеѓу Хрватска и ЕУ, што подоцна се надмина и продолжи сè до завршувањето на преговорите на 30 јуни 2011 година. Се поставува прашањето дали овој случај може да предизвика верижни ефекти и кон другите земји аспиранти за интеграција во ЕУ, и истите да бидат жртви на искористување на еден непосакуван принцип на одлучување

¹¹¹ Nation Master, FACTS & STATISTICS Government Statistics "Transnational Issues - Disputes - International (most recent) by country", 2010 and CIA Factbook, International Relations-International Disputes, 2009.

¹¹² Brady Collins, Dispute resolution in the EU and the new role of the European mediator, Brussels, March 28, 2010.

¹¹³ Види: Paragraph 4 of the European Council Conclusions: "the European Council stresses the principle of peaceful settlement of disputes in accordance with the United Nations Charter and urges candidate States to make every effort to resolve any outstanding border disputes and other related issues. Failing this they should within a reasonable time bring the dispute to the International Court of Justice. The European Council will review the situation relating to any outstanding disputes, in particular concerning the repercussions on the accession process and in order to promote their settlement through the International Court of Justice, at the latest by the end of 2004."

во проширувањето на оваа организација. Во текот на изминативе години повеќе претставници, лидери и аналитичари од други земји даваа свој позитивен придонес за разрешувањето и застојот на преговорите помеѓу Хрватска и ЕУ, но и со другите земји кои се соочуваа со иста или слична проблематика. Но, секако дека имаше и претставници кои скептично пристапија кон овој аспект, поради веќе познатите причини. Овој став беше најдобро изразен од страна на Европската комисија во „Стратегијата за проширување 2009-2010“, каде децидно се вели дека: „билатералните прашања, вклучувајќи ги и граничните прашања, сè повеќе влијаат врз процесот на проширување“.¹¹⁴

Секако дека овој документ не ги опфаќаше поединечните случаи, односно не беше наменет за конкретни случаи, туку се однесуваше генерално. Овој документ ја сочинуваше суштината на однесувањето на ЕУ, со цел да се справи со идните билатерални прашања кои можат да бидат кочница на процесите за интеграција и проширување. Стравувањето кое се јави во ЕК е секако оправдано бидејќи во ЕУ донесувањето на одлуки во низа важни домени како што е надворешната политика, меѓународните односи и проширување е по принципот на едногласност. Во случај секоја од земјите-членки да ја искористи можноста да донесе едно до две билатерални прашања на ниво на ЕУ, во потрага за подобра преговарачка позиција, целата политика на ЕУ во однос на проширувањето може да биде осудена на неуспех уште на почетокот.

Овој аспект може многу лесно да ја доведе ЕУ во однос на билатералните прашања во незавидна позиција и истата да се смета или перцепира од меѓународната заедница како организација која не само што не е во состојба да ги решава билатералните спорови, туку истата да овозможува билатералните прашања и спорови да се создаваат или да излегуваат на површина и да се користат за попречување на трети земји во аспирациите за членство во оваа организација. Оваа констатација не се однесува само за билатералните спорови со третите земји од стариот континент, кои својот сон за подобра иднина го гледаат во рамките на ЕУ, туку ова претставува проблем повеќе и во меѓународните односи со трети земји надвор од Европа. Преговорите со Русија и Кина во однос на економската размена и трговијата и за низа други прашања, многу лесно може да се претворат во циклус кој нема да има блиска разврска, доколку некоја од земјите-членки го искористи принципот на унанимност во

¹¹⁴ European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010*, COM (2009), 533, 14-10-2009, p. 6.

донесувањето на одлуките и истата ги замрзне долготрајните преговори за надминување на проблемите и прашањата кои се многу важни за ЕУ.¹¹⁵

Дилемата е дали доведувањето на некое билатерално прашање во самата ЕУ може да претставува навистина чекор кој може да помогне во изнаоѓањето на решение преку посредување или во улога на олеснувач или ќе се искористи (од национални егозими) како пречка во интегративните и процесите на проширувањето, што останува да го видиме понатаму. Но, каков и да е односот кон билатералните прашања и спорови, претставниците на ЕУ, па и лидерите на земјите-членки, пред сè треба да ги штитат интересите на ЕУ, а не да се затвораат во националните антагонизми.¹¹⁶

Случајот на поврзување или делегирање на билатералните прашања во ЕУ и покрај тоа што е интересен од аспект на различноста на проблемите и влијанието на оваа организација како меѓународен актер кој може да придонесува за нивното мировно решавање, сепак претставува и тешкотија поради фактот дека билатералните спорови се поврзани директно со процесите на интеграција и проширување на ЕУ. Затоа, најпрвин ќе дадеме една дефиниција што претставуваат билатералните прашања (спорови) во контекст на ЕУ?

Во принцип, најочигледен начин да се направи разлика помеѓу ЕУ и билатералните прашања е дека мора да се повлече една линија помеѓу надлежностите на ЕУ и земјите-членки. Во Членот 5 од Основачкиот договор на ЕУ се наведува дека: „Границите на надлежностите на Унијата се управуваат со принципот на пренесување. Надлежностите на Унијата се употребуваат врз принципите на субсидијарност и пропорционалност... Унијата постапува само во рамките на надлежностите кои ѝ се доделени од страна на земјите-членки во договорите за постигнување на целите утврдени во неа“. Едно уште посспецифично прашање е во врска со процедурата за проширување, која се опишува во истиот член на Основачкиот договор на ЕУ.

¹¹⁵ Mathias Roth, 'Bilateral Disputes between EU Member States and Russia', *CEPS Working Document no. 3/9*, August 2009. 4. Op. cit., p. 37.

¹¹⁶ За дискусиите во врска со улогата на ЕУ во процесите за стабилизација и добрососедството во улога на решавање на пограничните спорови, подетално види кај: Johannes Varwick and Joachim Koops, 'Exporting Stability or Importing Instability? The European Union at the Crossroads', in Johannes Varwick and Kai-Olaf Lang (eds.), *European Neighbourhood Policy, Challenges for the EU-Policy towards the New Neighbours*, Barbara-Budrich Publisher, Opladen/Farmington Hills, 2007, pp. 141-159; Heather Grabbe, *The EU's Transformative Power. Europeanization Through Conditionality in Central and Eastern Europe*, New York, 2006; Alan Dashwood and Marc Maresceau (eds), *Law and Practice of EU External Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008; Marise Cremona (ed.), *Developments in EU External Relations Law*, Oxford: Oxford University Press, 2008. As for bilateralism in the EU, see Josef Batora and Brian Hocking, 'Bilateral Diplomacy in the European Union: towards 'post modern' patterns?', *ECPR/SGIR 6th Pan-European Conference*, Turin 12-15 September 2007.

Процесот на проширување е дефиниран како меѓувладин процес кој се состои од: „услови за пристапување и адмисија кои треба да бидат субјект на договор помеѓу земјите-членки на ЕУ и земјата апликант“. Оваа дефиниција е доста јасна и покрај тоа што не дава ограничувања во однос на тоа кога треба да се решат сите отворени прашања или дали може да се потпишува и ратификува договор без да се реши некое од отворените прашања помеѓу некоја земја-членка и земјата апликант.

Во досегашната практика на развој на ЕУ, во однос на интеграцијата и проширувањето имаме примери кога се прекршени принципите или пак, не се земени предвид како услов кој мора да се исполни за да се стане членка на ЕУ. Примерите на нерешените билатерални прашања или спорови, како што се оние од земјите на Централна и Источна Европа само укажуваат на фактот дека решавањето на билатералните спорови може, но не мора да биде услов за интеграција на некоја земја во ЕУ. Најексплицитни примери за продолжување на процесот на проширување со надминување на решавањето на билатералните спорови претставува примерот на Романија, која истовремено имаше билатерален спор со земја-членка на ЕУ (Унгарија) и со земја која не е членка на ЕУ (Молдавија). Оваа констатација ги поткрепува убедувањата дека решавањето на билатералните спорови во досегашната практика е злоупотребен принцип, додека процесот на проширување не мора да биде заложник, ако се има политичка волја или некакви поголеми интереси кои ги надминуваат интересите на една земја.

Западниот Балкан како географска одредница за неколку земји кои веќе имаат одреден статус на земји кандидати или аспиранти за влез во ЕУ претставува проблематично поднебје, и во случај на недостаток на стратегија за процесите на интеграција и проширување, може да дојде до вистинско заостанувања поради веќе познатите отворени прашања, кои многу лесно можат да се трансформираат во билатерални спорови и да бидат многу тешки за решавање.¹¹⁷ Ако направиме анализа на односите помеѓу земјите од Западен Балкан, во врска со отворените прашања и билатералните спорови и процесите на интеграција и проширување, ќе видиме дека секоја од земјите аспиранти и кандидатки за членство или има билатерален спор со соседна земја или со земја која е веќе членка на ЕУ или многу лесно може да отвори

¹¹⁷ Christophe Solioz, 'Rethinking the process of EU integration in the Balkans', contribution presented on 7 November 2009 at the Regional EU Trainer Conference 2009, in Tirana available at www.ceis-eu.org.

некое прашање кое може да прерасне во билатерален спор со влијание врз процесите на интеграција и проширување.

Самитот ЕУ-Србија одржан во септември 2011 година, уште еднаш ги покажа цврстите позиции на ЕУ во однос на билатералните спорови, но и настојувањето дека процесот на интеграција и проширување не смее да биде заложник на билатералните спорови и другите отворени прашања. Ни останува да видиме во наредниот период каков ќе биде односот на ЕУ кон овој регион во однос на интеграцијата и проширувањето. Во наредните глави ќе се фокусираме на одредени прашања и аспекти на прашања кои ги започнавме во оваа глава.

1.3. НАТО и решавањето на споровите

Уште од самото формирање НАТО Алијансата беше третирана како регионална организација која на еден или друг начин ќе биде заштитник на земјите-членки од различните закани и конфликти. Кратко време по формирањето, оваа организација донесува Резолуција за мировно решавање на споровите, која како основа ја има Повелбата на ООН.¹¹⁸

Оваа Резолуција се повикува на Членот 1 од Договорот на НАТО каде стои дека: „земјите-членки треба да ги решаваат сите меѓународни спорови во кои се инволвирани преку мировни средства, со кои нема да ги загрозуваат меѓународното право, мирот и безбедноста“. Оваа резолуција ги зајакнува и другите напори и активности кои треба да ги преземат членките на НАТО со цел избегнување на конфликти, решавање на истите преку мировни средства и зајакнување на соработката на економски, политички и воен план помеѓу членките и другите земји кои имат статус на партнери на оваа организација.¹¹⁹ Сите овие напори се од суштинско значање за развојот на оваа организација и зајакнување на механизмите и инструментите во однос на мировното решавање на споровите. Овие одредби кои беа вметнати во Резолуцијата на НАТО дојдоа во еден временски период кога Западот и Истокот сè повеќе и повеќе

¹¹⁸Resolution on the Peaceful Settlement of Disputes and Differences between Members of the North Atlantic Treaty Organization, 11 Dec. 1956 – 14 Dec. 1956, подетално види во: http://www.nato.int/cps/en/SID-D7466651-139FAA09/natolive/official_texts_17482.htm

¹¹⁹ Resolution on the Peaceful Settlement of Disputes and Differences between Members of the North Atlantic Treaty Organization, 11.12.1956 – 14.12.1956, Брисел.

се оддалечуваа, притоа формирајќи два блока или пола каде ќе ги наметнуват своите ставови и интереси.

Студената војна ги засени сите други случувања во рамките на европскиот континент. Не дека различните спорови не беа присутни помеѓу земјите кои му припаѓаа на Западниот блок наспроти земјите од Источниот блок, туку случувањата и насилните интервенции за т.н. „непослушни членки“, беа многу поизразити во однос на прикажувањето на вистинските проблеми, па и билатералните спорови. Стравот дека билатералните спорови помеѓу земјите од едниот блок наспроти другите, можат многу лесно да предизвикаат проблеми со непредвидливи размери, па дури и почеток на војната од која целиот свет стравуваше – „Третата светска војна“, сè повеќе и повеќе ги фрлаше во заборав отворените прашања, особено помеѓу соседните земји од двата спротивставени блока.¹²⁰

Ваквата состојба беше присутна сè до завршувањето на Студената војна, кога поради различното опкружување, трансформацијата и реструктурирањето на заканите и ризиците, дојде до трансформација и на отворените прашања во вид на билатерални и меѓународни спорови. Сите други случувања што беа резултат од завршувањето на Студената војна беа третирали, од една страна, како позитивни и развојни настани (транзицијата на неколку земји од еден систем на уредување-социјалистички во еден друг-капиталистички, демократски прогрес на земјите кои дотогаш беа жртви на комунизмот и други), а од друга страна, како негативни влијанија кои репродуцираа низа спорови, кои на еден или на друг начин, беа третирали како иницијални каписли или тригери за конфликти.

Иако, по својата природа, НАТО не се перцепира како меѓународна организација или институција која е директно поврзана со решавањето на споровите, сепак таа низ својата историја, од формирањето до денес играла важна улога во оваа насока. Ако направиме една анализа за тоа во какви спорови била инволвирана НАТО Алијансата при нивното решавање, ќе најдеме на интересни податоци дека оваа организација била вклучена во решавање на билатерални и меѓународни спорови во рамките на нејзините земји-членки, но и надвор од картата на нејзиното простирањето.

Процесот на интеграција и проширувањето на НАТО за многумина се инструменти кои се разликуваат од традиционалните механизми за решавање на

¹²⁰ За време на Студената војна Чехословачка и Унгарија беа цел на вооружена интервенција од страна на СССР поради „непослушеност“, како што се третираа овие интервенции.

споровите, но сепак се доста успешни и ефикасни. НАТО можеби не е во можност да приоднесува за решавање на правните спорови - активност што им припаѓа на другите меѓународни организации, посебно на ООН, но сепак е активна организација во решавањето на помали спорови, особено како помош при решавање на безбедносните инциденти и во решавањето на спорови кои произлегуваат од процесот на решавање на конфликтите каде НАТО активно учествува.¹²¹ Само како илустрација вреди да се споменат споровите помеѓу Грција и Турција, Полска и Унгарија, Романија со Унгарија и други, при што не може да се објасни решавањето на таквите спорови без вклучување на НАТО, односно преку влијанието на проширувањето на НАТО кон овие земји и влијанието врз смирувањето на страстите и решавање на споровите по мирен пат.

НАТО во својата историја на постоење како организација била вклучена во асистенција на ООН во решавање на различни конфликти, особено во земјите на поранешната Југославија. Учеството на НАТО во решавањето и превенцијата на конфликтите, особено на Балканот, е од посебно значење бидејќи освен военото учество во спречувањето на воените дејствија и раздвојување на страните, НАТО активно учествуваше во низа активности и настани со кои билатералните спорови (внатрешни и меѓународни) се здобиваа со една нова основа во процесите на решавање, односно ја имаа поддршката од една влијателна меѓународна организација. Активното вклучување на НАТО во сите случувања можеби не се врзува директно со решавањето на спорови, но влијанието и помошта (преку вооружената асистенција) заедно со ООН во решавање на конфликтите е за почитување.

НАТО директно беше инволвиран во сите постконфликтни состојби и случувања во земјите кои произлегоа по распадот на Југославија. Особено треба да се анализира и спомене директното вклучување на оваа организација во постконфликтното градење на мирот, каде сите отворени прашања и проблеми се перцепираа како спорови помеѓу страните, кои беа остатоци од завршените конфликти. Оваа организација учествуваше во директните акции и активности за воспоставување на редот и мирот во Босна и Херцеговина, Косово, Македонија и Јужна Србија. Сите несогласувања помеѓу страните (помеѓу државите или внатрешните страни во конфликтот), беа надминати преку асистенција или наблудување на имплементацијата на договорените обврски помеѓу страните преку гаранциите на НАТО.

¹²¹ Aaron Schwabach, "International environmental disputes: a reference handbook", Santa Barbara, California, Denver Colorado, Oxford England, 2006.

На крајот би сакал само да дополнам дека природата на НАТО не е да учествува директно во решавањето на билатералните и мултилатерални спорови помеѓу земјите од различни региони во светот, но праксата покажала дека НАТО е најголемиот гарант дека споровите може да се држат под контрола или да се решаваат во случај на зачленување на страните во оваа организација. Оваа констатација доаѓа од низа примери кои веќе ги изнесовме погоре.

1.4. ОБСЕ и решавањето на споровите

Слично како и другите меѓународни организации и институции и ОБСЕ има свој удел во мировното решавање на споровите. Како што веќе е познато и покрај фактот што ОБСЕ претставува регионална организација во рамките на Европа, сепак таа своите активности ги има проширено и врз другите региони на светот, а посебно на северот на Азија.

Потребата од решавање на споровите преку друга меѓународна или регионална организација дојде до израз по неуспешните напори некои спорови помеѓу земјите на европскиот континент да се решат со ангажирањето на ООН и ЕУ, од причини кои веќе се познати. Интегративните и проширувачките процеси на ЕУ и сè покритичниот однос кон ангажирањето на ООН во решавањето и инволвираноста на оваа организација во решавањето на конфликтите и споровите по Студената војна, доведоа до еден скептицизам во можностите на оваа организација да придонесува во решавањето на споровите кои се покажаа како продолжување на конфликтите кои не се решаваа до крај. Корените на вклучувањето на ОБСЕ во мировното решавање на споровите лежат во предлозите на Швајцарија од 1973 година, познати како „Bindschedler draft“.¹²² Важноста на мировното решавање на споровите е признато и во V-от принцип на Хелсиншкиот финален акт од 1975 година.¹²³ Во овој акт детаљно е опишана улогата на мировното решавање на споровите за мирот, безбедноста и правдата на земјите кои членуваат во оваа организација. По овие први обиди во 1975 година, Швајцарија продолжи и понатаму да дава свои предлози за зајакнување на процесот на решавање

¹²² Doc. CSCE/II/B/1 of 18 September 1973. Cf. R. Bindschedler, "La Conference sur la securite en Europe et la reglement pacifique des differends", *Comunicazioni e studi*, 1975, Vol. 14, p.101 et seq. (Graber 1973: 469; cf. *Annuaire suisse de droit international* vol. XXIX (1973), pp. 373-377).

¹²³ Подетално види во: „CSCE documents, U. Fastenrath, KSZE: Dokumente der Konferenz uber Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa, Neuwied, 1992; A. Bloed (ed), *The Conference on Security and Cooperation in Europe, Analysis and Basic Documents, 1972-1993*, Dordrech, 1993.

на споровите во рамките на ОБСЕ, но повеќето предлози во тоа време беа отфрлени од страна на Советскиот Сојуз, со образложение дека преговорите како еден од традиционалните механизми се најефикасни во решавање на споровите, наспроти сугестиите на Швајцарија. Развојот на централните и источните земји на Европа доведе до промена на курсот и процедурите за решавање на споровите. Но, секако дека иницијативите на земјите кои сакаа еден поинаков пристап во решавањето на споровите надвор од меѓународните судови и други институции, нема да спласнуваат.

На Конференцијата на КЕБС (ОБСЕ) во 1978 година, Швајцарија како иницијатор на промените во однос на мировното решавање на споровите, ќе предложи нови драфт-верзии на веќе постојниот документ за решавање на споровите. Овие промени се однесуваа на изноѓањето, односно правната дистинкција помеѓу легалните и политичките спорови. Ова претставуваше чекор напред во напорите да се дефинираат механизмите и инструментите со кои ќе се стави крај на злоупотребата или мешањето на различните спорови и преносот на истите во решавање на постојните меѓународни организации.¹²⁴

Напротив, овие иницијативи ќе станат поинтензивни со проблематичното распаѓање на Југославија, коешто беше во тек по крајот на Студената војна, како и распадот на СССР. Состаноците, конференциите, самитите и другите форми одржани во Ла Валета-Малта, Парис-Франција и др., само ја реafirмираа идејата дека вклучувањето на трета страна во решавање на споровите е неминовен инструмент во нивното решавање. Под овие околности многу земји ќе бидат приморани да потпишуваат документи, при што третата страна (која по некоја логика треба да биде ОБСЕ) ќе биде влијателен фактор во решавање на споровите. Сите овие заклучоци се предвидени и демонстрирани и во Статутот на Меѓународниот суд на правдата (член 36, став 2).¹²⁵ Третиот состанок, кој поинаку се нарекува и “Valletta Mechanism” беше причина за креирањето на првите формални процедури за решавање на споровите од страна на (КЕБС) ОБСЕ.¹²⁶ Но, се поставува прашањето дали ОБСЕ може да се справи со последните случувања во врска со меѓународните спорови и дали оваа организација има кредибилитет за нивно решавање или вклучување како трета страна?

¹²⁴ *Annuaire suisse de droit international*, vol. XXXV (1979): 228-232.

¹²⁵ Види K. Oellers-Frahm, “Probleme und Grenzen der obligatorischen internationalen Gerichtsbarkeit” *ArchVR*, 1989, Vol.27, p.442 et seq.

¹²⁶ Michael Bothe, Natalino Ronzitti and Allan Rosas, “The OSCE in the Maintenance of Peace and Security: Conflict Prevention, Crisis Management and Peaceful Settlement of Disputes”, Kluwer Law International, Hague, 1997.

Сите овие напори и иницијативи, сепак, не ги даваат очекуваните резултати во однос на тоа каков ќе биде пристапот на решавање на споровите кога се исцрпени сите правни и дипломатски механизми за мировно решавање. На состаноците одржани во Виена во ноември 1986 и јануари 1989 година, земјите-членки на ОБСЕ се согласија на една мерка или механизам, којашто во извесна форма е вклучена и во Повелбата на ООН (Поглавје VII – Колективна безбедност), односно вклучувањето на трета страна, особено на ОБСЕ во мировното решавање на споровите.

Сложеноста на проблемите, промената на политиката и стратегијата на дејствување, прераспоредувањето на влијателните фактори и сили доведе до маргинализирање на дејствувањето на ОБСЕ во решавањето на споровите и конфликтите. Оваа организација во последно време повеќе е ангажирана во решавање на спорови кои имаат политички аспект и конотација, отколку во други видови спорови. Особено е успешна во решавање на спорови каде страните не се секогаш држави, туку тие можат да бидат и внатре во самата држава. Но, не секогаш асистенцијата на ОБСЕ и се гледа како помош во решавање на споровите и проблемите. Често пати, оваа помош се перцепира како зацврстување на позициите на некоја од страните во спорот во ставот дека одреден проблем или несогласување прераснува во спор.

Формирањето на Судот за помирување и арбитража под Конвенцијата на ОБСЕ за помирување и арбитража, на 29 мај 1995 година во Женева, беше еден силен сигнал дека оваа организација нема намера да се вклучува во решавањето на споровите само како трета страна, туку дека своето влијание ќе го прошири и преку поставување на правни механизми како што е формирањето на Судот за помирување и арбитража, основан врз истата Конвенција на ОБСЕ. Анализата на историјата и развојот на Судот укажуваат на основните проблеми кои бса присутни при создавањето на една таква институција а што беше резултат на неподготвеноста на државите да го признаат суверенитетот на оваа институција.

Државите членки кои учествуваа на Конференцијата за безбедност и соработка во Европа (Конференција на ОБСЕ) го усвоија Завршниот акт и со тоа се согласија на принципот за мирно решавање на споровите, како што е пропишано и во Повелбата на ООН и во десетте заповеди. Подолу ќе видиме и анализираме неколку прашања кои се поставени во Конвенцијата, правејќи компарација и анализа со мерките, механизмите и инструментите на другите меѓународните организации. Следните услови содржани во Конвенцијата се директно поврзани со решавањето на споровите (внатрешни и

меѓународни) и ги сочинуваат механизмите и мерките кои се преземаат од страна на органите на оваа организација во изнаоѓање на решенија за различните спорови.¹²⁷

- Земјите кои членуваат во оваа организација треба да ги решаваат меѓусебните спорови преку мировни средства со цел да не го загрозуваат светскиот мир и безбедноста.
- Тие мора меѓусебно да соработуваат во духот на довербата за да изнаоѓаат брзо и еквивалентно решение основано врз меѓународното право.
- За да се исполнат претходните два услова, тие (страните и меѓународните организации) мора да користат методи и инструменти како што се: преговори, посредување, помирување, арбитража, судска разврска и др., но со согласност помеѓу страните во спорот.
- Во случај на неуспех во изнаоѓање на решение со мировни средства, страните во спорот треба да продолжат и понатаму во напорите да се исцрпат сите мировни механизми.
- Страните во спорот треба да ги избегнуваат сите мерки и активности кои водат до заострување на односите помеѓу страните во спорт. Исто така тие треба да ги одбегнуваат сите активности кои водот до отежнување на изнаоѓањето на решение или до закани за меѓународниот мир и безбедноста.

Но и сите овие мерки, механизми и инструменти како да не беа доволни во решавањето на билатералните и мултилатералните спорови, особено во периодот на завршувањето на Студената војна и процесот на формирањето на нови држави произлезени од распадот на социјалистичките федерации во Европа. Идејата за паневропска конвенција за мировно решавање на споровите беше презентирана од еден од најистакнатите лидери на Европа од крајот на минатиот век. Францускиот министер за правда Роберт Бадентер, кој општо се залагаше за мирна трансформација на општествата од едно во друго уредување и еден од најголемите познавачи на уставното право даде една идеја која подоцна ќе биде вклучена во Паневропската конвенцијата за мирно решавање на споровите.

¹²⁷ Patricia Schneider and Tim J. Aristide Müller-Wolf, "The Court of Conciliation and Arbitration within the OSCE - Working Methods, Procedures and Composition", Working Paper 16, Hamburg 2007.

„Bindschedler draft“ од 1973 година, Хелсиншкиот финален акт од 1975 година, „Valletta Mechanism“ од 1991 година, Судот за помирување и арбитража под Конвенцијата на ОБСЕ за помирување и арбитража, во Женева на 29 мај 1995 година и Паневропската конвенцијата за мирно решавање на споровите, претставуваат дел од низата во развојот на настаните и напорите, каде ОБСЕ, како регионална организација беше вклучена во решавањето на споровите.

Последните случувања во однос на решавањето на споровите и инволвираноста на ОБСЕ претставуваат напори да се реанимираат претставените механизми во различните договори и конвенции. На Пленарниот состанокот на Постојаниот совет на ОБСЕ во 2004 година, Калфиш (*Lucius Caflisch*), во својот говор ќе потенцира дека: „причината поради која ниту еден од билатералните спорови не е изведен пред Судот за помирување и арбитража на ОБСЕ (од формирањето во 1992 година), е во факот дека ниту еден од случаите не заслужува решавање во овој суд“. Понатаму тој вели дека: „директните преговори се најдобриот метод за решавање на споровите и дека трета страна се инволвира кога овие преговори резултирале со неуспех... Одличниот пат за решавање на споровите се висококвалитетните односи помеѓу страните – државите и почитувањето на меѓународното право“. На некој начин, овој говор и заклучоците од оваа средба водат кон тоа дека „замрзнатите конфликти“ треба да се перцепираат како спорови кои треба да се достават до механизмите на ОБСЕ за нивно решавање поради фактот дека Судот за помирување и арбитража се смета како „силна алатка за превенција на конфликтите“, при што конфликтите не можат да се решават преку директни преговори, туку со помош на овие механизми и процедури.¹²⁸

Поголемата поврзаноста на ОБСЕ со решавањето на внатрешните спорови, особено од политички аспект, е навистина бенефит за безбедноста и напорите за мировно решавање на споровите. Инволвираноста во мониторингот, препораките, па и заклучоците и санкциите на оваа организација во однос на спроведувањето на демократски избори во различни земји-членки на самата организација, но и од надвор, е сосема јасен сигнал дека оваа организација, освен влијанието и вклучувањето во решавањето на споровите од надворешен аспект (меѓународни), се вклучува и во

¹²⁸ OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the 21st Century as an instrument capable of resolving disagreements peacefully. Many delegates made positive state-ments regarding, and called for the use of the CCA. *Liechtenstein* reminded those attending the meeting of the fact that the importance of this body had also been mentioned in the *Char-ter for European Security* of 1999 and the *St. Petersburg Declaration of the PA OSCE* of 1999 (cf. OSCE 2004).

внатрешните спорови, кои по природа се многу проблематични за решавање и покрај фактот дека се сметат за нискоризични за безбедноста и мирот. Низ досегашната историја на постоење на оваа организација имаме голем број вклучувања на ОБСЕ во различни спорови од внатрешен аспект. Сепак, треба да се спомене вклучувањето во земјите од Ју-просторите, Кавказот и поранешните СССР републики.

Уште една интересна констатација ја одликува ОБСЕ како меѓународна организација во однос на решавање на споровите преку мировни средства. „Минимални ограничувања и максимална флексибилност“ е мотото на оваа организација, која од самото формирање се базира на принципот на соработка преку безбедносните и политичките аспекти помеѓу членките во самата организација, но и со земји надвор од картата на простирање.

ГЛАВА V

ЕУ И НАТО - ИНТЕГРАЦИЈА И ПРОШИРУВАЊЕ

1. ЕУ како меѓународен актер и нејзините проширувања

Европската унија од формирањето до денес поминала низ неколку фази на институционален развој проследен со повеќе реформи, меѓу кои има аспекти кои се однесуваат и на процесите поврзани со интеграцијата и проширувањето. За полесно да ги операционализираме овие два поими и процеси на Европска унија мораме да направиме и анализа на придружните процеси кои се поврзани и зависни од овие процеси. Не можеме да кажеме дека постои успешна интеграција без соодветно проширување со нови членки. Затоа, процесот на проширување ќе го поделиме на неколку фази за да можеме да добиеме една појасна слика како овие два паралелни процеси имале свое влијание врз конфликтите и споровите, особено врз земјите кои биле инволвирани во спорови, а подоцна станале членки на Унијата. Оваа поделба е со цел да се види влијанието на справувањето со конфликтите и споровите преку процесот на проширување на Европската унија со досегашните членки, но секако и врз процесот кој што трае со земјите аспиранти.

1.1. Проширувањето на ЕУ до 1991 година

Во првата глава се задржавме на теоретските рамки и дефинирање на поимот проширување (enlargement), како дел од теориите за меѓународни односи кои ни се значајни за одговор на многуте прашања во оваа дисертација. Во овој дел конкретно ќе се задржиме, не само врз дефиницијата на поимот, туку и врз материјализацијата на проширувањето низ различните временски периоди. Како што е познато, проширувањето на ЕУ претставува еден процес кој еволуирал низ времето. Уште од формирањето на првата форма на денешната ЕУ, т.е. Европската заедница за јаглен и електрицитет (и подоцна по Римскиот договор од 1957 година и Европската економска заедница ЕЕЗ), во Шумановата декларација е предвидено проширувањето, односно приклучувањето и на други земји од европскиот континент во оваа заедница.

Уште во првата декада од создавањето на ЕЗЈЧ, веќе се дебатираше за проширувањето наспроти спротивниот правец на поголемо интегрирање на постојните

земји (основачките земји).¹²⁹ И тогаш како и сега, постоеја скептици и оптимисти за процесот на проширување на ЕУ. Додека скептиците тврдеа дека проширена ЕУ нема да може да функционира како што треба, оптимистите тврдеа дека токму со проширувањето ќе се зајакне ЕУ и ќе стане доминантен играч во светската политика и меѓународните односи и тоа не само од економски аспект.

Со текот на времето ЕЕЗ и само со 6 земји, стануваше економски сè посилна и без присуството на Велика Британија. Различните економски интереси помеѓу земјите од ЕЕЗ и земјите кои сакаа да се приклучат во оваа организација не беа главните проблеми за надминување во процесот на проширувањето, туку имаше и скриени стравови и надежи кој ќе биде највлијателен, дали влијанието на дотогашните земји ќе се намали наспроти влијанието на новите членки и др. Токму овие причини доведоа до поголема поддршка на земјите-членки кон процесот на интеграцијата отколку кон процесот на проширување.

Јакнењето на ЕЕЗ во многу општествени сфери, доведе до брз економски развој и закрепнување на економиите на земјите основачи, кои излегоа од Втората светска војна со огромни и невидени општествени последици. Сите мрачни статистички показатели произлезени по завршувањето на Втората светска војна, со првата декада на постоење на ЕЕЗ беа надминати. Само како пример ќе споменеме неколку цифри показатели на економскиот и општествениот пораст на земјите на ЕЕЗ. Во 1950 година бруто домашниот производ (БДП) на Западна Европа беше половина од БДП на САД, за разлика од 1959 година каде БДП на Западна Европа беше 2/3 од БДП на САД. Во 1958 година земјите на ЕЗЈЧ имаа произведено повеќе јаглен и челик од САД, производството на автомобили на земјите на Западна Европа беше во нагорна линија и веќе му се приближуваше на процентот на САД во светското производство на автомобили. Зголемувањето на резервите на злато и девизи предизвикуваше јакнење на европската економија наспроти таа на САД, која во овој временски период се намалуваше. Порастот од 33% во 43,2% на европскиот извоз беше уште еден показател повеќе во низата на фактите за европскиот развој каде беше отсутна В. Британија.¹³⁰ Можеби традиционалните добри односи и релации со САД ја зголемија самовербата кај Британците, но економските развојни показатели го потврдија токму спротивното. Овие показатели беа повеќе од доволни да се зајакне довербата во ЕЕЗ кај нејзините

¹²⁹ Подетално погледни во Helen S. Wallace, "Enlargement and deeping: European Community and New Agenda", London, Royal Institute of International Affairs, 1989.

¹³⁰ A Statistical Yearbook of the North Atlantic Area, New York, 1965, p.115.

членки основачи, кај земјите аспиранти, но и од најголемите скептици како што беше В. Британија.

При основањето на ЕЗЈЧ покана за заедно членување освен на 6-те договорени страни беше пратена и до Велика Британија. Причините за невлегувањето на В. Британија веќе беа изнесени во претходните делови. Но, сите постигнувања на европската организација уште во првите години од нејзиното постоење беа мошне примамливи и за В. Британија, која своите несогласувања ќе ги манифестира и со формирањето на Европската асоцијација за слободна трговија (ЕФТА) во 1960 година, во која беа вклучени и Шведска, Швајцарија, Норвешка, Данска, Австрија и Португалија. Токму овој чекор може да се означи и како првата манифестација на отворен мултирателарен спор помеѓу ЕЕЗ и Велика Британија и другите земји од Западна Европа кои имаа аспирации за влез во оваа организација. Со цел да се надминаат овие несогласувања и по фијаското на Европската асоцијација за слободна трговија (ЕФТА), британскиот премиер во август 1961 година, побара започнување на преговори за пристап кон ЕЕЗ.¹³¹

Стравувајќи дека со приклучувањето на Велика Британија, Франција ќе изгуби на својата позиција на влијателна членка во ЕЕЗ, францускиот претседател Де Гол ќе стави вето на приемот на В. Британија. Од друга страна, и јавните манифестирања на Велика Британија кон политиката на ЕЕЗ беа причина повеќе за зголемување на скептицизмот за проширувањето.

Поттикнуат од проблемите со кои се соочуваше Велика Британија на економски и политички план (проблемите во Суецкиот Канал, прогласувањето на независност на некои од нејзините членки на Комонвелтот, губењето на неколкуте значајни и силни колонии и др.), британскиот премиер Харолд Макмилан (Harold Macmillan) на 31 јули 1961 година, официјално аплицираше за членство во ЕЕЗ. Во октомври истата година се одржа конференција помеѓу шесте членки и Велика Британија. Преговорите за членство траеја скоро една година и беа прекинати по воведувањето на вето од страна на Франција. Освен веќе познатите причини поради кои В. Британија не сакаше да се приклучува кон ЕЕЗ и во процесот на формирање и потоа, еден непромислен акт ќе ги зајакне позициите на Франција за ставање вето и покрај тоа што се сметаше дека тоа нема да се користи. Купувањето на ракети од страна на В. Британија од САД ќе бидат круна на двете познати причини кои доведоа до употреба на вето и тоа: - дека Велика

¹³¹ Dinan, D. "Europe Recast: A History of European Union", Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.

Британија не ги делеше истите погледи со 6-те основачи на ЕЕЗ, стравот дека таа може да биде „Тројанскиот коњ“ внатре во ЕЕЗ за интересите на САД, а еден затскриен страв и причина беше ривалството, односно дека со влегувањето на В. Британија во ЕЕЗ, таа ќе биде силен ривал во водењето на организацијата. Ако се разгледува од оваа гледна точка, може да се разбере и блокадата на францускиот претседател Де Гол кон британското приклучување на ЕЕЗ, наспроти затскриените намери на самата В. Британија, која не сакаше да ги прифати сите услови за приклучување кон оваа организација.

Ефектите од употребата на вето од страна на Де Гол (Charles de Gaulle) за пристапот на В. Британија кон ЕЕЗ беа големи, затоа што оваа блокада значеше и блокада за апликација на Данска, Норвешка и Ирска, кои после овие случувања се повлекоа од намерата.

Во 1967 година В. Британија ќе аплицира во втор пат за влез во ЕЕЗ. Овој чекор го следеа и Данска, Норвешка и Ирска. Овој пат условите беа многу поинакви. Имаше многу помалку внатрешно спротивставување и многу помалку импонирани услови. Сите внатрешни фактори вршеа притисок врз Франција да биде конструктивна и беше изгласена декларација од Комисијата за влез во ЕЕЗ. Но, сепак и овој пат, Де Гол пак ќе стави вето и по вторпат ќе го блокира проширувањето.¹³²

Притисоците врз Франција и посебно врз Де Гол го направија своето, и тој конечно во 1969 година поднесе оставка. Неговиот наследник, иако беше повеќе за „меѓувладин отколку за наднационален“, сепак беше многу поконструктивен од неговиот претходник. Ова значеше повлекување од цврстиот став на Франција во однос на проширувањето на надлежностите на организацијата и директно допирање на националните интереси и првичната идеја. Хашкиот самит ќе биде пресвртница, каде ќе се донесат важни заклучоци за функционирањето на организацијата.

Пристапните преговори траја до 1972 година, при што се донесе одлука за пристапување и на Велика Британија и на другите земји апликанти кон ЕЕЗ. На 01.01.1973 година Велика Британија, Данска и Ирска се приклучија кон ЕЕЗ. Кон оваа организација не се приклучи само Норвешка, иако учествуваше во целиот процес на интеграција, поради негативниот исход од одржаниот референдум за приклучување. Ова проширување (првото) е познато и под псевдонимот „проширување за

¹³² Ginsberg, R. H. (2001) *“The European Union in International Politics”*, Boulder, CO: Rowman & Littlefield, 2001, and *“Demystifying the European Union: The Enduring Logic of Regional Integration”*, Lanham: Rowman & Littlefield, 2007.

смирување“. Со оваа референца се квалификува фактот дека В. Британија на некој начин беше налутена од односот на долговековниот ривал Франција, а која за време на Втората светска војна беше нејзин сојузник.

Одлуката за проширување и интеграција во овој период се перципира како процес кој дотогаш немал проблеми. Но, сведоци сме дека овие два процеси и ден денес претставуваат бариери кои во одредени случаи се предизвикани поради банални проблеми, неодоразбирања и спорови.

Проширувањето на ЕЕЗ со нови три членки не донесе премногу живост во развојот на оваа организација. Причините и перцепцијата за оваа состојба делумно можеме да ги припишеме на процесот „проширувањето наместо интеграцијата“, но и на економската криза која веќе се назираше и на европскиот континент. Во овој период имаше и позитивни случувања кои на еден или на друг начин ја одржуваа суфоријата на успешна приказна во поглед на процесот на проширување. Почитувањето на процедурите за политичка соработка помеѓу членките, новото партнерство со поранешните колонизаторски земји преку Ломе Конвентата, односно формирањето на регионален фонд, директниот избор на членовите на Европскиот парламент, креирањето нови заеднички политики за сфери кои беа проблематични дотогаш, се некои од низата успеси. И покрај тоа, сите овие развојни процеси на еден начин може да се интерпретираат и како негативни мерки кои влијаат врз процесот на интеграција на организацијата.

Економската криза, зачинета со рцесија и инфлација, невработеноста и слабеење на економските традиционални столбови на земјите на ЕЕЗ, ја сочинуваа сликата за економијата на стариот континент. Во тоа време во медиумите и јавноста беа лансирани поимите „еуроскептицизам“ и „еуросклероза“ кои укажуваа на проблемите со кои се соочуваше ЕЕЗ со првото проширување.¹³³

Во 1974 година ЕЗ ќе се соочи со еден настан кој не беше вообичаен за временскиот период после Втората светска војна. Кипарската криза ќе биде вистински предизвик за оваа организација да се покаже на дело и на политички и на безбедносен план. Формирањето на Европскиот парламент како висок орган на оваа организација во донесувањето на одлуките беше процес кој, од една страна значеше демократизација на ЕЗ, а од друга страна се намалуваше директното влијание на Европската комисија која

¹³³ Hix, S. "The Study of the European Union II: The New Governance Agenda and its Rival", *Journal of European Public Policy*, 1998, 5(1): 38-65, and Keohane, R. O. and Hoffman, S., "The New European Community", Oxford: Westview Press, 1991.

дотогаш ја имаше вистинската власт во донесувањето на одлуките и политиките на оваа организација. Токму одбивањето на европскиот буџет беше првиот чекор кој прејудииираше криза во оваа организација. И апликацијата на Грција за членство во оваа организација ќе биде продукт на една негативна политика помеѓу Комисијата и Парламентот.

ЕЗ, погодена од економската криза и рецесијата, на некој начин беше приморана да го продолжи својот процес на проширување кој требаше да влијае врз надминување на кризата преку отворање на нови пазари, патишта и пристаништа. Токму апликацијата на Грција во 1975 година, која веќе еднаш беше одбиена, беше погоден момент. Грција која ја имаше надминато воената диктатура уште во 1974 година, погодена од Кипарската криза и сè уште свежите последици од граѓанската војна, единствениот излез, како на економски, така сè повеќе и на безбедносен и политички аспект, го гледа во приклучувањето и интеграцијата во ЕЗ.

Ако првото проширување се сметаше како успешна приказна, каде од четири земји три станаа членки и покрај сите проблеми и недостатоци, сега веќе на процесот на проширување се гледаше како на придобивка за ЕЗ. Напорите за формирање на Економската монетарна унија во 1980 година ќе влијаат врз процесот на преговорите на Грција за интеграција.¹³⁴ Ова беше само еден од настаните кои имаа влијание врз меѓународните односи и политиките на ЕЗ, како што беа: воведувањето на санкции врз Родезија, Иран и СССР-Полска. Овие процеси, како и Економската политичка соработка како процедура на ЕЗ, не ги постигнаа своите резултати токму кога требаше (Кипарската криза), поради разидувањето на поддршката помеѓу САД и ООН.

Дилемата „повеќе и подобро или пошироко и послабо“ за проширувањето на ЕЗ веќе беше решена. Така, во 1981 година, по шест години апликација, Грција беше прифатена како земја-членка на ЕЗ. Овој процес го означуваше второто проширување на ЕЗ и интеграцијата на Грција во ЕЗ и беше дел од процесот наречен постдиктаторско проширување во 1981 со Грција и подоцна со Португалија и Шпанија.

Понесена од успехите на економски и на трговски план, ЕЗ нема да двоуми да ги проширува своите извозни капацитети преку изнаоѓање на нови пристаништа и пазари ширум светот. Токму овој аспект ќе биде клучен фактор да се продолжи процесот на проширување и со други земји. На оваа листа на земји, кои се надеваа на

¹³⁴ Kaltenthaler, K., *“Policy-Making in the European Central Bank: The Master’s of Europe’s Money”*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2006.

тоа и покрај внатрешните проблеми, беа Шпанија и Португалија. Така, апликациите на овие земји од Пиринејскиот Полуостров кои имаа пристап до копно преку Медитеранот и Атлантскиот Океан, беа вистинскиот избор за проширување на ЕЗ кон југозапад.¹³⁵

Слично како и Грција и овие две земји беа под владение на воени диктатури и со големи економски проблеми. Можеби кризата во овој период најмногу ги погоди овие земји бидејќи не беа членки на ЕЗ и беа под директна инвазија на американскиот извоз. По промените на општествените раководства и уредувања (Франко почина во 1975 година), се отвори патот за апликација и почнување на преговори за интеграција на овие две земји. Поднесената апликација во 1977 година од страна на Шпанија и Португалија за интеграција и зачленување во ЕЗ беше прифатена со резерва поради многубројните фактори и причини кои веќе ги спомнавме. Но, по 8 години преговори овие две земји во 1986 година станаа рамноправни членки на Европската унија. И во овој случај имаше колебања дека со новото проширување на ЕЗ се ослабува процесот на внатрешната интеграција, но сепак победи концептот кој што ќе продолжи и понатаму.

1.2. Неутралното проширување на ЕУ

Четвртото по ред проширување на Европската унија или *неутралното проширување*, како што се се нарекува, ја сочинуваат две неутрални земји - Австрија и Финска, како и Шведска како трета земја. Овој настан ќе се случи во еден многу интересен период. Студената војна беше завршена, па дури се насираше и крајот на последиците од овој виртуелен конфликт помеѓу Истокот и Западот. Падот на Берлинскиот ѕид кој претставуваше симбол и синоним на комунизмот и на Студената војна, од една страна, ги зголеми надежите дека стариот континент нема повеќе да биде арена каде Истокот и Западот, т.е. суперсилите ќе го вкрстуваат своето вооружување, а од друга страна, се зголеми и загриженоста дека формираниот вакуум во Централна и Источна Европа може да биде искористен за зголемување на влијанието токму на силите кои не се вбројуваа во суперсилите, но беа респектабилни сили, како Франција и В. Британија.¹³⁶

¹³⁵ Macmillan, C., "The Application of Neofunctionalism to the Enlargement Process: The Case of Turkey", *Journal of Common Market Studies*, 2009, 47(4): 789-809.

¹³⁶ Wilfred Martens: "Europe: Struggle, Overcame". Spring, Bruxelles, 2008, p.133.

Периодот до крајот на Студената војна освен со економска криза и рецесија се карактеризираше и со губење на позициите на двете колонијални сили, Франција и Велика Британија, кои полека ги губеа своите колонии насекаде низ светот по вековното владение над нив. Според некои експерти и теоретичари причините за економската криза која го имаше зафатено европскиот континент имаше корени токму во губењето на суровините, евтината работа сила и материјалите кои доаѓаа деиректно од земјите под колонијално владение. Се согласувам со ставот дека една од главните причини поради кои Велика Британија се приклучи кон ЕЕЗ беше токму заради надминување на економските тешкотии и проблеми предизвикани од губењето на колониите низ светот.¹³⁷

Ако се зема предвид дека второто и третото проширување на ЕЕЗ се карактеризираа со многубројни проблеми и несогласувања во различните сфери и политики на ЕЕЗ и фактот дека Грција, Шпанија и Португалија беа земји со далеку послаб економски потенцијал од тогашните земји-членки на оваа организација, се поставува прашањето кои беа вистинските причини поради кои се случи второто проширување во 1981 година и третото во 1986 година. Второто проширување на ЕЕЗ, со сигурност можеме да потврдиме (по сите извршени анализи), беше поттикнато поради Кипарската криза (интервенцијата на Турција врз Кипар и неговата поделба), односно за прв пат Европа се соочуваше со еден таков конфликт кој подоцна прерасна во спор (кој што и ден-денес трае и покрај некаквото решение), каде на некој начин беа загрозувани интересите на политички, па и на безбедносен план. Има и други причини, како економските кои беа изнесени во претходниот наслов, но сепак ова беше главната причина. Третото проширување имаше целосно економски предзнак, поради излезот на море на двете земји и стратешката положба на економски план. Ова беше само увертира на вистинските скриени причини за проширувањето на ЕЕЗ, кои претставуваат добра основа за анализа на неутралното проширување.

Исто така, треба да се анализира и падот на Берлинскиот ѕид, кој значеше обединување на Германија. Во дотогашната пракса на ЕУ, овој процес значеше нешто ново и покрај фактот дека во претходните случаи кога некоја земја апликант за ЕЕЗ ќе

¹³⁷ Cf.: Maresceau, M., 'Pre-accession', in Cremona, M. (ed.), *The Enlargement of the European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2003.; Inglis, K., 'The Pre-Accession Strategy and the Accession Partnerships', in Ott, A. and Inglis, K. (eds.), *Handbook on European Enlargement. A Commentary on the Enlargement Process*, The Hague: T.M.C. Asser Instituut, 2002.

стане нејзина членка не беше случај да се вклучуваат и нејзините делови надвор од нејзините граници (колонијални делови) да се вклучуваат.

Можеби овој случај ќе се запамети и по тоа дека обединета Германија, по автоматизам, без процес на преговори, апликација и програма за интеграција, ќе стане членка на ЕУ. Овој настан на некој начин ги оживеа стравовите на Франција дека Германија со обединувањето (80 милиони жители и 30% од вкупната европска економија), ќе се издигне како хегемонистичка сила во рамките на ЕУ. Тргувајќи од овие ставови и фактот дека земјите апликанти како Австрија (1989), Финска (1992), Шведска (1991) и Норвешка (1992) беа многу повисоко етаблирани економски, политички и во сите општествени сфери, за разлика од земјите од второто и третото проширување како Грција (1981), Шпанија (1986) и Португалија (1986) кои веќе беа членки, четвртото проширување требаше да има само формален карактер.¹³⁸

По девет години од третото проширување, во 1995 година Европската унија (после Договорот од Мاستрихт 1992 година), ќе се прошири и со нови три членки и тоа: Австрија, Шведска и Финска. Норвешка по втор пат не стана членка поради негативниот исход од референдумот.

Четвртото проширување во научните кругови се коментира како потиснување на воздигнувањето на Германија по падот на Берлинскиот ѕид и нејзиното обединувањето. Овој процес на проширување и интеграција нема да запре и покрај различните ставови и скептицизмот.

1.3. Источното проширување на ЕУ

Првата половина на 90-ите години на минатиот век беа успешни за ЕУ од повеќе аспекти. Договорот од Мастрихт, формирањето на заедничкиот европски пазар, Договорот од Амстердам и др., беа само низа од настаните со кои заедно со т.н. неутрално проширување ја направија ЕУ успешна приказна.

Намерата на властите и авторитетите на Европската унија не беше да се запре со проширувањето и да се посвети поголемо внимание на интеграцијата. Понесени од сите успеси, па и предизвици на четирите дотогашни проширувања, во Договорот од Ница од 2000 година, меѓу другото ќе стане збор и за продолжување на процесот на

¹³⁸ Fiis, L., "The End of the Beginning" of Eastern Enlargement – Luxembourg Summit and Agenda Setting', 7 *EJoP*, 2, 1998.

проширување кон една нова непозната средина на политички, безбедносен и економски план, како што се земјите од Источна и Централна и Јужна Европа, кои до распаѓањето на СССР и Југославија беа или нивни конститутивни делови или земји кои беа членки на Варшавскиот пакт, односно земји со социјалистичко уредување.¹³⁹

Секако дека сите успеси на Европската унија во менаџирањето на сите предизвици кои произлегоа со завршувањето на Студената ввојна, како конфликтите во Ју-просториите и во некои од новоформираните држави од Источна Европа, беа поттикнувачки предиспозиции за да се одлучат, по формирањето на заедничката монета-евротото, да му дадат зелено светло и на проширувањето. Сите овие активности беа опфатени во Агендата 2000 на ЕУ. Интересно е да се анализира и истражува прашањето за тоа кои параметри на ЕУ и на процесот на европска интеграција се променија или се поместија со намерата за проширување кон Исток. Значи, од голема важност е да се разгледа проширувањето на Европската унија од ЕУ-15 во ЕУ-25. Се поставува прашањето што значи поголема и проширена кон Исток ЕУ.

Промената на опкружувањето на безбедносно-политички и на економски план, доведе до тоа источните земји да брзаат да се приклучат кон процесот на обединување на ЕУ. Апликацијата на Естонија, Романија, Словакија, Летонија, Литванија, Бугарија и Полска во 1995 година, Словенија и Чешка во 1996 година и секако Малта и Кипар во 1991 година, се најголемиот број земји апликанти за интеграција во Европската унија. Но, најинтересно е дека овие земји покрај многубројните предизвици на економски, политички и безбедносен план се соочуваа и со низа други предизвици како што се билатералните спорови помеѓу земјите апликанти, кои на еден или на друг начин, претставуваат закани и ризици за избувнување на некои од замрзнатите и потиснати конфликти и исполнувањето на критериумите за членство кои беа предвидени во Копенхашките критериуми од 1993 година.¹⁴⁰

Развој во секоја од општествените сфери, слободна трговија и зајакната економија, почитување на човековите права, беа сонот и успешната приказна која можеше од сон да се претвора во реалност со интеграција на секоја од земјите апликанти ЕУ. Делегирањето на дел од правата на сувереност и националност не беа проблематични кога се работеше за придобивките за животниот стандард и за

¹³⁹ Cremona, M. (ed.), *The Enlargement of the European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2003.

¹⁴⁰ Delcourt, Ch., 'The *Acquis Communautaire*: Has the Concept Had Its Day?', 38 *CMLRev.*, 2001., Fiis, L., '“The End of the Beginning” of Eastern Enlargement – Luxembourg Summit and Agenda Setting', 7 *EIoP*, 2, 1998.

безбедноста со пренесувањето на компетенциите на европско ниво. Во овој поглед, проширувањето на ЕУ кон исток, претставува посебен настан во историјата на европската интеграција, бидејќи пред тоа во ниту еден бран на проширување не се сменил толку концептот и карактерот на оваа организација. Оваа промена е очигледна не само од географски аспект, туку и од стратегиски, политички и безбедносен аспект.¹⁴¹

На 01.05.2004 година пристапија десет нови членки, кои дотогаш во секој поглед имаа сосема поинакво внатрешно уредување од западниот модел, и покрај фактот дека бројот на апликативните земји беше поголем (со Бугарија, Романија и секако со Турција). Овој процес имаше и друго значење, да се претстави како модел за решавање на билатералните спорови помеѓу новите членки, но и помеѓу постарите членки и новите земји пристапнички. Процесот на интеграција и проширување на ЕУ со новите членки, значеше и зголемување на хетерогеноста на Унијата, со што директно и успешно влијаеше врз миролюбивото решавање не само на конфликтите помеѓу населението и општествените групи, туку и врз решавање на некои од традиционалните спорови кои претставувале тригери за постојан конфликт.¹⁴² Од сите десет нови членки, само Малта може да се пофали дека нема некакво нерешено или отворено прашање кое би можело да се определи како спор. Сите други земји имаат еден или повеќе отворени прашања со своите соседи од различни сфери, вклучувајќи од гранични спорови за територија, гранични спорови поради контрола на поморските води, па се до обесштетување на населението од Втората светска војна и отворени етнички проблеми и прашања во земјите како Латвија, Литванија, Романија и др.

Решавањето и затворањето на сите овие отворени прашања во вид на билатерални спорови, кои во минатото беа иницијална каписла за затегнување на односите, интервенција со сила, па и отворени конфликти, значеше дека интеграцијата на овие земји и проширувањето на ЕУ беа вистинското нешто што му требаше на овој проблематичен и ексцентричен регион како што беше Централна и Источна Европа и Балтикот.

Ако од една страна интеграцијата во ЕУ значеше напредок, развој, почитување на човековите права, благосостојба и др., од друга страна проширувањето на ЕУ се

¹⁴¹ Michael Cramer: "Iron Curtain Trail", Brussels, 2009

¹⁴² Inglis, K., 'The Pre-Accession Strategy and the Accession Partnerships', in Ott, A. and Inglis, K. (eds.), *Handbook on European Enlargement. A Commentary on the Enlargement Process*, The Hague: T.M.C. Asser Instituut, 2002.

сфаќаше како осиромашување на самото организација со приклучување на сиромашни земји како тие од Истокот и поместување на географскиот центар на ЕУ што претходно беше и економско-политички центар на ЕУ. Проширувањето на ЕУ кон истокот имаше и други проблеми, како што беше и противењето на Русија. Таа, приклучувањето на земјите од Балтикот и Централна Европа кон НАТО и ЕУ го перципираше како експанзија кон нејзините интереси и беше квалификувано како закана.

Но, на нејзина штета не сите земји апликанти се приклучија кон ЕУ во овој бран на проширување. Поради проблемите поврзани со неисполнувањето на Копенхашките критериуми не се приклучија Романија и Бугарија. Ова проблематика ќе ја анализираме во наредниот наслов.

Едно од најконтроверзните и најозборуваните проширувања на ЕУ, беше последното, шесто проширување, односно остатокот од веќе познатото „Големо проширување“ или „Big Bang“, со приклучувањето на Романија и Бугарија кон ЕУ. Се поставува прашањето со што го заслужија овој епитет овие две држави. И покрај фактот дека овие две земји своите заложби за пристапување ги имаа потврдено уште со апликација во 1996 година, сепак тогашното петто проширување ќе ги одмине. Многубројни се причините поради кои Романија и Бугарија не се приклучија во ЕУ заедно со 10-те земји во најголемиот проширувачки бран од формирањето па до денес. Процесот на транзиција и реформирање на општественото уредување од социјалистички во капиталистичко-демократски систем граѓаните на двете земји го почувствува најмногу. Поставуваните стандарди (репери или benchmarks) кои произлегува од Копенхашките критериуми ни од блиску не беа исполнети. Сите овие недостатоци на реформирачкиот процес и процесот на интеграција беа надополнети и со високо ниво на невработеност, низок стандард на почитување на човековите права, низок економски-социјален стандард, висок степен на корупција и криминал, темпирани избори и др.

Освен овие проблеми кои беа споменати погоре, двете земји имаа и отворени прашања (билатерални) со своите соседи. На овој план Романија водеше бидејќи имаше различни спорови (од гранички до етнички) скоро со сите соседи. Единствената шанса за решавање на овие спорови се гледаше во посредување на ЕУ и влијанието на органите на оваа организација врз нејзините членки за надминување на проблемите. И Бугарија се соочуваше со многубројни проблеми, но најкарактеристични беа сивата економија, корупцијата и криминалот. Високото рангирање на оваа земја во сите

статистички европски и светски објави, доведоа до тоа поставуваните критериуми за оваа земја да бидат поригорозни и исполнувањето на истите беше многу отежнато.¹⁴³

Но, за волја на вистината, дури и ден-денес сите, не само што се прашуваат туку и си земаат за право да коментираат дури и најобичните граѓани дека приклучувањето, односно интеграцијата на Романија и Бугарија во ЕУ беше поттикната од политичките интереси на самата организација. За да се прикрие политичкиот мотив за проширување на ЕУ со Романија и Бугарија и покрај евидентните тешкотии и низок стандард на овие земји во сите сфери на општеството, тие најпрвин во 2004 година станаа полноправни членки на НАТО Алијансата. По логиката на нештата дека поголемиот број на земјите-членки на ЕУ, претходно поминувале и низ интеграција во НАТО, беше евидентно дека овие две земји ќе се приклучат кон ЕУ.

И покрај фактот што политичките мотиви за проширување на ЕУ со две нови земји по „големото проширување“, беа евидентни и во голема мера се манифестираа во политички кругови, сепак и економските мотиви не беа занемарени. Посебно ефината работна сила беше позитивен импулс за придобивките од проширувањето на ЕУ и кон Југоисточна Европа.

Подетална анализа на состојбите и активностите на ЕУ и НАТО во регионот ќе направиме во наредната глава, кога детално ќе се зборува за состојбите во Балканот, односно неговиот западен дел, каде што, на некој начин и се простираат и овие две земји.

1.4. Копенхашки критериуми

Проширувањата на ЕУ до 1991 година минува по еден специфичен пат при приклучувањето на новите членки. Само како илустрација ќе го анализираме првото проширување на ЕУ со Велика Британија, Ирска и Данска каде скоро да немавме никакви услови кои беа приближно слични на критериумите и условите кои се карактеристични за четвртото и проширувањата после тоа. Со сигурност можеме да тврдиме дека посебно првото проширување беше поттикнато повеќе поради политички напрегања и потиснување на страстите по неколкуте обиди и неуспеси за приклучување на Велика Британија кон оваа организација.

¹⁴³ Klimov, Blagoy, "Eastern Enlargement of the EU: Bulgaria and Romania's Accession- Geo-economic and Geopolitical Implications for the Balkans", 2005.

И покрај сите факти кои се на страна на тврдењето дека претходните проширувања (до 1991 година), биле повеќе од политички причини, сепак не изостанува фактот дека тие на некој начин (барем за интеграцијата) биле иницирани и од економски причини, односно од економски аспект. Токму овој аспект за овие проширувања можеби бил и рамката која требало земјите апиранти да ја пополнуваат во вид на услови, односно критериуми за да станат полноправни членки.

Парискиот договор, договорите од Рим, Единствениот европски акт и Договорот од Мастрихт на некој начин ги опишуваа условите под кои треба една земја да се прими за полноправна членка. Но, развојот и реформите на ЕУ и воочените недостатоци во ова сфера беа клучни за поттикнување на преговори и размислувања од челниците на ЕУ кон унификација на сите услови во една рамка.

Во јуни 1993 година во Копенхаген, Европскиот совет ќе донесе низа на услови кои се поделени во три групи познати како Копенхашки критериуми. Целта на овие критериуми е да им се признае правото на државите кои сакаат да се приклучат кон ЕУ во моментот кога ќе ги исполнат трите критериуми (коишто вклучуваат низа на поткритериуми) и тоа:

- политичките: стабилност на институциите кои ќе ја гарантираат демократијата, владеењето на правото, човековите права и почитување на малцинствата;
- економските: функционална пазарна економија, како и вградување на познатите *acquis communautaire* и
- легислативните: способност да се следат и постигнат различните политички, економски и монетарни цели на ЕУ.

Овие услови во вид на критериуми ја претставуваат генералната политика за интеграција на некоја земја кон ЕУ. Сепак, интегративниот процес на земјите апиранти кон ЕУ, односно проширувањето на оваа организација со нови членки е процес кој поминува низ три фази на исполнување на услови-критериуми предвидени во три документи и тоа:

- Договорот од Мастрихт (1992), Член 49 каде се дефинирани географските критериуми и генералните (основните) политички критериуми;
- Декларацијата од Европскиот совет во Копенхаген (Копенхашки критериуми); кои ги опишавме погоре и
- Рамката за преговори со секоја поединечна земја кандидатка каде се опишуваат сите специфични и детални услови кои важаат само за одредена членка (секоја земја кандидат има посебни и специфични услови).

Низ историјата на развојот на ЕУ (интеграцијата и проширувањето), ќе најдеме на неколку недоречности и непочитувања на критериумите и од самите земји членки на ЕУ, но и од земјите кандидати, кои сепак, на крајот станале полноправни членки. Само како пример треба да се спомене фактот дека до поставувањето на Копенхашките критериуми сите земји кандидати имале бројни недостатоци кои и после Копенхашката декларација не ги исполниле, што значи дека овие критериуми не важеле ретроактивно за земјите кои не ги применувале, но станале членки на ЕУ. Подетално овие услови ќе ги разгледаме во наредната глава, каде ќе се задржиме на условите и критериумите на секоја земја од Западен Балкан како аспирант или кандидат за членство во ЕУ.

1.5. Искуствата од проширувањето на ЕУ

За да ги анализираме подобро ефектите од проширувањето, мора претходно да ги поделиме на: ефекти од проширувањето како процес врз самата организација на ЕУ, што подразбира и врз нејзините членки и ефекти од проширувањето врз новите членки и земјите аспиранти, и на крајот да дојдеме до искуствата од овој процес.

Со цел да се истражат и појаснат ефектите, мораме да се задржиме на неколку периоди од развојот на ЕУ. Формирањето на оваа организација дојде како резултат на макотрпни напори, посебно на Франција и Германија, кои на некој начин први ја лансираа идејата и со уште други четири членки, направија навистина крупен чекор, не само за нив самите (национални интереси), туку имаа длабоко влијание и врз меѓународните односи. Напредокот на оваа организација од стариот континент беше примамлив и за најтрадиционалните сили (земји) како што беше Велика Британија, која своите успеси и својата сила ја мереше токму преку своето влијание врз другите држави и врз своите колонии ширум светот. Токму Велика Британија на почетокот ќе биде најжестокиот противник на идејата на ЕУ, од веќе изнесените факти во претходните глави.

Но, економскиот развој и закрепнувањето на земјите од ЕУ кои излегоа од една голема криза по завршувањето на Втората светска војна, беа главните причини и Велика Британија да ги започне преговорите за полноправно членство. Уште од овие настани можеме да ги препознаваме ефектите на ЕУ како организација која пред сè беше главна причина за започнување на еден процес во меѓународните односи -

процесот на проширување. Така, со сигурност можеме да потврдиме дека економскиот развој, финансиската и монетарната стабилност, отворените граници за движење на луѓето и стоките придонесоа процесот на проширување да добие позиција на национален приоритет за земјите аспиранти.

Процесот на проширувањето на ЕУ целиот овој период ќе биде проследен со процесот на интеграција на ЕУ. Од овој аспект се провлекува уште еден факт, како што е интеграцијата, која на некој начин е под силно и големо влијание на процесот и ефектите на проширувањето, но сигурно и од очекувањата на земјите членки или земјите аспиранти. Но, да направиме една ретроспектива на наредните проширувања (од второто до последното проширување) на ЕУ. Видовме дека првото проширување беше иницирано од неколку фактори како што се економскиот развој, стабилноста на економијата и општествата-членки на првата форма на организација на стариот континент и др., при што, ако овие ги искombинираме со ефектите од ова проширувањето, ќе добиеме една комбинација на фактори и услови, кои на некој начин ги олеснуваат некои општествени процеси, но од друга страна ја отежнуваат работата и активностите на телата и органите на организацијата.¹⁴⁴

Второто проширување на ЕУ во 1981 година со Грција ќе има големи ефекти, како врз самата нова членка, така и врз организацијата и меѓународните односи во целина. Граѓанската војна, Кипарската криза (инвазија) и економската криза беа дестабилизирачки фактори кои има влијание, како врз Грција, така и врз регионот. Чувствителноста на оваа проблематика направи лидерите на ЕУ да прогледаат низ прсти кон процесот на реформи и исполнување на критериумите за полноправно членство. Од сето ова можеме да извлечеме заклучоци дека ефектите и очекувањата на проширувањето во овој случај и за овој временски период биле многубројни и тоа:

- Првиот ефект од проширувањето е дека ЕУ преку проширувањето со Грција кон југ сакаше да докаже дека и другите делови на стариот континент се нејзин составен дел и дел од нејзините интереси. Со приемот на Грција ЕУ го прошири своето влијание и врз другите светски пазари и економии.
- Вториот ефект е промена и дополнување на политиките на ЕУ од економски и финансиски, со безбедносно-политички и изјаснувањето на ЕУ како гарант на

¹⁴⁴ Schimmelfennig, Frank/Sedelmeier, Ulrich 2002: "Theorizing EU enlargement: research focus, hypotheses, and the state of research". *Journal of European Public Policy* 9:4, August 2002, pp. 500-528. и Moravcsik, Andrew/Vachudova, Milada Anna 2003: National Interests, State Power, and EU Enlargement. *East European Politics and Societies* 17 (1), pp. 42-57.

мировните процеси во асистенција на ООН. Овој ефект се очекуваше и се постигна. Најдобар доказ беше потиснувањето на кризата околу Кипар и територијалните води.

- Третиот ефект е проширување на пазарот и излегување на меѓународни води кои се значително поблиски со другите континенти, особено со Азија.

Овие три ефекти ги претставуваат најзначајните и најочигледните ефекти од проширувањето. Со сигурност можеме да тврдиме дека проширувањето кон југот донело и проблеми, но секако тие се во сенка на ефектите кои на некој начин означуваат успех.

Наредните проширувања ќе внесуваат низа на ефекти, како врз ЕУ како организација, така и врз земјите-членки (стари и нови). Проширувањето со Португалија и Шпанија, на некој начин само ќе ги зголеми економските ефекти кои со претходните проширувања го зголемија пазарот и поморските пристапни патишта за прекуокенска трговија.¹⁴⁵

Проширувањата со другите земји од Западна и Северна Европа нема да влијаат значително во различните сфери на развојот на ЕУ како организација. Тие само ќе го зајакнуваат процесот на интеграција и прераспределбата на силите во институциите на ЕУ. Процесот на завршување на Студената војна, проследен со низа настани од кој најзначајниот - падот на Берлинскиот ѕид, ќе има значително влијание и врз процесот на проширување. Со обединувањето на двете Германи и автоматското приклучувањето на Демократска Република Германија во ЕУ, проширувањето ќе добие нова форма како последица од ефектите и стравовите дека Германија полска го зема приматот на прва сила во рамките на ЕУ. Овој настан ќе биде само еден од низата ефекти кои проширувањето ги наметнува врз развојот на меѓународните односи.¹⁴⁶

Најголемото проширување на ЕУ, со десет членки, претежно земји кои произлегуваат од СССР, од Југославија со социјалистичкото уредување ќе има различни ефекти за новите членки, за ЕУ, но и за опкружувањето-границите на ЕУ. Очекувањата од овој бран на проширување речиси во целост ќе бидат исполнети. Апликацијата на голем број држави е факт повеќе дека тие освен економски раст и стабилност се на пат на изнаоѓање на решенија за најболните национални прашања, како што е решавањето

¹⁴⁵ Dehousse, Renaud/Delocche-Gaudez, Florence/Duhamel, Olivier (eds.) 2006: *Élargissement. Common l'Europe s'adapte*. Paris: Centre d'études européennes, Presses Sciences Po.

¹⁴⁶ Baun, Michael 2009: "Enlargement". In: Cram, Laura/Dinan, Desmond/Nugent, Neill (eds.): *Developments in the European Union*. New York: St. Martin's Press, pp. 269-289.

на голем број мултилатерални и билатерални спорови. Но имаше и очекувања во форма на страв по националните интереси. Најзагрижена и земја која ефектите од проширувањето ќе ги почувствува како закана кон нејзините интереси ќе биде Русија. Еден од добрите познавачи на ефектите од проширувањето, истите ќе ги операционализира како:¹⁴⁷

- источното проширување ќе ја редуцира силата на старите членки;
- ако одлуките се донесуват преку гласање со квалификувано мнозинство, загубата ќе биде поголема за големите членки и на тој начин ќе ја редуцираат „моќта за ефектите на проширувањето“;
- ако гласањето со квалификувано мнозинство е воведено во областите каде што едногласно се донесува, ова ќе доведе до зголемување на моќта и ефектот на старата ЕУ-15.

Овие беа само некои од ефектите на проширувањето кои значително влијаат и врз новите членки, но и врз другите процеси, како што е интеграцијата. Со сигурност можеме да тврдиме дека ефектите од процесот на проширување ќе се прошират врз различните сфери на општествата кои претендират да се зачленат, врз нивните соседи и врз самата организација. Последното проширување со Бугарија и Романија, освен што беше прекршување на некои од постојаните принципи на ЕУ, туку процесот на проширување со овие две земји донесе за нив и надминување на некои проблеми и тешкотии. Ова проширување ги надмина сите претходни според ефектите кои можеме да ги карактеризираме повеќе како негативни и со поголемо влијание кон самата организација отколку кон новите членки.

Ни останува да видиме што ќе се случи и кои ќе бидат ефектите од наредните идни проширувања на Унијата, со земјите како што е Хрватска која во јули 2013 стана нова членка на ЕУ, но и со другите земји, меѓу кои се вбројува и Р. Македонија.

Како и да е, очекувањата и ефектите од проширувањето на ЕУ се директно поврзани и влијаат едни со други со очекувањата и ефектите од проширувањето на НАТО. Традиција е скоро сите членки на ЕУ да го поминат патот до ова организација преку НАТО.

¹⁴⁷ Steunenberg, Bernard 2010: "Enlargement and Institutional Reform in the European Union: Separate or Connected Issues?" *Constitutional Political Economy*, 12, pp. 351-370., Steunenberg, Bernard (ed.) 2002: *Widening the European Union. The politics of institutional change and reform*. London/New York: Routledge., Steunenberg, Bernard 2002a: "Enlargement and reform in the European Union". In: Steunenberg, Bernard (ed.): *Widening the European Union. The politics of institutional change and reform*. London/New York: Routledge, pp. 3-20.

1.6. ЕУ до Лисабонски договор

И покрај тоа што ЕУ е во центарот на научните и политичките противречности поради политичките структури кои донесуваат несоодветни одлуки за комплицираната институционална архитектура, недостатокот на демократија, не спомнувајќи ја улогата во меѓународната политика, сепак има два аспекти кои треба да се земат предвид при оваа констатација. Прво, политичката структура на ЕУ сè повеќе ги презема административните државни обврски од земјите-членки низ развојната петдецениска историја, но притоа се зголемува важноста пред граѓаните на ЕУ и второ, политичката структура на ЕУ, во досегашната своја историја повеќе значање давало на економскиот и политичкиот развој, отколку на безбедноста на европското тло, па и пошироко. И покрај ова, ЕУ претставува успешна приказна за зачувување на мирот и безбедноста на земјите-членки, но и на светско рамниште. Од друга страна, и покрај сите успеси, ЕУ е жртва на самата себеси поради сè поголемите очекувања како организација која проектира, големи очекувања, како во внатрешните односи (помеѓу земјите-членки), така и во надворешните (со трети земји и земји аспиранти за зачленување), но се соочува со недостаток на капацитети и стратегии. Често пати се прави обид овој модел да се копира (делумно и целосно) и во други региони во светот, но досегашните искуства не вродиле со поголем успех. За да ја сфатиме најдобро оваа ситуација, треба да го анализираме институционалниот структурален развој на ЕУ.

Од голема важност е анализата на позначајните договори, трактати и декларации на ЕУ, кои освен што го претставуваат концептот, структурата и формата на оваа организација, тие на некој начин ги претставуваат и најголемите реформи во историјата на ЕУ. Од позначајните документи на ЕУ во ова поглавје ќе ги анализираме и истражуваме следните: Римските договори (1957), Единствениот европски акт (1986), Договорот од Маастрихт (1992), Договорот од Амстердам (1997), Договорот од Ница (2001), при што ќе се осврнеме само на деловите за политиките за проширување, интеграција и реформи.

По Парискиот договор од 1951 година за формирање на првите контури на денешната ЕУ - ЕЗЈЧ, се случија низа настани кои на еден или друг начин влијаеја врз јакнењето на ЕЗЈЧ. Низата преговори помеѓу земјите-членки основачи на оваа организација ќе доведат до потпишување на Римските договори на 25 март 1957 година во Рим. Називот Римски договори доаѓа од фактот дека на овој датум се потпишани два договори, за формирање на Европската економска заедница (ЕЕЗ) и Агенцијата за

нуклеарна енергија (АУРАТОМ). По ратификувањето на овие договори од сите парламенти на владите на земјите-членки, овие договори влегоа во сила на 01.01.1958 година и уште се познати како Римски договор.

Првиот договор беше за измена на ЕЗЈЧ во ЕЕЗ, и во преамбулата се потврдува дека земјите потписнички „се решени да ги поставуваат основите на уште поблиска унија помеѓу народите на Европа“. Новините на овој договор беа: создавање на прогресивна политика за интеграција, создавање на царинска унија, т.е. заеднички пазар, прифаќањето на заедничка земјоделска политика и др.

Овие два договори големо значање му даваат и на процесот на политичка интеграција на ЕУ, кој како метод беше поставен од Жан Моне (Jean Monnet), кој уште на почетокот се залагаше за ова. ЕЕЗ со Римските договори се создаде врз база на неколку институции и тоа: Европската комисија (ЕК), Европското собрание (подоцна преименувано во Европски парламент), Судот за правда и Економскиот и социјален совет. Почетокот на економската интеграција беше патоказ и трасирање на патот за крајната цел - политичко-безбедносна интеграција на Унијата.

Единствениот европски акт е потпишан на 17/18 февруари 1986 година во Луксембург и стапи на сила година и пол по потпишувањето. Тој претставува модификација на претходните договори од Париз и Рим. Жак Делор (Jacques Delors) како претседател на Европската комисија се заложи со овој акт да се реформираат низа активности и инструменти на ЕЗ, преку кои ќе се зајакнат економските, монетарните и трговските политики на Унијата. На некој начин, овој документ во форма на акт беше повеќе реформа во структурирањето на ЕУ во организација со широко поле на дејствување.

Договорот од Мастрихт, кој повеќе е познат и како договор за Европската унија, на некој начин претставува пресвртница во интегративниот процес на ЕУ. Причината за референцата пресвртница за овој договор се согледува врз основа на фактот дека претходните договори (Парискиот, Римскиот и Единствениот европски акт), во голема мера се однесуваа на економските и социјалните прашања и реформи, додека Договорот од Мастрихт за прв пат го постави тежиштето врз политичката интеграција на Унијата. По овој договор се смени и називот на унијата од ЕЕЗ во ЕУ (Европска унија). Договорот вклучуваше создавање на три „столбови“.

Во Првиот, централен столб, се вклучени договорите поставени во Европскиот совет, ЕЗЈЧ, ЕЕУ и ЕУРАТОМ, кои повеќе се однесуваат на воспоставувањето на една нова институција, како што е државјанството на ЕУ. Овој столб подоцна ќе вклучи и

делови од Третиот столб на полето на внатрешните работи и правосудството и затоа ќе се нарече и интегративен столб.

Вториот и Третиот столб не се базираат врз супранационалната надлежност како Првиот, туку врз соработката помеѓу владите. Вториот столб кој е Заедничката надворешна и одбранбена политика (1993), претставува продолжување на Политичката европска соработка (1972), каде максимумот е во заедничките дејствувања во однос на прапањето на безбедноста и надворешните односи, т.е. политиката.

Третиот столб ги регулира активностите во насока на соработката на внатрешните работи и правосудството, со клучни мерки и активности во соработката помеѓу членките во полициската соработка и правосудството. Со овој договор се предвидуваат и низа реформи во образованието, економијата и внатрешните работи во насока на формирање на орган под закрила на ЕУ познат како ЕУРОПОЛ и др.

Овие промени и реформи се од посебна важност поради фактот дека тие претставуваат правна основа за вклучувањето на ЕУ во решавање на некои конфликти и спорови на Балканот во насока на асистенција на ООН и НАТО, нешто што претходно или не беше во таа мера очигледно или беше спречено поради недостатокот од политичка рамка за дејствување.

Овие области на дејствување на ЕУ имат посебно значање поради фактот дека после овој договор, оваа организација излезе од рамките на економската сфера и се вклучи во комбинација на сферите на дејствување, како што се политичката и безбедносната.

Амстердамскиот договор беше донесен на состанокот на Европскиот совет одржан во Амстердам од 16-17 јуни 1997 година и требаше да поминат скоро две година за да влезе во сила по ратификувањето од страна на националните парламенти на земјите-членки.

Недостатоците кои произлегува од Договорот за ЕУ ќе бидат главна цел за модификација и реформи преставени во Договорот од Амстердам. Тој не беше замена за претходните договори, како што беше претходниот, туку даде некои нови одредби и прописи. И покрај сите модификации, тој доби и добар број критики кои можат да се квалификуваат како исправни. Некои од најистакнатите критики се: нерешавањето на проблемите на адаптација на институциите на проширената унија, нејасни надлежности на различните институции, недостигот на транспарентноста и демократијата во донесувањето на одлуките и др.

И покрај сите недостатоци, Амстердамскиот договор значеше напредок кон поголема интергација на ЕУ. Активностите и напорите кон формирањето на Повелбата за човекови права беше еден од најистакнатите чекори на овој договор.

Почетокот на преговорите за проширување, односно интеграција со земјите од Истокот претставуваше предизвик кој не беше предвиден со претходните договори. Кон решавање на оваа проблематика органите и институциите на ЕУ, заедно со претставници на земјите-членки, се заложија за заедничка координација во вид на договор. Така, на 26 февруари 2001 година беше донесен Договорот од Ница, кој влезе во сила во 2003 година, скоро две години по потпишувањето и ратификувањето од страна на националните парламенти. Овој договор, пред сè требаше да ги реши дилемите и проблемите кои произлегоа од проширувањето.

Потпишувањето на овој договор иницираше долги преговори и полемики од страна на поддржувачите и оспорувачите на проширувањето и интеграцијата. За оптимистите овој договор значеше - реален излез за прогрес, додека за песимистите-ослабнувањето на европскиот импулс. проблемот со тежината, односно бројот на гласовите беше решен со договор помеѓу големата четворка на ЕУ.¹⁴⁸

Некои од позначајните реформи предвидени со Договорот од Ница се:

- прифаќањето на правилото на мнозински систем, со цел намалување на донесувањето на одлуките едногласно (заштита од можно блокирање);
- намалување на бројот на членовите во Комисијата за процесот на проширувањето;
- промена на тежината на гласовите на секоја земја-членка како резултат на проширувањето и демографскиот аспект на старите и новите земји-членки;
- донесување на Повелбата за фундаментални права во ЕУ;
- по промената на тежината на гласовите каде големата четворка имаше по 29 гласа, додека другите сразмерно спорет бројот на жители (процентуално, пример: Шпанија и Полска 27, Малта 3 гласа), се воведо комплицираниот систем на мнозинство и малцинство;
- донесување на одлуки со просто мнозинство и проширување на ЕП од 626 во 732 пратеници;
- намалување на бројот на комесари и др.

¹⁴⁸ Под оваа референца се подведуваат четрите најголеми членки на ЕУ и тоа: Германија, Франција, Велика Британија и Италија.

Сите овие промени кои ги спомнавме погоре, ги претставуваат најкрупните реформи во историјата на ЕУ до тоа време. Сепак, овие реформи предизвикуваа и оптимизам, но и негодување од страна и на земјите-членки и на новите земји аспиранти за влез во ЕУ.

Овие два аспекти, кои на некој начин го детерминираат дејствувањето на ЕУ од формирањето па до сега, своите основи ги имаат во различните и многубројни реформи, мерки и механизми за надминување на проблемите кои се појавувале во текот на времето.

1.7. ЕУ по Лисабонскиот договор и односот кон проширувањето

Помеѓу третиот и четвртиот циклус на проширување (1980-90) и со зголемувањето на бројот на земји-членки, на некој начин се ризикуваше способноста на ЕУ за преземање на политички одлуки поради ограничените институционални структури, кои на некој начин сè уште се водеа од традиционалниот пристап на зајакнатото влијание на првата шесторка-земји основачи, а подоцна и со В. Британија. И покрај фактот дека низ различните временски периоди се правеа напори проблемите во практиката на функционирањето на ЕУ да се решаваат преку различни договори, кои не ја пременија традиционалната основачка структура и скелетот на ЕУ, туку повеќе се задржаа на извесна модификација на истите и прилагодување кон времето и новите состојби. Но имаше проблеми кои не можеа да се решаат со ниту еден од договорите. Надворешната политика и безбедноста, проширувањето и блокирањето, односно поставувањето на вето, особено на малите земји-членки, кои сè уште претставуваат нерешена енигма и проблем, со што се зголеми и притисокот на приврзаниците за реформи на ЕУ.

Сите реформи предвидени со Договорот од Ница во 2001 година, кој влезе во сила скоро две години после тоа, не можеа да им одговорат на сите предизвици кои ги наметна сотојбата по завршувањето на скоро сите конфликти во Европа. Во овој период веќе голем број земји беа на крајот на преговорите за приклучување кон ЕУ. Се воведо и заедничката валута евро¹⁴⁹ за земјите-членки на ЕУ. Проширувањето со уште десет

¹⁴⁹ Новата валута евро стапи во сила на 1.1.2002 година заменувајќи ги валутите на скоро сите земји членки на ЕУ, со исклучок на земјите кои не беа подготвени за овој чекор, но се приклучија неколку години подоцна.

нови земји-членки претежно од Источна Европа, кои претходно беа земји со социјалистичко уредување, беше предизвик повеќе за структурата и концептот на ЕУ. За таа цел веќе беа почнати преговорите за воведување на нови реформи во ЕУ и во сите нејзини органи и институции.

Но, да се навратиме малку на историскиот развој на процесот на донесување на Лисабонскиот договор. Лидерите на ЕУ и на нејзините земји-членки веќе подолго време наназад размислуваа и водеа преговори за воведување на некоја позначајна институционална форма преку реформирање на претходните договори, структурата и концептот на ЕУ. По договорот од Ница беше почнат процесот на поставување на уставна рамка за ЕУ. Најзаслужен за оваа рамка беше поранешниот француски претседател Валери Жискар Дестен (Valéry Giscard d'Estaing), којшто со право се нарекува „татко“ на Уставот на ЕУ (подоцна преименуван во Лисабонски договор).

Уставот беше договорен и потпишан од сите 25 преставници на земјите-членки на ЕУ во Рим (29 октомври 2004 година). Со цел да се избегне неуспех, скоро сите земји-членки го ратификуваа овој документ во своите парламенти.¹⁵⁰ Претседавањето на Германија со ЕУ во 2007 година се смета како клучно за одминување на несогласувањата и рефлексите на рефередумските „НЕ“ на Франција и Холандија. Берлинската декларација ќе биде уште еден чекор панатаму во усогласувањето на ставовите на земјите-членки во врска со овој документ. Формирањето на Амато групата и Баросо комисијата ќе дадат нов импулс за реструктурирање и модификација на текстот, кој ќе биде скратен од првата напишана верзија на француски јазик со 448 члена, на 70 члена. Во јуни 2007 година европските челници ќе се соберат повторно во Брисел каде ќе ги усогласат своите разлики и ќе донесат едногласна одлука за прифаќање на финалниот документ.

На состанокот на Европскиот совет во октоври 2007 одлучено е договорот да се потпише во престолнината на Португалија-Лисабон на 13 декември 2007 година. Овој договор, кој воедно е познат и како „Реформски договор“ е формулиран на тој начин за да ги замени сите претходни договори на ЕУ. Периодот до влегување на сила на овој договор ќе биде исполнет со тешки несогласувања и негирања. По претходните референдумски одбивања на Франција и Холандија сега на ред беше Ирска. Така во 2008 година Ирска ќе биде една од членките која ќе му зададе силен удар на

¹⁵⁰ Франција и Холандија организираа референдуми, на коишто каде овој процес имаше фијаско.. Подоцна и Ирска организираше референдум, на кој го отфрлија процесот, но во вториот обид доби позитивно мислење од граѓаните на оваа земја.

прифаќањето на новата верзија на документот. На референдумот организиран на 12 јуни 2008 мнозинството од граѓаните ќе се произнесат за неприфаќање на европскиот устав, со што напорите, посебно на Германија и другите земји кои беа поддржувачи, на моменти ќе изгледаат залудни. Но, општествените лидери ќе направаат големи напори преку медиумите со цел да се објаснат документот и придобивките кои произлегуваат од него, посебно за малите земји како што е Ирска. Во повторениот обид овој договор ќе помине и по две години ќе влезе во сила на 1 декември 2009 година.

Ако извршиме анализа на реформите предвидени со овој документ, ќе воочиме дека има некои одредби кои не се лесни за прифаќање за одредени земји, поради делегирање на повеќе права во ЕУ отколку на националните и државните права. Накратко ќе ги разгледаме најзначајните реформи предвидени со овој договор.

- интегрирање на европските надворешно-политички капацитети;
- воведување на функцијата или институцијата „Претседател на ЕУ“;
- воведување на функцијата „Висок претставник на ЕУ за надворешни работи и безбедносна политика“;
- флескибилен безбедносно-одбранбен систем;
- конституирање на единствен правен субјективитет на ЕУ.

Во согласност со реформите, интересна е поделба на надлежностите во области и категории и тоа:

- 1) ексклузивни надлежности (царината, монетарната политика, зедничкиот пазар, риболовната политика, заедничката трговска политика);
- 2) заеднички надлежности (надворешната трговија, социјалната политика, агрокултурата и рибарството, опкружувањето, заштита на потрошувачите, транспортот, трансевропската мрежна поврзаност, енергијата, областите на слободата, заштитата и правото и јавното здравство);
- 3) поддржани надлежности (заштита на човековото здравје, индустријата, културата, туризмот, образованието, спортот, цивилната заштита-превенција и административната соработка).

Но, Лисабонскиот договор, и покрај сите овие реформи и промени, се заснова на три принципи и тоа: принципот на *пренесување*, *субсидијарност* и

пропорционалност. Надлежностите се одредуваат според принципот на пренесување, додека нивната примена и употреба се одредуваат според двата други принципи¹⁵¹.

Лисабонскиот договор во однос на проширувањето не предвидува нешто сосема ново. Овој процес се основа врз членот 49 од Трактатот на ЕУ (TUE), но „критериумите за подобност одобрени од страна на Европскиот совет се земаат предвид“. Земјите кандидатки мора да ги почитуваат „вредностите“ на ЕУ (човековите права и дигнитет, демократијата, еднаквоста, владеењето на правото, малцинствата и други). Понатамошните процедури остануваат скоро исти, каде треба да одлучуваат ЕП, ЕК и ратификување на националните парламенти од страна на земјите-членки, сè до полноправното членство на една земја кандидат. Во овој реформски договор за прв пат се воведува една друга новост како што е доброволното напуштање на ЕУ од страна на некоја членка. Договорот за напуштање (Член 50), ги вклучува модалитетите и преговорите помеѓу земјата која сака да излезе од ЕУ, Европскиот совет со квалификувано мнозинство одлучува, по одбрувањето од страна на Европскиот парламент. Во случај истата земја да сака повторно да се приклучи кон ЕУ, таа подлежи на истите услови и критериуми како секоја друга земја.¹⁵²

Од донесувањето, односно од влегувањето на сила на Лисабонскиот договор поминаа неколку години, но веќе на едната страна се бројат успехите, а на друга страна недостатоците. Ни останува да видиме како овој договор ќе влијае врз двата најзначајни процеси, на интеграцијата на Унијата и на проширувањето, посебно кон земјите од Западен Балкан.

¹⁵¹ Види: Article 1 (6) of the Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007, *Official Journal of the European Union* C 306 of 17 December 2007, Article 1 (6), Available: <http://eur-lex.europa.eu> (Accessed: February 12, 2009).

¹⁵² THE LISBON TREATY AND THE ENLARGEMENT POLICY, Sheet 9, *The sheets were written by Thierry CHOPIN. The appendixes were made by Thierry CHOPIN, Mathilde DURAND, Marek KUBIŠTA. Lorraine de BRABOIS, Pauline DESMAREST and Xavier-Alexandre RELIANT also contributed to the publication. Translated by Helen LEVY.* Fondation Robert Schuman, December 2007 (updated in December 2009).

2. НАТО како меѓународен актер

Анализирајќи ги меѓународните односи пред и по почетокот на Првата светска војна ќе видиме дека европските земји, но и другите појаки држави надвор од стариот континент, се здружувале на воен план за да ги постигнуваат своите интереси кои самостојно биле немоќни да ги исполнат. Овие обединувања биле создавани под најразлични имиња и обично траеле краткорочно поради низа причини. Различните алијанси, унии, трактати и слично, биле карактеристични за XVIII и XIX век, но имале големи недостатоци и низа пропусти, што доведувало до тоа да бидат осудени на неуспех уште од самиот почеток.

Случувањата од пред Првата светска војна, влијаеле врз формирањето на двата спротиставени табори и тоа: Русија, Франција и В. Британија наспроти Аустро-Унгарија, Германија и Отоманската Империја, за подоцна Русија поради случувањата на домашен план – Октомвриската Револуција, да се тргне настрана од светските случувања, а со потопувањето на американскиот брод и телеграмата на Зимерман, и САД се вовлекуват во овие случувања, пред, но и за време на Првата светска војна. Ова значеше дека се формираат две воено-политички алијанси и сојузи кои беа краткорочни и со завршувањето на војната се распаднаа или се трансформираа во економско-политички сојузи на неколку држави.

Наша цел во овој дел е да ги видиме корените и факторите, односно причините кои довеле до формирање на НАТО Алијансата како меѓународна организација, што е една и од задачите за истражување во овој труд.

Имајќи ги предвид геополитичките, геоекономските и геостратегиските промени на стариот континент, кој историски беше поврзан со политичко-дипломатските договори помеѓу различни сили, а од друга страна беше арена на вкрстување на оружјето помеѓу големите сили, можеме да констатираме дека факторите и причините за појавувањето и формирањето на НАТО треба да ги бараме во три извори и тоа: безбедносни, политички и секако, економски, кои се тесно поврзани со претходните две.

Формирањето на Лигата на народите на некој начин имаше успех во спречување на конфликтите и решавање на некои од отворените прашања во меѓународните односи. Но, како што поминуваше времето, крахот на оваа организација беше сè поизвесен. Безбедносниот предизвик за светот во тој временски период беше неминовен процес кој бараше ангажирање на големите сили во изнаоѓање на

модалитети кои ќе се формираат во интерес на светскиот мир и безбедноста. Воено-политичките алијанси ќе бидат модели за здружување на заедничките сили наспроти заедничкото зло.

Безбедносните фактори

-Втората светска војна ги пресликува претходните модели на креирање на воено-политичките алијанси. Крајот на овој конфликт го обележа и крајот на еден модел на меѓународните односи кој се карактеризираше со рамнотежа на силите на стариот континент. Доминантната улога на Велика Британија и Франција со нивните многубројни колонии ширум светот ја одржуваше рамнотежата на силите како гарант на стабилноста и безбедноста.

За време на Втората светска војна кога се формираше Антифашистичката коалиција помеѓу европските сојузници и САД, постоеше резервираност кај сите во поглед на прашањето што ќе се случи по завршувањето на војната. Како што прејудиираа и сите аналитичари, оваа коалиција не се одржа долго поради различните спротивставеностите помеѓу коалициските партнери. Ова беше доволен знак за започнување на нови прегрупирања на силите на европскиот континент. На едната страна се претстрои СССР, како најаката социјалистичка држава која излезе како победник од Втората светска војна, земја со големи човечки ресурси, економски потенцијал и со присутноста на Црвената армија во Централна и Источна Европа, која имаше статус на „истребувач“ на фашизмот и која веќе стануваше неминовен фактор во безбедносно-политички план. Од друга страна, САД, како една сила која го имаше приматот на „сила која го зададе последниот удар на фашизмот“, која, заедно со другите западни сојузници, се постави како брана за виорот наречен „социјализам-комунизам“. Италија и Франција во тие мигови беа две сили кои, на некој начин кокетираа и со двата табора поради губење или недобивање на делови на територии кои ги сметаа за свои.

Различните делови на Европа немаа безбедносен штит кој го имаше источниот дел, кој беше под доминација на СССР, како гарант на безбедноста од нови превирања кои беа на повидок по заладувањето на односите САД – СССР.¹⁵³ Сите овие препукувања доведоа до еден процес на меѓународните односи, протолкуван како

¹⁵³ Според оценувањата на западните разузнавачки служби, по завршувањето на воените операции СССР располагаше со околу 5 милиони војници, при што на европското тло беа стационирани 175 дивизии, а во заднина беа распоредени уште 125 дивизии. И САД не беа многу далесу со бројките на распоредување на вооружени сили ширум светот, а со зголемена концентрација во Западна Германија. R. Kruger, "Commitment to Purpose: How Alliance Partnership Won the Cold War", Santa Monica, 1993, p.30.

Студена војна. Реакциите кон САД за воено ангажирање надвор од нејзината територија, т.е. на стариот континент беа и позитивни и негативни, во зависност од тоа каде им беа распоредени интересите. Трансатлантските односи во голема мера беа основани врз скриени намери и интереси, како што се:

- развојот на сите сфери на СССР и ризикот за воена интервенција од страна на СССР врз европските земји би го спречил првиот бран на нападите врз САД;
- нерешениот статус на Германија (сè уште големите сили не беа договорени за поделбата на Германија на Источна и Западна);
- желбата да се заплаши спротивниот блок.¹⁵⁴

Ова беа само некои од безбедносните фактори и влијанија кои доведоа до формирањето на НАТО Алијансата.

Политички фактори

Развојот на САД во сите сфери доведе до експанзија и на едно ново општествено уредување, капитализмот, кој на некој начин беше спротивставеност на социјализмот како симбол на Истокот и СССР. Капитализмот базиран на слободната трговија, почитувањето на човековите права, рамноправноста и либералните односи беше рамка за многу земји кои се ослободија од своите колонии и од монархијата и кои сакаа да го сменат начинот на општественото уредување.

Трумановата доктрина беше основа за постапките на САД надвор од сопствените граници, вклучувајќи ја и Европа. Со креирањето на еден политичко-воен сојуз, на европските земји сојузнички им се отвори можноста да се преструктурираат во меѓународните односи и да бидат повторно почитувани сили во светската политика. Целта на формирањето на една таква организација е на некој начин и прокламирање и експанзија и на политичките вредности на демократијата, систем поинаков од социјализмот со кој се препознаваше Истокот и СССР. Оваа констатација на некој начин дава една нова дефиниција за НАТО Алијансата, како едно интегрирање на политичките, економските и безбедносните интереси на САД и нејзините европски сојузници.

¹⁵⁴ Иако беше јасно дека САД беа многу посупериорни на воен и на економски план од СССР со многу повеќе земји сојузници, кои беа посветени кон проширување и прокламирање на нивното општествено уредување, појавата на една институционална форма на воено-политичка соработка помеѓу сојузниците сепак, требаше да биде постојано предупредување за СССР и за нејзините сојузници. Подетално во: Montgomery, "The Memoirs", London, 1958, p.506-510.

Економски фактори

Економската и социјалната состојба на западноевропските земји по Втората светска војна беа многу лоши. Со разурната економија и инфраструктура, со симетрично губење на колониите ширум светот, овие земји, излегувајќи од војната, имаа реална потреба од секаков вид помош, па макар тоа да е и воено - безбедносна. САД, обидувајќи се да ја спречат понатамошната ерозија на европската економија, направија напори преку различни иницијативи да им помогнат на своите сојузници, а преку тоа и да ги зацврстат своите интереси во Западна Европа. Една од позначајните иницијативи во овој правец беше Маршаловиот план, преку кој САД на европските сојузници произлезени од Втората светска војна директно им помогнаа со финансиски и други средства за побрзо закрепнување.¹⁵⁵ Според овој план, соработката на релација САД - европски сојузници се прошири и во воената индустрија, при што иновациите од американските сојузници беа купувани или давани како помош со обврзување на купување на резервни делови и муниција. Јасно беше дека сите овие активности имаат повеќе цели, меѓу кои беше и воената соработка, која се стремеше да се конкретизира во една нова форма, која дотогаш не беше вообичаена.

Соработката, активностите и преговорите одеа кон формирање на една регионална одбранбена организација којашто ќе може да ја извлече правната основа од Повелбата на ОН за колективна безбедност.

Корените на соработката на САД-Велика Британија на полето на безбедноста датираат уште од времето на Втората светска војна. Во 1943 година Черчил (Winston Churchill) во една од неговите изјави ќе потенцира дека: „Би требало да биде многу ирационално ако Велика Британија и САД ја запрат воената соработката и во мирновремени услови“.¹⁵⁶ Овие активности ја претставуваат основата за продолжување на воената соработка и по завршувањето на конфликтот и тоа со воспоставување на еден организиран и структуриран одбранбен систем.

Преговорите за формирање на НАТО честопати се водеа зад затворени врати, најчесто заради стравот дека ќе предизвикаат бурни реакции од страна на СССР и нејзините сојузници. Ваквата атмосфера најмогу се должеше на паничните известувања на Џорџ Кенан (George Kennan) дека со зајакнувањето на СССР директно се загрозени вредностите на капиталистичкиот свет, а тоа ќе предизвика дисбаланс на внатрешната

¹⁵⁵ Sean Key, "NATO and the Future of European Security", Boston, 1998, стр.15

¹⁵⁶ Richard A. Best, Jr., "Cooperation with Like-Minded People", во "British Influences on American Security Policy", New York, стр.28

хармонија. Според него, најдобриот начин да му се застане на патот на ова „зло“ е со зајакнување на воената сила, особено на стариот континент. Овие изјави беа клучните фактори кои доведоа до потпишување на меѓусебни договори, спогодби и меморандуми на скоро сите западноевропски земји. Постигнувањето на Договорот од Рио во декември 1947 година беше сигнал дека САД ќе бидат носители на формирањето на една регионална безбедносна организација, односно што ќе биде НАТО подоцна.¹⁵⁷

Министерот за надворешни работи на Велика Британија, Бевин (Ernest Bevin), во Лондон ќе се сретне со државниот секретар на САД – Маршал, при што ќе разговараат конкретно за формирање на еден сојуз кој: „не мора да биде институционализиран..., туку ќе претставува една духовна федерација помеѓу западноевропските сојузници и САД, основана врз заедничките автентични демократски вредности“.¹⁵⁸

Овие активности доведоа до потпишување на Бриселскиот договор на 17 март 1948 година, со кој се формираше Европската организација за безбедност - Западна Европа. Членки на ова организација ќе бидат Велика Британија, Франција, Белгија, Холандија и Луксембург. За САД ова значеше дека европските сојузници почнаа да се обединуваат кон една нова цел, а тоа е формирање на една регионална организација која ќе излегува и надвор од границите на Европа. Преговорите за конкретизирање на идејата за формирање на една регионална северноатлантска организација ќе продолжат со зголемен интензитет во САД, каде ќе учествуваат 13 земји и тоа: Канада, Велика Британија, Франција, Белгија, Холандија, Луксембург, Норвешка, Шведска, Данска, Исланд, Ирска, Португалија и Италија. Овие преговори ќе доведат до потпишување на Северноатлантскиот договор на 4 април 1949 година, при што сите земји кои учествува во преговорите, освен Ирска и Шведска, беа членки основачи на НАТО.

Понатамошниот развој на оваа регионална организација ќе го проследиме и анализираме во наредните насови од ова поглавје.

¹⁵⁷ Со овој договор се предвидува заедничка одбрана на сите земји потписнички во случај на агресија, пред да се даде на разгледување на ООН, каде ќе се бара и конкретна помош. Подетално види: Sean Key, "NATO and the Future of European Security", Boston, 1998.

¹⁵⁸ Andre de Staercke, ed, "NATO Anxious Birth", New York, 1985, стр.30.

2.1. Проширувањето на НАТО до 1991 година

Уште со самото формирање на НАТО Алијанса процесот на проширување претставуваше предизвик за нејзините членки, за земјите кои аспирираа кон членство, но и за земјите, односно силите кои НАТО го сметеа како закана. И покрај фактот дека првата замисла беше НАТО да претставува регионална организација која на некој начин ќе ги поврзува западноевропските демократски општества со САД и Канада, сепак процесот на проширување, барањата за пристап кон оваа организација и на други земји, кои од географски и општествени аспекти беа далеку од земјите-членки. Но, придонесот на таквите земји кон поствоените процеси на стабилизација на Европа и на некои нејзини делови беше клучен за САД да станат „локомотивата“ на процесот на проширување.

Сите проговори одаа во насока на одредување на јасни критериуми за пристап на нови членки кон НАТО. Членот 10 од Договорот за формирање на Северозападната алијанса е прецизна одредба со која се регулира членството на новите членки.¹⁵⁹

Големите сили како САД, Велика Британија, Франција и Канада ја сочинуваа тесната група која имаше тенденција да биде група со право на полноправно членство, додека другите членки да добијат статус на придружни членки. Мноштвото предлози беа во рамките на основните политички и ексклузивни географски критериуми.¹⁶⁰

И покрај сите спротивставувања и различни ставови, сепак, на крајот се донесе одлука сите нови членки при пристапувањето кон НАТО да добијат статус на „членка со статус на членките со полно право и на тој начин да ги поделат одговорностите, придобивките, заканите и цената на колективната безбедност“. Покрај политиките - географските тенденции на проширувањето на НАТО од аспект на исполнување на критериумите, сепак нешто што јавно не се признаваше, беа и скриените интереси на големите сили (посебно на САД и Велика Британија) кон некој региони. Овој процес подетално ќе го разгледаме во наредните тематски делови од ова поглавје.

¹⁵⁹ Во овој член се предвидуваат генералните услови кои треба да се исполнат за полноправно членство во НАТО. Но, сепак има и делови од овој член кои предвидуваат САД да бидат носители на процесот во координација со другите членки. Едногласната одлука (правото на ВЕТО), претставува еден од скриените инструменти преку кои може да се блокира некоја членка во процесот на пристапување кон НАТО. Подетално види во: „NATO Handbook - Documentation“, „The North Atlantic Treaty (Treaty of Washington), NATO Office for Information and Press, 1999“, стр. 35-39.

¹⁶⁰ На таквите предлози најмногу се противеше Франција, потенцирајќи дека: „со ваквата перцепција СССР може погрешно да го сфати формирањето на НАТО и истото да гоа протолкува како тенденција на Западот географски да го изолира Истокот преку проширување со нови придружни членки“. „Minutes of the Fourth Meeting of the Washington Exploratory Talks on Security“, 7 Јули 1948, „Foreign Relations of the United States“, 1948, 3:167.

Вкрстувањето на геополитичките фактори и различните интереси на големите сили беа пресудни за напорите да се почне со процесот на проширување. Европската карта на земјите кои не беа во НАТО или во други организации со западен предзнак не траеше долго. Дел од скандинавските земји, регионот на Азурите и Гибралтарот, Средоземниот регион и некои други помали региони беа на листата на земји кои можеа да претендират за членство во една регионална организација како што е НАТО.

Регионот на Средоземното Море секогаш бил еден од центрите на интереси на големите сили и имал свое влијание врз развојот на меѓународните односи. Стратешката геополитичка и безбедносна положба на Турција и Грција, освен што биле привлечни за големите сили, тие претставуваат и излезна врата кон трите континенти и мостови кои ги поврзуват Истокот и Југот со Западот.

Интересната констелација на овие две земји кои претендираа да станат членки на НАТО претставуваше напуштањето на традиционалниот начин на крсирање на меѓународни односи и поврзување на земјите околу заедничките цели. Една исламска Турција и една православна Грција беа далеку од западните земји кои станаа членки на НАТО и тоа од многу аспекти. Овие општества не беа целосно демократски, имаа делумно слободна трговија, непочитување на човековите права, ерозивни цивилни општества, кои неодамна излегоа од Втората светска војна, односно не беа ни блиску до стандардите на западните земји. На страната на напорите за приклучување на Грција и Турција кон НАТО, освен САД беше и Велика Британија.¹⁶¹ Таа и претходно се заложуваше за формирање на една посебна алијанса за безбедност на Медитеранот, каде таа ќе има удел поради историската поврзаност со Блискиот Исток и со уште некои земји каде имаше свои воени инсталации.

Граничењето на Турција со СССР од една страна и со Бугарија на друга страна, која веќе беше во Источниот блок, овозможуваше влез кон Балканот, а истото се однесува и за Грција. Целиот овој расплет на интереси и развој на меѓународните односи со претекст на Балканот, го претставуваше единствениот излез на САД и другите големи сили, односно се овозможуваше преку НАТО да имат свое влијание во овие недопирливи делови на Европа, кои на некој начин беа поврзани со СССР и кои во поглед на можниот конфликт помеѓу Истокот и Западот можат да имаат влијание во разрешувањето на настаните.

¹⁶¹ Велика Британија по губењето на дел од своите колонии, беше свртена кон зачувување на врските со далечните земји каде сè уште имаше некакви ингеренции. За подетално види кај: Ferenc A. Vali, "The Turkish Straits and NATO", Stanford, 1972.

Сите овие влијанија доведоа до тоа Турција и Грција да постигнат прелиминарен договор со НАТО за пристапување уште во 1950 година.¹⁶² Преостанатиот период, до 18 февруари 1952 година, кога се случи првото проширување, ќе го карактеризираат технички подготовки, при што Турција доминираше со бројот на вооружени сили (преку 25 дивизии) и беше само прашање на време кога заедно со Грција ќе станат полноправни членки на Северноатлантската алијанса.

Првото проширување на НАТО, освен што го урна митот за географското распространување на оваа регионална организација, оспори и еден друг мит, а тоа е митот за две конфронтирани соседни земји, кои на еден или друг начин се однесуваа нетрпеливо, кои сепак успеја да станат членки и да ги споделат заедничките интереси од безбедносен аспект. Но, на европскиот континент и покрај првото проширување, имаше останато уште региони и земји кои, беа предизвик за големите сили (посебно САД) и самата организација на НАТО.

Германија која излезе како губитник од Втората светска војна и земја каде беше истурен целиот гнев над фашизмот со воените дејствија врз неа, беше објект на недоразбирањата помеѓу големите сили, добитници на војната. САД и СССР веќе ги имаа зацртано своите интереси преку влијание и врз Германија. САД, заедно со сојузниците, уште пред формирањето на НАТО размислуваа за ревитализација на Германија. Имајќи ги предвид индустриските и човечки ресурси на Германија, САД сакаа преку приклучување на оваа земја во европскиот безбедносен систем да ги редуцираат своите трошоци околу безбедноста во Европа. Кон оваа теза почна да се придружува и експертската јавност, која на некој начин го трасираше патот за тоа дека и Германија која како земја иницијатор на Втората светска војна и губитник од истата, има потреба од одбранбен штит и дека безбедноста на Европа зависи од директното вклучување на Германија во НАТО.¹⁶³

И во воените кругови почна да се пласира тезата дека дури не може ни да се замисли одбраната на Европа без активно учество на Германија. Но, ваквите тези не беа дочекувани баш со ентузијазам од страна на европските сојузници. Токму Франција

¹⁶² NATO Handbook – Documentation “Protocol to the North Atlantic Treaty on the Accession of Greece and Turkey”, NATO Office of Information and Press, 1999, стр.40-41.

¹⁶³ Овие две земји не само што немале скоро два века никакви дипломатски односи, туку тие често пати и војувале меѓу себе.

беше најгласна во спротивставувањата и Германија да се приклучи кон НАТО.¹⁶⁴ Ваквите тенденции беа добро разгледани и потиснати токму од најгласниот во намерата Германија да стане дел од НАТО, пред сè поради нејзините граници со земјите сојузници на СССР. Големите притисоци од страна на САД резултираа позитивно и беше постигнат договор да се почне со милитаризација на Германија, но под силен мониторинг, при што САД ќе помогнат во вооружувањето, додека Велика Британија и Франција ќе помогнат во формирањето на вооружените сили. Таквиот договор (од 1951 година) резултираше со формирање на вкупно 12 дивизии со 250 илијади вооружени војници, под команда на генералот Ајзенхауер.¹⁶⁵

Сите овие активности водеа во насока во која веќе не беше спорно дали Германија ќе стане членка на НАТО, туку кога. Дополнително усложнување кон процесот на интеграција на Германија во НАТО ќе претставува и консолидирањето на убедувањата на германскиот народ кој беше трауматизиран од две светски војни со непромислени последици. Напорите на тогашните лидери вродија со резултат во убедувањето на населението дека повторното вооружување не мора да значи подготовка за некој нов конфликт како што беше традиција претходно, туку дека тоа ќе биде пред сè за одбранбени цели, кои директно влијаат врз напорите Германија повторно да стане респектабилна сила во рамките на стариот континент.¹⁶⁶

Напорите и Германија да се вклучи во Европската безбедносна заедница вродија со неуспех и можеби токму овој настан беше и клучен за крајот на оваа организација која сакаше да се наметне како опонент на НАТО. Многубројните преговори помеѓу САД, Велика Британија и Франција вродија со усогласување на еден текст со низа услови кои требаше да се исполнат за Германија да стане полноправна членка на НАТО. На 23 октомври 1954 година на Парискиот самит на НАТО ќе се усвои овој текст-договор со кој Германија се поканува да стане членка на НАТО. Процесот на формални подготовки ќе трае до 9 мај 1955 година (симболичен датум), кога Германија ќе се вброи како петнаесетта членка на Северноатлантската алијанса.

¹⁶⁴ Амбасадорот на САД во Западна Германија Јон Меклој во 1950 година му пишуваше на Вашингтон: „Треба да им помогнеме на проамериканските сили на Германија и да работиме на тоа европските сојузници и целиот демократски свет да ја прифатат Германија како рамноправен партнер, the US High Commissioner for Germany (McCloy), to the Secretary of State“, 25 April 1950, Foreign Relations of the United States, 1950, 4:643.

¹⁶⁵ R. Vukadinović, „Hladni rat...“, стр.135.

¹⁶⁶ Аденауер јавно имаше изјавено дека: „Германија треба да ја искористи геостратешката позиција во Европа и да се бори за своето државотворство“, подетално види во: J. Reed, „Germany and NATO“, Washington, 1987, p.37-43.

Геостратешката позиција на Азурниот Полуостров беше клучна за затворање на очите пред проблемите и недостатоците на Португалија. И покрај сите критики дека режимот на Салазар претставува тоталитаризам, сепак Португалија котираше високо во приоритетите на САД и Велика Британија и преку разни напори овис две земји успеаја атрибутот тоталитаризам да го променат во авторитаризам.¹⁶⁷ Пристапот кон Медитеранот го правеше овој регион посебно интересен за големите сили и претставуваа главни фактори кои влијаеја за приклучувањето на Португалија кон НАТО уште за време на формирањето (членка основачка).

Ако на Португалија можеше да и се прогледа низ прсти за сите недостатоци на општественото уредување, демократијата, човековите права и слободи и др., Шпанија беше заложник на своите предрасуди по излегувањето од Втората светска војна и граѓанската војна. Со сигурност можеме да тврдиме дека токму режимот на Франко беше пречката за Шпанија да се приклучи кон НАТО уште времето на формирање. Но, и покрај сите овие проблеми, и Шпанија беше на врвот на приоритетите на САД за приклучување, а со тоа НАТО да се прошири на целиот полуостров. И Шпанија ги прифаќаше економските пакети на САД за закрепнување на економијата и општеството, што на некој начин беше компензација за отстапувањето на базите со кои САД инсталираше свои вооружени сили.

Смртта на диктаторот - генерал Франко требаше да претставува пресвртница на односите со НАТО, а посебно со големите сили, но сепак до тоа не дојде. Шпанските вооружени сили сè уште беа оптоварени со внатрешни проблеми, додека јавноста веруваше дека САД и НАТО се клучни помагачи на поранешниот диктатор. Токму овие проблеми беа клучни САД да го променат односот кон Шпанија. Сите мислеа дека Шпанија повеќе прави напори да се приклучи кон Европската унија поради економските бенефити од таквата интеграција, отколку да се интегрира во НАТО. И можеби токму од овој период датира слоганот „интеграцијата во НАТО е всушност, трасирање на патот до интеграција во ЕУ“. Во јавноста наголемо се зборуваше дека доколку Шпанија се приклучи кон НАТО, ќе си го олесни и приклучувањето кон ЕУ. Од друга страна, и властите во Шпанија прокламираа дека како членка на НАТО, Шпанија нема да дозволи инсталација на нуклеарното вооружување на нејзина територија и дека ќе дејствуваат во насока на намалување на бројот на вооружените

¹⁶⁷ Подетално за пристапувањето на Португалија кон НАТО види во: L. S. Kaplan, "The United States and NATO: The Formative Years", Lexington, 1984, стр. 110-112.

сили на нејзината територија. Секако овде можеме да го потенцираме и фактот дека Шпанија се соочуваше и со внатрешни проблеми и конфликти (особено со терористичката организација ЕТА и регионот - Баскија), кои на некој начин имаа големо влијание врз односите со НАТО.

На 10 декември 1981 година НАТО ќе донесе протокол за проширување со една нова членка – Шпанија, во рок од неполни шест месеци, на 30 мај 1982 година. Но ова проширување не беше вообичаено како претходните проширувања. Требаше да поминат уште четири години, за со референдумот од 1986 година позитивно да се изгласа влегувањето на Шпанија во НАТО, но без учество со вооружени сили. Но, и покрај апстиненцијата со вооружени сили, Шпанија учествуваше во директните планирања на стратегијата на НАТО заедно со САД.¹⁶⁸ Шпанија дури во 1997 година влезе во структурите на НАТО и со тоа се заокружи проблематичното трето проширување.

2.2. Проширувањето на НАТО по 1991 година

Колку што можеме да видиме од претходните елаборации, во проширувањата на НАТО со Турција, Грција и Шпанија, не бил пресуден само безбедносниот аспект или пак геостратешката положба, туку постоеле и други фактори кои имале големо влијание врз овој процес, особено врз третото проширување на НАТО, кое беше на крајот на Студената војна. Многубројни беа индикаторите кои укажуваа што ќе следува во меѓународните односи. Падот на Берлинскиот ѕид - симболот на Студената војна и на поделената Европа, беше најзначајниот настан кој заедно со другите настани имаше директно влијание врз перцепциите дека тука е крајот на еден виртуелен конфликт на биполарниот свет. Сите овие настани ќе имат свое влијание и врз безбедносните прашања од меѓународните односи и на процесот на проширување што е од интерес на ова истражување.

Крајот на Студената војна, новото безбедносно опкружување, новата Русија која произлезе од СССР, новите земји кои исто така произлегува од распаѓањето на СССР и Југославија, заедно со постсоцијалистичките земји кои во минатото беа реструктурирани со источната идеологија, влијаеја врз новите перцепции и

¹⁶⁸ Подетално види во: A. Vinas, "Spain and NATO: Internal Debate and External Challenges" и J. Chipman, "NATO's Southern Allies: Internal and External Challenges", New York, 1988.

истражувања од типот: Која ќе биде новата улогата на НАТО?; Дали има потреба од опстојување на оваа организација?; На кој начин ќе се пополнува безбедносниот, економскиот и политичкиот вакуум во Централна и Источна Европа?; Дали има потреба од проширување на НАТО и кои би биле новите членки на НАТО?

За одговор на овие прашања во врска со меѓународните односи и безбедноста, академската и истражувачката јавност беше поделена во две школи, односно се афирмираа два модели за разгледување на проблематиката на безбедноста во нова Европа по Студената војна. Првата школа или модел ја сочинуваат приврзаниците на структурниот реализам, односно Јалта-приврзаниците, кои потребата од проширувањето на НАТО ја оправдуваат со геополитичките причини.¹⁶⁹ Кисинџер (Henry Kissinger), Бержежински (Zbigniew Brzezinski), Одом (William E. Odom) и другите беа најгласните во оправдувањето на тезите дека процесот на проширување на НАТО треба да продолжи и понатаму, со вклучување и на други земји освен Полска, Чешка и Унгарија, кои, на некој начин, котираа највисоко во приоритетите на САД и на НАТО.

И во рамките на првиот модел на теориите на меѓународните односи, т.е. структурниот реализам, научниците се поделени во две групи. Првата група, која веќе ја елабориравме погоре, ја сочинуваат научниците кои позитивно гледаат на идејата за проширување на НАТО, додека втората група ја сочинуваат научниците како: Кенан (George Kennan), Манделбаум (Michael Mandelbaum), Браун (Michael Brown) и други, кои на процесот на проширување на НАТО гледаат критички поради можните негативни аспекти и последици за процесот на проширување.¹⁷⁰ Оваа група научници го привлекуваат вниманието со тоа што сметаат дека забрзаното проширување на НАТО кон земјите од Централна и Источна Европа треба да се анализира внимателно и треба сериозно а не еуфорично да му се пристапува на овој процес. Од другата страна пак, приврзаниците на моделот на Мастрихт, односно либерал-институционализмот, проширувањето на НАТО го вметнуваат во контекст на еден регионален пристап со кој во 90-тите години се планираше формирање на едена сигурна политичка и економска европска територија во рамките на институционализмот и европската интеграција.

¹⁶⁹ H. Kissinger, "Diplomacy", New York, 1994, стр.823-835, и Zbigniew Brzezinski, "A Plan for Europe", Foreign Affairs, no. 74, 1995, William Odom, "NATO Expansion: What the Critics are Wrong".

¹⁷⁰ George Kennan, "A Fateful Error", New York Times 5 фебруари 1997, Michael Mandelbaum, "The Dawn of Peace in Europe", New York 1996, Michael Brown, "The Flawed Logic of NATO Expansion", Survival, No. 37, 1995.

Овие приврзаници беа одлучни во своите убедувања дека: „безбедносната подлога влијае врз економското закрепнување и напредок и обратно“.¹⁷¹

Исто како и во првиот модел, односно школа и во вториот пристап научниците се поделени во две групи, и тоа на оние кои се за и против проширувањето на НАТО. Стив Вебер (Steve Weber), Сенс Ален (Allen G. Sens), Ричард Каглер (Richard Kugler) и други, меѓу кои и тогашниот секретар на САД Строб Талбот (Strob Talbott), ја сочинуваа првата група на научници и приврзаници на моделот на Маастрихт, додека втората група ја сочинуваа Барнет (Михаел Барнет), Зеликов (Philip Zelikow), Адлер (Emanuel Adler), и други, каде најеминентен беше Ричард Каглер (Richard Kugler), кој својата анализа за ставот кон проширувањето на НАТО ја поврзуваше со економската, политичката и демократската компонента - „Превенција, промоција и подготовка“ (“Prevent, Promote, Prepare”). Но, и покрај сите овие модели, истражувања, научни показатели за и против проширувањето на НАТО кон Централна и Источна Европа, сепак населението на земјите-членки на НАТО не беше воодушевено од идејата на проширување со нови членки кои досега биле од спротивниот табор. Негодувањата од различните типови против процесот на проширување беа присутни и во дел од научната јавност и дел од раководството на земјите-членки на НАТО. Сепак, во меѓународната јавност надвладуваше перцепцијата дека НАТО мора да покаже зошто треба да опстои и зошто треба да се проширува со нови членки, па макар тие да се и од Источниот блок.

Овие прецепции за и против проширувањето на НАТО не ги двоумеа лидерите на Чешка, Полска и Унгарија. Уште во 1991 година тие се сретнаа во Вишеград, формирајќи ја со тоа „Триалинска од Вишеград“ или „Вишеградската Група“, каде ќе се договорат дека со рамноправен и сериозен пристап и меѓусебна соработка, треба да ги постават јасно своите цели кон зачленување во НАТО.

Во 1994 година беше формирано Партнерството за мир, синоним на организација која ги подготвува земјите за членство во НАТО и претставува отскочна даска за поблиско познавање на оваа организација пред полноправното членство. Дури 1995 година се донесе Студијата за проширување на НАТО (Study of NATO

¹⁷¹ Ричард Росекранс во 1992 година во своите истражувања наведуваше дека: „постигнувањето на економска сигурност во времето што доаѓа ќе биде витален национален интерес на сескоја држава“. Токму оваа дефиниција имаше големо влијание за земјите кои не беа членки на НАТО и ЕУ, да се стремат да ги постигнуваат своите цели и интереси преку влегување под еден безбедносен чадор каде ќе ги штита своите економски интереси. Подетално види во: Richard Rosecrance, “The Prospect of World Economic Conflict: Implication for the Global System and for Europe”, во B. Crawford “The Future of the European Security”, Berkeley, 1992.

Enlargement). Овој документ го претставуваше првиот официјален документ со кој се регулираат сите права и должности, но и целиот процес на проширување на НАТО, но и на земјите аспиранти за интеграција во оваа организација. Во исто време, лидерите на земјите-членки на Бриселскиот самит се договорија за интензивирање на преговорите за можните нови членки, односно за наредното проширување на НАТО. Пролетта 1996 година почнаа индивидуалните подготовки со земјите-членки на Централна и Источна Европа кои зачленувањето во НАТО го имаа како првичен приоритет на надворешната политика. Истатата година е значајна за процесот на проширување поради фактот дека Северноатлантскиот совет го освои документот: „NATO enlargement facilitation act“, со кој се дефинираат одредбите на процесот за проширување, процесот на пристапување и асоцијација се до полно правното членство.

На Самитот во Мадрид одржан од 8-9 јули 1997 година ќе биде одлучено за започнување на преговорите со Полска, Чешка и Унгарија за полноправно членство. На оваа одлука се надеваа и многу други земји, меѓу кои најнадежни беа: Романија и Словачка. Романија важеше за земја која имаше одлична соработка на воен план со САД и Франција, но на крајот не стана членка. Некои познавачи на оваа проблематика невлегувањето на Романија во НАТО го оправдуваа само со фактот дека „Романија беше Романија“, а не дека не ги исполнува некои од предвидените услови или има отворени прашања со некоја друга земја. За разлика од Романија, случајот на Словачка беше кристално јасен, за големото „НЕ“ за интегрирање во НАТО. Занемарувањето на некои отворени прашања со соседите, непочитувањето на човековите првата, особено проблемот со малцинствата и ставот на владата кон ова прашање ја оддалечија оваа земја од интеграцијата во НАТО. Подетално за овие два проблеми ќе елаборираме понатаму во трудот.

Временскиот рок пократок од две година земјите кои добија покана ќе го искористат за решавање на техничките прашања од областа на безбедноста, вооружените сили, правниот систем и слично. На 12 март 1999 година, Полска, Чешка и Унгарија ќе станат полноправни членки на НАТО Алијансата, а со тоа ќе ја заокружат на 19 земји-членки.

Проширувањето на НАТО со три нови членки кои доаѓаа од Варшавскиот пакт, односно земји со социјалистичко општествено уредување, на некој начин, беше знак дека и други земји кои има исти карактеристики ќе имаат можност да се приклучат кон НАТО Алијансата. Последното проширување на НАТО беше проследено различно во различни земји, кои се надеваа дека со четвртото проширување ќе бидат и тие дел од

овој процес. Но, за жал, некои од земјите како Романија, Словачка и Словенија, заедно со балтичките земји, не успеаја да влезат. Прашањето зошто НАТО се одлучи на овој чекор, наоѓа одговор во внимателниот пристап кон односите со нова Русија која го напушташепретходниот имиџ и сакаше да ја рedefинира својата улога во Европа.

Балтичките земји разочарани од ваквиот однос направија напори и склучија одделни договори со САД и другите европски земји во сферата на безбедноста. Иако сериозниот пристап на проширувањето на НАТО кон Истокот беше последица од влијанието на разнишените и рedefинирањето на меѓународните односи, сепак овие земји поради својата географска стратeгиска позиција беа примамливи за САД и НАТО.

САД и покрај одличните односи со земјите од Балтикот и другите земји од постсоцијалистичкиот блок, сакаа одговорноста за проширувањето на НАТО да ја префрлат на други земји, а особено на земјите кои беа членки и кои гравитираа до границите на овие земји. Во оваа насока, нордиските земји беа задолжени за соработка со балтичките земји. Ваквиот пристап беше хармонизиран и преку различни истражувања, посебно од страна на Институтот за истражување РАНД, кој имаше ангажирано и експерт - Роналд Асмус (Ronald Asmus) за меѓународните односи на нордиски земји со САД и балтичките земји, при што беше донесен и документот „Нордиска иницијатива“.¹⁷² Соработката во рамките на Партнерството за мир и другите иницијативи за зачленување во Европската унија како членки со неполн статус го амортизира незадоволствата на овие овие земји кои претендираа и беа подготвени за членување во НАТО.¹⁷³

Придружниот статус на земјите од Балтикот кон различните североатлантски иницијативи не ги исполнуваше нивните барања за добивање гаранции за нивната безбедност од можна агресија поради сè позачестените проблеми со малцинствата (голем процент на жителите се од соседните земји и Русија) и споровите. Токму кон овој правец се движеше и и загриженоста на НАТО и нејзините членки дека на некој начин ќе ги заладат односите со Русија и дека е можно таа да интервенира во некоја од овие земји со изговор на заштита на нејзините граѓани и интереси. Ова значи дека во

¹⁷² Токму поради тоа и Секторот на државната администрација на САД кој за време на Студената војна беше наменет за нордиските земји, во 1996 година се трансформираше во Сектор за нордиско-балтичка соработка. Подетално види во: Scott A. Kocher, "Security freedom in the Baltic status", Lithuanian Foreign Policy Review, No. 3, 1999.

¹⁷³ Подетално види : Лидија Чехулиќ, „Кооперативна сигурност на Балтику - Тестирања новог модела европска сигурности“, Европска Унија правни, господарски и политички аспекти, бр. 28, Информатор, 4873, 18 ноември 2000, стр. 14-16.

случај на полноправно членство на овие земји, тие ќе го вовлечат и НАТО во еден нов конфликт.

Балтичките земји ќе имаат големо влијание врз соработката и односите помеѓу земјите кои претендираа членство и земјите-членки на НАТО. Токму овие односи ќе бидат одлучувачки фактор за и другите земји кои извисија од претходното проширување на НАТО, да се обединат кон таканаречената „Вилнус група“. Романија, Словенија, Словакија и Бугарија, заедно со Латвија, Литванија и Естонија во 2002 година на Самитот на НАТО во Прага ќе добијат покана за членство во НАТО Алијансата.

Некои од овие земји можеби имаа проблеми од најразлични сфери, почнувајќи од реформирање на своите вооружени сили, па сè до правниот и политичкиот систем, корупцијата, непочитувањето на човековите права и отворени спорови, но сепак, ќе надвладаат интересите на поедините земји-членки на НАТО кои ќе ги протуркаат овие држави кон забрзано реформирање и адаптирање за зачленувањето во НАТО.

Отстапувањето на воздушниот простор за борбени задачи над Југославија за време на конфликтите, логистичката поддршка на НАТО трупите, учеството во различните мировни мисии и други воени интервенции на НАТО ширум светот, овие земји ќе ги доближуат повеќедо НАТО.

Новите седум членки ќе му се приклучат на НАТО на 29 март 2004 година, пред Истанбулскиот самит. Петтото проширување ќе го збогати НАТО со седум нови членки и вкупниот број на земји-членки на оваа организација, која се простира широко на европскиот континент и надвор од него, ќе биде 26.

Шестото проширување на НАТО ќе следува три година по последното проширување. Интересот на многуте земји кои на некој начин уште во далечните 90-ти години се вклучија во претпристапните програми како што е Партнерството за мир, индивидуалните акциони планови за членство, интензивирањето на преговорите и акционите планови за членство, вроди со делумен плод, бидејќи вклучија само две земји од Западен Балкан, односно Јадранската групата (Хрватска, Албанија и Македонија). Првите две земји во 2008 година на Букурешкиот самит ќе добијат покана за членство и веќе во наредниот Самит на НАТО во Стразбург-Кехл во 2009 година ќе станат полноправни членки.

Р. Македонија, како што веќе е познато, поради грчката блокада (употребата на вето на Самитот на Букурешт), ќе остане надвор од Северноатлантската алијанса.

Подетална анализа за ова проширување, за сите влијанија и процеси ќе следува во следните наслови.

И Лисабонскиот самит на НАТО нема да донесе ништо ново од аспект на проширувањето. Земјите кои беа најголемите претенденти повторно остана надвор. Интересен беше фактот што овој Самит од својата агенда и целта се промовираше како самит каде нема да биде на дневен ред „проширувањето“, но сепак, во својата завршна Декларација (Точка 14), ќе биде третирано афирмативно прашањето на зачленување на Р. Македонија во НАТО Алијансата.¹⁷⁴

Самитот во Чикаго, кој се одржа во САД од 19-21 мај 2012 година и покрај тоа што не беше самит за проширување, уште еднаш ги потврди ставовите, особено на големите сили и основачите на НАТО Алијансата во однос на политиката „open door policy“. Во заедничката изјава во точката 26, уште еднаш се покажа дека НАТО останува на истиот став од самитите во Букурешт и во Лисабон дека Р. Македонија ги има исполнето сите стандарди за зачленување во Алијансата, но покана ќе се прати во моментот кога ќе се најде заедничко прифатливо решение за спорот околу името.¹⁷⁵

Со цел да дадеме појасна слика за процесите на проширување и интеграција, мора да објасниме и дел од реформите преземени од страна на политичките лидери на НАТО земјите и институциите на оваа организација.

2.3. Критериуми за проширување

Првото, второто и третото проширување на НАТО немаат некој официјален акт, документ или договор во вид на критериуми – услови коишто земјите кои станаа членки при овие проширувања требаше да ги исполнат. Со сигурност може да се тврди дека земјите-членки на НАТО од првото до третото проширување, освен одредбата од Договорот за формирање на Северноатлантската алијанса, Член 10 и одредбите од Поглавјето 5 на истиот договор, сите другите критериуми или биле *ad hoc* донесени или истите не важеле за сите. Од ова можеме да донесеме заклучок дека единствените критериумите за членство во НАТО биле почитувањето на Членот 10 и волјата на

¹⁷⁴ Lisbon Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Lisbon Press Release (2010) 155 Issued on 20 Nov. 2010.

¹⁷⁵ Chicago Summit Declaration - Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Chicago on 20 May 2012, Press Release (2012) 062, Issued on 20 May. 2012.

големите сили. Ниту Турција, ниту Грција, па ниту Шпанија, не ги исполниле до крај ниту условите, ниту критериумите кои произлегоа од Договорот за формирање на НАТО, ниту пак, критериумите поставени токму за овие земји. Исклучок може да се направи со случајот на Германија, која беше примена по некои критериуми и услови кои на некој начин беа и неформални (и покрај Парискиот договор од 1954 година) и неофицијални.

Крајот на Студента војна ќе донесе и нови состојби, амбиции, надежи и реструктурирање на меѓународните односи. Токму овие фактори, покрај стратешко-политичките интереси ќе бидат клучни за оформување на политиката за понатамошното проширување на НАТО по Студената војна.

Во 1990 година чехословачкиот претседател Хавел официјално ќе побара од НАТО секоја земја која има аспирации за членство да потпише Договор за асоцијација и воена соработка. Дури во 1991 се формира Северноатлантскиот совет за соработка (НАСС), во кој учествуваат дури 38 земји од Европа и Америка, договор кој од јавноста беше протолкуван како иницијатива „Од Ванкувер до Владивосток“.¹⁷⁶ Овој договор, беше првата рамка со која ќе се регулират понатамошните аспекти на процесот на проширување.

САД, како најголеми поддржувачи на процесот на проширувањето, ќе го интензивираат својот интерес за овој процес посебно по 90-ите години на минатиот век. Министерството за одбрана на САД ќе ангажира истражувачки тим кој ќе подготви проект со наслов: „Concept paper: Charter of Asociacion With NATO“.¹⁷⁷ Овој проект ќе се разгледа внимателно и ќе се дополнува, така што во 1993 година на Самитот на НАТО во Гармиш ќе се преименува во: „Agreement on Euro-Atlantic Partnership for Peace“, со што се поставија првите рамки за понатамошното проширување на НАТО преку исполнување на критериуми, т.е. членството во оваа иницијатива.

Во 1994 година американскиот Сенат донесе еден многу важен документ („NATO Participation Act“), со кој и официјално се трасира патот за поддршката на САД кон процесот на проширување. Според овој документ, на сите земји-членки на Партнерството за мир кои исполниле дел од критериумите за членство ќе им се помогне да започнуват реформи за зачленување во НАТО. Една година подоцна (1995),

¹⁷⁶ Wojciech Lamentowicz, „Future Political Structure of Europe Seen from an Eastern Point of View“, NATO Defense College, Rome, 1990.

¹⁷⁷ Les Aspin, „Partnership for Peace: Remarks as Prepared for Delivery by Secretary of defense Les Aspin to the Arlantic Conceil of the United States“, J.W. Marriott Hotel, Washington D.C, 1993.

НАТО ќе донесе еден официјален документ со кој се регулира процесот на проширување. “Study of NATO Enlargement”, како што се нарекува овој документ, претставува една долга студија на процесот на проширување, од една страна и процесот на интеграција од друга страна.¹⁷⁸ Преку овој документ ќе се регулираат сите претпристапни услови за зачленување во НАТО.

Сепак, најголемата реформа во правецот на критериумите и условите за зачленување ќе дојде од Вашингтонскиот самит од 1999 година. Акциониот план за членство ќе биде документ усвоен на овој Самит, со кој ќе се регулира и процесот на понатамошното проширување на НАТО, но и новите критериуми и услови кои произлегоа од овој документ. Овој план содржи пет поглавја и тоа: политички и економски прашања, одбранбено/воени прашања, прашања за ресурсите, прашања за безбедноста и правните прашања.

Првото поглавје вклучува прашања од типот:

- решавање на сите меѓународни спорови преку мировни средства;
- демострирање на почитување на човековите права и владеењето на правото;
- решавање на сите етнички или надворешни спорови преку мировни средства и со помош на ОБСЕ;
- воспоставување на демократската и цивилна контрола врз вооружените сили и др.

Второто поглавје ги вклучува следните прашања:

- воен придонес кон колективната безбедност и учество во мировните мисии на НАТО;
- прифаќање на сите аспекти на безбедносниот концепт на НАТО;
- стандардизација и интероперативност во вооружените сили и др.

Третото поглавје ги вклучува прашањата од типот:

- прилагодување на ресурсите и буџетот за влез во НАТО според процентуалниот износ со земјите-членки;
- учество во структурите на НАТО со персонал и со други средства и др..

Четвртото поглавје ги вклучува следните прашања:

- почитување на процесите за безбедност од страна на земјите аспиранти за влез во НАТО;
- воспоставување на систем за заштита на персоналот, објектите, документите, информациите и др.

¹⁷⁸ Study on NATO Enlargement, NATO Office of Information and Press, 1996.

Петтото поглавје ги вклучува прашањата од типот:

- почитување на сите потпишани договори;
- имплементација и ратификување на договорите (СОФА и др.);
- прилагодување на домашното законодавство со принципите и начелата кои произлегуваат од различните договори на НАТО.

Освен овие документи, во процесот на проширување има уште неколку, но секако овие се најзначајните. И Индивидуалниот план за членство во НАТО по 2002 година зазема клучно место во процесот на проширување. Процесот на асоцијација, интензивирање на преговорите се до поканата за членство се другите чекори кои вклучуваат исполнување низа критериуми за членство во НАТО. Реформите кон овој правец опфаќаат воспоставување нови критериуми и услови кон процесот на проширување и процесот на донесување на одлуки. Драматичната промена на опкружувањето, радикалната промена на политиката, улогата, раководството, воените капацитети, односите, трансатлантските тензии, новите ризици и закани, различните перцепции и друго, се некои од факторите кои го трасираат патот на реформација на НАТО.¹⁷⁹

НАТО+ групата лансирана од генералниот секретар на НАТО Робертсон, ја претставува можеби најрадикалната мерка од аспект на концептот и структурата на НАТО како организација, но и на нејзините капацитети. Реорганизацијата на структурата на НАТО, но и на нејзините вооружени структури, формирањето на посебни оддели за мировни операции и сили за брза интервенција (комбинирани заеднички борбени сили), воспоставувањето на нови методи и модели на процесот на донесување на одлука и други, претставуваат само дел од еден поголем сет на реформи на НАТО.¹⁸⁰

Сепак, она што значително ќе го промени НАТО е реформата во стратегијата и концептот по терористичките напади на Светскиот трговски центар во Њујорк на 11 септември 2001 година. По овие настани, НАТО се определи како една од алатките за борба против меѓународниот тероризам. Оваа мерка ќе биде приоритет на НАТО на нејзиониот пат на реформирање, сè до целосното прилагодување на стратегијата

¹⁷⁹ Marshall Center or the U.S. Department of Defense. An earlier but more detailed version of this paper entitled: "NATO HQ Reform: the Latest Hurrah," was published in July 2006 by the Conflict Studies Research Center.

¹⁸⁰ George Robertson, "Transforming NATO to Meet the Challenges of the 21st Century", in Daniel S. Hamilton (ed), *Transatlantic Transformation: Equipping NATO for the 21st Century*, Washington, DC, Center for Transatlantic Relations, 2004, pp25-36.

наспроти предизвиците. Мировните операции ширум светот каде што НАТО учествува, особено во Авганистан, претставуваат едни од најгорливите проблеми и напрегања во процесот на реформирање поради националните ограничувања и надлежности на секоја земја-членка на НАТО која учествува во оваа мисија, предводена од НАТО. И конечно, по низата преземени парцијални реформи во 2010 година, ќе се донесе новиот „Безбедносен концепт на НАТО“, кој ќе воведо низа новини од аспект на прилагодувањето кон новите предизвици.

2.4. Искуства и ефекти од проширувањето на НАТО

Искуствата од проширувањето на НАТО најдобро можеме да ги разгледаме и анализираме преку различните ефекти кои процесот на проширување ги носи со себе, и во успехите и во недостатоците. Оваа организација беше формирана како резултат на една воено-политичка соработка помеѓу САД и европските сојузници кои, сакајќи да избегнат еден нов конфликт со такви димензи како што беше Втората светска војна, ги здружија своите интереси и вооружени ресурси. Колективната безбедност, која како принцип во меѓународните односи ќе се предвиди и со Повелбата на ООН, ќе се применува токму со формирањето на НАТО Алијансата. Уште од самиот почеток на формирањето се наметнуваше идејата за проширување на НАТО и со други, освен со 12-те членки основачки.

Првото проширување на НАТО ќе има ефект кој на некој начин ги изненади сите, не само јавноста во земјите-членки, туку и во пошироката меѓународна јавност, вклучувајќи ја и стручната. Вклучувањето на една муслиманска земја како Турција и на една православна како Грција, ги сруши табуата дека НАТО е организација само на западните земји, т.е. западните демократии. Ова проширување се поврзува со тенденцијата за проширување на интересите на САД и кај другите земји на Балканот, а преку излезот во морето, за поголема контрола на овој регион. Другиот ефект се согледува во тоа што ова проширување иницираше инсталирање на силни воени капацитети на турско тло, земја која се граничи со Русија.¹⁸¹ Но не беа само ова причините или ефектите на процесот на проширување со овие две нови членки. Природата на геостратегиските позиции, како и историските перцепции беа главните

¹⁸¹ Erich Reiter, Martin Malek, Wilhelm Sandrisser and Pedrag Jureković - Trilateral Project: "The Effects of NATO and EU Enlargement" European Security. National Interests, European Interests, Working Paper No. 2.

адуги на САД, во објаснувањето на поддршката за членство на Турција и Грција. Можеби само зачленувањето на овие земји претставуваше потиснување на еден конфликт кој низ вековите беше евидентен. Но, секако очекувањата не произлегуваат секогаш како што се предвидува поради сè позатегнатите односи помеѓу овие земји и како членки на НАТО.

Процесот на проширување ќе продолжи да ги урива на една страна надежите на Источниот блок за проширување на нивните интереси и надвор од дотогашните граници. Влегувањето на Германија, не само што докажа дека раните од Втората светска војна се излечени, туку покажа дека европската безбедност ги надминува интересите на поедини земји како што беше случајот со Франција¹⁸² Ова проширување од страна на Германиците беше прифатено и со скепса и со оптимизам. Тие што го делеа првото мислење стоеја на ставот дека повторното вооружување на Германија може да ги поттикне старите интереси за надмоќ на ова земја. Додека втората група, кои што беа оптимисти, стоеја на ставот дека само со приклучување на Германија во НАТО може да се зајакне оваа земја и може да се заштити од експанзијата на комунизмот.

Ако направиме хронологија на проширувањата, ќе видиме дека секое од овие проширувања имало повеќе ефекти, при што не заостанале и очекувањата. Но, за да се направи еден подобар преглед на ефектите на проширувањето, најдобро е тие да ги поделиме на ефекти од проширувањето за време на Студената војна и потоа. Првите два случаи на проширувањето на НАТО ги анализираме погоре. Проширувањата по 1990 година, т.е. четвртото, петтото и шестото, имаат повеќе различни ефекти. Безбедносниот аспект, односно очекувањата од проширувањето и гаранцијата за безбедноста на новите членки е секако на прво место, но тука и економскиот аспект е тесно поврзан со безбедносниот, и тие заедно даваат една јасна слика за земјата која станала членка. Различните спорови, конфликти и проблеми кои со векови се одолговлекувале во процесот на нивно решавање, процесот на проширување на НАТО и интеграцијата на овие земји, имале значителен ефект и покрај фактот дека има случаи на злоупотреба на споровите кон процесот на интеграција.¹⁸³

¹⁸² Robin Hertz, Dr. Dirk Leuffen, GRIDLOCK AFTER ENLARGEMENT, Paper for presentation at EUSA conference 2009 Los Angeles, April 23-25.

¹⁸³ Laszlo Tempfli; NAVAL POSTGRADUATE SCHOOL MONTEREY CA, "The Effects of NATO Enlargement on Budapest's Policies Regarding Ethnic Hungarian Minorities", June 1999, и Adam Daniel Rotfeld, "The New Security Dimensions, Europe after the NATO and EU Enlargements", Report of the Frösunda

Проширувањето на НАТО доведе до воспоставување на едно ново уредување на меѓународните односи. Завршувањето на агонијата наречена „Студена војна“, донесе со себе и нови предизвици, како што се глобализацијата и глобалниот тероризам. Мировните операции преземени од страна на НАТО (самостојни или како помош на ООН и ЕУ), ќе бидат и понатаму предизвик повеќе со кој се манифестира унанимноста на НАТО и ефектите од идните проширувања.

3. Стари и нови конфликти и проширувањето на ЕУ и НАТО

НАТО како регионална меѓународна организација формирана непосредно по завршувањето на Втората светска војна, имаше главна улога во воспоставувањето на еден нов поредок во меѓународните односи, познат како колективна безбедност. И покрај фактот дека ООН се формираше токму како последица на Втората светска војна, сепак постоеше скептичност кај некои од нејзините членки (особено големите сили) во поглед на ефикасноста на оваа организација за решавање на проблемите (споровите и конфликтите). За разлика од првата перцепција дека меѓународните односи по Втората светска војна треба да се реорганизираат и се постават врз основа на колективната безбедност, имаше и еден поразличен пристап кон воспоставување на ново уредување на меѓународните односи. Интересите на големите сили, особено на сојузниците не се движеа секогаш во ист правец. Ако Велика Британија и САД, воспоставувањето на еден нов поредок го наметнуваа преку колективната безбедност, Франција сакаше да го амортизира и намали притисокот на концептот на колективната безбедност, одразен преку НАТО. Кон оваа идеја ќе се приклучат и други помали земји од Западна Европа, кои ќе настојуваат да си ја одржат неутралноста во внатрешните напрегања помеѓу сојузниците.

Маршаловиот план беше основа за воскреснување на новата Европа. Формирањето на првата форма на ЕУ ќе биде иницирана од две причини. Обединување на Европа не само од воено-безбедносен аспект, туку и од економски аспект, го наметна принципот на дуализам во меѓународните организации. И покрај фактот дека ЕУ како организација, долго време нема да си ја пронајде својата улога на воено-безбедносен план, сепак формирањето на оваа организација непосредно по формирањето на НАТО, не може поинаку да се сфати.

Ако направиме една паралела која е улогата на ООН од една страна и на НАТО и ЕУ од друга, од аспект на конфликтите, ќе најдеме на најразлични податоци и збиднувања. Интересно е да се истражуваат причините и факторите кои влијаеле врз појавата на конфликтите (како на оние постарите, така и на поновите) и да се направи поврзаност со влијателните меѓународни и регионални организации (ООН, НАТО, ЕУ). Уште од самото формирање НАТО и ЕУ се соочија и со надворешни и со внатрешни притисоци, кои наликуваа на проблеми кои многу лесно можат да се трансформираат во конфликти.

Берлинската криза во 1953 и 1961 година, како што ја нарекуваа некои познавачи на оваа проблематика, на некој начин ќе ги вжешти страстите помеѓу двата спротивставени блока, Западниот и Источниот. Овие настани можеби не се препознаваа како класични конфликти, но сепак многу лесно можеа да бидат увертира на еден конфликт од кој сите стравуваа, а тоа беше трета светска војна.¹⁸⁴

При овие настани НАТО и ЕУ ќе играат значајна улога во менаџирањето на кризата, која од време на време излегуваше од контрола. Секако дека големите сили на едната страна беа иницирачки на некои непромислени (или пак намерни провокации) активности од широк спектар, а од друга страна, преку учеството во организациите на колективната безбедност (НАТО) сакаа да се прикажат како гаранција на регионалниот мир, па макар и со воени средства, а преку учеството во првата форма на ЕУ, како медијатори за разрешување на кризите и различните ситуации. Овие настани беа првиот испит на тоа дали Западот (НАТО и ЕУ) ќе потклекне на предизвиците кои беа на самата граница на двете организации.

Почетокот на Студената војна, т.е. Берлинската криза беше само вовед во настаните и турбуленциите кои ќе следуваат подоцна. Советската интервенција во Полска (1956 и 1981), Чехословачка (1968) и во Унгарија (1956) ќе бидат најексклузивните примери на „воспитување“ на членките на Варшавскиот пакт, кои на некој начин не се согласуваа со Москва. Овие настани се интересни и поради фактот дека сите овие држави се граничеа со НАТО и ЕУ, или беа во непосредна близина на нивните граници. Па, оттука може да се извлече констатација дека ваквите интервенции, освен мерката за „воспитување“ на непослушните членки на Варшавскиот пакт, имале за цел и покажување на сила и проширување на стравот од хегемонијата на Истокот, т.е. натпреварување со интересите на НАТО, како воено-безбедносна организација и на ЕУ, како економско-трговска организација.

Крајот на Студената војна на европскиот континент ќе донесе многу промени, како на политички, така на безбедносен, па и на економски план. Сите овие промени ќе имаат еден предзнак, а тоа ќе биде евроатлантизмот. Аспирациите на новите земји произлезени со распаѓањето на СССР и Југославија и раздвојувањето на Чехословачка, ќе бидат провоцирани токму од сеќавањата на минатото и редифинирањето на улогата на новата Русија. Сите овие конфликти, спорови и економски назадувања на некои

¹⁸⁴ Rebecca R. Moore, "NATO's new mission: projecting stability in a post-Cold War world", Praeger Security International General Interest-Cloth, 2007.

мали држави ќе им служат како адут за поткрепување на своите факти во процесот на проширување на НАТО и на ЕУ.¹⁸⁵

Горенаведената анализа на конфликтите и поврзаноста со НАТО и ЕУ имаат само една единствена цел. Таа цел е временската рамка кога се случиле овие конфликти, комбинирани со географскиот префикс. Една друга група конфликти со кои се поврзуваат евроатлантските организации се конфликтите помеѓу нејзините членки или внатрешните конфликти на некои од членките. Во ова категорија доминира Кипарската криза (1974), која се разликува од претходните конфликти. Оваа криза има претходница, а тоа беше државниот удар во Грција во 1967 година. Специфичноста на овие настани, од кој првиот можеме да го определиме како внатрешен конфликт од помали или незначителни размери, додека вториот како класична воена интервенција (анексија), е тоа дека двете земји, т.е. Грција и Турција, во тоа време веќе беа земји-членки на НАТО и имаа аспирации за ЕУ. Алијансата во тоа време ќе тактизира и на некој начин ќе се потруди да не зазема страна и покрај обвинувањата за пристрасност.

Еден специфичен настан кој ќе го елаборираме и анализираме во наредниот наслов претставува повлекувањето на Франција од Воениот комитет на НАТО во 1966 година и зајакнувањето на нејзината улога во рамките на ЕУ. Сите овие настани, како и проширувањето на НАТО и ЕУ со проблематичната Шпанија, ќе го заокружат делот на стари конфликти со кои се поврзуваат НАТО и ЕУ, при што и двете организации на директен или индиректен начин се поврзани.

Групата на нови конфликти со коишто се поврзуваат евроатлантските организации се конфликтите по Студената војна ја преставуваат конфликтите каде имаше воена интервенција без одобрување и резолуција од страна на СБ на ООН. ЕУ и НАТО имаат значајна улога во конфликтите на поранешните ју-простории. Прв пат од нејзиното формирање НАТО Алијансата ќе изврши директни вооружени акции против една друга страна, додека ЕУ ќе игра значајна политичка и економска улога врз овие настани. И покрај сè големата вмешаност на НАТО и ЕУ во сите случувања и настани, сепак мораме критички да се осврнеме, констатирајќи дека во сите овие случувања овие две организации не ја одиграа очекувана улога. НАТО како воено-политичка организација имаше удел во воена интервенција со резолуција на СБ на ООН (во

¹⁸⁵ Wim P. van Meurs, "Prospects and Risks Beyond EU Enlargement: Southeastern Europe : Weak States and Strong International Support", DruckPartner Rubelmann Hemsbach, Oplanden 2003.

конфликтите во Хрватска и Босна и Херцеговина) но, и без релозуција и одобрување од страна на СБ на ООН. Сепак, продолжените конфликти не само што не беа решени преку употреба на воената сила, туку истите се трансформираа во различни видови и типови.

И улогата на ЕУ во сите овие настани не беше за пофалба. Секако големата вмешаност на влијателните сили на ЕУ не беше гаранција дека конфликтите можат да се решават преку мировни инструменти. Како критика ќе ја споменеме вмешаноста на целата меѓународна заедница и меѓународните организации како ООН, ЕУ и НАТО, во делумното изнаоѓање на решенија за проблемите и конфликтите, но истовремено оставајќи голем простор за избувнување на спорови. Реформирањето на ЕУ преставуваше предизвик за неа самата, но и за меѓународните односи со нејзината улога надвор од традиционалните надлежности и граници.

Вмешаноста и промената на улогата на НАТО во Заливската војна и интервенцијата во поранешна Југославија доведоа до тоа, оваа организација да излезе од рамките на својата традиционална политика на колективна безбедност. Оваа организација повеќе нема да се перципира како организација за одвраќање на Западот кон Истокот, туку ќе се прикаже новото лице на НАТО како гарант на мирот и безбедноста во одредени региони. И ЕУ со реформирањата ќе зазема улога на партнер со НАТО од аспект на военото ангажирање токму во Босна и Херцеговина.

Косовскиот случај ќе биде најголемата поткрепа дека нешто навистина се случува во однос на трансформацијата и промената на стратегијата на НАТО. Воздушната интервенција, воведувањето на мировната мисија под Резолуцијата на СБ на ООН 1244, но под целосна ангажираност на воениот персонал од страна на НАТО, ќе биде само уште еден факт повеќе дека НАТО нема намера да стои настрана кога е во прашање, мирот и безбедноста, па макар тоа да е и надвор од нејзините граници.

Воспоставувањето на мировните мисии на Балканот (СФОР-АЛТЕА, АФОР, КФОР-ЕУЛЕКС, „Килибарната лисица“ и др.), беа круна на ангажирањето на НАТО и на ЕУ во конфликтите, кои на некој начин се географски разграничени од картата на НАТО и на ЕУ, а на друг начин токму овие две меѓународни организации беа единствениот излез и помош за надминување на состојбите и унапредување на евроатлантските аспирации на некои од земјите погодени со конфликти.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Wade Jacoby, "The Enlargement of the European Union and NATO", *Brigham Young University, Utah, January 2006*.

Промената на стратегијата и наметнувањето на новите приоритети како што е борбата против глобалниот тероризам ќе бидат иницирани токму од терористичките напади врз кулите близначки во Њујорк (9/11). Воената интервенцијата во Авганистан и воспоставувањето на мировната операција ИСАФ, моментално важат за врвни приоритети на НАТО Алијансата. ЕУ активно, со вооружени сили, учествува во мировната мисија во Конго.

Овој хронолошки приказ и анализа на односите на НАТО и ЕУ со конфликтите, е само еден од факторите кој придонел за развој на двете организации од една страна, но и за напредок и излез, односно менаџирање на кризите и конфликтите од друга страна.

Последните случувања на меѓународната сцена укажуваат на фактот дека улогата на меѓународните организации во решавање или изнаоѓање на решение за конфликтите и споровите е голема, но може да биде и погрешна. Впрочем, ова ни го покажуваат и досегашните примери и случаи, каде овие организации токму од погрешниот пристап наместо да станат дел од решението, се претвориле во дел од проблемот.

4. Стари и нови спорови и проширувањето на ЕУ и НАТО

Процесот на проширување на НАТО и ЕУ, разгледуван од историски аспект, наликува на натпреварување со времето и стандардите. Уште од самиот почеток на формирањето на овие две меѓународни организации биле поставувани стандарди, кои не некој начин, ја одредувале насоката по која ќе се движат земјите аспиранти, но и самите организации. Во претходното поглавје беше објаснето како се поврзани процесите на проширување и интеграција, што претставуваат тие, кои се условите и факторите кои влијаат врз нив и како влијаат тие процеси врз реформите.

Во овој дел ќе се потрудиме да дадеме објаснување и анализа на еден специфичен аспект на проширувањето и на ЕУ и на НАТО, а тоа е како влијаат споровите врз овој процес. Ако внимателно ја разгледаме бројчаната варијабла - варијаблата за земјите-членки кои се интегрирале во овие две организации низ годините, ќе најдеме на интересен податок дека поголемите проширување се случиле по Студената војна (и во НАТО и во ЕУ) и дека земјите-членки со овие проширувања доаѓаат од прилично проблематични региони, како што се ју-просторите, поранешниот Советски Сојуз и другите земји од Југоисточна Европа со социјалистичко општествено уредување.¹⁸⁷

Најпрвин ќе се задржиме на анализата на влијанието на споровите врз процесот на проширување на НАТО како организација формирана пред ЕУ. Уште од самиот почеток на формирањето на НАТО, имало поделености во ставовите (ентузијазмот наспроти стравувањата) како помеѓу земјите иницијатори, така и помеѓу земјите кои самите себеси се гледале како идни членки. Помалите земји и покрај фактот дека имале отворени прашања (помеѓу себе, но и со други поголеми сили) кои понекогаш биле и болни за решавање, идејата за формирање на НАТО ја прифаќале со ентузијазам, што не е случај и со големите сили, кои отворените прашања, па и скриените интереси (апетити), често пати ги манифестирале и со употреба на сила или негодување и стравување дека со влезот во НАТО нивната моќ ќе се редуцира. Токму овие спротивставувања понекогаш доведувале и до непочитување на некој постигнат договор и оспорување на некоја иницијатива.

¹⁸⁷ Thomas Diez, Mathias Albert, Stephan Stetter, *The European Union and border conflicts: the power of integration and association*, Cambridge University Press, 2008

Првиот случај на отворени прашања, кој на некој начин може да ја отвори листата на стари спорови во НАТО Алијансата или помеѓу членките, е спорот помеѓу Данска – Исланд – Велика Британија околу Фарските Острови. Овој факт претставува експлицитен случај каде еден спор и покрај тоа што не бил решен не претставувал бариера или пречка во усогласувањето на ставовите во врска со формирањето на НАТО. Но секако дека овој спор ќе има влијание во проширувањето на ЕУ со членките затекнати од овој аспект. Некои од познавачите на проширувањето се во дилема дали овој спор имал влијание врз пролонгирањето на првото проширување на ЕУ со Велика Британија, Ирска и Данска. Некои одат до крајности, тврдејќи дека Велика Британија и Данска се примени во пакет токму поради ова прашање, за да не се случи блокада од некоја страна.

Второто проширување и на ЕУ и на НАТО претставува уште поинтересен период, кога, на некој начин и конфликтите и спорите, освен што имале учество во процесот на проширување, можеби и го смениле текот на овој процес. Фактот дека во првото проширување на НАТО се примени Грција и Турција, две соседни држави и вековни непријатели, остава впечаток дека големите сили токму од овој аспект сакале да издејствуваат и решавање на долговековните отворени прашања помеѓу овие земји и поголема контрола, т.е. менаџирање на ситауцијата. Но, овој случај не се преслика и во проширувањето на ЕУ. Грција во 1981 година стана членка на ЕУ, за разлика од Турција која се уште не е членка. Не се само овие аспекти интереси за анализа во процесот на проширување на НАТО и ЕУ. Интереснијата на Турција врз Кипар и неговата поделеност го разбл митот дека овие организации се гарант за надминување на отворените прашања и решавање на спорите. Уште поинтересен е фактот дека и во самата Грција имаше државен удар, во период кога оваа земја веќе беше членка на НАТО и имаше отворени и јасни амбиции за интеграција во ЕУ¹⁸⁸.

Со овие два случаи ќе го затвориме прашањето за старите спорови и нивната поврзаноста и влијанието врз процесот на проширување и интеграција во НАТО и во ЕУ.

Групата на понови спорови е поголема од претходната. Со падот на Берлинскиот ѕид и завршувањето на Студената војна, покрај сите други настани се случи и една експанзија на прокламирање на некои стари спорови кои на некој начин

¹⁸⁸ James Ker-Lindsay, "Crisis and conciliation: a year of rapprochement between Greece and Turkey", .B.Tauris, 2007, и Dimitris Keridis, Dimitris Triantafyllou, "Greek-Turkish relations in the era of globalization", Brassey's, 2001

поради веќе познати причини беа подзаборавени. Интересна е поврзаноста на некои од земјите од Источна и Централна Европа со процесот на проширување и интеграција во НАТО и ЕУ. Скоро да нема земја која нема некое отворено прашање со некој од своите соседи, коешто може да се определи и како спор. Во оваа група секако дека највпечатливо место заземаат земјите кои произлегуваа од Советскиот Сојуз и некои од земјите од Централна Европа.

Различното опкружување, социо-економскиот фактор, различните перцепции и друго, заземаат значително место во факторите кои влијаат за појавата на некои од споровите, па и оживување на некои од старите спорови кои не биле решени. Различните типови и видови на спорови беше карактеристика со која се препознаваа скоро сите земји-членки на НАТО и ЕУ од поновите проширувања. Етничките проблеми, несогласувањата за граничните линии, несогласувањата за некои од природните ресурси, верските несогласувања, историските конфликти и сл., се само некои од групата на отворени прашања помеѓу две или повеќе земји (било да се соседни или не) кои ја формираат групата на поновите билатерални и мултилатрални спорови помеѓу земјите-членки на НАТО и ЕУ или помеѓу членки и нечленки на овие две организации.

Интересен е фактот како процесот на проширување и интеграција влијаел врз решавањето на овие спорови или овие спорови претставувале пречка-повеќе во евроинтеграциските процеси. Споровите помеѓу Естонија и Русија, Унгарија со Словачка, Латвија со Русија, Литванија со Русија, Романија со Украина, Унгарија со Романија, Полска со Германија, Романија со Украина, Словенија со Хрватска, Грција со Албанија и Грција со Македонија, од една страна претставуваат пречки за некои од овие земји во евроинтеграциските процеси, а од друга страна претставуваат критериуми надвор од официјалната листа, кои треба да се исполнат за една земја да стане членка¹⁸⁹.

Еден друг спор, како што е примерот на спорот помеѓу Хрватска и Словенија, кој моментално е во фаза на решавање преку арбитража, до полноправното членство на Хрватска во ЕУ, претставуваше пречка во евроинтеграциските процеси, но со силното вклучување на меѓународната заедница успешно се менаџираше помеѓу страните. Истото не можеме да го кажеме за спорот за името помеѓу Македонија и Грција.

¹⁸⁹Подетално во: Aaron Schwabach, "International Enviromental Disputes", Contemporary World Issues, Oxford England, 2006.

Поголемиот број на земјите кои во поновата историја или во пост-студеновоениот период на некој начин ги решиле своите спорови, како што се случаите со балтичките и централноевропските земји, ги оствариле своите долговечни амбиции за приклучување кон НАТО и ЕУ. Но, сепак постојат и случаи, односно спорови, кои се трансформирани и оставени за некое подобро време. Оваа карактеристика е типична за споровите на помалите земји со Русија, коишто евроинтеграциските процеси ги прифатиле како гаранција за нивната безбедност, помош, посредување и изнаоѓање на начини и модели за решавање.

Во наредното поглавје ќе направиме подетална анализа на споровите помеѓу Словенија и Хрватска и Македонија и Грција, а притоа како контролен случај ќе го користиме спорот на Турција со Грција.

ГЛАВА VI

ЗАПАДЕН БАЛКАН - ЕУ И НАТО

1. Западен Балкан и конфликтите

За да навлеземе подетално во проблематиката на евроинтеграциските процеси на земјите од регионот, каде што спаѓаме и ние, најпрвин ќе ги разгледаме карактеристиките на регионот од повеќе аспекти.

Балканот како регион низ историјата секогаш бил едно специфично подрачје каде се вкрстувале интересите на големите сили, арена каде се случувале најкрвавите и најразличните конфликти и војни низ историјата, извор на нестабилност, кризи, закани и спорови. Но, најпрвин ќе се задржиме на карактеристиките на Балканот, кои понатаму ќе ни послужат да ги доополниме мозаикот на земјите од овој регион во контекст на интегративните процеси.

Поимот Балкан доаѓа „преку персискиот до турскиот јазик и оригинално означува место на високи планини. За прв пат поимот Балкански Полуостров “Balkan Halbinsel” е употребен и од страна на германскиот географ Јохан Аугуст Зеуне (Johann August Zeune) во 1808, кој имал за цел да го привлече вниманието на меѓународната јавност за овие планински терени. Овој поим како таков почнал да се употребува кон средината на XIX век.¹⁹⁰

Балканот претставува геополитичка позиција каде во минатото, а и денес, се вкрстувале интереси од секаков вид и тоа и помеѓу Западот и Истокот и помеѓу Северот и Југот. За истражувачите овој регион отсекогаш претставувал приоритет во пронаоѓањето на нови модели за надминување на проблемите и различните предизвици. Овој регион низ историјата бил и носител на некои од процесите кои означувале пресвртница во меѓународните односи.¹⁹¹ Некои известувачи за состојбите и настаните на Балканот, овој регион го идентификуваат и преку неговата транзитна функција.

Поголемиот број настани и состојби од современата историја на Балканот започнуваат да се дефинираат преку физичките карактеристики на овој регион. Балканот се одредува како полуостровски регион ограничен со Јадранското и Јонското

¹⁹⁰ R. Craig, “Nation, War in the Balkans 1991 – 2002”, Carlisle: U.S. Army War College, August 2003, 1-2.

¹⁹¹ Milica Delevic, “Regional Cooperation in the Western Balkans,” *EU Institute for Security Studies, Chaillot Paper*, no. 104, July 2007 [journal on line]; 15 – 16; available from <http://www.iss.europa.eu/chaillot/chai104.pdf>; Internet; accessed 15 December 2007.

Море на запад, Егејското Море на југ и Црното Море на исток, мориња, кои на некој начин уште од античкото време означувале излезни врати и приоди за остатокот од цивилизијата. И поновата историја на овој регион се карактеризира со турбуленции и нестабилност од сите аспекти, вклучувајќи ги и конфликтите. Големите сили отсекогаш имале интерес за контрола врз овој предел на светот. Некои добри познавачи на меѓународните односи даваат и класификација од типот дека Првата светска војна беше иницирана токму од овој регион и поголемите борбени дејствија се случија токму тука.

Во периодот на Студената војна, Балканот или пак, само делот наречен „Западен Балкан“, беше арена каде можеби најмогу можеа да се перцепираат напрегањата помеѓу двата спротивставени блока, но и на групата неврзани земји, кои на некој начин сакаа да бидат амортизери на конфронтацијата на двата блока.

За да го определуваме помот „Западен Балкан“, треба поконкретно, од повеќе аспекти да го определиме регионот на Балканскиот Полуостров. По завршувањето на конфликтот во Босна и Херцеговина, мотивацијата за дефинирање на една нова регионална група беше голема од повеќе причини. Една од причините беше заради многуте иницијативи за директна помош и инволвирање на меѓународната заедница, т.е. меѓународните и регионалните организации како што се НАТО и ЕУ. Јасно беше дека Дејтонската декларација, освен како рамка за завршување на непријателствата во Босна и Херцеговина, беше и нова иницијатива за соработка и воспоставување на нови односи помеѓу страните кои дотогаш се гледаа преку нишанот на оружјето. Интересен е фактот дека кон оваа група се додадоа и две држави како Албанија и Македонија, кои на некој начин директно или индиректно беа опфатени со борбените дејствија на просторите на поранешната Југославија.

За прв пат поимот „Западен Балкан“ е употребен во 1999 година од страна на органите на ЕУ и покрај фактот дека како таков поимот се препознаваше уште од 1996 година во извештаите на Европската комисија. Оваа референца често пати се користеше за да се идентификуваат „неколку земји од Југоисточна Европа“ или „земји од регионот со кои ЕЗ немаше директиви за преговори за договор за асоцијација“ или пак „Босна и Херцеговина и опкружувањето околу неа“.¹⁹² Само по Процесот на стабилизација и асоцијација донесен во 1999 година, поимот „Западен Балкан“ беше

¹⁹² International Crisis Group, „*The Balkans*,“ available from <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=1243&l=1>; Internet; accessed 08 December 2007.

употребен официјално за да се препознаваат одредени земји од Балканот. Овој нов поим со кој се идентификуваше овој регион ги опфаќа земјите опфатени со традиционалниот поим за Балканот, минус земјите како: Грција, Романија и Бугарија, а секако подоцна и Словенија ќе излезе од групата на земји од ЗБ. Ова значи дека под Западен Балкан спаѓаат земјите како: Хрватска, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија, Косово, Албанија и Македонија. Некои други пак, ЗБ го прикажуваат како земјите од поранешната Југославија, исклучувајќи ја Словенија, додавајќи јас Албанија.

Ако направиме една подлабока анализа на овој регион и ги земаме предвид случувањата низ историјата ќе заклучиме дека Балканскиот Полуостров се карактеризира со различни фактори на влијанија, кои влијаеле и сè уште влијаат директно или индиректно врз случувањата и состојбите. Културната и верската различност, недефинираните граници, различните прецепции, мешањето на етникуми, високиот степен на криминал и сива економија, нерешени и отворени прашања – спорови, конфликти, закани и друго, се само некои од карактеристиките според кои овој регион досега се препознаваше.

Во ова истражување ќе го употребуваме поимот Западен Балкан за да ги идентификуваме земјите како: Македонија, Албанија, Србија, Црна Гора, Косово, Босна и Херцеговина и Хрватска, но секогаш како контролни земји ќе ги анализираме и Словенија, Турција и Грција за да го прикажеме процесот на реформи, како и пречките од различни видови, кои на некој начин го забавуваат патот на интеграција и влијаат директно врз процесот на проширување на НАТО и ЕУ.

Од историска гледна точка, перцепцијата за Балканот е страшна. Војни, конфликти, поделби, мешање на големите сили, нерешавање и незатворање на болни прашања, спорови и друго, се само некои од низата карактеристики со кои овој регион низ векови се препознавал.

Во овој дел ќе се задржиме само на една од овие карактеристики, т.е. конфликтите. За да навлеземе подетално во операционализацијата на проблемот на истражувањето, мораме да направиме детаљна и продлабочена анализа на конфликтите како појава во меѓународните односи, која има големо влијание врз евроинтеграциските процеси на земјите од Западен Балкан. Поделбата на временскиот период на случување на конфликтите во овој регион е една од алатките со која ќе се

обидеме да ја пополниме сликата на случувањата и влијанијата на истите врз различните процеси на интеграција и проширување.

Антиката е временски период во кој сите земји од Западен Балкан некогаш биле во улога на освојувачи, некогаш во улога на покорени. Промената на балансот на сили и излегувањето на сцена на нови држави и нации, придонела овој регион секогаш да биде предмет на вкрстување на интереси од различен аспект. За да биде оваа констатација уште посложена, се погрижиле и далечните сили преку своите сојузници да имаат влијание врз овој регион - влијание што не ретко било иницијатор на војни, конфликти, покорувања, поделби и расколи. Најдобар показател на ваквите тврдења претставуваат Балканските војни, светските војни, па на крајот и конфликтите од помал размер.

Многубројни истражувачи го делат истото мислење дека токму Балканот или земјите од овој регион биле иницијатори за многубројните војни и конфликти, но има и такви кои тврдат дека земјите од овој регион биле само алатка или се користеле само како иницирачка каписла зад која стоеле големите сили. Како и да е, овој регион низ вековите секогаш бил опфатен со различни и многубројни конфликти.

Со сигурност можеме да заклучиме дека токму многубројните војни и конфликти се причина за недоволен развој на регионот и стагнација во развојните процеси на Западот. Во овој дел ќе го анализираме временскиот период по Втората светска војна па сè до денес, а воедно ќе го анализираме и влијанието на овие појави врз процесот на реформи и аспирациите за интеграција на земјите од ова подрачје.

Формирањето на НАТО и ЕУ, и покрај фактот дека беше само иницијатива на трансатлантските земји, односно западноевропските земји и САД, сепак како идеја за кратко време беше реализирана и во практиката имаше голема афирмација и врз другите региони на Европа. Поради самата природа и карактеристиките на Балканот и земјите од овој регион (не сите) се надеваа дека уште од тоа време ќе станат членки.¹⁹³ Но, како што веќе ние е познато, во првото проширување на НАТО се зачленија Турција и Грција и со тоа го урнаа митот „дека НАТО е само организација на Западот“. Но, се поставува прашањето дали со проширувањето на НАТО со овие две непријателски настроени држави ќе се решат и отворените закани и долготрајните конфликти и војувања помеѓу овие земји? Одговорот не бара голема и детаљна

¹⁹³ Bange, Oliver. "Ostpolitik as a Source of Intra-bloc Tensions." In *NATO and the Warsaw Pact: Intra-bloc Conflicts*, edited by Mary Ann Heiss and S. Victor Papacostas, 106-121. Kent, OH: Kent State University Press, 2008.

анализа. Само треба да се потсетиме на државниот удар во Грција и на турската инвазија врз Кипар. Ова значи дека и покрај фактот дека и двете земји во периодот на случување на овие настани беа полноправни членки на НАТО, сепак дојде до нестабилост и конфликти.

Оваа констатација урива уште еден мит или отвори уште една табу тема „дека и земјите-членки на НАТО можат да се конфронтират помеѓу себе“. Но, трендот на проширување со проблематични региони и во НАТО и во ЕУ и понатаму продолжи. Шест година по апликацијата, Грција и покрај сите проблеми (конфликти и отворени спорови) во 1981 година стана дел од ЕУ. Истата среќа не ја имаше и Турција, која до ден денес, и скоро две децении од апликацијата, сè уште е надвор од портите на ЕУ. Овие два случаи и ден денес се предмет на истражување во меѓународните односи поради спецификите и различниот пристап на двете организации.¹⁹⁴

Не помина долго време од овие настани, т.е. конфликти во подрачјето на Балканот, а последиците од Студената Војна и развојот на новото светско уредување ќе го направаат своето и повторно овој регион ќе биде засегнат со конфликти.

И во изминатиот период, пред почетокот на последните конфликти на Балканот, ќе има различни спротивтавености помеѓу земјите, но сето тоа ќе остане само во контекст на закани и спорови.

Распаѓањето на Југославија ќе биде процес кој со себе ќе носи низа промени во опкружувањето и во меѓународните односи помеѓу земјите од Западен Балкан и пошироко. Импликациите врз меѓународните односи во разрешницата на конфликтите и споровите само го потврдува фактот за сложеноста на овие проблеми и безизлезните идеи на некои од лидерите кои беа и креатори на конфликтите.

Крајот и разврската на Студената војна значеше и крај на државите – федерации, кои беа настанати по Втората светска војна. Секако, овој процес некаде се одвиваше без проблеми и по природен пат настанаа нови држави од типот на Чешка и Словачка. Но, не можеме истото да го кажуваме и за распаѓањето на Југославија и за дефедерализацијата на Советскиот Сојуз. Во вториот случај имаше несогласувања, отворени прашања, притисоци, закани и ризици, но, сепак, на крајот не дојде до некој посериозен конфликт, ако го занемариме Кафказот (Чеченија).

¹⁹⁴ Подетално погледај во: Baev, Jordan, ed. „*NATO in the Balkans: 1949-1999*“; B-M Publishing House, Sofia 2001. и Isakovic, Zlatko, 'Democratisation, Democracy and Ethnic Conflicts in the Balkans', *Southeast European Politics* Vol. 1, No. 1 (October 2000), pp. 1-14.

Кога се мислеше дека постоењето на НАТО е доведено во прашање по завршувањето на виртуелниот конфликт Исток – Запад, се случија низа настани кои можеби беа клучни за промената на курсот на една меѓународна политика која се одвиваше во тоа време. НАТО, за прв пат ќе преземе воени дејствија надвор од нејзините граници на земјите-членки како последица на влошување на безбедносната состојба и мирот на Балканот. Зачетокот на овој конфликт беше уште со десетдневните воени дејствија во Словенија во 1991 година. Не помина многу време и овој конфликт се прелеа и во Хрватска и во Босна и Херцеговина. И покрај фактот дека во Босна и Херцеговина се случија најголемите борбени дејствија на тој конфликт, меѓународните организации (НАТО, ЕУ и ООН) имаа поголемо влијание врз конфликтот во Хрватска. За многу аналитичари на состојбите ова беше парадоксално и уште ден денес претставува едно од горчливите прашања зошто меѓународната заедница беше поупорна во решавањето на случајот Хрватска отколку на Босна и Херцеговина. Секако кон овој заклучок помага и фактот дека тогашните лидери на преостанатиот дел на Југославија - Милошевиќ и на Хрватска - Туѓман водеа тајни преговори за исходот на мировните прегови во врска со поделбата на Босна.¹⁹⁵

Соочувајќи се со остри критики од целокупната меѓународна јавност, НАТО и ЕУ нема да ги повторуваат истите грешки и во другите конфликти, како што беа оние на Косово (1998-1999), на југот на Србија (1999-2000) и во Македонија (2001). Многу исразувачи го делат истото мислење дека ЕУ и НАТО, подучени од грешките од минатото, многу порешително ставија крај на конфликтите кои што се прелеваа. Секако дека за ваквата брза интервенција на безбедносен на политички и на економски план од страна на НАТО, ЕУ па и на ООН, големо влијание имаше и сè поголемиот ризик дека овие конфликти можат да прераснат во уште поголеми и тоа со верски и етнички примеси и дека може да се прелеат и во земјите од опкружувањето кои веќе или беа дел од двете најважни организации или имаа започнато преговори за членство.

Како што знаеме, меѓународната заедница, т.е. меѓународните организации воено интервенираа врз Србија поради случувањата на Косово и притоа воспоставија најбројна мировна мисија под капата на ООН, која подоцна помина под контрола на

¹⁹⁵ Emerson, Michael, 'Reconsidering EU policy for South East Europe after the regime changes in Serbia and Croatia', *Europa South-East Monitor*, Issue 16, October 2000, available at <http://www.ceps.be/Pubs/SEEMonitor/Monitor16.php>. Pierre, 'De-Balkanizing the Balkans - Security and Stability in Southeastern Europe', 1999.

ЕУ. На југот на Србија пак, некако се дојде до некое политичко решение, повторно преку контрола од страна на ООН и ЕУ, што за некој период претставува трансформација на нерешен конфликт и е латентна состојба.

Во случајот на Р. Македонија, НАТО и ЕУ имаа најјасна и највлијателна улога во решавање на немирите во 2001 година. Преку различните мировни мисии овие две организација ја оправдаа улогата на гаранти на мирот, безбедноста и на развојните процеси.

Понатаму, во делот за исполнувањето на критериумите за членство и интеграција во НАТО и ЕУ, ќе се осврнеме подетално на анализата на влијанието на овие настани кон процесот на реформи и исполнување на критериумите за членство.

2. Западен Балкан и споровите

Голем број на старите и новите конфликти се тесно поврзани со споровите. Различните видови конфликти во минатото, па и во сегашноста, или биле иницирани од конфликти или придонеле за појава на некој друг спор. Ова значи дека, ако сакаме подетално да ја анализираме проблематиката на споровите и посебно ако сакаме да ја поврземе со земјите од Балканскиот Полуостров, со посебен акцент врз земјите од Западен Балкан, приморани сме да направиме паралела со појавата или избувнувањето на конфликтите. Не секогаш споровите биле иницијатори на некој конфликт, или пак се посочиле како извор на закани и ризици кои можаат да предизвикаат конфликти од различни видови и размери.

Регионот на Западен Балкан перцепиран од историски аспект се разликува од другите региони во Европа, па и пошироко. Ако ги земеме предвид сите карактеристики кои ги посочивме во претходните наслови, ќе видиме дека овој регион отсекогаш имале отворени прашања, проблеми, закани кои на некој начин се иницијатори на споровите. Во второто поглавје детално ги анализираме споровите, нивната природа, видовите, факторите кои придонесуваат за нивна појава и друго, што на некој начин ќе биде рефлектирано во анализите кои ќе ги направиме за поедини спорови. Немаме намера токму во овој наслов да се впуштиме во длабока анализа на поедините спорови, затоа што тоа ќе се анализира подолу во студиите на случај и поврзаноста на другите спорови со истите.

Споровите помеѓу земјите од овој регион, било да се билатерални, трилатерални или меѓународни, скоро секогаш биле иницирани заради различните перцепции, било тоа да се различни историски видувања, различности во ставовите, етнички или верски недоразбирања. Тоа е цел сплет на околности кои ја надополнуваат природата на споровите во овој регион. Историскиот аспект отсекогаш го имал главниот збор за иницирање или појава на некој спор помеѓу земјите од регионот. Ако анализираме кои се моменталните спорови и кои биле споровите од минатото, ќе видиме дека нема многу разлики во поглед на актерите или причините за појавување на споровите. Испреплетеноста на настаните од минатото, различното владеење на земјите од Западен Балкан, измешаноста од етнички и религиозен аспект, имаат големо влијание за појавувањето на споровите. Ако на ова уште ги додадеме и различните исходи од војните, конфликтите и различните мировни конференции каде се цртале

границите на државите и на некој начин се одредувала иднината на некои земји, ќе ни стане јасно дека најразличните видови спорови во овој регион и не нè зачудуват многу и не се неочекувана појава во овој регион.

Сепак, најмногу внимание привлекуваат споровите, кои и покрај тоа што имаат корени уште од многу одамна, се сметат за нови, односно се резултат на постстуденовоениот период. Распаѓањето на Југославија како да отвори некои рани кои во минатото беа или подзаборавени или беа менаџирани соодветно. Спорот помеѓу Хрватска и Словенија (граничните води) ја заокружува групата на различни спорови помеѓу земјите од Западен Балкан. Спорот помеѓу Грција и Македонија поради името е најинтересниот и можеме да кажеме дека е и најекспониран. Р. Македонија има отворени прашања и со Бугарија и со Србија, кои можеме да ги квалификуваме како спорови. Овие два проблеми можеби ја немаат природата и влијанието како спорот за името со Грција, но сепак во досегашната практика имале влијание врз меѓународните односи, односно врз патот на Р. Македонија кон евроинтеграцијата. Треба да се спомене пограничниот проблем помеѓу Македонија и Косово, кој на некој начин се реши во рамките на билатералните односи и со потпишување на договор помеѓу двете земји. Во групата на спорови помеѓу земјите на Западен Балкан треба да се спомене и спорот помеѓу Грција и Албанија за некои спорни делови од границата.

3. Западен Балкан и ЕУ

Тргувајќи од дефиницијата на ЕУ, веднаш ќе поставиме едно прашање „Дали е можно да се случуваат сите тие процеси, да се заборави југоисточниот дел од Европа, кој низ историјата бил граница на самата Европа?“. Кон крајот на 80-тите години и почетокот на 90-тите години од минатиот век не се развиваше некоја специфична политика со земјите од Западен Балкан. Наспроти оваа незаинтересираност, стоеше сè поголемата ангажираност на ЕУ со земјите од Централна и Источна Европа. Сето ова занемарување можеби се должеше на фактот дека Балканот беше заведен од конфликти и различни деструкции, а од друга страна, некои припадници на политичката европска елита мислеа дека проширувањето и интеграцијата на ЕУ кон исток (*Finalité Politique*), завршува со источните граници на т.н. Каролинска Европа.¹⁹⁶ Уште од почетокот на своето постоење ЕУ била тесно поврзана со современата историја на Западниот Балкан. Потпишувањето на Мастришкиот договор во 1991 година е клучниот момент кога европските лидери се одлучија за јасна и прецизна соработка во надворешната и безбедносната политика со земјите на овој регион. Почетокот на распаѓањето на Југославија и избувнувањето на продолжените конфликти, беше едно тестирање на земјите-членки на ЕУ и нивната ангажираност и поврзаност со решавањето на конфликтите. И покрај фактот дека дејствувањето на ЕУ во решавањето на конфликтите на Балканот беше синхронизирано со меѓународното право и ООН, сепак останува впечатокот дека големи и силните држави-членки на ЕУ, дејствуваа надвор од своите ингеренции во ЕУ и беа многу поактивно вклучени во нивното решавање.

И покрај сите недостатоци и преплетувања во надворешната политика и дејствувањето кон решавање на конфликтите и кризите, ЕУ учествуваше како рамнопрвна страна во подготовката и потпишувањето на Дејтонскиот мировен договор во 1995 година.

Проширувањето на ЕУ кон исток уште повеќе ќе го маргинализира југоисточниот дел од Европа, односно Западниот Балкан. Овие состојби *de facto* даваат впечаток дека ЕУ сака да го подели делот од Европа кој сè уште не беше интегриран

¹⁹⁶Michel Foucher, "La République européenne, entre histoires et géographies", Paris, Berlin, 1999. Според Willi Claes, тогашен министер за надворешни работи на Белгија и претседател на Советот на министри на ЕУ во 1993, година, „Земјите од Југоисточна Европа од културен аспект припаѓаат на Византиската Перандорија. Тие немаат демократска традиција, ниту традиција на почитување на малцинствата, така што би било подобро проширувањето на ЕУ да се ограничи и фокусира кон 'културниот круг' на западните земји. ЕУ треба да се прошири со католичкиот и протестантскиот круг на западноевропски држави“.

во левицата, наспроти видливата поддршка на земјите од истиот регион кон десницата.¹⁹⁷ Како последица од ова се појавија две размислувања, односно сценарија за дејствувањето на ЕУ во иднина и поврзаноста со Западниот Балкан.

Прво, победата на идејата „една држава - една нација“, треба да се поддржува од претпоставката дека етничките и територијалните конфликти, посебно во земјите од Западен Балкан, треба да се менаџираат преку хуманитарните интервенции на меѓународната заедница, за да се дојде до логичната цел, а тоа е формирањето стабилни и одржливи држави – нации.

Второ, победата на „интеграцијата“ се основа врз претпоставката дека регионалната соработка помеѓу земјите од регионот ќе доведе до забрзување на развојот и реформите потребни за интеграција во ЕУ, и со тоа ќе се постигне едно ниво на одржлива стабилност.

Двете тези имат и свои предности и свои недостатоци. Првата теза досега не беше реализирана поради сè поголемата различност на етничките групи кои живеат во скоро сите земји од регионот. Додека за втората теза, и покрај фактот дека ќе ја прифатиме со резерва, сепак стојам на ставот дека тоа е вистинскиот пат за надминување на бариерите, забрзување на развојот, борба против сите негативни појави и размена на искуства во различните сфери на општеството од аспект на реформите. Како најпозитивна страна на втората теза се посочува на нејзиното влијание врз искоренувањето на националистичките и авторитативните режими во Србија и во Хрватска.

Како што поминуваат годините ЕУ сè повеќе се вклучува во настаните и случувањата на Западен Балкан. Кон средината на 1999 година, ЕУ го лансира Процесот на стабилизација и асоцијација со кој ќе ги замени сите дотогашни иницијативи. Оваа иницијатива на ЕУ имаше многубројни позитивни влијанија наспроти незначителните негативни последици. Во текот на 1999 и 2000 година имаше значително придвижување на реформите. Развојот на скоро сите земји од овој регион ги остави во сенка последиците од претходните конфликти. Подигањето на свеста и „европеизацијата“ на општеството доведе до намалување на даноците, хармонизација на домашните законодавства со законодавството на ЕУ. Овие чекори беа повеќе од

¹⁹⁷ Подетално види кај: Ivan Krastev, “De-Balkanising the Balkans: Whot Priorities?”, International Spectator, Vol. XXXV, No.3 July-September 2000, pp. 7-17.

доволни за по прв пат, во декември 1999 година, на Хелсиншкиот самит да се донесе една долгорочна политика за стабилизација и интеграција на земјите од регионот.¹⁹⁸

Како што поминуваше времето, влијанието на ЕУ постепено сè повеќе и повеќе доаѓаше до израз. Неколкумесечната криза на југот на Србија само го потврди истото, дека ЕУ повеќе нема да го занемарува Западниот Балкан. По избувнувањето на конфликтот во Македонија, ЕУ активно учествуваше во прекинување на насилствата и решавање на конфликтот. Таа, исто така, беше страна, која заедно со претставниците на САД и НАТО, беше потписничка на Охридскиот рамковниот договор во 2001 година.

ЕУ, покрај политичкиот ангажман на Западен Балкан, беше многу активна и со мировни операции. АЛТЕА во Босна и Херцеговина, КОНКОРДИЈА во Р. Македонија, ЕУЛЕКС на Косово, беа дел од мировните операции на ЕУ со присуство на воени и полициски сили.

За односите на ЕУ со Западен Балкан беше клучна 2000 година, кога освен што се ревидираа односите, се постигна и консензус помеѓу членките на ЕУ за политиката на проширување на ЕУ кон земјите од Западен Балкан. На Самитот во Феира во јуни 2000 година, пет земји од овој регион добија признание како перспективни идни членки. Неколку месеци подоцна, на Самитотот во Загреб, земјите од Западен Балкан се обврзаа да соработуваат по сите услови јасно дефинирани во Процесот на стабилизација и асоцијација. Истиот ангажман и третман кон земјите од Западен Балкан, ЕУ ќе го продолжи и на Солунскиот самит (Солунската агенда) во 2003 година.¹⁹⁹

Проширувањето на ЕУ во 2004 и 2007 година со нови членки од социјалистичкиот блок, земјите од Западен Балкан го сфатија како напуштање на политиката на ЕУ кон овие земји. Сепак, на сите досегашни самити, конференции и форми, од страна на лидерите на ЕУ јасно се става на знаење дека оваа организација е сериозно поврзана со овој регион и на сите земји, во зависност на нивните процеси на реформирање и исполнување на критериумите, им е оставена отворена вратата кон интеграција во ЕУ. Впрочем, пред некое време и самите лидери на ЕУ ја прокламираа

¹⁹⁸ И покрај факот дека фондовите за помош на ЕУ кон земјите на Западен Балкан, а особено со потписничките на Процесот на стабилизација и асоцијација беа од поодамна, сепак ЕУ додели и нови „свежи“ средства.

¹⁹⁹ European Commission, EU-Western Balkans Summit – Declaration, Press release, 10229/03 (Presse 163), Thessaloniki, 21 June 2003.

оваа политика на ЕУ кон земјите од Западен Балкан во официјалните документи на Унијата. Ова најдобро може да се потврди и со лансирањето на еден нов инструмент како што е Претпристапната асистенција (IPA Фондовите), при што според посебна стратегија од 2007-2013 година им се даваат огромни средства на земјите аспиранти за членство во ЕУ.²⁰⁰ Но, како и да е, нам ни останува да чекаме и да видиме дали навистина сите земји кои ќе ги исполнат условите за влез во ЕУ, ќе добијат и датум за почеток на преговорите во најкраток временски период.

²⁰⁰ Herbert Pribitzer, „THE WESTERN BALKAN COUNTRIES“, Articles 216 - 217 and Art. 207 in accordance with Art. 218, Brussels, 05/2010.

4. Западен Балкан и НАТО

НАТО Алијансата уште од средината на минатиот век беше поврзана со земјите од Балканот. Оваа поврзаност можеби не била директно со земјите на ограничениот регион на Западен Балкан, што е и наш интерес на анализа и истражување, но неминовно е да се спомене поврзаноста на НАТО со овој регион. Уште од првото проширување НАТО Алијансата, таа за свои членки одбра токму две земји од Балканот, кои во тоа време, но и денес, имаат значајно геостратегиско влијание за проширувањето, политиката, интересите, но и за борбено-сервисната поддршка на мировните операции ширум светот, предводени или асистирани од НАТО.

Студената војна имаше влијание врз различната перцепција на НАТО за останатите земји од Балканот, за разлика од веќе постојните членки. Односите со поранешната Југославија, Бугарија, Романија, па и со другите земји од опкружувањето, кои на некој начин беа опортунистички настроени кон НАТО Алијансата и нејзината политика, беа заладени и нарушени, а во моменти на работ на целосно замрзнување.

Крајот на Студената војна со себе носеше низа на преспективни, но и деструктивни последици за светот воопшто, а посебно за Балканот. Распаѓањето на Југославија како земја која се простираше на Балканскиот Полуостров, почетокот на крвавата разврска на формирањето на новите држави со себе носеше и конфликти, жртви, исчезнати, раселени, заробеници, повредени и други лица, но од друга страна, сите овие настани го вклучија знакот за тревожење на меѓународните организации, вклучувајќи го и НАТО. Северноатлантската алијанса, за прв пат во својата историја од формирањето, интервенираше и политички и воено врз трета земја со цел да се спречат насилствата и хуманитарната катастрофа. Постконфликтните ангажирања на НАТО во Хрватска, Босна и Херцеговина, Косово и Македонија во рамките на мировните операции (самостојни или под патронажа на ООН), беа главни иницијатори кои приоднесоа за промената на односите на НАТО со овие земји. Овие настани се покажаа доволни за лидерите на повеќето земји од регионот на Западен Балкан својата надворешна политика и целиот нивен ангажман да го пренасочат кон зачленување во НАТО.

Првото и второто постстуденовоено проширување на НАТО помина без ниедна од земјите на Западен Балкан. Соочени со една ваква реалност, земјите од овој

регион почнаа активно да се ангажираат кон прилагодување на своите општества (од воен и политички аспект), со цел зачекорување на вистинскиот пат кон интеграција во НАТО Алијансата. Првиот механизам, кој на некој начин го отвораше патот кон членство во НАТО, несомнено беше зачленувањето во „Партнерството за мир“ (PfP-1994), инструмент кој произлезе од напорите на КЕБС (ОСБЕ), регионална организација која имаше за цел да ги собере сите земји аспиранти за членство во НАТО и иницирање на најразлична соработка помеѓу нив.

Прв пат по формирањето на НАТО во 1995 година се донесе Студија за проширување, една година по лансирањето на „Партнерството за мир“. Оваа студија ќе им постави јасни рамки на политиките за проширувањето на НАТО и воедно со неа ќе бидат поставени и јасни критериуми за членство во оваа организација. На Вашингтонскиот самит во 1999 година, ќе се доне уште еден инструмент, а тоа е Акциониот план за членство, за земјите кои дотогаш беа надвор од процесот на интеграција и кои треба да исполнат уште низа услови кои се разликуваат од условите во претходните инструменти.

Прва од земјите на Западен Балкан која се зачлени во „Партнерството за мир“ беше Албанија, потоа Македонија, Хрватска и другите земји. Процесот на пристапување, односно зачленување на земјите аспиранти во НАТО е малку поинаков и нема толку фази и процеси кои меѓусебно се тесно поврзани, но сепак, претставуваат и целосни стадиуми кои треба да се поминат за да се зачлени една земја.

„Партнерството за мир“ беше клучна иницијатива за заеднички соработки, вежби, семинари и конференции со цел прилагодување на вооружените сили и општествениот апарат кон интеграцијата во НАТО.

Процесот на проширување и интеграција на земјите од Западен Балкан ќе го изложиме и анализираме понатаму во наредните наслови.

5. Процеси на асоцијација и интеграција на Западниот Балкан

Западниот Балкан како регион дефиниран токму од круговите на ЕУ, од поодамна започнал со процесите за асоцијација и интеграција. Овој процес не се разликува од досегашните одделни процеси со различни земји и региони, кои веќе ги чувствуваат благодетите од ЕУ (поновите членки), туку во себе носи еден малку поинтензивен процес со повеќе фактори кои на некој начин се инволвирани директно или индиректно во аспирациите на земјите од овој регион.

Како што веќе ни е познато, неопходните услови за полноправно членство во ЕУ се дефинирани во нејзиниот Основачки договор, член 49. Но, подоцна, поради различните промени, бариери, услови и барања, овие услови се надополнети и со т.н. Копенхашки критериуми, усвоени на Самиот на Европскиот совет во престолнината на Данска во 1993 година. Оттогаш, овие услови претставуваат, од една страна штит на самата организација кон неподготвените аспиранти за членство, а од друга страна претставуваат бариера и пречка за влез, односно интеграција во ЕУ. Како и да е, условите или критериумите произлезени од Копенхашкиот самит претставуваат основно мерило за подготвеноста на некоја земја, па и регион за ЕУ.

Во овој наслов ќе се потрудиме да ја прикажеме поврзаноста на критериумите со Процесот на стабилизација и асоцијација. Целта е преку анализа на условите (поедини и заеднички) да прикажеме како влијаат условите врз процесите на асоцијација и интеграција каде и како досега споровите имале свое влијание.

Примањето на земјите од Западен Балкан во ЕУ не зависи исклучиво од Копенхашките критериуми, туку големо и незаменливо влијание има и Процесот на стабилизација и асоцијација. Овој процес практично реферира за политичкиот дијалог со ЕУ, меѓународната соработка со меѓународните судски авторитети, економската соработка, соработката во областа на слободата, безбедноста, правото, како и регионалната соработка.²⁰¹

Повикувајќи се на условите од член 49 од Договорот на ЕУ, земјите од Западен Балкан ги исполнуваат овие услови и на некој начин изразуваат подготвеност за влез во Унијата.²⁰² Понатаму, овој процес ќе се развива и со согласноста за пристапување

²⁰¹ EU – Western Balkans Summit – Declaration was concluded. Thessaloniki, 21 June 2003.

²⁰² Сите земји од Западен Балкан направија значителни реформи кон процесот на интеграција. Своите аспирации овие земји ги имаат потврдено уште од поодамна, со исклучок на Србија, која на некој начин

кон потпишување на Договор за стабилизација и асоцијација и започнување на преговори. За да го прикажеме процесот на интеграција, односно зачленување на некоја земја во ЕУ, најдобро е да го опишеме целиот процес на интеграција, а воедно после тоа ќе ги дефинираме позициите на секоја земја од Западен Балкан.

За поедноставување на операционализацијата на процесот на интеграција, истиот ќе го поделиме во пет фази и тоа: почетна фаза, фаза на потенцијално кандидатство, претпристапна фаза, фаза на неопходни подготовки за преговори и фаза на полноправно членство.

Почетната фаза, вклучува воспоставување на дипломатски односи помеѓу една земја аспират со ЕУ и се крунисува со потпишување на Спогодба (договор) за соработка.

Фазата на потенцијално кандидатство, ги вклучува сите активности поврзани со почитувањето на потпишаната спогодба за соработка, донесување на физибилити студија од страна на ЕК за една одредена земја пред да почнат преговорите за потпишување на Договорот за стабилизација и асоцијација. По позитивните оценки, се приоѓа кон потпишување на истиот договор, при што следува донесување на национална стратегија за членство во ЕУ – документ што го донесува парламентот на земјата аспират. Потоа следува добивањето на Прашалникот на ЕУ и пристапувањето кон IPA фондовите. Ќе нагласиме дека сите спогодби и договори треба да се ратификуваат од домашното законодавство на земјата аспират, додека поважните и од законодавствата на земјите-членки.

Претпристапната фаза е клучниот период кога една земја може да потврди пред самата себеси дека направила крупни чекори кон членство во ЕУ. Во оваа фаза статусот на една земја од потенцијален, преминува во кандидатски статус, доколку добила позитивни оценки од ЕК. Земјата која во претходната фаза го примила ЕУ-Прашалникот, во оваа фаза истиот целосно пополнет го доставува до институциите на ЕУ. На домашно ниво земјата кандидат презема значителни чекори за реформирање на сите аспекти на општеството. Се донесува национален план за хармонизација на законодавството со тоа на Унијата, се започнува со преговори за визно олеснување, се донесува план за партнество за зачленување и др.

дури во 2010 година (и покрај тоа што имаше потпишано Договор за стабилизација и асоцијација со ЕУ) јасно си го кажа својот став про-интегративните процеси за влез во ЕУ.

Фазата на неопходни подготовки е важен период во процесот на интеграција. Во оваа фаза веќе се поставуваат контурите на тоа како ќе изгледа зачленувањето и уште кои мерки и активности се неопходни за да се премине во последната фаза. Таа вклучува: исполнување на безмарковите (критериумите според ЕУ договорите), донесување на платформа за преговори, завршување на преговорите за визно олеснување и одредување на датум за преговори.

Фазата на полноправно членство, претставува финална завршница на процесот на зачленување. И покрај фактот дека оваа фаза повеќето аналитичари ја сметаат за церемонијален чин, сепак, таа вклучува и многу технички прашања кои, на некој начин, можат да бидат и клучни за процесот на зачленување. Скенирањето на законодавството, скенирање на сите прашања од Прашалникот (*acquis communautaire*), потпишување на договорот за зачленување и ратификација на истиот од сите земји-членки на ЕУ. Некои земји кон сите овие настани и активности во процесот на зачленување во ЕУ, додаваат и референдум за членство.

Моментално, од земјите на ЗБ, Македонија, Црна Гора и Србија имаат статус на земја кандидат без одреден датум за преговори. Македонија е во исчекување на одредување на датум за преговори, додека Србија неодамна доби кандидатски статус. Другите земји како Албанија и Босна и Херцеговина имаат статус на потенцијален кандидат. Во наредниот наслов ќе се задржиме на критериумите за членство во Унијата.

Процесот на проширување на НАТО кон земјите од Западен Балкан има корени уште од поставувањето на мировните операции во различни земји. Овие мировни операции, освен примарната цел за зачувување на мирот и безбедноста, имаа за цел и контрола на процесот на реформирањето на вооружените сили, кои како такви беа произлезени од конфликтите кои беа присутни, имаа многу недостатоци (голем број на несоодветно, застарено и неконвенционално оружје), голем број вооружени сили, недостиг на цивилна контрола врз вооружените сили и друго. Токму присуството на НАТО трупите во Хрватска, Босна и Херцеговина, Албанија, Косово, а подоцна и во Македонија придонесе директно да се интервенира за надминување на сите проблеми кон аспирациите на овие земји за членство во НАТО.

Лансирањето на инструментот „Партнерство за мир“ (1994) од страна на НАТО и КЕБС (ОСБЕ), беше првиот чекор, односно првата фаза која требаше да ја поминат земјите аспиранти (да потпишат договор) и понатаму да продолжат со

процесот на интеграција. Ова беше првиот предизвик со кој се соочија земјите од Западен Балкан на патот кон интеграцијата во НАТО. Овој процес веќе беше надвор од интересите и политичките одлуки од аспект на примањето на некоја земја како полноправна членка. Прва од земјите потписнички на овој договор беше Албанија, а потоа следеа Македонија, Хрватска и другите земји од регионот.

Една година подоцна беше инициран уште еден документ, т.е. Студијата за проширување, со која земјите-членки, освен исполнувањето на член 10 од Основачкиот договор на Алијансата, треба да исполнат одредени политички, општествени и безбедносни услови и критериуми кои се деталзираат преку самостојните договори потпишани помеѓу НАТО и земјите аспиранти.²⁰³ На Вашингтонскиот самит во 1999 година, лидерите на земјите-членки се договорија за поставување на уште еден инструмент, односно фаза која треба да се помине во процесот на интеграција, а тоа беше Акциониот план за членство. И во овој процес Македонија и Албанија беа првите земји-членки кои го потпишаа овој документ. Подоцна, кон овој инструмент се приклучија Хрватска и другите земји од ЗБ.

Самитите на НАТО и годишните средби на високо ниво се клучните настани на кои се оценува напредокот на секоја земја аспирент. Самитот во Прага од 2002 година, донесе нови промени и од тогаш почна да се имплементира инструментот: Индивидуален акционен план за членство. Кон овој процес пристапија Босна и Херцеговина, Црна Гора и Србија како земји од Западен Балкан, односно вкупно осум земји од Европа.

Нареден чекор на процесот на проширување на НАТО, односно интеграција, е интензивирањето на преговорите за членство и крајната фаза е поканата за членство.

Сите овие процеси треба да поминат низ позитивните оценки и заклучоци од самитите на НАТО, сè до поканата. По добивањето на поканата, обично треба да помине од шест месеци до една година додека сите земји-членки не го ратификуваат договорот за членство и на наредниот самит, земјата која ги има поминато сите овие процеси, добива статус на полноправна членка. Подолу ќе објасниме кои се условите и критериумите коишто треба да ги исполни една земја за да стане членка на НАТО Алијансата, но секако и кои реформи треба да ги презема за успешно да ги помине сите филтри.

²⁰³ Johanna Granville, "The Many Paradoxes of NATO Enlargement" *Current History* (April 1999), vol. 98, no. 627, pp. 165-170.

6. Критериуми за членство на земјите од Западен Балкан НАТО и ЕУ

Од формирањето па сè до денес, ЕУ се проширувала седум пати и моментално брои 28 нејзини полноправни членки. Се поставува прашањето како се водел овој процес, кои биле условите и критериумите и како се развивал процесот на интеграција и проширување. Во овој наслов немаме намера да појаснуваме опширно за оваа проблематика бидејќи во неколку наврати претходо е операционализирана оваа проблематика. Сепак, уште еднаш ќе потсетиме дека првото и последното проширување драстично се разликуваат во поглед на условите, критериумите и реформите во самата Европска унија, но и во земјите аспиранти.

Причината зошто се анализираат критериумите е во самиот факт дека еден од тие преставуваат и решавањето на билатералните спорови кои земјите аспиранти ги имат во процесот на интеграција. Спорот помеѓу Хрватска и Словенија е доволен показател и основа за анализа и на спорот помеѓу Грција и Македонија околу името.

Теоретски, секоја европска земја може да аплицира за членство во ЕУ, доколку Советот на Европа (СЕ) во консултации со Европската комисија (ЕК) и Европскиот парламент (ЕП), донесе одлука за почеток на преговори. Ваквиот процес навидум изгледа едноставен, но да не заборавиме дека проширувањето, односно зачленувањето на некоја земја во ЕУ е процес кој трае со години, па има случаи и со децении. Наша цел е да истакнеме кои се критериумите за членство во ЕУ што треба некоја земја аспират да ги исполни за да стане полноправна членка. Првиот услов веќе го истакнавме погоре, односно дека мора да биде земја од европскиот континент. Следниот услов или критериум е земјата аспират да ги почитува фундаменталните човекови права, слободата, демократијата и владеењето на правото, за да се продолжи со наредниот сет на критериуми кои сè до 1993 година не беа барани од страна на институциите на ЕУ за членство во неа.²⁰⁴ Од Копенхашкиот самит на ЕУ во 1993 година, се поставија уште три нови критериуми кои во себе содржат низа услови кои треба да се исполнат до полноправното членство, како што се:

- Стабилни институции кои гарантираат демократија, почитување на правото, човековите права и почитување и заштита на малцинствата.
- Функционална пазарна економија и конкурентна со домашниот пазар на ЕУ.

²⁰⁴ European Commission - Conditions for Enlargement [Ec.europa.eu](http://ec.europa.eu).

- Способност на земјата кандидат да ги прифаќа сите политички, економски и монетарни обврски на ЕУ.²⁰⁵

Две година подоцна на Мадридскиот самит на ЕУ (1995), кон Основните и Копенхашките критериуми се приклучи (се надополни) уште еден критериум, т.е. административниот капацитет на една земја. Фактички, овој критериум е многу поопширен отколку што изгледа. Политичкиот, економскиот и правниот аспект на овој услов-критериум се нови начела кои произлегуваат од усогласените ставови и заклучоците од овој Самит.

Сите овие услови, односно критериуми се доставуваат на решавање до земјите кандидати во вид на прашалник, т.е. *acquis communautaire* со 33 поглавја и голем број прашања.²⁰⁶

Ова што досега беше елаборирано и истакнато погоре, беше генерално за земјите аспиранти и кандидати за влез во ЕУ, но по донесувањето на реформите кои ги истакнавме во однос на критериумите и условите за членство на земјите од ЗБ, ЕУ има една посебна политика кога се во прашање критериумите за членство. Ако направиме една хронологија на настаните поврзани со критериумите и условите за членство на земјите од ЗБ, ќе видиме дека само Хрватска ги има одговорено сите поглавја од Прашалникот, но нивното скенирање од страна на ЕК е завршено само на 24 поглавја. Македонија и Албанија како земји кои се во оваа фаза, ги имаат одговорено прашањата од Прашалникот, но не е завршена фазата на скенирање од страна на ЕК.

За проширувањето со земјите од ЗБ, ЕУ надвор од 33 поглавја со прашања кои ги вклучуваат Копенхашките и Мадридските критериуми, односно Основните критериуми, има поставено и посебни критериуми, односно т.н. „Основни норми“.²⁰⁷ Секоја земја има специфични норми и тоа: Босна и Херцеговина треба да го „имплементира Дејтонскиот мировен договор“ (1995), „соработката со Хашкиот трибунал“ е поставена како норма за Србија, „исполнувањето на стандардите за Косово“ за Косово, додека за Македонија е „Имплементацијата на Охридскиот рамковен договор“.

Овие норми не се исклучителни и не претставуваат ништо ново, ниту се посебни поглавја. Ако ги анализираме подлабоко прашалниците-поглавјата и

²⁰⁵ Club de Florence: “Europe; L’impossible status quo”, Preface Jacques Delors, Paris, 1996, f.IV, p.4.

²⁰⁶ European Council, Copenhagen Criteria 1993, Agenda 2000, http://ec.europa.eu/agenda-2000/index_en.

²⁰⁷ Според: “Fuqia normative e Evropes: Kontradikta ne terme”, Journal of common market studies, 2002, 40/2, pp.235-258.

прашањата, во нив ќе видиме дека со овие норми се застапени самите прашања во некаков облик. Но, целта на ЕУ е да им се даде посебно знаење на земјите од регионот на ЗБ, односно дека овие норми претставуваат основа за продолжување на патот до целосна интеграција во ЕУ.

За аспектот на содржината на критериумите, поставени во форма на прашања, повеќе ќе се задржиме во наредниот наслов, каде ќе ги опишуваме реформите кои се преземени за исполнување на критериумите и условите за членство.

7. Реформи на земјите од Западен Балкан за членство во ЕУ и НАТО

Првите чекори на земјите аспиранти за членство во ЕУ побаруваа значајни активности од аспект на започнување на неопходните промени, мерки и активности во правец на реформирање на сите општествени сфери. За да направиме една подобра анализа на реформите за членство, треба да направиме компарација помеѓу реформите на земјите кои веќе се членки во ЕУ и земјите кои се наоѓаат во некоја од фазите на зачленување во ЕУ. Хронолошки гледано, од првото до последното проширување на ЕУ, па и на НАТО, можеме да препознаеме повеќе политички одлуки кои не се поткрепени со реформи во самите држави кои се зачлениле во двете организации при нивните проширувања.

Оваа состојба на прием на земји, кои на некој начин и не ги исполниле доследно сите услови и критериуми, била практика сè до крајот на Студената војна. Сепак, има поддржувачи на ова практика, кои потребата од проширување со нови членки, па макар тие и да не ги исполниле условите или да не преземале доволно мерки и активности во насока на реформирање на општествата, а тоа пред сè се должи на геостратегиските интереси на ЕУ и НАТО за проширување со земјите од тие региони.

Ако направиме една паралела помеѓу земјите од регионот на ЗБ од аспект на процесот на реформи, ќе најдеме на многу сличности на природата на проблемите, односно сферите каде се применуваат најрадикалните промени. Како илустрација на процесот на реформите во земјите од регионот ќе започеме од Хрватска како земја која веќе е членка на НАТО и е најблиската земја кандидат за влез во ЕУ.

На патот кон интеграцијата во ЕУ и НАТО, Хрватска има преземено радикални промени и реформи. Хрватска, заедно со Македонија и Албанија, презема еден од клучните чекори – за регионална соработка, кој директно произлегуваше од препораките на меѓународните организации. Тргувајќи од заложбите дека добрите надворешни односи се клучен фактор кој влијае во зближувањето помеѓу земјите, овие три земји во мај 2003 година ја формираа Јадранската група, позната како А3 групата, која за разлика од другите земји, од аспект на спроведување на реформите во бараните области од НАТО, беа оценети како најнапредни земји. Овие напори беа доволни за Хрватска, заедно со Македонија и Албанија, да добие кандидатски статус за влез во НАТО.

Официјалната покана за влез на Хрватска и Албанија стигна на Самитот на НАТО во Букурешт во 2008 година, каде веќе е познато дека Р. Македонија и покрај фактот што беше земја кандидат не доби покана поради грчката блокада. Една година подоцна, Хрватска и Албанија на НАТО самитот во Стразбург-Кехл и официјално беа промовирани како нови членки на Алијансата. Хронолошки гледано, Албанија, па и Хрватска заостануваа многу од аспект на исполнување на сите услови, критериуми и препораки за влез во НАТО.

На Самитот на НАТО во Стразбург-Кехл е одлучено дека вратата за зачленување на Македонија е отворена, но само откако ќе го реши проблемот со името. Ова значи дека сите реформи, критериуми и услови за полноправно членство во НАТО се исполнети и останува, во моментот кога ќе се реши спорот со името, Р. Македонија да стане членка.

Ако зборуваме за условите, критериумите, па и реформите кои земјите од ЗБ ги преземале (Хрватска, Албанија и Македонија) и треба да ги преземат (Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија и Косово), можеме да видиме дека освен постојаните услови и критериуми, по терористичките напади врз Светскиот трговски центар во 2001 година во Њујорк, тие се дополнија со уште еден услов, кој понатаму во себе носи низа на промени и реформи, а тоа е: спремноста на земјите аспиранти да учествуваат во борбата против глобалниот тероризам.

Заложбите на сите земји аспиранти за членство се движат во насока да ги исполнуваат препораките и критериумите, преземајќи низа мерки и активности во правец на реформирање на вооружените сили, структурата на армиите, вооружувањето, надворешната соработка, реформи во правец на општественото уредување, реформи во законодавството, буџетот и др.

Од останатиот дел од земјите на ЗБ кои не се членки на НАТО, исклучувајќи ја Македонија, процесот на зачленување во НАТО се движи со забрзани чекори, но со низа пречки кои се директно поврзани со дополнителните услови за членство на овие земји во НАТО, па и во ЕУ. Црна Гора по осамостојувањето е најнапредна во однос на останатите земји, и е во фаза на интензивирани преговори со НАТО по донесувањето на Индивидуалниот акционен план за членство во НАТО во 2008 година. Истиот статус го има и Босна и Херцеговина, која по зачленувањето во „Партнерството за мир“ (заедна со Црна Гора) во 2006 година, направи значителни чекори во исполнување на критериумите, преземајќи низа општествени реформи. Сепак, сè уште

остануваат отворени прашањата за соработката со Хашкиот трибунал како дополнителен критериум кој се бара од НАТО, покрај реформите во судството, вооружените сили, цивилната контрола и други специфични области.

За Србија и Косово нема што да истакнеме, освен фактот дека првата до неодамна имаше спротивставен став во врска со членството, додека другата сè уште на својата територија има инсталирано мировна мисија со НАТО силите.

Исто така, и Србија во 2006 година по Самитот во Рига (конечно се зачлени во 2008 година), влезе во „Партнерството за мир“, инструмент кој служи за подготовка на земјите за членство во НАТО. Кога се во прашање реформите на овие две земји од аспект на зачленување во НАТО, според сите факти и анализи и двете земји се многу далеку од тоа. Србија треба да ги редуцира своите човечки ресурси, но и вооружувањето. Правниот систем сè уште не е на ниво да може да биде прифатлив за потребите на НАТО. Ова најмногу се однесува од аспект на цивилната контрола врз вооружените сили.

Скоро сите земји од ЗБ кои за приоритет го имаат членството во НАТО учествуваат во мировните операции на оваа организација. Регионалната соработка како еден од успешните механизми за зближување, размена на искуства и напредок во реформите е мошне значајна за зачленување на овие земји во Алијансата. Заедничкото учество на разни вежби, семинари, конференции, размена на искуства, учество во мировни операции под закрила на НАТО, се само дел од процесот на реформи на патот до зачленување.

Ако направиме една паралела помеѓу преземените чекори во процесот на реформите на земјите од ЗБ кон членството во НАТО и ЕУ, ќе видиме дека многубројните реформи се бараат и од едната и од другата организација. Пример повеќе за тоа е дека во препораките и на НАТО и на ЕУ се повторуваат реформите во правосудството, правниот систем (хармонизација на легислативата), борба против организираниот криминал, сивата економија, соработка со Хашкиот трибунал, регионалната соработка, буџетот, економијата и други.

Во процесот на реформи за полноправно членство најнапредна од сите земји на Западен Балкан е Македонија, по зачленувањето на Хрватска од 1 јули 2013 година. И покрај фактот дека таа беше втора потписничка на Договорот за стабилизација и асоцијација (после Македонија), сепак со низа радикални реформи успеа да дојде до

полноправното членство.²⁰⁸ Уште во 2005 преговорите за пристап на Хрватска во ЕУ беа формално започнати, а во 2009 се завршени. Соработката со Хашкиот трибунал, хармонизација на законодавството, одговарање на сите прашања од Европскиот прашалник, регионалната соработка, особено постигнувањето на договорот со Словенија во врска со територијалниот спор, придонесоа оваа земја да стане 28-та членка на ЕУ.

Втора земја која од аспект на статусот е најблиску до ЕУ е Р. Македонија. Нашата земја е прва потписничка на инструментот на ЕУ за проширување, т.е. Договорот за стабилизација и асоцијација. Уште во април 2001 година, со потпишувањето на овој договор, Р. Македонија презеде низа чекори и реформи. Неполни четири години потоа, овој процес ќе биде клучен од аспект на подготовката и исполнувањето на обврските кои се предвидени во Договорот, за во 2005 година, Македонија да го добие статусот на земја кандидат за членство во ЕУ. Најдобар показател за преземените реформи кои досега се исполнети и кои треба дополнително да се исполнат се одговорите на Европскиот прашалник и препораките кои што произлегуваат од годишните извештаи на ЕУ за земјата кандидат. 33. поглавја кои во себе вклучуваат илјадници прашања ги претставуваат радикалните промени и реформи кои нашата земја ги презела и сè уште е во овој процес, сè до добивањето на датум за преговори, кога ќе се започне со еден друг вид реформи, т.е. ќе се „пеглаат“ разликите по скенирањето од страна на институциите на ЕУ.

Наредна од земјите на ЗБ, според почитувањето на препораките и напредокот во реформите за членство во ЕУ е Црна Гора. Во декември 2010 година, оваа земја се издвои од другите и доби кандидатски статус. Оваа нова држава на европскиот континент, стана лидер во однос на промените и реформите за членство во ЕУ. И покрај фактот дека во повеќе наврати беше опомената за сивата економија, посебно трговијата со цигари и друго, сепак, лидерите на оваа земја, успеаја да направат смени и реформи, вклучувајќи ја и оставката на Ѓукановиќ, и Црна Гора, две година по апликацијата (2008) да добие кандидатски статус. Сето тоа се должи на исполнувањето на препораките од страна на ЕК, преземањето на реформи во многуте општествени сфери и успешно завршување на истите.

²⁰⁸ "What does Croatia Gain by Stabilization and Association Agreement?", Ministry for European Integration in co-operation with Croatian Public and Media Relation Office and Ministry of Foreign Affairs, Zagreb, 2002-2010.

Останатите земји од ЗБ се определени како земји со статус на апликанти, т.е. потенцијални потписнички на Договорот за стабилизација и асоцијација (Босна и Херцеговина) и статус на рани преговори за членство или партнерство со ЕУ (Косово). Во сите овие земји кои ги спомнавме, според последниот извештај, постои напредок, преземени се низа реформи во многу општествени области, но сепак останува впечатокот дека за најсуштинските проблеми, многу малку се работи. Човековите права, проблемите со јавната администрација, недоволната соработка со Хашкиот трибунал, недостигот на правна држава, непочитувањето на малцинствата, сивата економија, организираниот криминал и друго, се само некои од низата проблеми кои бараат посериозни чекори кон реформирање на судството, безбедносните структури, почитувањето на човековите права и друго, за да се задоволат условите за преминување во нареден статус.

Уште од Солунскиот самит во 2003 година, јасно е дадено до знаење дека и покрај фактот и напорите на некои европски лидери за заокружување на процесот на проширување на ЕУ со сите земји од ЗБ во пакет, сепак до тоа не дојде од веќе познати причини. За развојот на секоја земја од ЗБ поединечно, од аспект на реформите, статусот и напредокот за членство во ЕУ ќе се задржиме во наредниот наслов.

8. Напредувањето на земјите од Западен Балкан во реформите според извештаите на ЕУ и на НАТО

Интеграцијата на земјите од ЗБ е започната веднаш по процесот на распаѓањето на Југославија и промените предизвикани со завршувањето на Студената војна. Воодушевени од развојот и напредокот на земјите од другите региони на Европа зачленети во НАТО и во ЕУ, земјите од ЗБ, можеме да кажеме дури и за време додека траеја конфликтите и воените дејствија, сериозно се заложиле за преземање на мерки, активности и реформи. Овие заложби често беа дочекувани со критики и несогласувања, па и поделеност помеѓу граѓаните, но сепак на крајот превлада свеста дека зачленувањето во НАТО и ЕУ за сите земји од ЗБ е единствениот пат за решавање на многубројните проблеми и спорови, па и за запирање на насилствата, за да се продолжи со понатамошен развој на општествата.

Во настаните во периодот по Студената војна, ЕУ и НАТО имаа големо влијание. Овие две организации заедно со ООН одиграа клучна улога во исходот на неколкугодишните конфликти во Хрватска и во Босна и Херцеговина, без да ги занемариме и конфликтите од помал размер, како оние во Словенија, Косово и во Македонија. Овие меѓународни организации во жаргонот на повеќето лидери на земјите од ЗБ станаа синоним за развој, стабилност, мир и безбедност.

Воспоставувањето на првите односи во поглед на зачленувањето во овие организации за секоја земја поединечно се случи во различен временски период и го претставува првиот чекор за зачленување во ЕУ и НАТО. Како се одвиваше процесот на интеграција на земјите од ЗБ во НАТО и ЕУ, низ годините па сè до денес, најдобро ќе можеме да го елаборираме и потоа да го прикажеме преку одделна анализа на сите земји од посочениот регион, од аспект на реформите, препораките и извештаите од различните институции на двете организации, преку официјални документи, извештаи, спогодби и договори. Во врска со интеграцијата во ЕУ, целосно ќе се осврнеме на анализата на годишните извештаи на ЕК, официјалните заклучоци, документи, краткорочни и долгорочни стратегии за проширување, договори и спогодби на ЕС и ЕП, додека во врска со интеграцијата во НАТО на секоја земја аспирант од регионот на ЗБ, како основа ќе ги земеме заклучоците од годишните самити на НАТО, препораките кои што произлегуваат и се во согласност со годишните програми и ќе направиме една компаративна анализа, со што ќе воочиме кои се клучните и влијателни фактори за

позитивен заклучок во врска со напредокот на секоја земја поединечно. Најпрвин ќе започнеме со Хрватска, како земја која веќе е членка и на ЕУ и на НАТО.

а) Хрватска

За да можеме полесно да го анализираме напредокот и пристапот на оваа земја за влез во ЕУ и НАТО, најдобро ќе биде хронолошки да ги истакнеме и анализираме сите настани поврзани со интеграцијата. Во 2001 година Хрватска ги започна првите преговори и кон крајот на истата година ја потпиша Спогодбата за стабилизација и асоцијација. Оваа земја за прв пат аплицирала за влез во ЕУ дури во 2003 година. Во тоа време ЕК даде препорака да се почека уште една година, до 2004 година, за официјалната кандидатура. Пристапните преговори Хрватска ги започна во 2005 година. Овој период беше критичен поради турбуленциите во врска со Европскиот извештај и реакциите од страна на Ирска.

Проблематичните односи со Хашкиот трибунал имаа големо влијание врз препораките за унапредување на односите Хрватска - ЕУ.

ЕП во мај 2007 година, заклучи дека Хрватска има направено „рапиден напредок“ во поглед на реформите во сите области на општеството, но останува впечатокот дека треба да се продолжи со соработката со Хашкиот трибунал и пазарната економија.²⁰⁹

Годишните извештаји за напредокот на Хрватска, од првиот во 2002 година, па сè до последниот, покажуваат значителни реформи од сите аспекти и области на општеството каде што Хрватска вложувала. Годишниот извештај од временскиот период од октомври 2010 до септември 2011, покажува дека развојот е мерен според донесените одлуки, прилагодуваната легислатива и имплементација на истата. Извештајот е темелен на збирани информации, анализирани од Комисијата. Употребени се различни извори, заедно со придонесот на хрватската Влада, на државите-членки на ЕУ, на Европскиот парламент и други различни информации од меѓународни и невладини организации.

Пристапните преговори со Хрватска се затворија во јуни 2011 година заклучно со заедничката одлука на Европскиот парламент и Советот, за во декември 2011 година (OJ L 112, 24.4.2012) да се потпише Договорот за пристапување.

²⁰⁹ European Parliament, „Croatia: Good progress towards accession and some issues remain“, 25 - 27 April 2007.

Хрватска го ратификуваше Договорот за пристапување и на 1 јули 2013 година стана полноправна членка на Унијата. Предметот на овој договор е ратификуван од сите држави-членки.

Хрватска веќе е членка на НАТО и на ЕУ, но нејзиниот пат и евроинтеграциски процес е интересен за анализа и споредба. Начинот на управување на стратешките интереси vs спорот со Словенија и процесот на зачленување во НАТО, а особено во ЕУ може да ни служи како пример за начинот на решавање.

б) Босна и Херцеговина

Слично како и Хрватска и оваа земја од ЗБ произлезе како резултат на распаѓањето на Југославија. Ако направиме една подетална анализа на патот кој е поминат од аспект на зачленувањето на оваа земја во НАТО и во ЕУ, неминовно е да направиме еден премин на временскиот период од вклучувањето на овие две меѓународни организации директно во конфликтниот и постконфликтниот период во Босна и Херцеговина. Токму поради ова и можеа директно и да учествуваат во сите реформи и промени во правец на исполнување на аспирациите за влез во НАТО и ЕУ. Тргувајќи од многу анализи и извештаји од теренот, и покрај фактот дека долго време котираше во приоритетите на агендата на двете организации, сепак преовладуваше впечатокот дека НАТО и ЕУ поставија премногу услови и критериуми за Босна и Херцеговина надвор од генералните услови.

Соочувајќи се со политичка нестабилност, економско заостанување и други општествени проблеми, Босна и Херцеговина многу заостануваше во поглед на евроинтегративните процеси во споредба со другите земји. Првите преговори за Процесот на стабилизација и асоцијација се започнати во 2005 година. Овој процес траеше до средината на 2008 година, кога е потпишана Спогодбата за стабилизација и асоцијација, која што сè уште не е влезена во сила. Процесот на реформи и прилагодување на законодавството по потпишувањето на спогодбата тече бавно и со големи недостатоци. Годишните извештаи за напредокот на Босна и Херцеговина не се наклонети за иднината на оваа земја и покрај извесни позитивни импулсите кои даваат надеж дека БиХ заедно со другите земји кои имаат сличен стаус, во пакет ќе бидат

вклучени во ЕУ.²¹⁰ Кон овие тврдења можеме да го приклучиме и фактот дека Босна и Херцеговина заедно со Албанија доби визна либерализација во текот на 2010 година.²¹¹

Процесот на консултации меѓу претставниците на најголемите политички партии, кој започна во декември го пренасочи фокусот кон интегрирањето во ЕУ. Се појави нов политички импулс без надворешно мешање кој придонесе во зајакнувањето на домашната сопственост на политичкиот процес. Поради политичките несогласувања во владејачката коалиција, земајќи го предвид фактот дека се ближеа локалните избори во октомври, политичкиот консензус кој беше постигнат се изгуби и тоа директно влијаеше за застојот на агендата за ЕУ.

Заедничката визија од страна на политичките претставници на целокупната насока и иднината на земјата и нејзината институционална поставеност стануваат приоритетно прашање на кое допрва ќе се одговора. Со цел оваа визија да се материјализира, политичките претставници на БиХ треба цврсто да се придржуваат кон исполнувањето на агендата на ЕУ - во срцето на политичкиот процес и да ги спроведат политичките договори во конкретна акција.

Што се однесува за БиХ, на Самитот на НАТО во Чикаго јасно се потенцираше поддршката за влез во Организацијата. Дотогашните постигнувања ја претставуваа политичката волја реформите да продолжат понатаму.

Челниците на земјите-членки на НАТО ги охрабруваат сите политички актери во земјата да продолжат конструктивно да работат во понатамошното имплементирање на реформите кои се клучни за интеграцијата во евроатлантската алијанса.

БиХ мора да продолжи со овие напори со цел да ја започне првата фаза од Акциониот план за членство колку што е можно побргу. Алијансата континуирано ќе го следи прогресот на имплементацијата и притоа ќе обезбеди асистенција.

в) Србија

Кога зборуваме за процесот на проширување на ЕУ со земјите од ЗБ и заложбите на овие земји кон интеграцијата во ЕУ и НАТО, со резерва треба да го разгледуваме случајот на Србија. И покрај фактот дека и оваа земја според сите специфичности е слична со другите земји од ЗБ, сепак преовладува ставот дека Србија

²¹⁰ EUROPEAN COMMISSION, "BOSNIA AND HERZEGOVINA 2010 PROGRESS REPORT", SEC(2010) 1331, Brussels, 09 November 2010.

²¹¹ Council Of The European Union, "Visa liberalisation for Albania and Bosnia and Herzegovina", Brussels, November 2010

од аспект на аспирациите за влез во ЕУ и НАТО не е на иста линија со другите земји од опкружувањето и покрај фактот што има значителен напредок особено за членство во ЕУ.

Ако направиме една подлабока анализа на состојбите и настаните кои имале клучна улога за изградбата на перцепциите кон двете организации, ќе видиме дека коефициентот на граѓаните кои ја поддржуваат интеграцијата во ЕУ и НАТО драстично се разликува во однос на другите земји. Со сигурност можеме да тврдиме дека за ова најголем придонес дале лидерите на оваа земја, преку пренесувањето на личните ставови како ставови на целото население. Секако, врз овие перцепции влијаеле и самите организации (НАТО и ЕУ) како директно инволвирани страни во конфликтот на просторите на поранешната Југославија.

Различното ангажирање на овие две организации во разрешницата на настаните од распаѓањето на Југославија и процесот на формирање на нови држави, придонело Србија да има различни ставови во поглед на интеграцијата во ЕУ и НАТО.

Преговорите за Процесот на стабилизација и асоцијација Србија ги започна уште кон крајот на 2005 година. Во април 2008 година Србија ја потпиша Спогодбата за стабилизација и асоцијација со ЕУ. Реформите и промените кои произлегуваат од оваа спогодба, Србија ги започна веднаш и покрај проблемите за целосна ратификација од страна на членките на ЕУ. „Агендата 2014“ отвори нови предизвици за членството на оваа земја во ЕУ.²¹² Периодот од 2009-2010 година е многу важен период за напредокот на оваа земја кон членството во ЕУ. Во 2009 година беше укинат визниот режим, а веднаш потоа следеше и апликацијата за влез во Унијата.

Во текот на 2010 година, Србија направи значителни реформи и во многу општествени сфери. Преку одделни преговори со челниците на ЕУ, Србија доби привилегирани односи во поглед на надворешните односи. Напредокот беше крунисан со добивањето на Прашалникот со над 2500 прашања.²¹³ Сепак, како најголеми недостатоци кои имаа големо влијание врз напредокот на Србија во процесот на интеграциите, беше соработката со Хашкиот трибунал и испораката на бараните воени злосторници.

²¹² "Agenda 2014: A fresh roadmap for Balkan accession to the EU". Ministry for Foreign Affairs (Greece). 25 December 2009.

²¹³ EUROPEAN COMMISSION, "SERBIA 2010 PROGRESS REPORT", SEC(2010) 1330, Brussels, 9 November 2010.

Врз основа на мислењето на Комисијата за апликацијата за членство, која Србија ја усвои на 12 октомври 2011 година, Европскиот совет даде зелено светло за Србија да добие статус на земја кандидат на 1 март 2012 година.

На 5 декември 2011 година Советот заклучи дека отворањето на пристапните договори од страна на Европскиот совет ќе биде во согласност со воспоставената практика, откако Комисијата ќе оцени дека Србија го има постигнато потребното ниво на исполнување на критериумите за членство, особено на клучните приоритети за преземање чекори кон видливи и одржливи подобрувања на односите со Косово, во согласност со условите на Договорот за стабилизација и асоцијација, кој Србија го потпиша во април 2008 година.

На Самитот на НАТО во Чикаго одржан во мај 2012 година, Србија беше повикана да продолжи да ги поддржува напорите за консолидација на мирот и безбедноста во Косово. И двете страни беа повикувани да соработуваат безусловно со КФОР и ЕУЛЕКС во извршувањето на нивните мандати. Приштина и Белград мора да ја преземаат целосната предност на пружените можности и истите да ги искористат во промоција на мирот, безбедноста и стабилизацијата во регионот, се подразбира под надзор од Европската унија.

Сите напори на меѓународната заедница особено на ЕУ и на високиот претставник за безбедност на ЕУ, баронешата Кетрин Ештон (Catherine Ashton) на 19 Април 2013 година во Брисел беше потпишан договор помеѓу премиерите на Косово и Србија (Тачи и Дачич), со кој Србија во јуни доби статус на земја која ќе ги започне преговорите со ЕУ најкасно до јануари 2014 година.

г) Црна Гора

Оваа земја можеби има најинтересна приказна во однос на евроинтеграциите. Зачетокот на овој процес е уште од времето кога Црна Гора беше дел од Сојузната Држава Србија-Црна Гора.

Преговорите за Процесот на стабилизација и асоцијација се започнати уште во 2005 година, но оваа спогодба е потпишана дури во октомври 2007, неполна година од референдумот за независност. За разлика од другите земји од ЗБ кои имаа изразени аспирации за влез во ЕУ и во НАТО, Црна Гора додека беше конститутивен дел од сојузната држава, во надворешната политика немаше изразени аспирациите кон евроинтегративните процеси и покрај фактот дека на надворешен план, прозападните

сили цело време потенцираа дека единствениот пат за напредок на земјата е зачленувањето во НАТО и во ЕУ. Тргувајќи од фактот дека токму овие две организации беа сметани како главни виновници за сè што се случи во 90-тите години на минатиот век, може да се каже дека исклучително влијание врз процесот на отцепување на Црна Гора од Србија, односно од сојузната држава, одиграло токму изразувањето на безрезервните аспирации за влез во ЕУ и во НАТО.

Од страна на ЕУ, во поглед на критериумите и условите за членство на Црна Гора, не беа воспоставени некои дополнителни критериуми како што беше случај за Хрватска, БиХ, Македонија. Можеби токму овие факти беа доволни Црна Гора да биде земјата која во рекордни временски периоди ги има поминато досегашните фази за членство во ЕУ и во НАТО.

Во поглед на напредокот на оваа земја кон членство во ЕУ најдобро зборуваат позитивните извештаи на ЕК и покрај фактот дека има многу полиња каде сè уште е потребно да се работи многу.²¹⁴ Моментално, оваа земја доби кандидатски статус во декември 2010 година (по апликацијата во 2008), додека од аспект на зачленувањето во НАТО, по Букурешкиот самит на НАТО во 2008 година, е на добар пат (интензивирани преговори и донесување Акционен план за членство). За напредокот кон зачленувањето во НАТО зборуваат декларациите на последните самити на НАТО.

Пристапните преговори ќе се одвиваат под надзор на Европскиот совет, откако Комисијата ќе оцени дека земјата го има постигнато потребниот степен на усогласеност со критериумите за членство и особено да ги има исполнето клучните приоритети утврдени во Мислењето на Комисијата (Commission's Opinion 3). Советот особено ја повика Комисијата да се фокусира во нејзиниот Извештај од 2011 година за напредокот на спроведувањето на овие клучни приоритети.

Комисијата препорача отворање на пристапни преговори со Црна Гора во октомври 2011 година. Оваа препорака се повтори и во мај 2012. По позитивната одлука од страна на Советот, одобрена од страна на Европскиот совет, пристапните преговори со Црна Гора беа отворени во јуни 2012 година. Прикажувањето на поглавјата за судството и основните права и правда, слобода и безбедност се одржаа во пролет истата година, во согласност со новиот пристап за овие поглавја. Скрининг извештаите за овие поглавја треба да бидат подготвени од страна на Комисијата со цел

²¹⁴ EUROPEAN COMMISSION, "Commission Opinion on Montenegro's application for membership of the European Union", COM(2010) 670, Brussels, 9.11. 2010, и *ANALYTICAL REPORT*, SEC(2010) 1334, Brussels, 9.11. 2010.

да обезбедат насоки, вклучувајќи ги и задачите кои треба да се решат и истовремено треба да бидат усвоени и од страна на црногорските власти, кои пак, ќе назначат и отворање на нови стандарди.

Прикажувањето на преостанатите поглавја започна во септември, со поглавја за науката и истражувањето, образованието и културата и јавните набавки.

Ставот кој произлезе од Самитот на НАТО во Чикаго се сведува на позитивни насоки кон приклучување на оваа земја во НАТО. Црна Гора успешно ги имплементираше реформите во областа на политиката, економијата и безбедноста и е охрабрена да продолжи по истиот пат кој ќе ѝ обезбеди членство во Алијансата.

д) Албанија

Слично како и останатите земји од ЗБ и Албанија во минатото поминала низ тешки и турбулентни ситуации. Излегувајќи од еден социјалистички режим со примеси на авторитаризам од страна на еден лидер, Албанија во постстуденовоениот период се соочуваше со многубројни тешкотии. Таа заостануваше многу во однос на реформирањето и прилагодувањето на општеството кон зачленување во ЕУ и НАТО. Но, преовладувањето на прозападните идеи кај раководството на земјата, беше клучен фактор и Албанија да не го губи чекорот со останатиот дел од земјите на ЗБ.

Многумина го делат мислењето дека Албанија на некој начин повеќе поради политички и стратегиски интереси на Западот е ставена во иста група со останатите земји од ЗБ. Општествените проблеми, сиромаштијата, корупцијата и другите непогодни фактори имаа главна улога во квалификациите за оваа земја во последната деценија на минатиот век. Поткрепа на сето ова беа и немирите од 1997 година, кога имаше и директна вмешаност на ЕУ, а посебно на НАТО.

Но, Албанија и покрај сите потешкотии целосно беше посветена кон реформирање и напредок и кон зачленувањето во НАТО. Со зачленувањето во Пактот за стабилност уште во 1994 година, јасно беа поставени целите на оваа земја кон патот за зачленување. Реформирањето на безбедносниот систем, намалувањето на вооружените сили и вооружувањето и прилагодувањето на законодавството и другите сфери на општеството, заедно со регионалната соработка во Јадранската група, на Албанија ѝ донесоа полноправно членство во НАТО, заедно со Хрватска во 2009 година.

Од аспект на зачленувањето во ЕУ, исто така е направен значителен напредок²¹⁵. Од времето на воспоставување на првите односи со ЕУ (1997), па сè до статусот „потенцијален кандидат“ и апликација за членство (2009), можеби поминал долг временски период во споредба со некои други земји од ЗБ, но сепак, оваа земја, според многу анализи (забрзаниот економски раст, силната борба против корупцијата и криминалот, значителните реформи според препораките и др.) е на вистинската насока за зачленување во ЕУ. Кога на сите овие позитивни фактори ќе им го додадеме и веќе постојното членство во НАТО, ЕУ е блиската иднина на оваа земја.

е) Косово

Приклучувањето на Косово во новиот механизам на ЕУ (Спогодбата за стабилизација и асоцијација – Солунскиот самит 2003) наменет за проширувањето со земјите од ЗБ, беше знак дека и оваа земја ќе биде дел од пакетот на земји наречен „Западен Балкан“. Две години подоцна оваа земја ќе биде објект на препораките на ЕК до ЕС и оваа земја да биде дел од процесите на проширување, заедно со Србија и Црна Гора, но под Резолуцијата 1244 на ООН. Од аспект на процесите на интеграција кон ЕУ, за Косово се поставени посебни подмеханизми и инструменти и се очекува оваа земја да биде заклучна за проширувањето на ЕУ со земјите од ЗБ.

Слична е состојбата и со аспирациите за зачленување во НАТО. Ако се земат предвид сите факти од аспект на безбедносната состојба, реформирањето, односно воспоставувањето на еден нов безбедносен систем според параметрите и препораките на ЕУ и НАТО, можеме да заклучиме дека оваа земја воспоставува здрави темели за идно зачленување во НАТО.²¹⁶

Во Косово сè уште се во тек преговарањата. Тие се одвиваат на највисоко ниво (High Level Dialog) под надзор од самата Европска унија. Слично како и Р. Македонија и овие две држави треба да дојдат до едно заедничко решение во воспоставувањето на добрососедските односи и Србија да го признае Косово како независна и суверена држава. Овие чекори би придонеле многу и за двете држави, а истите би влијаеле и низ целиот Балкан во позитивна смисла.

²¹⁵EUROPEAN COMMISSION, “Commission Opinion on Albania's application for membership of the European Union”, COM(2010) 680, Brussels, 9.11. 2010 и “ANALYTICAL REPORT”, SEC(2010) 1335, Brussels, 9.11. 2010.

²¹⁶EUROPEAN COMMISSION, “KOSOVO 2010 PROGRESS REPORT”, SEC(2010)1329, Brussels, 9 November 2010.

Потпишувањето на Договорот помеѓу Приштина и Београд под покровителство на ЕУ на 19 Април 2013 година и неколкуте средби на премиерско ниво заедно со високиот претставник за безбедност на ЕУ баронешата Ештон, Косово ја приближија до ЕУ во аспект на почеток на процесот за Стабилизација и Асоцијација кој треба да почне есента 2013 година.

Ни останува да видиме во иднина како ќе се развиваат настаните и каде ќе биде Косово во новите стратегии на НАТО и ЕУ во поглед на проширувањето.

9. Р. Македонија на патот кон ЕУ и НАТО

Р. Македонија уште од осамостојувањето како еден од нејзините приоритети за напредок и развој го постави зачленувањето во НАТО и во ЕУ. Последната деценија од минатиот век беше премногу исполнета со процеси кои, на некој начин имаа големо влијание врз земјите од ЗБ (како наш објект на истражување), но и врз другите земји кои произлегоа од расформирањето и распаѓањето на СССР и Југославија. Во тие мигови, интеграцијата во овие две организации претставуваше единствен излез и поглед кон иднината, особено за помалите и слабите новоформирани држави.

Набргу по прогласувањето на независноста, Р. Македонија не губеше време за воспоставување на првите дипломатски односи. Во октомври 1992 година, Македонија испрати дипломатски претставник во Брисел, додека еден месец подоцна во Скопје се отвори канцеларија на ФАРЕ Програмата на ЕУ, пандан на инструментот за помош на ЕУ за земјите аспиранти за зачленување. Ова беше почетокот на развојот на односите со ЕУ, што на некој начин беше иницијална каписла за почеток на односите и со НАТО.

Во декември 1993 година, Собранието на Р. Македонија ја усвои Резолуцијата за пристапување кон НАТО. Ова беше првиот чекор кон воспоставување на потребните реалации и односи. Овој документ понатаму ќе служи како поткрепа за сите иницијативи во правец на интеграцијата во НАТО.

Овој период беше зачеток на односите помеѓу Р. Македонија и ЕУ, но од друга страна се отвори билатералниот спор за името со Грција. Првите официјални, односно дипломатски односи со ЕУ беа поставени кон крајот на 1995 година (декември), откако беше потпишана Времената спогодба на 13 септември истата година помеѓу Р. Македонија и Грција, под покровителство на ООН.²¹⁷ Времената спогодба ќе има влијание и врз продолжувањето на патот на Македонија кон интеграцијата во НАТО.

Во ноември 1995 година беше потпишан Рамковниот документ за пристапување кон „Партнерството за мир“, инструмент на НАТО кој служеше како подготвителна фаза пред целосното пристапување. Една година подоцна, Македонија ја потпиша Спогодбата за безбедносни аранжмани со НАТО.

Како што минуваше времето, процесот за интеграција во ЕУ и во НАТО речиси ќе се одвива со истата динамика. Разгледувајќи ја хронологијата на односите

²¹⁷ Времена спогодба Македонија-Грција, Њујорк. 13 септември. 1995 година.

понеѓу Р. Македонија и НАТО од една страна и Македонија и ЕУ од друга страна ќе видиме дека овие два процеси низ времето се одвивале паралелно. Во кратки црти ќе ги изнесеме најзначајните настани до денес во поглед на односите помеѓу Македонија, НАТО и ЕУ. Во 1996 година е отворена првата Канцеларија за врски на Р. Македонија во Брисел - седиштето на НАТО, додека од аспект на односите со ЕУ, истата година Р. Македонија се приклучи кон Програмата ФАРЕ. Нешто подоцна, Владата на Р. Македонија донесува одлука за формирање на Комитет за евроатлантска организација, задолжен за координација на сите подготовки за влез во ЕУ и во НАТО. Во правец на добивање на првите бенефити од односите на Р. Македонија со ЕУ, во истиот период можеме да го потенцираме потпишувањето на Спогодбата за соработка со ЕУ. Овие два настани ќе придонесат за постојаноста во интегративните процеси. Комитетот ќе стане постојано тело, додека Спогодбата ќе води кон преговори и назначување на постојан претставник на ЕУ за Македонија.

Соработката и напорите на властите за реформирање на безбедносниот сектор ќе прераснат во приоритети. За оваа насока многу придонесуваат и првите заеднички воени вежби помеѓу македонските вооружени сили и војниците на различни земјо-членки на НАТО во 1998-99 година. Давањето логистичка поддршка за безбедносните сили на НАТО во воените и мировните операции на Косово и во Босна, ќе придонесе односите со НАТО да се кренат на највисоко рамниште за една земја аспирент.

Почетокот на новиот милениум ќе донесе многу новини кои можеме да ги означиме како напредок, односно развој на односите со двете водечки меѓународни организации – НАТО и ЕУ. Во 2000 година, Постојаното претставништво на ЕУ ќе прерасне во Делегација на ЕК за Македонија, додека како круна на одличната соработка и зголеменото ниво на односи ќе биде и почетокот на преговорите за потпишување на Спогодбата за стабилизација и асоцијација, при што на Самиот на ЕУ во Феира, ќе биде целосно разрешена дилемата за перспективата на Западен Балкан, а воедно и на Македонија. Истата година, на Самитот во Загреб, Спогодбата е парафирана.

Во однос на односите на Македонија и НАТО, особено е за истакнување Вашингтонскиот самит во 1999 година. На овој Самит Р. Македонија официјално станува кандидат за членство во Алијансата. Истовремено, Р. Македонија е примена за членка на Акциониот план за членство на НАТО, по што започнува процесот на имплементација на Планот. Препораките на НАТО-претставниците за регионална

соработка ќе бидат официјализирани прску фомирањето и учеството на Вилнус групата. Одличната соработка со македонските власти, односно со безбедносните сили, НАТО-преставниците ќе ја продолжат и во текот на кризниот период во Р. Македонија. Во јуни 2001 година ќе биде инсталирана првата мировна мисија на НАТО во нашата земја, под назив „Суштинска жетва“. Оваа мисија, покрај примарната цел, ќе учествува и во подготовката и асистенцијата на безбедносниот сектор во спроведување на реформите и евалуацијата на планот.

Во истиот период, додека сè уште имаше воени дејствија, во април 2001 година во Луксембург ќе биде потпишана Спогодбата за стабилизација и асоцијација (ССА) и Времената спогодба за трговија и трговски прашања. Ова претставуваше извонореден напредок од аспект на интеграцијата во ЕУ. Со овој чекор Македонија стана првата земја од ЗБ која имаше потпишано ССА.

Периодот 2002-2003 година во односите на Р. Македонија со НАТО и ЕУ е резервиран за инсталирањето и учеството во мировни мисии. Кон средината на 2002 година првите војници на АРМ ќе бидат упатени во мировна мисија на НАТО во Авганистан (ИСАФ), а подоцна и учество со војници и во Ирак во операцијата „Слобода за Ирак“, мисија која не беше водена од НАТО, но во која земаа учество голем број на НАТО-членки и стратегиски сојузници на нашата земја. Зајакнувањето на регионалната соработка ќе биде еден од приоритетите на нашата земја, и директно произлегуваше од препораките на челниците на НАТО. За оваа цел, по иницијатива токму на Р. Македонија, поточно на покојниот претседател Борис Трајковски, ќе биде потпишана Повелбата за партнерство, помеѓу САД, Хрватска, Албанија и Р. Македонија. Ова Повелба, повеќе позната како Јадранска повелба или Адриатик-3, подоцна ќе служи како успешен модел на регионална соработка во евроатлантските процеси.

Со реформите на самиот концепт на ЕУ, односно на заедничката надворешна и безбедносна политика, ЕУ во 2003 година за прв пат, по онаа во Босна и Херцеговина, ќе инсталира воена мисија во Р. Македонија под назив „Конкордија“. Сите овие настани ќе придонесат односите помеѓу Р. Македонија и НАТО, но и со ЕУ да се развиват во една нова фаза на директно вклучување во различни области на општеството. Можеби токму овие области се сметани за најпроблематични и најотпорни кон процесот на реформите, што произлегува и со директното вклучување на овие две организации.

Самитот на ЕУ во Солун уште еднаш ќе ги верификува заложбите на ЕУ-лидерите од една страна, дека иднината на земјите од Западен Балкан, вклучувајќи ја и Македонија е во ЕУ, додека од друга страна, дека земјите од ЗБ своите аспирации за членство ги поткрепуваат со значителени реформи во сите општествени области.

Периодот по 2003 година ќе биде многу важен за напорите на Македонија на патот кон членство во ЕУ и во НАТО. Собранието на Р. Македонија (февруари 2004) донесува Декларација за поднесување на барање за членство во ЕУ, која ќе биде официјално поднесена во март истата година. Во април 2004 година Р. Македонија станува првата земја од Западен Балкан каде што ССА ќе стапи на сила. Сите овие настани влеваа позитивно чувство за интегративните процеси, и со сигурност можеме да истакнеме дека јавното мислење за интеграцијата во ЕУ во овој период ќе биде највисоко. Со добивањето на Прашалникот на ЕУ, Р. Македонија ќе затвори уште една етапа, односно фаза на сложениот пат за членство во ЕУ.

Рокот од пет месеци ќе биде рекорд во изготвување на одговори и предавање до ЕК во февруари 2005 година. Сите овие позитивни активности ќе придонесат ЕС да ѝ додели на Р. Македонија статус на земја-кандидат во декември 2005 година.

Од аспект на зајакнувањето на напорите, активностите и подобрување на координацијата, Р. Македонија назначи национален координатор за подготовките на земјата за членство во НАТО. Една година подоцна овие активности се креваат на повисоко рамниште и се ставаат директно под покровителство на премиерот. Исто така, се формира и Комитет за прием на Македонија во НАТО.

Објавувањето на првиот извештај (2006 година) за напредокот на Македонија за членство во ЕУ, означува една нова фаза на развојот, напорите и односите. Во 2007 година се случуваат два настани поврзани со напорите на земјата за интеграција во НАТО и во ЕУ. Првин, во февруари во Брисел се одржува политичкиот форум ЕУ-ЗБ, каде повторно се препорачуваат низа мерки и активности кои треба земјите од ЗБ да ги преземат за полесно надминување на ЕУ бариерите. Во јуни пак, Р. Македонија беше домаќин на Безбедносниот форум на Евроатлантскиот партнерски совет на НАТО. Следниот чекор, кој уште повеќе ќе ја доближи Р. Македонија до НАТО беше преземањето на целосната логистичка поддршка на НАТО/КФОР мисијата во Косово.

Извештајот во 2007 година за напредокот на Р. Македонија кон зачленувањето во ЕУ, беше уште еден од многуте чекори со коишто нашата земја чекори кон полноправното членство. Заедно со овој извештај ќе биде донесена и Стратегијата за

проширување во 2008 година, а како поткрепа на вистинските заложби и напори за членство претставуваше донесувањето, односно усвојувањето на Стратегијата за проширување во 2008 година и нацртот за Пристапното партнерство.

Воспоставувањето на Националниот совет за евроинтеграции ќе биде чекор повеќе во аспирациите и сериозноста на Р. Македонија на патот на интеграцијата во евроатлантските структури.

Разгледувајќи ги сите активности во однос на напредокот на Р. Македонија, ЕУ донесува одлука за визна либерализација, која ќе биде конфирмирана со Извештајот за напредокот за 2008 година.

Во периодот од 2-4 април, 2008 година се одржа Самитот на НАТО во Букурешт. Самитот беше познат уште и како Самит на проширување на кој се очекуваше да бидат поканети трите земји од ЗБ, односно земјите од т.н. Јадранска група (Албанија, Хрватска и Македонија). Сепак, и покрај јасно препознатливите достигнувања, посветеност на вредностите и придонесот за оперативните активности на НАТО, како и напредокот во реформските процеси што ги направи земјата, поканата за Р. Македонија за полноправно членство во НАТО изостана, со образложение дека ќе биде испратена од страна на Северноатлантскиот совет веднаш штом ќе се изнајде заедничко прифатливо решение за спорот околу името.

Во 2009 година имаше неколку активности и настани кои беа белег на напорите, приоритетите и препораките на односите ЕУ - Р. Македонија. Сепак, изостаа некои позначајни настани од аспект на односите со НАТО и Р. Македонија.

Во основата на односите меѓу ЕУ и Р. Македонија остана Спогодбата за стабилизација и асоцијација (ССА). Согласно ССА со ЕУ, земјата ги спроведува своите обврски, вклучувајќи ги и сите оние кои се однесуваат на првата фаза од спроведувањето на Насловот V (Движење на работници, основање, обезбедување услуги, капитал).

Предлогот на Комисијата од 2009 година за премин во Втората фаза на асоцијација, во согласност со Членот 5 од ССА, е предмет на разгледување од страна на Советот.

Структурите на ССА продолжија да служат како основа за редовниот политички и економски дијалог помеѓу земјата и ЕУ. Од октомври 2010 година, стручњациите од двете страни се среќаваат најмалку еднаш годишно во седум поткомитети и една посебна група. Состаноци на ниво на највисоки заеднички тела, имено од Комитетот за

стабилизација и асоцијација и Советот за стабилизација и асоцијација, се одржаа во октомври и декември 2011 година.

Овие средби, главно, се фокусираа на главните предизвици поставени од страна на Копенхашките политички и економски критериуми и го ревидираа напредокот кон исполнувањето на приоритетите за Пристапното партнерство.

За властите се обезбедени насоки од ЕУ за реформските приоритети преку Партнерството за пристапување, од февруари 2008 година. Преку телата основани според ССА се набљудува и се охрабрува напредокот на овие реформски приоритети. Во декември 2010 година, Владата, врз основа на Партнерството за пристапување и Извештајот за напредокот од 2010, ја усвои својата Годишна ревизија на Националната програма за усвојување на правото на ЕУ. На 19 декември 2009 година стапи во сила визната либерализација за граѓаните кои патуваат во Шенген зоната. Правилата за безвизните патувања се почитуваат од страна на огромното мнозинство на патници. Со цел за да се обезбеди спроведување на обврските во континуитет, поствизната либерализација и мониторинг-механизмот се основаа заради зголемување на бројот на баратели на азил од регионот. Во јуни 2011 година, Комисијата го претстави својот прв Мониторинг извештај до Советот и Европскиот парламент.

Преку Инструментот за претпристапна помош (ИПА), е обезбедена финансиска помош. Во Повеќегодишниот индикативен плански документ за 2011-2013 година се предвидува вкупен придонес од ЕУ во вредност од 305.000.000 €.

Покрај сето тоа, Р. Македонија и натаму има корист од разни регионални и хоризонтални програми. Добрата прекуграничната соработка со Бугарија, Грција, Албанија и Косово, го промовира градењето на капацитетите и дијалогот помеѓу локалните и регионалните власти од соседните земји. Од страна на Владата и на Комисијата, на 15 март 2012 година беше промовирано високо ниво за пристапување кон дијалог (HLAD). Примарната цел на HLAD беше да се воведат нова динамика во реформскиот процес на ЕУ пристапувањето, а со тоа и да се зајакне довербата и истовремено да се зајакне европската перспектива на Р. Македонија. Петте клучни области на кои HLAD се фокусираше се: зајакнување на владеењето на правото; реформирање на јавната администрација; заштита на слободата на изразување во медиумите; развој на пазарната економија и подобрување на изборниот процес.

Во овие точки, исто така, влегуваат и добрососедските односи. Состаноци на политичко ниво се одржаа на 15 март, 7 мај и 17 септември. На овие состаноци се

разгледа напредокот во реформите врз основа на договорените цели и активности. Беа предложени технички консултации на различни теми, кои треба да продолжат во текот на годината. Свкупниот напредок се покажа преку добрите резултати. Активностите и целите се оценуваа во детали во рамките на релевантните делови од Извештајот за напредок.

Р. Македонија активно учествува во следните програми произлезени од Унијата: Седмата рамковна програма за истражување, Претприемништвото и иновациите, „Напредок“, „Култура“, „Европа за граѓаните“, „Фискалис 2013“, „Царина 2013“ и од декември 2011- „Интелигентна енергетска програма“.

Самитот на НАТО одржан на 20 мај 2012 година во Чикаго не донесе нешто ново за Р. Македонија. Челниците на државите и на владите на земјите-членки на НАТО Алијансата, за нашата земја истакнаа дека е неопходно да продолжат преговарањата со нашиот јужен сосед, со што би дошле до заедничко решавање на спорот со името. Меѓу другото, тие изјавија дека силно ја поддржуваат Р. Македонија во градењето на мултинационалното општество и дека со самото вклучување на нашата земја во НАТО, автоматски ќе придонесуваме за мирот и безбедноста во регионот.

НАТО многу ја цени ангажираноста на Р. Македонија во многубројните и разновидни мировни мисији и посветеноста кон самата организација.

Во посебен дел ќе се обидеме да го прикажеме, операционализираме, истражime и анализираме билатералниот спор на Р. Македонија со Грција, притоа искористувајќи уште две студии на случај на билатерални спорови.

ГЛАВА VII

РЕШАВАЊЕТО НА СПОРОВИТЕ НА ЗЕМЈИТЕ ОД ЗАПАДЕН БАЛКАН И ИНТЕГРАЦИЈАТА ВО ЕУ И НАТО

1. Историски развој на билатералните спорови на земјите од Западен Балкан

Во претходните глави ги дефиниравме, анализиравме и истражувавме конфликтите и споровите како фактори кои директно или индиректно влијаат врз процесот на проширувањето на ЕУ и НАТО од една страна, а од друга страна како истите влијаат врз интеграцијата на различните земји во овие две организации, нагласувајќи ги и задржувајќи се подетално на земјите од ЗБ.

Второто поглавје целосно се занимаваше со дефиницијата на конфликтите и споровите, нивните типови и видови, инструментите и механизмите за решавање, секогаш оставајќи простор на крајот да се изведат заклучоци, односно да се направи споредба помеѓу различните билатерални спорови од минатото, оние кои се веќе решени, но и другите кои допрва чекаат разрешница.

Придржувајќи се кон методологијата за анализа на случај, за да имаме подобра слика мораме да се определиме за неколку карактеристики со кои ќе ја направиме анализата. Во врска со ова, мораме да одговориме на три прашања и тоа:

- а) Колку студии на случај ќе се применат за да се дојде до заклучоците?
- б) Под кои критериуми ќе се одредуат студиите на случај?
- в) Што треба да докажуваат овие студии на случај?

На секое од овие прашања ќе се обидеме да одговориме на најсоодветниот начин со цел да ги оправдаме очекувањата од студиите на случај и нивните карактеристики од аспект на адекватно и соодветно истражување на проблемот што се третира во оваа докторска теза.

а) Евроинтегративните процесите несомнено се едни од најзначајните движења на поновите теории за меѓународните односи. За да се дојде до посакуваните резултати во досегашната практика се применети неколку модели, односно студии на случај за различни области на интегрирањето, проширувањето, конфликтите, па и споровите, но поврзаноста на ова последното со процесите на евроинтеграција му дава посебен белег на ова истражување.

Досегашните спорови на земјите од регионите на Централна Европа и Балтикот и покрај тоа што се случувале во евроинтегративните процеси и воедно се

извршени студии на случај за нив, не претставуваат добар репер и модел за споредба со студиите на случај што ќе се обработат во оваа докторска теза. Во досегашната пракса се употребени два, пет па и повеќе студии на случај со цел да се дојде до тврдења и заклучоци кои ја пресликуваат реалноста и можат да придонесуваат за поставување на модел за решавање на еден проблем, односно билатерален спор. За таа цел, во ова истражување ќе употребиме три студии на случај и тоа: сложениот билатерален спор помеѓу Турција и Грција (за Кипар, Егејското Море, континенталните води и др.), билатералниот спор за водните граници помеѓу Хрватска и Словенија и билатералниот спор помеѓу Р. Грција и Р. Македонија за името.

б) Трите студии на случај одредени да се истражуваат во оваа теза, се карактеризираат со низа различности од една страна, но и со низа сличности од друга страна. Историската поврзаност, комплексноста и испреплетеноста на студиите на случај му дават посебен белег на ова истражување и тоа од повеќе аспекти. Комбинирајќи ги овие три студии на случај со процесите на интеграција и проширување, добиваме една целина која, верувам, ќе се разликува многу од досегашните студии во оваа сфера. Се сложувам дека сите досегашни проширувања на ЕУ и НАТО со различни земји од различни региони поминале низ многу перипетии од различни видови, но досега немало случај процесот на евроинтеграција на земјите од ЗБ од претставува една страна да е императив на самите организации, но и предизвик повеќе поради проблемите кои се влечаат децении наназад.

Темелната компарација на историскиот аспект како една карактеристика на одредување токму на овие три случаи за студии од наш интерес претставува добра основа да дојдеме до посакуваните заклучоци од аспект на влијанието на овие спорови врз процесите на евроинтеграција.

Друга специфичност зошто се одредени токму овие трие случаеви, е и нивната меѓусебна поврзаност. Во првиот случај спорот помеѓу Турција и Грција, при што една од страните во спорот, односно Грција е и страна во спорот со Р. Македонија. Спорот помеѓу Словенија и Хрватска за поморските води претставува пограничен спор кој според многу карактеристики е поврзан со спорот за името. Битно е и дека трите држави произлегуваат од распаѓањето на федерацијата на Југославија, при што пред распаѓањето немаше такви спорови. И спорот Турција – Грција е исто така во врска со другите спорови бидејќи претставува пограничен спор, но и етнички

религиозен спор. Сите овие аспекти претставуваат низа карактеристики со кои се одредуваат токму овие студии на случај.

в) Преку анализа на трите студии на случај ќе се обидам да дадам одговор на поставените хипотези, одговор на научната цел и на задачите на истражувањето. Воедно преку историскиот приказ за развојот на овие спорови, во комбинација со анализата на официјалните документи, ќе прикажам какво влијание имаат овие спорови врз процесите на евроинтеграција на земјите затекнати со спорите. Преку анализата на документите, извештаите на ЕУ за напредокот на овие земји и поврзаноста со спорите, компарација на националните програми на овие земји за влез во ЕУ и НАТО, ќе дојдеме до заклучоци за влијанието на критериумите и спорите врз членството на земјите од ЗБ во северноатлантските организации Ова ќе го видиме најдобро во следниот табеларен приказ.

Табела бр. 7: Поставување на трите спорови и нивните карактеристики

Спор	Грција-Турција	Словенија-Хрватска	Грција-Македонија
Вид спор	Сложен спор (етнички, религиозен, за ресурси, пограничен и др.)	Пограничен спор (воден и копнен)	Sui generis (билатерален спор за името на една држава)
Страни во спорот	Грција-Турција и Кипар	Словенија и Хрватска	Грција и Македонија
Позиција (инволвираност) на големите сили	Велика Британија, ЕУ, ООН	ЕУ и големите европски сили како Германија и Франција	ЕУ се прогласи како ненадлежна за решавање и ООН преку специјален претставник
Времетраење на спорот	Уште од минатото, но за Кипар од 1967 година	1992 - 2010 година	Од 1991 година по прогласувањето на независност на Р. Македонија
Начин на решавање	Преку посредништво и директни билатерални преговори	Преку директни билатерални разговори и арбитража	Посредништво на специјален претставник на ГС на ООН
Статус на спорот	Status quo (Нерешен)	Парцијално решен (целосно по исходот од Арбитражниот суд)	Status quo Моментално трае (Нерешен)

Овој табеларен приказ сметам дека дава една појасна слика за тоа кои се карактеристиките и актерите кои се вклучени во трите студии на случај²¹⁸.

Откако ќе направиме целосна анализа на овие три студии на случај треба да се одговори и на уште неколку задачи, односно карактеристики и тоа:

- Што им е заедничко на овие студии на случај?
- По што се разликуваат овие студии на случај?
- Кои поуки треба да се извлечат од овие студии на случај?

Одговорите на овие прашања кои треба да се добијат по целосната анализа на трите студии на случај ќе придонесат за да се добие една појасна слика, а воедно и да се исполнат целосните недостатоци на мозаикот наречен спорови и нивното влијание врз реформите и зачленувањето на земјите од ЗБ во ЕУ и во НАТО.

²¹⁸ Табелата е поставена врз база на податоците и карактеристиките на споровите кои се дел од трите студии на случај.

2. Споровите помеѓу Турција и Грција

Билатералниот спор помеѓу Турција и Грција е мултидимензионален. Оваа констатација се повлекува од самиот факт што овие две земји имат повеќе спорови и тоа околу поморските граници, поморските води, воздушниот простор и експлорацијата на природните богатства околу Егејот и Медитеранот. Ако на ова му го додадеме и повеќедецениското проблематично прашање - Кипар, ќе видиме дека овие две земји имаат еден сложен билатерален спор кој датира од многу одамна. Во овој контекст ќе се задржиме само на билатералниот спор околу Кипар, а сите други спорови ќе ги вметнеме во групата на спорот помеѓу Турција и Грција околу Егејското Море и многубројните острови.

Намерата на студијата и истражувањето на овој случај е да се дојде до заклучоци врз анализа на документи и факти за влијанието на овие настани врз меѓународните односи, врз односите помеѓу двете земји, како и врз евроинтегративните процеси на регионот во кој спаѓаат и двете земји. За да дојдеме до посакуваните резултати мораме да ги анализираме внимателно ставовите и на двете страни поединечно, но и на третата страна во овој случај, односно ставот на меѓународната заедница во врска со ова прашање, како и влијанието на опкружувањето и поврзаноста со проширувањето на НАТО и ЕУ и аспирациите за зачленување на земјите од регионот во двете меѓународни организации. Исто така, треба да се посвети внимание на тоа и која е поврзаноста на овој случај со другите случаи, како истиот влијае врз регионалните односи, дали претставува закана за мирот и безбедноста и дали има индикации дека во иднина може да се реши или да прерасне во конфликт.

За кипарското прашање ќе се задржиме подетално во наредните наслови .

2.1. Корени на споровите

За да направиме подетална и подобра анализа и опис на корените на сложениот билатерален спор помеѓу Грција и Турција, мораме детално да ги анализираме односите помеѓу овие две земји уште од раните периоди на историјата, па сè до денешно време и да видиме во кој правец истите се развивале и какво биле

влијанието на тие односи во одредувањето на изворите за билатерални спорови помеѓу овие две земји.

Уште од раната историја (античко време), двете земји делеле една иста почва, судбина и низа на заеднички вредности и разлики. Во тоа време границите на тогашните империи се простирале на целиот сегашен грчки полуостров Пелопонез, во Тракија, па и во Анадолија. Сепак, најинтересен период за анализа претставува XIX век кога веќе почнува да се гледа крајот на Отоманската Империја, која сите гореспомнати региони заедно со многу други (целиот Балкански Полуостров, па сè до портите на Виена, Блискиот Исток, и делови на Медитеранот) ги имаше под свое владение, и покрај факот дека од XV век немаше никакви проблеми²¹⁹.

Грчкото востание во 1821 година против Отоманската Империја коешто резултираше со еднострано прогласување на независност (а во 1829 се признаваат и границите), ќе биде пресвртница што ќе придонесува за една нова ера на односите помеѓу двете страни, кои по многу карактеристики се разликуваа. Границите на новата држава – Грција ќе бидат далеку од очекувањата на грчката страна. Крит, Кипар, повеќето острови во Егејското Море, Епир, Тесалија, Македонија, Тракија и други делови ќе бидат и понатаму под Отоманската Империја.

Амбициите на грчките лидери од тоа време беа Грција да биде наследничка на териториите на Византиската Империја со Константинопол (Истанбул) како главен град, што не може поинаку да се оквалификува освен како „Голема идеја“ (Megali Idea)²²⁰.

Со сигурност можеме да тврдиме дека овој временски период од односите помеѓу двете земји претставува пресвртница и вооедно извор на многу предизвици кои во текот на XIX и XX век ќе доведуваат до низа конфликти, а кога истите нема да имат разрешница ќе се трансформираат во спорови.

Кримската војна (1854-56) Грција ќе ја смета како добра прилика за експанзија на нејзината територија (со окупација на Пиреа). Во оваа војна ќе се вклучат и Англија

²¹⁹ Christopher Hitchens „Hostage to History: Cyprus from the Ottomans to Kissinger“, Verso, 1 September 1997.

²²⁰ Овој поим во грчката историја има корени уште од востанието против Османлиската Империја за време на XIX век, каде тргнувајќи од историските аспекти тие сакаа да ја прошират, односно ослободат Грција и сè до Константинопол, сметајќи се за наследници на Византиската Империја.

и Франција, што дополнително ќе ги усложнува односите и заради инволвираноста на Европа во тие настани²²¹.

Руско-турската војна (1877) дополнително ќе биде мамка за Грција повторно да ги пројави своите амбиции за сè поголема контрола на деловите кои ги сметаше како историски изгубени простори. Берлинскиот конгрес во 1881 на Грција ќе и припадне поголем дел на Тесалија и дел од Епир. Критското востание во 1897 година беше причина повеќе за веќе заострените односи помеѓу двете земји кои доведоа до војна помеѓу нив. Секако оваа војна не донесе ништо ново за аспирациите на Грција за „враќање на старите територии“, па дури изагуби некои од нив. Сите настани од Младотурската револуција во 1908 година, Грција, ќе ги следи внимателно и секогаш со амбиции дека големите сили ќе направаат нешто повеќе во казнувањето на Турција, со цел враќање на контролата над некои од изгубените територии и острови.

Балканските војни ќе бидат пресвртница, при што Грција ќе се вклучи во сојузништво со Србија и Бугарија против Турција и воедно директно ќе ги нападне и Крит, дел од Тесалија, Епир и крајбрежјето на Македонија.

Уште за време на Втората балканска војна, по силен притисок, Отоманската Империја ќе се согласи на еден договор познат како „Трактатот на Севрес“ врз база на кој, на Грција ќе и бидат отстапени неколку области од Анадолија (околу Измир), Тракија и неколку острови од Егејското и Средоземното Море. Овој трактат или договор никогаш не беше влезен во сила или ратификуван од парламентите на двете земји²²².

Првата светска војна ќе донесе уште поинтересни настани. Иницирана и провоцирана од големите сили, Грција ќе ја нападне Турција или тогашната Империја со цел преземање на територии дури до Константинопол, но ќе успее да го заземе само Измир и околината, што исто така беше дел од договорот, кој Мустафа Кемал - основачот на новата Турција ќе го отфрли и со вооружени сили ќе ја протерува грчката армија од Анадолија. Во меѓувреме, како се насираше крајот на војната сè повеќе стануваше јасно дека границите помеѓу двете земје нема да се променат драстично и единствено што може да се направи во тој правец беше размена на населението, кое во тоа време ќе се прокламира како промена на население со различно верско потекло

²²¹ Chrēstos G. Kollias, Günlükensin Gülay, Gülden Ayman. „Greece and Turkey in the 21st Century: Conflict Or Cooperation : a Political Economy Prespective. Nova Publisher Inc, New York 2003.

²²² Treaty of Peace between the British Empire and Allied Powers and Turkey UK Treaty Series No.11 of 1920; Command paper Cmd.964.

(православно и муслиманско) помеѓу двете земји, при што над половина милион лица ќе се разменат од двете страни со цел избегнување на нови конфликти во иднината. Овој процес дури ќе почне и пред потпишување на Лозанскиот договор од 1923 година. Значи, процесот на раздвојување на двете страни иако беше почнат многу одамна ќе заврши дури по потпишувањето на овој договор. Сепак, ова никогаш не значеше крај на несогласувањата и тензиите помеѓу двете земји.

Сите овие настани беа само парцијално решение на проблемот за несогласувањата помеѓу двете страни кој многу брзо се трансформираа од билатерални спорови до вооружени конфликти.

Периодот што следеше по размената на населението ќе биде проследен со напори односите помеѓу двете земји се нормализират. По многубројните обиди во 1930 година, на покана на тогашниот лидер на Турција – Ататурк, во Турција ќе дојде во посета лидерот на Грција – Венизелос, кој ќе ги посети Истанбул и Анкара и вооедно ќе се договараат Грција да нема претензии кон турски територии и обратно. Овој чин ќе доведе до тоа во 1934 година да се потпише т.н. „Балкански пакт“ помеѓу овие две земји заедно со Југославија и Романија (без Бугарија, која не се согласи) сите недоразбирања и билатерални проблеми да ги решаваат по мирен пат. Периодот на Втората светска војна, па сè до влегувањето на двете земји во НАТО 1953 година нема да означува никакви промени на односите и покрај спорадичните инциденти во двете земји.

Зачленувањето на овие две земји истовремено во една воено-политичка организација како што е НАТО, уште ден денес се коментира како намера на големите сили да спречат нареден конфликт помеѓу Грција и Турција. Дали ова ја постигна целта? Можеме да одговориме и со да и со не. Зошто ставот по ова прашање е поделен ќе видиме подоле.

Во наредните наслови ќе се задржиме поединечно на билатералните спорови за прашањето околу Кипар и сите други спорови околу Егејското Море и островите. Преку ваквата презентација и анализа ќе се обидеме подетално да одговориме на поставените задачи во истражувањето, како и да се направи подлабока анализа и елаборација на студиите на случај, кои подоцна ќе бидат споредени. Целта е да се види како е нивниот сегашен статус, како се движеле напорите за нивно решавање, кои се меѓународните организации и институции кои се вклучени во процесот на решавање

и др. Ќе почнеме со групата спорови кои ќе бидат подредени во една група без кипарското прашање.

2.2. Билатералниот спор околу Кипар

За да ја анализираме оваа студија на случај, ќе мора да посветиме внимание и на еден друг поспецифичен случај помеѓу Грција и Турција, каде двете земји се директно инволвирани. Кипарското прашање, како што многумина познавачи на меѓународните односи со посебен акцент на конфликтите и спорите – го нарекуваат, е еден од ретките случаи во историјата на меѓународните односи и нејзините теории каде се испреплетени односите помеѓу големите сили, соседските земји, меѓународните организации и различните аспекти на меѓународното право.

Секако, за да се дојде до посакуваните резултати и анализи ќе мораме да ги земеме предвид историските околности на кипарското прашање.

Историските факти велат дека Кипар датира уште од пред 9000 години пред новата ера, со сопствена различна култура, јазик и традиции. Грчкото присуство датира од XI век пред нашата ера. Овој факт е многу битен да се спомене поради низа причини кои подетално ќе ги изложиме подолу²²³.

Низ различни временски периоди Кипар бил изложен на различни предизвици владеење, ропство, окупација од различни империи и кралства како што се: Египетското, Персиското, Римското, па сè до Отоманската Империја. Сите овие империи оставиле свои корени и обележја во општеството на Кипар. Од голема важност е проучувањето на периодот на историјата на Кипар од Отоманската Империја, кој датира од 1570 година и траел три века и временскиот период по прогласувањето на независност па сè до денес.

Кипарското прашање немаше да биде толку интересно доколку во сето тоа не се замешаа интересите на големите сили низ вековите. Во раните години на XIX век населението на Кипар ќе се организира и ќе настојува да се одвои од канците на Отоманската Империја, но неколкуте обиди преку вооружени активности и формации да го остваруваат својот сон за независност ќе бидат неуспешни. Како што се наближуваше крајот на XIX век сè појасни беа знаците кои укажуваа на расплет на

²²³ Clement Dodd, *The History and Politics of the Cyprus Conflict*, Published June 15th 2010 by Palgrave Macmillan, London.

околностите околу падот на Отоманската Империја и формирањето на неколку независни земји кои како такви постоја и пред отоманската инвазија во Балканот и пошироко.

Велика Британија како голема сила во тоа време ќе преземе административна контрола врз Кипар во 1878 година, со цел да го спречи излезот и контролата на Русија која сè повеќе ги добиваше битките со Турција и која полека но сигурно преземаше цели региони и држави врз своја контрола. Во врска со овој настан дури ќе има и еден договор помеѓу Отоманската Империја и Велика Британија со кој ќе го признаат Кипар и ќе се здобијат со административна контрола врз него како отоманска територија²²⁴.

Овој чекор беше добродојден и поздравен од страна на дел од населението на Кипар (етничките православни грци), кои на овој чин гледаа како на шанса повеќе за искажување на своите амбиции за присоединување на Кипар со Грција.

Пресвртница ќе биде Првата светска војна, кога Турција ќе се приклучи на страната на Централните сили, а Велика Британија нема да го почитува постигнатиот договор со Турција околу Кипар и истиот ќе го прогласи за своја колонија. Велика Британија со цел да ја придобие Грција на своја страна во војната против Централните сили - на Грција (на Константин I) ќе и го понуди Кипар.

Администрацијата на Велика Британија врз Кипар ќе се покаже и како позитивна ако се земе предвид дека Кипар ги одбегна Грчко-турските војни и конфликти (1919-1922) и размената на населението во 1923 година. Но секако нема да згаснат надежите и желбата за присоединување на Кипар со Грција - желба која жестоко ќе биде одбиена од турското население на Кипар.

По прогласувањето на Кипар како британска колонија (промена на статусот од административен во колонијалистички), напорите и гласот за соединување со Грција ќе добијат друга форма и облик. Грчкото население поттикнато од грчките авторитети ќе се организира во изведување на насилни дејствија и акти каде ќе има и загинати цивили и други административни работници, вклучувајќи и полицајци и војници. Овие настани ќе доведат до тоа Велика Британија да стационира дополнителни сили за контрола на ситуацијата, како и да се формираат специјални полициски сили кои претежно ќе бидат од етничкото турско население на Кипар што дополнително ќе

²²⁴ Исто како претходното.

придонесе за загревање на страстите и зголемување на нетрпеливоста помеѓу населението²²⁵.

Воспоставувањето на неколкуте мерки за забрана на истакнување на јавни настапи на знамиња, патриотски повикувања, забрана за собири и друго, ќе ја нормализира состојбата но како еден „замрзнат конфликт“. Кон ова сигурно ќе придонесе и нормализирањето на односите помеѓу Грција и Турција и потпишувањето на неколку договори при посетата на грчкиот претседател на Анкара и Истанбул.

Втората светска војна не донесе никакви промени врз настаните на Кипар и односите помеѓу различното население и властите од Британското кралство. Идејата за унија или *enosis* со Грција исто така беше потисната од агендата на официјалните разговори за консултативната ансамблеа за новиот устав.

Сè погласни ќе бидат повиците Кипар да се присоедини кон Грција, не само од населението туку и од верските институции. Кипарската православна црква – како главен политички гласоговорник, ќе биде најгласна во овие барања но секогаш ги користеше мировните или „меките“ механизми за остварување на ова идеја. Застанувањето на една политичка партија како што беше комунистичката зад православната црква нема да се дочека рамнодушно од страна на колонијалистите кои сметаа дека таквите партии се под силно влијание на Русија и се против интересите на Западот. Нема да бидат помали и грчките неофицијални вмешувања во внатрешните работи на Кипар и посебно преку агитирањето за унија помеѓу двете земји.

Кон сите овие настани нема да останат рамнодушни и кипарските Турци. Тие, исто така ќе се организираат во различни движења и организации помеѓу кои најпознати беа – Националната федерација на студентите, Комитетот за одбрана на правата на кипарските Турци и др. Покрај легалните организации и движења ќе се формираат и илегални организации кои ќе користат вооружена сила. Турската Организација на отпорот ќе биде паравосна организација како одговор на Националната организација на борците на Кипар.

Во август 1954 година грчкиот претставник во ООН ќе побара формално самоопределување за населението на Кипар и истото да биде вметнато на агендата на Генералното собрание во следната сесија. Овој чекор значеше дека во случај да се прифати овој предлог ќе значеше дека населението на Кипар во мнозинство ќе гласа за самоопределување и воедно за унија или припојување на островот со Грција. Но, оваа

²²⁵ William Mallinson, „Cyprus: A Modern History“, I B Tauris & Co Ltd; Revised edition edition (8 Dec 2008)

идеја беше разочарувачка и неприфатлива за кипарските Турци кои за време на владението на британската круна имаа свој идентитет и нивниот статус беше заштитен.

Овие настани беа повеќе од показател за голема вмешаност на Грција и Турција, не само во внатрешните работи на Кипар и врз населението на островот, туку и врз судбината на островот пред меѓународните организации и институции. Врзано за ова прашање, Генералното собрание на ООН во декември истата година се изјасни „да не се разгледува прашањето дополнително засега, бедејќи се чини дека не е соодветно да се усвојува Резолуција за кипарското прашање“. Реакциите во врска со ваквата одлука ќе бидат жестоки и брзи, што ќе се рефлектира со насилства поголеми и од оние од 1931 година²²⁶.

Вооружените движења на двете спротивставени страни, кипарските Грци и Турци ќе се интензивираат во претстојниот период по настаните поврзани со кипарското прашање пред ООН. Сè почести ќе бидат вооружените напади врз британските сили и врз населението лојално на круната. Сите овие настани ќе резултираат со големи жртви за краток временски период. Нема помали да бидат и нападите врз кипарските Турци.

Ваквите настани водеа до една состојба каде припојувањето кон Грција и турскиот идентитет на дел од населението на Кипар се перципираа како единствени опции за Грците и Турците од Кипар, кои сè повеќе ја туркаа идејата за поделба на островот по етнички линии, што повеќе наликуваше на цивилен конфликт. Грција и Турција веќе званично беа вклучени во кипарското прашање и низ преговори сака да дојдат до решение. Во декември 1958 година под Британско покровителство ќе се одржат преговори помеѓу Грција и Турција за концептот на независност на Кипар. Велика Британија на големо сакаше да протурка договор за поддршка на независноста на Кипар како Република. Во преговорите што се одржаа во Лондон беа вклучени и претставници од кипарските Грци и Турци, но без право на одлучување. Циришко-лондонските договори беа основа за кипарскиот Устав во 1960 година и беа дополнети со три договори и тоа: Договор за основање, Договор за гаранција и Договор за алијанса. Основниот дух на Договорот беше дека Велика Британија ги задржува независните воени бази и другите инсталации за мониторинг²²⁷.

²²⁶ Michális Stavrou Michael, „Resolving the Cyprus Conflict: Negotiating History“, Palgrave Macmillan; Revised Edition edition (December 20, 2011).

²²⁷ Исто како претходното.

Имајќи ги предвид очекувањата на двете страни, особено на кипарските Грци дека обединувањето со Грција е единствената прифатлива опција, особено вооруженото крило нема да биде задоволно со Договорот постигнат во Лондон. Секако разочарувања имаше и од турската страна, за кои опцијата за поделба на островот беше единствено прифатливо решение.

Подолу ќе видиме дека ваквото решение ќе биде парцијално и неодржливо. Ќе видиме дека и покрај договорите нема да дојде до мир на островот.

Согласно уставниот договор, Кипар требаше да биде независна и неврзана република со претседател од кипарските Грци и потпретседател од кипарските Турци и ротациски совет на министри (седум грчки и тројца турски), каде Грците беа претставувани со 78% од населението, додека Турците со 18% и 4% други малцинства²²⁸.

Претседателот и потпретседателот имаа ексклузивно и апсолутно право на вето за прашањата околу надворешната политика, одбраната и внатрешната безбедност. Врховниот уставен суд требаше да биде составен со судија од кипарските Грци и Турци и еден меѓународен независен судија. Ваквиот устав од страна на Смит, еден од значајните познавачи на уставното право ќе биде протолкуван како уникатен. Но, ваквото уставно уредување не можеше ништо друго да значи освен очекувања кога ќе настанат првите недоразбирања или спорови помеѓу различните етнитети на Кипар. И навистина, не помина долго време и веќе на виделина се гледаа спорови околу даноците, легислативниот систем и креирањето на одвоени општини со мнозинство население (грчко и турско).

Напорите за решавање на разликите ќе бидат неуспешни. Во ноември 1963 година грчките претставници поднесоа предлог за да се надминат или остратат пречките за функционирање на владата, при што се предвидуваа и уставни промени, меѓу кои и одземањето на правото на вето на претседателот и неговиот заменик. Овој настан ќе биде отфрлен од страна на турските претставници, по што ќе избувнат нови насилства помеѓу заедниците. Овие настани ќе доведат до колапс на институциите, при што кипарските Турци ќе ги напуштат институциите и работните места под изговор дека се присилени, а на ова обвинување, кипарските Грци ќе одговорат дека тие сакаат да создадат свои паралелни институции.

²²⁸ Tocci, Nathalie (2004). *EU Accession Dynamics and Conflict Resolution: Catalysing Peace or Consolidating Partition in Cyprus?*. Ashgate. ISBN 0-7546-4310-7.

Во декември истата година со цел прекинување на насилствата ќе се упатат сили за чување на мирот (UNICYP) формирани од Велика Британија, Грција и Турција под Резолуцијата на СБ на ООН, која ќе се донесе неколку месеци подоцна²²⁹.

Нема да згрешиме ако кажеме дека ова се првите напори кипарското прашање да се решава преку меѓународните организации и институции. Покрај оваа мерка (Резолуцијата 186), генералниот секретар на ООН ќе му предложи на СБ на ООН посредништво во консултација со „силите за гаранција“ (трите вклучени земји).

Сложеноста на кипарското прашање ќе доведе до поделени ставови и на дел од дипломатите кои ќе бидат директно инволвирани во изнаоѓање на решение за овој спор. Различните предлози за решавање на ова прашање се движат од една крајност во друга. И САД ќе бидат вклучени преку нивниот секретар за надворешни работи, кој ќе предложи Кипар да се присоедини со Грција, но со право Турција да има свои суверени бази на Кипар и права за кипарските Турци, што ќе биде надгледувано од меѓународни претставници. И покај тоа што овој предлог ќе биде примамлив на почетокот, сепак ќе биде особено остро отфрлен од кипарските Грци, кои таквото присоединување со оставање на дел од нивната територија под контрола и присуство на вооружени сили на Турција нама да го гледаат поинаку отколку поделба на островот.

Ниту отворањето на „добрите канцеларии“ во двете стани, нема да помогне во изнаоѓање на решение и надминување на состојбата која веќе наликуваше на „замрзнат конфликт“, кој во секое време се очекува да избувне. Секако, кон ваквата ситуација ќе придонесуваат и секојдневните провокации и вмешаноста на Турција и Грција, кои во секој поглед ја доведуваат во прашање независноста на островот. Во март 1966 година, специјалниот претставник на генералниот секретар на ООН, Карлос Бернадес, ќе се обиде да воведат една нова мерка во правец на решавање на спорот, како што се директните преговори. Но и овој пат вмешаноста од надвор ќе биде пресудна за напорите на меѓународната заедница да не постигнат никаков успех. Како што знаеме, политичката состојба и внатрешните проблеми во Грција во тоа време ќе доведат до тоа една година подоцна да се случи и државен удар во Грција, што директно или индиректно ќе има импликации и врз Кипар. Ова значеше дека насилните и вооружени промени во Грција со државниот удар иницираа и инциденти

²²⁹James Ker-Lindsay, *From U Thant to Kofi Annan: UN Peacemaking in Cyprus, 1964-2004*, Occasional Paper No. 5/05, South East European Studies at Oxford (SEESOX), European Studies Centre, October 2005.

во Кипар каде неколку села претежно со турско-кипарско население ќе бидат бомбардирани, каде ќе има и значителен број на цивилни жртви. Од друга страна, сè погласни и појасни беа сигналите дека Турција може воено да интервенира во Кипар со цел решавање на спорот. Овие сознанија значеа дека традиционалните спорови најчесто кулминараат со конфликти.

И во наредните години претставниците на ООН и другите инволвирани страни правеа напори за решавање на спорот, но сè повеќе настаните и заткулисните игри водеа кон тоа дека сè повеќе се оддалечуваат од мировно решавање на спорот. И покрај фактот дека имаше и започанати директни разговори помеѓу страните, сепак немаше резултати. Воедно, ова можеме и да го потврдиме со сè поголемата вмешаност на Грција и Турција и нивното влијание врз илегалните и легалните претставници на страните на спорот во Кипар.

Сè поцврстите ставови и верувања на кипарските Грци дека само припојување на Кипар кон Грција е единственото прифатливо решение при што на некој начин ќе им се гарантира одредена автономија на кипарските Турци, ќе придонесе на општото решение на кипарското прашање да се гледа преку други средства и механизми, не изземајќи ја и поделба на островот по етнички линии и сè поголемо вклучување на ООН и на другите меѓународни организации.

Појавата на одредени фракции од веќе постојните организации и од двете страни ќе придонесе тензиите да се зголемуваат, што директно ќе влијае врз оддалечувањето од процесот на мировно решавање на спорот. Неуспехот на Турција да издејствува поддршка од страна на Велика Британија како потписничка и членка на Договорот за гаранција за Кипар, Булент Едевит, еден поранешен генерал, кој беше премиер на Турција, на 20 јули 1974 година ќе нареди воена интервенција врз Кипар. Воената интервенција ќе предизвика цивилни жртви и осуда од страна на меѓународната заедница за едностраноста на Турција. Но, фактот дека двете земји кои беа директно инволвирани во овој спор беа долгогодишни членки на НАТО и можеме да кажеме дека ова беше можеби главната причина зошто и не дојде до отворен конфликт помеѓу овие две земји и покрај сознанијата дека индиректно целата воена инсталација од страна на кипарските Грци беше од Грција. Но, односите и обвинувањата од страна на грчките авторитети врз НАТО и особено врз САД (поради наводна инволвираност во организацијата на државниот удар) во врска со случувањата

кои доведоа до државен удар, не беа далеку од тоа дека конфликтот се прелева, односно директно се инволвира во нареден конфликт со Турција²³⁰.

Овој настан отвори една нова фаза и страница во односите и решавањето на кипарското прашање или спор.

Досегашните напори за мировно решавање на спорот под покровителство и иницијативи од страна на ООН преку различните мерки и механизми беа во фаза на предвоена интервенција од страна на Турција. Во наредниот наслов ќе видиме кои ќе бидат напорите и мерките кои меѓународните организации и институции ќе ги преземат за решавање на кипарскиот спор.

2.3. Билатералниот спор помеѓу Грција и Турција за Егејското Море, островите и континенталниот грбен

Билатералниот спор помеѓу Грција и Турција, за кој погоре рековме дека е сложен и дека во него се вградени низа придружни спорови, го операционализиравме во два дела и тоа: како билатерален спор околу Кипар и како група на билатерални спорови за Егејското Море, Континенталниот грбен, воздушниот простор и др..

Овој спор помеѓу Турција и Грција кој од аспект на територијалната сувереност датира уште многу поодамна, па дури може да се каже дека е и од античко време. Во претходниот наслов се задржавме на корените на спорите помеѓу Грција и Турција и нивните односи.

Низа историски настани се поврзани за судбината на двете средоземни земји. Овие настани во поголем дел биле конфликти, кои под покровителство на големите и колонијалните сили, кои како дел од различни империи или како самостојни земји, секогаш се воделе од различните принципи за што поголема контрола на копното, морето и природните богатства. Сите овие настани придонеле довербата, добрососедските односи и нетрпеливоста да бидат перцепции кои низ векови се хранеле од двете страни. Низ неколку историски факти подолу ќе се обидеме да ја појасниме сликата на односите помеѓу овие две земји, секогаш имајќи ги како главна цел недоразбирањата во вид на билатерални спорови за различни прашања.

²³⁰ Olga Demetrious, "EU and the Cyprus Conflict", Working Paper Series in EU Border Conflicts, Number 5, January 2004

Поранешните конфликти помеѓу Грција и Турција (1920-1922), вродиле со зголемување на степенот на меѓусебна недоверба. По завршувањето на Втората светска војна (1945), со Париската повелба Грција се здоби со право на контрола на Егејското Море и повеќето острови во овие води. Ова не можеше различно да се прифати освен како казна кон Турција, која на почетокот на Втората светска војна беше на страната на фашизмот. Како што поминуваше времето сè повеќе и повеќе се разгоруваа непријателствата помеѓу двете страни²³¹.

Егејското Море и островите секогаш низ историјата биле причина за различни недоразбирања помеѓу владетелите на регионите околу ова море, односно помеѓу Турција и Грција. Првичното прашање кое ги подгрева страстите и креира тензии и притисоци кои во одреден врменски период се манифестираат во различна форма, е иницирано од тоа кој да ги контролира територијалните води, односно која земја да има излез во овие територијални води, контрола на воздушниот простор, која порано не се сметаше како причина (поради недоволната развиеност на воздушните флоти), суверенитетот врз некои од помалите оспорувани острови и континенталните гребени.

И покрај тоа што прашањето за територијалните води привлече големо регионално и меѓународно внимание, сепак спорот околу континенталниот гребен е многу посложено прашање, кое со себе носи и неколку контроверзи. Во зависност од тоа имаме два става и гледишта кои се дијаметрално спротивни помеѓу себе. Грчката позиција за ова прашање е дека таа според меѓународното право има право на користење, истражување и експлоатација на континенталниот гребен повеќе од двесте милји од бреговите и островите. Овој став Грција го поткрепува со Женевската конвенција за континенталните гребени од 1958 година и Правото на морињата, каде Турција инцидентно не учествувала. Меѓународната јурисдикцијата во врска со овој случај потврдува дека континенталниот гребен на Грција го поклопува турскиот. Поради овој факт, грчкиот став е дека демаркациската линија треба да биде средната еквидистанца помеѓу релевантните основи.

Ова толкување не може поинаку да се сфати освен како виртуелни перцепции за контрола на целото Егејско Море сè до турските брегови. Различно од овие ставови и перцепции, турската страна беше на ставот дека голем дел на морското дно на Егејот продолжува на анадолската почва, која е дел од Турција. Ставот на Турција во врска со ова прашање се поткрепува со фактите дека грчките острови не треба да имаат

²³¹ D. Bolukbasi and D. Bölükbaşı, *Turkey And Greece: The Aegean Disputes*, Routledge Cavendish 2004.

право на континенталните гребени, повикувајќи се на принципот на правична маркација. Токму поради овој факт Турција стои на ставот дека има право на експлоатација на морското дно. Таа не го оспорува ексклузивното право и суверенитетот на крајбрежјето со цел експлоатација на природните ресурси на својот континентален гребен. Научното истражување на континенталниот гребен покажува дека таму има огромни резерви на нафта и други природни богатства.

Со пронаоѓањето на нафта од страна на Грција во 1973 година во северните егејски острови (Thasos), спорот околу континенталниот гребен влезе во една нова фаза на овој историски спор. Овој настан имаше свое влијание и во зачувување на цената на нафта на овие пазари по арапското ембарго.

Не се чекаше долго на противреакција. Турските власти делегираа (дозволија) минерално истражување во источниот дел на Егејот, и во јавноста ја прокламираа мапата на континенталниот гребен, притоа занемарувајќи ги грчките острови. Стандардите на оваа мапа предвидуваа право на Грција на експлоатација и истражување само во територијалното море. Прогласувањето на ваквата мапа која содржеше нови граници на континенталниот гребен се оправдуваше со т.н. „специјални околности“²³².

Според дотогашните мапи, 97% од Егејското Море припаѓаше на Грција, која со ова територијална распределба се простираше сè до турско копно, притоа оставајќи ја Турција без континентален гребен и без меѓународни води. Кон овие турски чекори, Грција возврати протестно, прекинувајќи ги преговорите во врска со спорот. Во врска со оваа ситуација Грција настојуваше на решавање на спорот преку Меѓународниот суд на правдата и СБ на ОН, нешто што Турција не го прифаќаше и стоеше на ставот дека овој спор треба да се решава преку билатерални преговори на политичко ниво.

Како што поминуваше времето тензиите сè повеќе и повеќе ескалираа и достигнаа највисоко ниво по откривањето на нафтени извори од страна на турските истражувачи што доведе и до инвазија врз Кипар (1974-76).

Овој настан го вклучи алармот на меѓународната сцена за поголема ангажираност во надминување на недоразбирањата и спорот кој доведе до наслиства, т.е. конфликт помеѓу Турција и Грција (инвазија врз Кипар). Започнувањето на директните преговори помеѓу Турција и Грција ја надмина инфериорноста на Меѓународниот суд на правдата и СБ на ООН. Некои познавачи на оваа проблематика

²³² Исто како претходното.

дури одат и подалеку во своите тврдења дека породолжувањето на директните преговори е резултат на неефективноста на меѓународните организации.

На крајот на овој турбулентен период Третата конференција на Обединетите нации за правото на морето (UNCLOS III), се потруди да ги разреши прашањата кои се однесуваат на ограничувањата на континенталните гребени, особено отвореното прашање помеѓу Турција и Грција, при тоа земајќи ги предвид забелешките од двете спротивставени страни²³³.

Грција и понатаму стоеше на ставот дека разграничувањето на континенталниот гребен мора да биде според постоечките договори. Овој став произлегуваше од фактот дека и до тогаш континенталниот гребен беше присвоен и на некој начин оспоруван само од Турција. Мала беше веројатноста дека може да се постигне некој друг договор во преговорите за распределба и ново ограничување на континенталниот гребен надвор од предвиденото. За разлика од ова, турската страна стоеше на принципите за сразмерна и рамномерна распределба на континенталниот гребен, фокусирајќи се повторно на „специјалните околности“ преку аргументација на фактите дека овој проблем – спор треба да се решава преку директни преговори.

Конечно, во 1982 година, Третата конференција на Обединетите нации за правото на морето (UNCLOS III), врз основа на аргументите на двете спротивставени страни, повикувајќи се и понатака на Членот I од Женевската конвенција (1958), не направи ништо за решавање на проблемот (спорот), што беше поддржано од страна на грчките авторитети за перцепциите за контрола на континенталниот гребен, што беше преседан во меѓународното право. Членот I од ова Конвенција - државите со континентален гребен ги дефинира како: „а) Простирање на морското дно и морска површина на морето, кои му се додаваат на брегот заедно со површината надвор од територијалните води, во длабочина од 200 метри, или надвор од тој лимит каде длабочините на водите се прифатени како места каде се дозволени истражувања и експлоатација. б) Морското дно и површината на морето од исти површини на морето му се додаваат на брегот на островите “. Врз основа на овој принцип, Третата конференција на Обединетите нации за правото на морето (UNCLOS III), Член 121,

²³³ International Crisis Group „Turkey and Greece: Time to Settle the Aegean Dispute“, European Briefing No. 64, 19 Jul 2011.

предвидува дека: „континенталниот гребен на еден остров е одреден во согласност со правилата на Конвенцијата применлива и за други копнени територии“²³⁴.

Врз основа на гореизнесеното, можеме да заклучиме дека од правен аспект може да се прифати дека ставот на Грција е исправен, но од друга страна, ако направиме една логична анализа на поделбата на територијалните води и распространетоста на островите, останува дека Турција скоро да нема право, не само на континенталниот гребен, туку и на излез во делови од својот брег во меѓународните води, нешто што не е логично, знаејќи ја географската положба на Турција.

2.4. Процес на решавање на Кипарскиот спор и имплементација на различните договори

Историјата на војните и конфликтите, особено поновата, не препознава случаи еден конфликт да заврши надвор од преговарачките маси и надвор од постигнување на каков било каков договор со кој ќе се регулираат одредени активности коишто треба да се преземат подоцна за да се нормализираат односите и да се врати правниот поредок. Впрочем, ова е и карактеристика на општествените уредувања – воспоставување на ред и мир по завршување на насилствата и почеток на различни процеси за нормализација на животот. Но, во случајот на турската инвазија врз Кипар, ако зборуваме за временски рамки, овие процеси, сè уште беа далеку.

Вооружената интервенција, која беше резултат на недоразбирања и насилство од секаков вид резултираше со илјадници жртви, повредени и раселено население, без разлика на нивната етничка припадност. И покрај фактот дека до тогаш турското население во Кипар броеше едвај 18% (наспроти 82% грчко население) и беше сместено во 10% од територијата претежно во северниот дел, но и во неколку помали области во југот на островот, по интервенцијата географската карта многу се промени. Турција воено контролираше 34% од територијата на Кипар. Имаше илјадници раселени од двете страни и воедно истите беа голем проблем, вклучувајќи ги и турските енклави во југот кои беа под силна вооружена опсада на кипарските Грци.

И покрај фактот дека, од една страна сè уште се одвиваа вооружени дејствија, за проширување на контролата врз островот (Турција), а од друга страна за одбрана и

²³⁴ Kemal Başlar “Two facets of the Aegean Sea dispute: ‘de lege lata’ and ‘de lege ferenda’”. In: K. Başlar (ed.), *Turkey and international law*. Ankara 2001).

отпор (вооружените формации на кипарските Грци), не запираа и обидите да се седне и да се преговара преку директен дијалог и со посредништво на големите сили, особено на Велика Британија, но и на САД, кои веќе сè повеќе се вклучуваа во изнаоѓањето на решение за кипарскиот спор.

ООН ќе реагира мошне брзо, формирајќи тампон-зона помеѓу завојувани страни, односно повлекувајќи една т.н. „зелена линија“, преку која ќе има право да се поминува само под силен мониторинг и набљудување на претставниците на ООН. Но, сепак дека оваа мерка нема да биде почитувана и повеќепати ќе биде прекршувана и од двете страни.

На 25 јули 1974 година, во Женева, се сретнаа „силите за гаранција“, како што се нарекуваа Грција, Турција и Велика Британија со цел изнаоѓање на решение за ново настаната ситуација после интервенцијата на Турција врз Кипар. Овој состанок за прв пат отвори едно ново поглавје на односите и на ситуацијата воопшто. Кога се зборуваше за две автономни заедници во Кипар (грчката и турската), неминовно беше да се избегнува идејата за поделба на островот по етнички линии, бидејќи ниту една од страните не го посакуваше тоа.

Втората женеvsка конференција одржана на 9 август 1974 година, исто така претставуваше значаен момент и пресврт на настаните. Турција предложи федерално решение за островот како одговор на сè посилен грчки отпор, како од политичко-дипломатски аспект, така и од воен аспект, особено по зајакнувањето на борбените дејствија кон турските енклави на југот на Кипар. Но, не беа слични и ставовите на кипарските Турци со претставниците од Турција во врска со начинот на поделба на островот. Додека првите сакаа кантонски систем на поделба, каде ќе се вклучуваат одредени области на островот, другите (под влијание на САД) беа поддржувачи на идејата за бизонална федерација поради безбедносни причини. Сепак двата плана вклучуваа по 34% од територијата.

Овој план беше повеќе перципиран како наметнување поради предноста што ја имаше Турција на терен, отколку како издржано решение кое ќе воведо мир на островот. Самиот факт дека за прифаќање на оваа понуда беше даден ултиматум од 48 часа од страна на Турција до кипарските Грци и Грција е доволен доказ за неостварливоста на ова решение. Но ова прашање не остануваше само на ова предлог-решение и ултиматумот, одеше дури и понатаму, при што за два дена турските сили веќе ја зголемија контролата врз 36% од територијата и со тоа претходната поделба

веќе беше ирелевантна. Секако, ако на ова прашање му се додаде и расслувањето на над 200 илјади граѓани на Кипар (поголемиот број Грци, но и Турци), ќе дојдеме до заклучок дека секое одлагање на примирјето и изнаоѓањето на решение претставуваше поголем ризик ситуацијата да се лизне во неповрат. За ситуацијата не придонесуваше ниту сè потврстиот став на Грција (и покрај прифаќањето на делови од понудениот договор) за изнаоѓање на адекватно и постојано решение за островот²³⁵.

Напорите на меѓународната заедница за изнаоѓање на решение не застануваа само во поглед на овие факти, што ги спомнавме погоре. Во почетокот на 1975 година ГС на ООН – Валдхајм ќе воспостави еден нов механизам или инструмент за решавање на спорите и конфликтите, како што се „добрите канцеларии“. Претставниците на турските и на грчките Кипаркани ќе се сретнат во Виена за да разговараат, најпрвин за низа хуманитарни прашања, каде што навистина ќе има напредок и успех, за разлика од прашањата кои беа поврзани со територии и управување. По пет рунди на преговори, претставниците на Канцеларијата на ООН, успеаја да договорат средба во Никозија помеѓу лидерите на кипарските Турци и Грци (Денташ и Макариос), при што беше потпишан договор, кој како основа за мировно решавање на спорот ќе го има федералното уредување на островот. Овој договор во четири точки ќе детерминира неколку прашања, при што, големината на федеративните делови ќе биде определена според економската моќ и оправданост, но и според сопственоста. Централната власт ќе биде таа која ќе ги соединува сите поважни аспекти на државноста. Неколку други прашања како што се: слободата на движење, слободата на решавање и други, ќе бидат дополнително дефинирани преку заемни разговори.

Две години подоцна (1979) ГС на ООН ќе ја посети Никозија со една единствена цел, да се осигура за имплементацијата на претходно-договореното, како и реафирмација на Договорот кој го опфаќаше и процесот на разоружување и откажување на сите акти кои водеа до дестабилизација.

Ставовите на кипарските Грци и Турци во многу нешта се разликуваа, особено околу идејата на „дво-заедништво“, каде ниту една од страните нема да има ексклузивитет. Особено кипарските Грци остро го отфрлуваа тоа и не ја поддржуваа идејата, пред сè поради фактот дека тие сочинуваат мнозинство од населението на островот. Ваквите тврди ставови и позиции ќе продолжуваат и подоцна. Со промената

²³⁵ "The Cyprus Problem: What Everyone Needs to Know", James Ker-Lindsay (UN Secretary-General's Special Advisor on Cyprus), Oxford University Press, April 2011.

на ГС на ООН ќе дојде и до промена на политиката и пристапот за решавање на спорот околу Кипар. Доаѓањето на Перес де Куелар како ГС на ООН, ќе донесе на почетокот турбуленции и остар пристап кон кипарското прашање. Тој ќе иницира резолуција до Генералното Собрание на ООН во која ќе се бара повлекување на сите окупациски сили од територијата на Кипар. Тој ќе предложи низа предлози меѓу кои најзначајни се: ротационото претседателство, дводомно собрание и поделба на централната власт 60:40, што на некој начин е повисоко во однос на контролата на територијата од кипарските Турци и Грци. Оваа идеја на почетокот беше прималива и на некој начин прифатлива за двете страни вклучени во спорот и покрај фактот дека кипарските Турци во однос на зголемување на учеството во централната власт требаше да се откажат од 8-13% од територијата која ја поседуваа и ја контролираа по инвазијата.

Двајца претставници на кипарските Турци и Грци, Денкташ и Кипријану (по смртта на Макариос), го прифатија предлогот на ГС на ООН. Кипарските Турци искористуваат прилика после постизборната дестабилизација на Турција и на 15 ноември 1983 година унилатерално ќе прогласат независност на „Турската Република на Северен Кипар“. Ваквата независност ќе биде отфрлена и од ООН и од меѓународната заедница и вооедно ќе биде остро критикувана како акт кој не доведува до решавање на спорот и секако дека оваа држава е неприфатлива и непризнаена (освен за Турција). ООН дури донесе и две Резолуции (541 и 550), каде беше дециден фактот на СБ дека нема да признаат нова држава која произлегува од спорот за Кипар²³⁶.

И покрај прогласувањето на независност преговорите ќе продолжат (1984) помеѓу двете страни под покровителство на ООН. По трите рунди на преговори е договорено Кипар да биде: бизонална, бинационална федерација која нема да биде поврзана или во сојузништво со која било друга земја – при што секако се мисли на Грција и Турција. Помеѓу другото, во договореното беше вметната и големината на федералните држави, каде турскиот дел ќе контролира 29% и надворешните сили ќе го напуштат островот.

Во јануари 1985 година двајцата лидери се сретнаа за првпат лице в лице после договорот од 1979 година. Идејата на средбата беше оваа средба да биде завршен чин за веќе договореното разрешување на спорот, чин што од кипарско-грчкиот лидер беше перцепиран како шанса за продолжување на преговорите. Оваа постапка секако не

²³⁶ UN Resolution 540 and 541. Подетално види во: <http://www.un.org./Resolutions>

доведе до ништо друго освен до колабирање на преговорите, при што Кипријану беше остро критикуван од сите како минер на договореното.

Една година подоцна, односно по неуспешните преговори и заокружувањето на финалната фаза на договорот, повторно се огласи ГС на ООН, повторно со истата идеја која веќе беше поставена и прифатена порано од двете страни, за независна федерална држава, бизонална и бинационална и секако неврзана, но ова повторно ќе биде отфрлено од кипарските Грци поради тоа што повторно не беше поставено прашањето за повлекувањето на странските трупи од островот, како и заради (барем така тие сметаа) зголемувањето на бројот на турските доселеници за време додека траеја овие преговори. Сите овие прашања уште еднаш доведоа до тоа преговорите и предложените идеи да не се прифатливи и страните во спорот да се повлечат на своите поранешни позиции и да се зацврстат во своите позиции.

Во август 1988 година ГС на ООН Де Куелар закажа средба со двете страни во Женева-местото кое и порано важеше за центар каде со постигнуваат договори низ успешни преговори. Двајцата претставници (Василиоу и Денкташ) се согласија да го напуштат драфт рамковниот договор, кој на некој начин беше постигнат порано (но не беше потпишан) и да се вратат на Договорот на високо ниво од 1977 и 1979 година. Но и овојпат низа околности ќе доведат до неуспех. Причина повеќе за неуспехот беше намерата на Кипар (грчкиот дел) за апликација во ЕЗ, што силно беше критикувана од кипарските Турци и Турција. И овој пат упорноста на ГС на ООН ќе дојде до израз бидејќи само неколку месеци подоцна ќе им приложи на страните вклучени во спорот „Сет (низа) на идеи“. Но тврдите ставови и на двете страни ќе се покажат како непремостливи и уште на почетокот оваа иницијатива ќе биде отфрлена-овој пат од кипарските Турци и покрај средбата во Њујорк. Кипарско-турскиот лидер ќе оди чекор понатаму и ќе се пожали дека ГС на ООН нема право на ваков чекор и дека тој мора да го почитува загарантираниот принцип на ООН за самоопределување.

Чинот на апликација за членство во ЕЗ, разгледувањето и позитивниот став од страна на ЕК ќе доведе до дополнителни заострувања на реториката и односите помеѓу страните. Турција и кипарските Турци силно ќе се противат поради фактот дека Турција уште во 1987 имаше аплицирано за членство²³⁷.

²³⁷ Tocci, Nathalie "EU Accession Dynamics and Conflict Resolution: Catalysing Peace or Consolidating Partition in Cyprus?", Ashgate, 2004. ISBN 0-7546-4310-7.

Сите овие нови околности ќе придонесат ГС на ООН да поднесе извештај до СБ дека не е постигнат напредок во решавањето на кипарскиот прашање, дека двете страни се криви за неуспехот и дека останува на веќе предложените идеи за двонационална држава и поделба на власта. Ништо ново нема да донесе и доаѓањето на новиот ГС на ООН Бутрос Бутрос Гали, кој ќе ја продолжи идејата и планот на својот претходник, но притоа ќе предложи уште една нова мерка, односно „мерки за изградба на доверба“, кои ќе ги вклучуваат повеќето од мерките кои и неговиот претходник ги имаше поставено како мерки на канцелариите на ООН, но и неколку други мерки како што се: физибилити студии за пронаоѓање на решение, редуцирање и рестрикција на контакти кои можат да доведат до непријателства, редуцирање на вооружените сили и др. И покрај сите напори, ставови и согледувања и од двете страни дека ваквите мерки на некој начин се прифатливи, сепак се чини дека Гали ќе ја испушти оваа шанса да го доведе спорот до една нова фаза на решавање. ЕУкон ова нема да придонесува позитивно и ќе се изјасни позитивно на апликација на Кипар, разгледувајќи ја можноста на наредното проширување Кипар да стане полноправна членка.

Меѓународната заедница и меѓународните организации беа едногласни дека спорот за Кипар мора да се реши и тоа низ неколку принципи како што се: уставна рамка која беше поставена многу порано, територијално прилагодување според етничката припадност, враќање на сопственоста пред 1974 година, враќање на раселените лица, демилитаризација на островот, правото на останување, идни договори за чување на мирот.

Позитивното разгледување на апликацијата на Кипар за членство во ЕУ и одлуката на ЕК да се отвори процесот на преговори со Кипар во 1997 година, ќе предизвикува и позитивна суфорија и негодувања. Коментарите ќе одат од една крајност до друга, при што членството на Кипар во ЕУ ќе се перципира и како можност за решавање на спорот, но и како чекор кој ако се одложува може да биде искористен и како пречка, при што Турција како евентуална членка, би можела пред Кипар да постави вето на членството.

Двајцата лидери на кипарските Турци и Грци (Денкташ и Клериденс) ќе бараат да се сретнат и ќе договорат предлог кој ќе се прифати и ќе се реализира кон крајот на 2001 година и на неколку средби во текот на 2002 година. Кон овие средби ќе се приклучи директно и ГС на ООН Кофи Анан кој ќе реализира неколку средби на виско ниво помеѓу двете страни во Њујорк, Парис и Женева. Кон крајот на 2002 година ГС ќе

им предложи план (Планот 1) на двете страни, по кој ќе следува модифициран план (План 2). По пауза од скоро една година и кога се очекуваше да дојде до договор на маргините на Самитот на ЕУ во Копенхаген, Денкташ кој заздравуваше од операција на срцето, не учествуваше од здравствени причини. Но, ЕУ одлучи Кипар во мај 2004 година заедно со Малта и осум други држави од Централна и Источна Европа да стане полноправна членка на Унијата.

Уште од самиот ден на донесување на одлуката можеше да се очекува реакцијата на кипарските Турци дека преговорите под вакви услови не можат да продолжат. Напорите на ГС на ООН не завршуваат тука. Тој ќе предложи ревидиран план (План 3) и повторно ќе го посети островот со цел да им го предложи истиот на двете страни, но повторно страните нема да се согласат од различни причини, а во меѓувреме Кипар ќе го потпише Пристапниот договор за членство во ЕУ во Атина.

Без разлика каков пристап имаа страните во спорот, планот на Кофи Анан за решавање на спорот предвидува федерација составена од две држави. Северниот турски дел на Кипар би содржал 28,5% од територијата, додека 71,5% би припаднале на грчкиот јужен дел на Кипар. Секоја страна би имала претседател на парламент на федерално ниво, додека во високиот дом на Парламентот, кипарските Турци би биле застапени со 25% од местата. Сенатот би имал ист број на претставници од двете заедници, додека претседателското место би било на принцип на ротација помеѓу заедниците и би ги задржало сите права на искористување на вето. Но, секако овој план, иако навидум изгледаше како еден од најнапредните и најдобрите, тој повторно содржеше и елементи кои беа директна пречка и тригер за несогласување помеѓу страните.

По овој период од 2004 година, кога пропадна планот на ГС на ООН Кофи Анан за решавање на спорот ќе следува еден период на затишје во напорите за изнаоѓање на решение²³⁸.

Во планот на Анан се предвидува и референдум од двете страни во однос на тоа дали предложениот план ќе биде прифатен и покрај сите негови недостатоци. На средбата во Швајцарија не учествуваше кипарско-грчкиот лидер, додека од Денкташ и кипарските-Турци беше јасно дека планот на Анан и Референдумот за соединување на островот ќе бидат позитивно изгласани од неговите граѓани. На 24 април 2004 година,

²³⁸ Stelios Platis, Stelios Orphanides and Fiona Mullen "The Property Regime in a Cyprus Settlement: A Reassessment of the Solution Proposed under the Annan Plan, Given the Performance of the Property Markets in Cyprus, 2003-2006 (PDF)", PRIO Report 2/2006, PRIO Cyprus Centre, November 2006.

по една силна кампања (про од страна на кипарските Турци и контра од кипарските Грци), резултатот ќе биде повеќе од очекуван. Кипарските Турци ќе го поддржат со 64,9% наспроти 35.1%, додека кипарските Грци ќе го одбијат со 75.83% наспроти 24,17% кои ќе гласаат про. Ако се земе вкупната бројка ќе дојдеме до бројка од 68,58% контра и 31,42% кои ја поддржуваат идејата за соединување на островот. Овој исход уште еднаш покажа дека е потребна сензибилизација на населението, на граѓаните од двете страни и политичка волја од лидерите за да се дојде до едно трајно решение.

Изборите во Кипар и победата на опозицијата (кипарските Грци- Кристофиас за претседател) ќе бидат одлична причина за верување дека може брзо да се започне со директни преговори со кипарските Турци (Мехмет Талат) со цел во еден временски разумен период да се дојде до решавање на спорот и соединување на островот. Првата средба ќе се случи во Никозија во „тампон-зоната“ на ООН на 21 март 2008 година.

Преговорите со цел решавање на спорот ќе бидат продолжени и во текот на втората половина на 2008 година. Само во текот на месец мај истата година претставниците од двете страни ќе се сретнат неколку пати на различни места и на различни нивоа, каде ќе се разговара за интересни прашања како што е државјанството и единствениот суверенитет. Секако, за оваа добра клима за конечно решавање на спорот по неуспехот на Планот на Анан ќе биде и назначувањето на Александар Донер (австралиски министер за надворешни работи) како специјален претставник од ООН за Кипар. Двајцата претставници на кипарските Грци и Турци ќе се договорат за повторна средба со цел конкретизирање на веќе договореното од претходните состаноци.

На оваа средба се разговараше за повеќе детали и тоа околу ротирањето на претседателството, прашањето околу улогата на „гарантирачките сили“ (Турција и Грција), референдумот за планот за соединување и др. Но што ќе се случи во наредните месеци, сè до декември 2008 година, на никој нема да му беше јасно. Двете страни полека ќе се повлекуваат во своите веќе препознатливи позиции и тврди ставови кои никако не одеа во прилог на решавање на спорот. Секако и овој пат главната вина ќе се насочува кон вмешувањето на надворешните фактори (се мисли на Грција и Турција) кои и овој пат ќе ги вметнуваат своите меѓусебни недоразбирања во улога на попречувачи на еден процес кој навидум наликуваше на добра разврска.

ГС на ООН Бан Ки Мун ќе се вклучува во напорите за продолжување на преговорите. Неколкute средби во Њујорк и Женева нема да донесат ништо ново. Конечно на 21 април 2012 година ГС на ООН ќе изјави дека „нема договорен напредок

за прашањето за соединување за да се повикува меѓународна конференција“. Од друга страна, сè почестите коментари од типот: „последната шанса за соединување е изгубено“, „ООН ја загуби битката за соединување на Кипар“ и секако и изјавата на специјалниот претставник на ООН дека: „Ако кипарските Грци и Турци не можат да се договорат за еден модел за соединет Кипар, ООН не може да го направи тоа“.

Јавното меѓународно, па и домашно мислење во врска со решавањето на кипарското прашање е дека треба да се најде решение во една „уставна конвенција под ЕУ“, која како основа ќе го има Уставот на Кипар од 1960 година (под Фундаментални принципи), но секако многу мина го делат мислењето дека: „најдоброто решение е поделба на островот“.

2.5. Процес на решавање на споровите помеѓу Турција и Грција околу Егејското Море, островите, континенталниот грбен и имплементација на различните договори

Под силни притисоци и влијанија на меѓународната заедница, двете земји во 1976 година потпишаа заеднички договор во Бери-Швајцарија²³⁹. Главните актери на Западот во меѓународните односи на чело со САД и меѓународните организации како ООН, НАТО и ЕУ по кипарската криза издејствуваа да се дојде до договор со кој на некој начин ќе се намалат тензиите помеѓу двете страни и кој ќе претставува иницијатива за продолжување на директните преговори сè до целосно разрешување на спорот. Овој договор од десет точки, не претставуваше ништо друго освен ограничувања со цел спречување на некоја од страните да не преземе мерки кои ќе ја разлишаат и така изгубената доверба и воедно да водат директни преговори основани врз меѓународните правила сè до разрешување на овој сложен спор.

Уште од времето на изјаснувањето на ова тело на ООН, недоразбирањата и конфронтациите околу спорот помеѓу Грција и Турција продолжиле и понатаму. Повеќе пати овие две земји се доведени до работ на конфликт. Кога Грција во 1987 година сакаше да почне со експлатација на нафта околу островот Тасос, Турција возврати со слични мерки, при што дополнително се загреаја страстите и имаше

²³⁹ Bern Agreement between Turkey and Greece, Bern – Switzerland, 11 November 1976.

сигнали во вид на закани дека таквите мерки претставуваат директно прекршување на начелата на Бернскиот договор.

И покрај сите овие препукувања, сепак имаше напори во правец на продолжување на преговорите за решавање на спорот. Кон крајот на 90-тите години Турција вршеше притисоци за почеток на демаркацијата на морската граница, при што Грција стравуваше дека овој чин повторно ќе ги наруши националните интереси, односно дека е директна закана за суверенитетот на Грција. Овие провокации или еднострани активности кулминира во јануари 1996 година кога и двете земји закотвија низа воени бродови и други вооружени сили околу островот Имиа. Ова претставуваше дел од низата закани, про што и двете земји како членки на НАТО беа на работ на војна.

Овој спор и ден денес има status quo. Грција во 1995 година ја ратификуваше Конвенцијата за правото на морето, наспроти Турција која ја нема потпишано сè уште и не се согласува со одредбата со која и се дава право на Грција на искористување на 6 до 12 наутички милји од континенталниот гребен. Во врска со ова, ООН ги има суспендирано сите други мерки и спорот го препознава како спор помеѓу две страни кои ќе го решаваат преку директни преговори. Тоа се неколкуте препораки кои се дадени во правец на олеснување на преговорите. Двете страни да не преземаат никакви активности со кои ќе се провоцира другата страна, да не се праќаат вооружени сили да патролираат во оспорените делови на морето, да се почне со демаркација на морската граница и при тоа да се внимава на два аспекти и тоа: да се повлече една средна линија помеѓу грчкиот и турскиот брег, занемарувајќи ги сите острови и да се повлече и друга линија помеѓу островите и турскиот брег.

И покрај сите препукувања дека овој спор е само поради контрола или право на искористување на континенталниот гребен, сепак овој спор пред сè има и економски и стратешки (политички, безбедносни и географски) фактори кои влијаат врз процесот на решавање на овој спор.

Напорите на Турција за влез во ЕУ се поврзуваат и со решавањето на овој спор, но и со проблемот на северниот дел од Кипар. Нам ни останува да видиме во иднина дали навистина овој спор ќе се искористи за запречување на Турција да влезе во ЕУ.

3. Спорот помеѓу Хрватска и Словенија

Спорот помеѓу Хрватска и Словенија спаѓа во групата на билатералните спрови кои како причина за појавување и избувнување го имаат недоразбирањето помеѓу страните, и во овој случај се работи за држави кои се спорат за одредена територијална граница, поточно за поморските води и границата на излегување во меѓународните води. Овој случај е земен за пример во студиите на случај поради многу фактори специфични аспекти. Како *прво*, една од страните (Словенија) е земја која е членка на НАТО и ЕУ, додека другата (Хрватска) за време додека траеја преговорите за решавање на спорот доби кандидатски статус за полноправно членство во ЕУ и се зачлени во НАТО, а по постигнувањето на договорот ги заврши преговорите со ЕУ за членство во јуни 2011 година и во декември истата година го потпиша трактатот за членство во ЕУ. Се очекува оваа земја да стане 28-та членка на ЕУ на крајот на јуни 2013 година. *Второ*, овие две земји по многу нешта имаат карактеристики слични со другите земји кои се затекнати со билатерални спорови (двете се поранешни југословенски републики) и спаѓат во регионот кој е од наш интерес во ова теза, т.е. Западен Балкан.

Во наредните наслови детаљно ќе се задржиме на корените и, историскиот развој на овој билатерален спор, процесот на решавање и имплементацијата на решението. Користејќи ја анализата на споредување ќе видиме кои се сличностите и разликите на овој билатерален спор со другите два случаи, но и со други спорови кои на некој начин со него имаат допирни точки.

3.1. Корените на спорот помеѓу Хрватска и Словенија

После пет децении заедничко опстојување во една федерација, Словенија и Хрватска станаа независни држави со распаѓањето на Југославија. Словенија прогласи независност на 26 јуни 1990 година, додека Хрватска стана независна на 8 октомври истата година. Целиот овој процес на одвојување од федерацијата и осамостојување на овие две држави не беше дочекан со воодушевување. Напротив, двете земји беа опфатени од еден сè уште не објаснет конфликт, кој на некој начин се прелеваше и се трансформираше во сè пожесток и покрвав судир. Словенија беше погодена со еден т.н. „контролиран конфликт“ кој траеше околу две недели и повеќе наликуваше на

насилно повлекување на силите на тогашна армија на Југославија. За разлика од Словенија, Хрватска помина многу потешко. Борбените дејствија се претворија во еден од најкрвавите конфликти (заедно со прелевањето во Босна и Херцеговина), по Втората светска војна.

Почетокот на процесите на создавањето на државните институции и воспоставување на редот и сите карактеристики на една независна држава не се одвиваше исто во Словенија и во Хрватска. Првата, уште на самиот почеток на осамостојувањето воспостави односи со ЕУ и НАТО, нешто за што на Хрватска и требаа неколку години. Со распаѓањето на Југославија, меѓународните граници станаа граници на новите држави. Во врска со овие граници немаше никакви проблеми, но границите помеѓу единиците на Југославија беа одредени во различни околности по завршувањето на Вторта светска Војна и на некој начин отсекогаш беа проблематични, односно одредени без согласност на страните. Во периодот по прогласувањето на независноста сите граници беа признати од страна на меѓународната заедница по принципот на *uti possidetis*²⁴⁰. Овој принцип се користеше скоро во сите случаи каде настануваат повеќе држави од една држава која се распаѓа (Чехословачка и Советскиот Сојуз). Но токму овој период беше зачеток на билатералниот спор, кој се појави како несогласување помеѓу двете земји околу Пиранскиот Залив, односно пристапот кон меѓународните води.

Меѓународната заедница во однос на ова прашање организираше и Конференција со Арбитражна комисија и судијата Роберт Бадентер во јануари 1992 година. Кон демаркацијата на границата помеѓу овие две држави се приклучија и ООН и КЕБС (сегашната ОБСЕ), но безуспешно. Поставувањето на една гранична линија која означуваше поделба помеѓу двете страни, беше неприфатливо и за двете земји. За Словенија спорна беше границата околу Пиранскиот Залив и излегувањето во меѓународните води, додека за Хрватска копнената граница каде што имаше места населени со хрватско население, а по демаркација на границата беа на словенечката страна.

Како што поминуваше времето овој проблем или отворено прашање како да беше подзаборавен. Тој ќе прерасне во билатерален спор кога Хрватска требаше да затвори неколку поглавја од *acquis*-от и да отвори други во 2008 година.

²⁴⁰ Staničić, Croatia on its Way towards the EU, p. 18.

3.2. Процесот на интеграција и спорот помеѓу Хрватска и Словенија

Спорот околу Пиранскиот Залив не претставува проблем кој можеме да го определиме само како пограничен спор. Овој случај ја вклучува и одлуката за демаркација на границата околу заливот, разграничувањето на територијалните води на островот и прашањето за директен излез, односно контакт на Словенија со длабоките води на морето. На овој случај му се приклучува уште еден помал проблем кој нема толку големи размери, т.е. несогласувањата околу копнената граница, односно покрај реката Драгоња, која се влева во оспоруваниот залив и претставува линија која ги дели овие две земји.

Овој дел од спорот во 2001 година речиси беше решен, кога премиерите на двете земји (Дрновшек - Рачан), потпишаа договор кој ја опфаќаше и копнената и водната граница. Словенија со овој договор доби излез до длабоките води на Јадранот. Хрватска доби неколку села долж реката, претежно со словенечко население. Овој чекор на словенечката влада беше перципиран како компромис за размена со поголемиот дел на Пиранскиот Залив.²⁴¹ На ова хрватската страна, и покрај тоа што беше потписничка, одговори негативно. Хрватскиот парламент не го ратификуваше овој договор. Во наредните години и двете земји по оваа иницијатива не можеа да дојдат до некаков договор, а кој немаше овој спор да го доведе до Меѓународниот суд.

Билатералниот спор помеѓу Словенија и Хрватска го имаше статусот „замрзнат“ сè до декември 2008 година кога завршија преговорите за асоцијација на Хрватска за влез во ЕУ. Во тоа време повторно се разгорела страстите дека е време Словенија преку притисок да направи напори да го реши овој спор со Хрватска. Блокада на Словенија наспроти хрватските амбиции значеше повторно враќање на статусот на спорот како нерешен. Словенија попречуваше два од 11-те поглавја од *aquis*, кои Хрватска ги имаше завршени преку преговорите со ЕУ. Попречувањето на Поглавјето 11 – Земјоделство и рурален развој и Поглавјето 21 – Трансевропски мрежи, директно се поврзуваа со отворениот спор за Пиранскиот Залив и реката Драгоња. Кон овие две поглавја, подоцна се приклучи и Поглавјето 16 – Даноци, кое директно се поврзува со оспоруваниите делови околу границата. Ова значеше дека процесот на реформи за зачленување во ЕУ не само што е забавен, туку беше и под

²⁴¹ M. Avbelj and J.L. Čerňič, "The conundrum of the Piran Bay: Slovenia v. Croatia – The case of Maritime Delimitation", The University of Pennsylvania, Journal of International Law & Policy, Vol.5, No.2, 2007

знак прашалник за понатамошниот тек и развој. Овие реформи беа перципирани од сите страни како клучни за унапредување на процесот на интеграција на Хрватска во ЕУ. Проблематично е особено Поглавјето 21 кое се поврзува, и е директно виновникот за замрзнување на понатамошниот тек на процесот на преговори и заклучување на истите. Ова отворено прашање кое прерасна во билатерален спор полека го добиваше епитетот на кочничар во евроатлантските аспирации на Хрватска кон интеграцијата во ЕУ, и воедно како пречка за продлабочување на добрососедските односи, кон една нова ера на нетрпеливост и перцепција на „кочничари“.

Сите овие настани полека ја алармираа меѓународната заедница, поточно претставниците на ЕУ, кои процесот на проширување кон земјите од Западен Балкан, го имаа ставено во приоритетите на нивните политики и агенди, дека е време да се преземат чекори кон надминување на разликите и унапредување на процесот на интеграција на Хрватска во ЕУ.

3.3. Дипломатските напори за мирно решавање на спорот

Дипломатските напори за решавање не само на спорите, туку и на сите недоразбирања помеѓу страните (државите или групите во една држави), отсекогаш биле предизвик за меѓународните организации и институции, кои впрочем, најмногу од тие причини и беа формирани. Оваа констатација се однесува и на случајот на билатералниот спор помеѓу Словенија и Хрватска. Секако и овој случај претставува предизвик повеќе за овие меѓународни организации.

Употребата на различните инструменти и методи во решавањето на билатералните спорови ширум светот е неприкосновено право на самите организации и институции кои ги поставиле и унапредувале истите, како помошни средства за спласнување на страстите, заеднички преговори, посредништво и други процеси кои како такви спаѓаат во групата на дипломатски напори. Впрочем истите и потекнуваат од основачките повелби (ООН, НАТО и ЕУ) и дополнителните договори, резолуции, трактати и низа важни документи кои го регулираат дејствувањето во правец на мирно решавање на недоразбирањата и спорите помеѓу страните.

Но, се поставува прашањето кои се факторите кои влијаат врз перцепциите и успешноста на дипломатските мерки и активности во однос на мировното решавање на

спорите, поточно врз спорот кој е објект на анализа во овој случај. Ако го анализираме текот на билатералниот спор Словенија-Хрватска ќе видиме дека од една страна, дипломатските напори за надминување на разликите, односно решавање на спорот се прикажале како успешни, но од друга страна јавното мислење предизвика отежнување на напорите на лидершипот (особено на Словенија) во однос на изнаоѓање на прифатливо решение.

Процесот на преговори помеѓу Хрватска и Словенија за решавање на билатералниот спор околу граничната линија (копнена и поморска и излезот во меѓународните води), датира уште од почетокот на осамостојувањето на двете држави во моменти кога арбитражната комисија на Европската заедница, преговараше со страните за одредување и маркација на границите. Овие преговори помеѓу страните се водеа под одредени принципи и околности, сместени во групата на аспекти врз кои треба да се одвиваат понатамошните преговори. За време на преговорите на страните им беа определени посебни услови принципи и аспекти, како што се:

- критичниот датум на кој треба да се реферира спорот помеѓу страните беше 25 јуни 1991 година;
- ниту една држава да нема територијални претензии кон друга држава;
- дека поморската граница до тогаш никогаш не била определена ;
- демаркацијата на границата мора да се направи согласно меѓународното право²⁴².

За разлика од последниот аспект кој не претставувал проблематично прашање, другите три се перципирале различно од двете страни, но сепак претставувале основа за почеток на преговорите за мировно решавање на спорот.

Позицијата на Словенија во однос на овие аспекти и проблематичноста околу маркацијата на границата во Пиранскиот Залив е јасно поставена во Меморандумот донесен од словенечкиот Парламент на 7 април 1993 година²⁴³.

Овој Меморандум требаше да стапи на сила по потпишувањето и ратификувањето и од Хрватска но, до тоа не дојде. Поради несогласувањата со делови од овој Меморандум кој требаше да биде основа за еден процес на решавање на билатералниот спор, тој се претвори во точка за несогласување помеѓу овие две земји.

²⁴² Turkalj (fn. 8), p. 3.

²⁴³ Punda/Rudolf (fn. 14), p. 252. Оригиналниот документ од Меморандумот е на словенечки јазик, за анализа во нашиот случај е преземен преведениот на англиски и на хрватски јазик.

Прашањето за излезот во длабоките меѓународни води, Пиранскиот Залив и границата по течението на реката Драгоња беа фактори-кочничари за постигнувањето на договор.

Хрватската страна проблемот околу делимитацијата на пограничните води го постави како прашање кое треба да го реши Меѓународниот суд на правдата на морињата со седиште во Хамбург-Германија или друга меѓународна институција. Дури во 1995 година двете страни се договорија да го почитуваат *status quo* на сите оспорени граници и прашања заклучно со референтниот датум 25 јуни 1991 година. Ова се чинеше дека е добар почеток за доближување на ставовите помеѓу двете страни, што се потврди и со потпишувањето на Договорот за погранична трговија и соработка²⁴⁴.

Но, ова прашање прерасна во билатерален спор во периодот кога Хрватска затвораше одредени поглавја и отвораше нови од *aquis*. Словенија во овој периодвреме го стопираше овој процес што директно придонесе билатералниот спор да прерасне во меѓународен, при што приклучувањето на трета страна (Merrills 2011) како што е ЕУ се перципираше како олеснителна околност за решавање на овој билатерален спор, но секако со доза на скепса дека токму вклучувањето на трета страна може да се перципира како заземање на страна и вооедно да има негативно влијание.

3.4. Процес на преговори за мировно решавање на спорот

Напорите за постигнување на договор за решавање на билатералниот спор во ниту еден единствен момент нема да престанат и покрај отворените несогласувања и различните позиции за истото прашање. После потпишувањето на Договорот кој го спомнавме погоре, преговорите ќе продолжуваат и во 2001 година, при штодвајцата премиери Рачан и Дрновшек во јули месец ќе постигнат начелен договор. Договорот за демаркација на границата беше многу блиско до словенечките позиции, каде 80% од заливот со овој договор се прогласува за територијални води на Словенија. Еден од најзначајните аспекти на овој договор беше можноста за креирање на еден коридор кој води до длабоките меѓународни морски води²⁴⁵. По потпишувањето на овој Договор од двајцата премиери, истиот требаше и да се ратификува од двата парламенти за да стане

²⁴⁴ *Sporazum o pograničnom prometu i suradnji*, in: *Turkalj* (fn. 8), p. 25.

²⁴⁵ *Arnaut* (fn. 15), p. 436.

правосилен. Словенија набрзо го ратификуваше овој договор, нешто што Хрватска не го направи и тоа доведе до пропаѓање на истиот.

Ако направиме анализа на причините поради кои пропадна овој договор, ќе најдеме на различни факти и перцепции. Тезата дека Хрватска отстапува дел од својата територија со цел да има придобивки од политички или економски аспекти беше интересна²⁴⁶. Секако, кон ова се приклучија и низа критики од двете страни и од Хрватска и од Словенија. Медиумското покривање на ова прашање посебно она со негативна конотација, уште повеќе придонесуваше да се загрева климата против постигнувањето на договорот и уште повеќе за ратификување од страна на Словенија. Сите овие настани доведоа до тоа напорите на т.н. „тврка дипломатија“ за решавање на спорот помеѓу двете страни да бидат недоволни.

Различното ниво на преговори помеѓу двете страни уште еднаш беше потврдено, поради самиот факт што постигнатиот и потпишаниот договор не беше ратификуван од двете страни, нешто што покажува или е добар знак за недоверба и непочитување на принципот на „меѓусебна доверба“, и притоа искористувајќи го неуспехот за градење на наредна позиција од каде требаше да се почне со нова фаза на преговори и решавање на спорот.

Сите овие аспекти доведуваат до перцепцијата дека овој билатерален спор, иако навидум изгледаше како лесно решлив и премостлив, сепак не можеше да се реши преку билатералните разговори, туку истиот требаше да се постави пред Меѓународниот суд на правдата. Но за да се пристапи кон нова фаза на решавање на спорот, страните мора да се помират по низата препукување за тоа кој беше виновен за неуспехот во обидите за изнаоѓање соодветно решение. Првиот чекор кон ова беше формирањето на заемни комисии, кои како основна задача ќе треба да ги истражуваат влијанијата и да предлагаат можно решавање, кое ќе елиминира правен метод на решавање на спорот, но со можност за арбитража, која исто така претставува еден од инструментите за решавање на недоразбирањата (спорите)²⁴⁷.

Комисијата составена претежно од експерти и правници, кои често пати играат главна улога во подготвувањето на конечниот договор или посредништвото помеѓу страните, се формираше во 2007 година. Од претходното искуство во

²⁴⁶ Според авторот Агпаут не можело да се дојде до Договорот ниту во електронска ниту во пишана верзија, но истиот истакнува дека дошол до копија преку Министерството за надворешни работи на Словенија, (fn.15), стр. 429.

²⁴⁷ Merills (fn.27), p.73.

решавањето на вакви спорови, беше очигледно дека само еден инструмент не е доволен за изнаоѓање на решение, така и зо спорот Хрватска – Словенија мораше да се размислува за комбинирање на инструментите и методите за решавање. Посредништвото како инструмент кој произлегува од Повелбата на ООН и другите меѓународни документи (резолутции, декларации, конвенции и др), претставуваше инструмент кој исто така можеше успешно да се примени и во овој случај, особено ако се земе предвид дека токму отворањето на оваа проблематика и претставувањето во вид на спор дојде како резултат на напорите на Хрватска да стане членка на ЕУ, која секако може да се смета како една од страните или како посредник во изнаоѓањето на решение. Секако ова беше и резултат на тоа што спорот се трансферираше од билатерален спор во проблем на ЕУ²⁴⁸.

Во почетокот на 2009 година комисионерот Рен презеде една иницијатива преку формирање на една експертска група на чело со Марти Атхисари, со цел да најде едно решение за граничниот спор. Со овој чин Оли Рен сакаше да го претстави овој спор како билатерален, но не како една од целите на преговорите за асоцијација. Наспроти овој чекор, Хрватска стравуваше дека Словенија како членка на ЕУ може да има влијание врз другите членки на Унијата, која може да ја загуби улогата на арбитер во овој спор и овој проблем за одредување на границата на оспорениот дел да му го препушта на решавање на Меѓународниот суд на правдата.

Словенија како друга страна реагираше дека овој предлог е прилагодлив и го прифати како заслужен политички предлог, кој се основаше на посредништво и се упатува до правната арбитража. И покрај ова, сепак до заклучно согласување не дојде. Овие иницијативи се држеа некако далеку од другите членки на Унијата. На 19 март Рен овој предлог го претстави во еден краток натпис „Европа, правото и границите“, што се објави во словенечките и хрватските медиуми. Еве што тој ќе наведе во неговата статија за овој предизвик.

„Да се почне со одредувањето на границите помеѓу Хрватска и Словенија е едно билатерално прашање кое стана европски проблем. За среќа, тука е европскиот систем кој може да се справи со тоа. Јас реферирам до основниот документ на асоцијација на ЕУ и преговорите со Хрватска, кој што ние го нарекуваме ‘преговарачка рамка’. [...] Согласно Повелбата на ООН, страните можаат да одберат вмешување или не

²⁴⁸ Комесарот за проширување на ЕУ ќе изјави дека билатералниот спор помеѓу Хрватска и Словенија се трансформираше во европски проблем со почетокот на преговорите и отворањето на aquis.

на трета страна за разрешување или комбинација на инструменти со цел решавање на спорот. [...]. Тука имаме два еднакво важни заклучоци во поглед на ова: Прво, страните можат да одберат една од овие методи и иницијативата на ЕК да ја реферираат до Експертската група, која без сомневање може да придонесе за решавање на спорот. Второ, која и да било метода или инструмент на Повелбата на ОН која е одбрана од страните, мора да се договара помеѓу двете страни²⁴⁹.

И после сите овие напори тешко може да се заклучи дека се направи значителен напредок. Двете меѓувладини конференции помеѓу Хрватска и ЕУ, за време на отворањето и затворањето на двете спорни поглавја беа одложени. Овој настан придонесе сè повеќе членки на ЕУ да се инволвираат во процесот на преговори и изнаоѓање на решение. За време на чешкото и француското претседателство, заедно со наредното шведско претседателство, се формираше т.н. „Трио“, коешто не претставуваше регуларен формат на ЕУ, што беше познат дотогаш, при што се направија најголемите притисоци за да се дојде од окончавање на процесот на преговори. Најгласен во притисоците особено врз Словенија беше шведскиот министер за надворешни работи – Карл Билд, кој потенцираше дека трпението на земјите членки околу словенечкото иживување со билатералниот спор е при крај и не може да ги блокира и понатаму мултиратералните процедури. Кон повиците за деблокирање на преговорите се приклучија скоро сите влијателни лидери на земјите-членки на Унијата. Британскиот секретар за надворешни работи - Давид Милибанд силно потенцираше во неговите изјави дека: „Тука немаме случај за блокада“ на членството на Хрватска во ЕУ²⁵⁰. Но, и покрај сите напори и повици за решавање, сепак тие не вродија целосно со плод. Посредништвото на Рен беше делумно неприфатено бидејќи од хрватската страна се перципираше како про-словенечки.

Од страните во спорот беше побарано да ги доставуваат своите забелешки и препораки на напорите на посредништво на комесарот за проширување Оли Рен. Но, и покрај тоа што помина доста време, сепак само Словенија ги имаше доставено (30 март) своите коментари до експертската група и Оли Рен. На 1 април беше договорена средба помеѓу страните и претставниците на ЕУ, која на кратко време пред почетокот беше одложена. По тој повод германскиот канцелар Ангела Меркел ќе и стави на знаење на страните дека преговорите морат да продолжуваат и побара од двете страни

²⁴⁹ http://ec.europa.eu/commission_barroso/rehn/pdf/interviews/090324_article_law_and_border_en.pdf

²⁵⁰ EuropeanVoice.com., „Croatian – Slovenian new agreement“, 3 April 2009.

да се однесуваат одговорно, т.е. Словенија да не заборава дека е земја-членка на ЕУ, додека Хрватска дека е земја аспират за членство во ЕУ и треба да работат заеднички во изнаоѓање на прифатливо решение за деблокирање на преговорите²⁵¹. Како што поминуваше времето препукувањата помеѓу двете страни продолжуваа. Хрватскиот премиер во една прилика изјави: „Како Словенија станала членка на ЕУ без претходно да ги реши сите свои гранични спорови“²⁵².

На 23 април 2009 година комисарот за проширување Рен излезе со нови предлози кои некако и одеа воприлог на Хрватска. Во овие предлози тој нагласуваше дека треба да се употрби арбитража преку посредништво. Преку овие предлози Атхисари ќе биде надвор од своето начело за арбитража во Меѓународниот суд на правдата. Трибуналот би дал време кое ќе биде резервирано за преговорите околу спорните поглавја на правото на ЕУ. Во овие предлози и неколку ловенечки барања се земаа предвид, вклучувајќи ја и ситуацијата од 25 јуни 1991 година кога двете земји стана независни, да биде основа за сегашната разврска. Ситуацијата од распаѓањето на Југославија е особено важна поради тоа што Словенија како дел од федерацијата имаше излез во длабоките морски води. По овој датум сите објавени документи во врска со разграничувањето се унилатерални, односно донесувани само од една страна.

3.5. Арбитражата како инструмент за решавање на спорот

Компромисот е направен во однос на тоа дека Арбитражниот суд може да се основа во меѓународното право за одредување на правецот на копненото и поморското разграничување, при тоа занемарувајќи ги перцепциите на Словенија за излез во длабоките морски води. Принципите на еднаквост и добрососедство треба да бидат водечки постулат во менаџирањето на ситуацијата и донесувањето на непристрасна одлука.

Хрватската Влада ги прифати предлозите за арбитража, условувајќи со деблокирање на преговорите за членство. На 8 мај хрватскиот Парламент ги усвои предлозите врз основа на принципот „земи или одбиј“. На ова официјална Љубљана гледаше како на шанса да може да ги наметнува своите субстанцијални амандменти на

²⁵¹ Official website Government of the republic of Croatia, www.vlada.hr, 'Prime Minister Sanader says Croatia won't stop halfway, wants to join EU', 7 April 2009 and 'German Chancellor Merkel: Croatia and Slovenia must resolve their dispute on their own', 8 April 2009.

²⁵² Исто како претходно.

предложените предлози. Како проблеми кои се лоцираа од страна на Словенија беа термините „контакт“, кој треба да се замени со терминот „територијален контакт“ или „спој“ со длабокото море. Словенечката страна потенцираше дека поврзувањето на словенечките територијални води со длабоките води е од „витален интерес“.

Кон овие промени на предлозите словенечката страна додаде уште неколку како што се: отворената можност за политичко посредништво, усвојувањето од страна на двата парламенти на арбитражниот договор и др. Комесарот за проширување Оли Рен прифати неколку од амандманите на Словенија. Тие исто така побараа преговорите за поглавјата да продолжат по ратификацијата на договорот, што беше причина за инволвираноста на Рен²⁵³.

Сите овие активности, мерки и напори во вид на преговори за арбитражниот договор колабираа на 18 јуни истата година, токму пред трилатералниот состанок помеѓу Рен и министрите за надворешни работи на Словенија и Хрватска. Хрватска ги отфрлаше словенечките амандменти, што беше причина повеќе за откажување на Словенија од донесување на одлука за прифаќање на предлозите на Рен. Овој настан ги загреа страстите и ги зголеми вербалните препукување и закани.

Шведското претседателство со ЕУ не донесе ништо ново во правец на нови предлози. Карл Билд уште еднаш потенцираше дека: „Стокхолм нема намера да направи иницијатива за развој на нови иницијативи. Одговорноста за решавање на спорот останува на двете држави. Тие не треба своите ставови за преговорите околу зачленувањето да ги претставуваат како наши ставови. Но сега е време двете земји да дејствуваат позитивно за да се постигне резултат“²⁵⁴. Сите овие притисоци и напори за окончување на преговорите и изнаоѓање на решение, т.е. прифаќање на предложените предлози на претставниците на ЕУ, придонесоа да се случат промени и во самите држави. Највпечатлива промена беше оставката на хрватскиот премиер Иво Санадер. Во неговите последни изјави пред неговото заминување, тој ќе потенцира дека: „Не може да продолжи понатаму да биде инволвиран во политички игри на европските

²⁵³ Овој параграф се базира врз информациите од официјалните сајтови на владите на Словенија и Хрватска, како електронски извори во: Slovenian Times, EU observer, European Voice and Euractiv. RadioNet, “Rehn declines to comment on ‘junction issue’”, 17 September 2009.

²⁵⁴ EU Observer ‘Croatia EU timetable slipping away over border dispute’, 18 June 2009, www.euobserver.com/9/288328, and ‘Sweden calls for reflection in Croatia-Slovenia border dispute’, 24 June 2009.

политичари кои не ја сфаќаат важноста на зачленувањето на Хрватска во ЕУ, процес кој е блокиран од уценувањето без преседан од страна на Словенија“.²⁵⁵

Доаѓањето на Јадранка Косор за нов премиер на Хрватска имаше позитивни сигнали и кај соседна Словенија, но и кај европските лидери. Временскиот период што Карл Билд го остави како „период за рефлектирање“, се прикажа како успешен. Хрватска прифати средба со Словенија на премиерско ниво (Косор-Пахор), притоа прифаќајќи ги и предлозите од 15 јуни на Рен, со мали измени, кои беа одбиени од Санадер. Во писмото на Косор до нејзиниот шведски колега Реинфелд, таа потенцира дека: „Ниту еден документ од процесот на асоцијација не може предвереме да го осуди разрешувањето на пограничниот спор помеѓу Словенија и Хрватска и дека ситуацијата од 25 јуни 1991 година претставува основа за ова решение. Таа назначи дека двете страни се договорени да предложат спорот да се реши преку Арбитражниот суд или да се заклучи дека билатералниот договор помеѓу двете страни е во согласност со приоритетите на Партнерскиот план на Хрватска за членство“.²⁵⁶ Двете земји се договорија да ги прекинат сите блокади. Но и покрај тоа, Словенија покажа резервираност за Поглавјето 31 – Заедничка надворешни и безбедносна политика. Овие негодувања Словенија ќе ги изнесе на Меѓувладината конференција на 2 октомври 2009. Ваквиот настап се оправдуваше со резервираноста на Словенија во врска со безбедносните прашања, кои сакаше да ги држи „во своја рака“, сè до конечното решавање на прашањето за границата и ратификацијата на договорот во парламентите на двете земји.²⁵⁷

На 4 ноември 2009 година беше потпишан Арбитражниот договор помеѓу лидерите на владите на двете земји во присуство на шведскиот премиер. Со освој договор меѓу другото се предвидуваše поддршка на Арбитражниот суд од страна на ЕК. Парламентот на Хрватска го ратификуваше овој договор брзо по потпишувањето, за разлика од словенечкиот Парламент кој го усвои на 19 април 2010 година. На ова му претходеа низа негодувања во словенечката јавност, особено од националистичките партии кои собраа 40 илјади потписи и поднесоа иницијатива за референдум во земјата. Референдумот се одржа шест недели по усвојувањето во парламентот, односно

²⁵⁵ Jutarni List, преземено од: Croatian Media Scan, 3 јули 2009.

²⁵⁶ Писмо на премиерката Косор до шведското претседателство со ЕУ, превземено од официјалниот сајт на Владата на Хрватска, 11 септември 2009.

²⁵⁷ EMG, 'Slovenian parliament to discuss arbitration deal', 30 September 2009, www.emg.rs/en/news/region/99922.html.

на 6 јуни 2010 година. На референдумското прашање: „Дали го поддржувате имплементирањето на правото на ратификување на Арбитражниот договор помеѓу владата на Р. Словенија и владата на Р. Хрватска, што е усвоен од словенечкиот Парламент на пленарната сесија на 19 април 2010 година како валиден“, 51,49% гласаа За, додека 48,51% гласаа против.

И покрај тоа што овој спор не е решен целосно, сепак претставува добар модел за решавање на сличните спорови, коишто имаат големо влијание врз евроатлантските процеси на земјите аспиранти. Понатаму во заклучокот ќе наведеме, кои поуки произлегуваат од овој модел на решавање на пограничен спор.

3.6. Улогата на ЕУ во изнаоѓањето на решение за спорот и имплементацијата на Договорот

Во претходниот наслов укажавме на важноста на инволвирањето на ЕУ во изнаоѓање на решение преку постигнување на договор. Секако дека треба да се спомене дека на ова му претходеше и паралелно влијаеше и процесот на проширување т.е. интеграција, при што конкретно последниот процес имаше улога на носител на товарот или тригер за подигање на ова прашање во спор и постигнување на соодветно решение преку кој страните се договорија за решавање на билатералниот спор помеѓу Хрватска и Словенија.

Силната дипломатска компонента на ЕУ во изнаоѓање на решение беше повеќе од евидентна и силно вклучена од зближување на страните до изнаоѓање на решение. ЕУ ги искористуваше сите свои механизми и инструменти за проблемот, односно прашањето кое веќе погоре го елабориравме преку генезата и историскиот развој, па сè до прераснување во билатерален спор, да се претстави како проблем во кој треба да биде вклучена и оваа организација и заеднички со страните во спорот да го решават. Самиот факт дека Департманот за проширување, во мај 2009 година предложи и соодветен механизам за решавање, како што е „арбитражата“, што е доказ повеќе дека напорите не престануваат и не се одвиваат само на дипломатско ниво.

Настаните кои следуваа по оваа препорака, беа јасен сигнал дека страните и покрај недоразбирањата и одбивањето на предлогот, кој подоцна беше поставен и

официјално од комесарот за проширување Рен, сепак се движеа во позитивна насока и се чинеше дека ќе има брза разврска.

Улогата на ЕУ беше преку своите инструменти (дипломатски и институционални) ова прашање да успее некако да го претвори од билатерален спор во „европски проблем“ и како таков да се презентира, разгледа и да му се пристапува доста сериозно. Вклучувањето на сите капацитети и ресурси во изнаоѓање на решение и доблокирање на агенедата за проширување на ЕУ со друго земји, особено со Хрватска беше прифатено како приоритет и покрај тоа што во последно време некои активности и настани не се движеа во тој правец, сепак официјалната политика на ЕУ останува посветена на регионот и на процесот за проширување и интеграција.

Самиот чин на постигнување на договор, кој во претходниот наслов го образложивме и кој беше проследен со организирање на Референдум со позитивен исход беше целосно дело на ЕУ и на нејзините лидери. Ако навлеземе подетално во самиот Арбитражен договор ќе најдеме на факти колку навистина била вклучена и е посветена ЕУ за постигнување на истиот. Самата организација на ЕУ е вметната како олеснувач во Арбитражниот договор кој беше постигнат помеѓу двете страни. Во членот 2 на Арбитражниот договор, каде се определува начинот на воспоставување на Арбитражниот договор, прецизно е дефинирана улогата на ЕУ и нејзините органи, посебно на ЕК и нејзиниот претседател во воспоставувањето на арбитражниот трибунал.

Во член 9 од истиот договор исто така е искажана подготвеноста да се продолжи со процесот на преговори за членство во ЕУ и притоа, Словенија не треба да биде страната која ќе го попречува овој процес. Постигнатиот договор, односно Арбитражниот трибунал ќе почне со работа по потпишувањето на истиот, но исходот ќе се донесе по потпишувањето на трактатот за членство на Хрватска во ЕУ. Овој договор беше потпишан од двата премиери на Хрватска и Словенија на 4 ноември 2009 година во Стокхолм, Шведска во присуство на претседателот на Советот на ЕУ²⁵⁸.

Во врска со разврската и решавањето на овој спор мораме за крај да наведуваме уште неколку настани кои што се врзани директно со процесот на решавањето и кои произлегуват од потпишаниот Арбитражен договор и процесот на пристапување на Хрватска во ЕУ виз-а-ви блокадата од Словенија.

²⁵⁸ ARBITRATION AGREEMENT between the Government of the Republic of Slovenia and the Government of Republic of Croatia, signed in Stockholm on 4 November 2009.

На 30 јуни 2011 година Хрватска ги заврши преговорите за пристап во ЕУ, при што на 9 декември истата година го потпиша договорот за пристап во Унијата. Јануари 2012 година беше резервиран за спроведување на референдум за прашањето за пристап на кој гласаа 66% од граѓаните на Р.Хрватска ЗА пристапување на Хрватска во ЕУ. Периодот до 1 Јули 2013 година е резервиран за ратификување на овој Договор од страна на земјите членки на Унијата, до кога и Хрватска ќе стане 28-та членка на ЕУ.

Процедурите и обврските коишто поризлегуваат од Арбитражниот Договор и пристапниот процес продолжуваат и се одвиваат според планираната динамика. На 25 мај 2011 година Словенија и Хрватска го поднесоа Арбитражниот договор до ООН како потребен чекор за започнување на арбитражната постапка²⁵⁹.

Процесот на назначување и одредување на членови и претседател на Арбитражниот суд започна по завршувањето на преговорите за членство на Хрватска во ЕУ. Овој процес се комплетираше на 17 јануари 2012 година, кога беа назначени претседател на Судот – судијата Гилберт Гулиаме од Франција (поранешен претседател на Меѓународниот суд на правдата) и други двајца судии од листата на предложени судии од ЕК, како и по еден претставник од двете земји²⁶⁰.

На 13 април 2012 година се одржа иницијалниот состанок на Арбитражниот суд каде беа донесени заклучоци за понатамошната процедура и календар на настани. На 11 февруари 2013 година се одржа наредниот состанок – процедурален каде старните симултано треба да ги достават до судот сите нивни согледувања во врска со спорот, додека на 11 ноември 2013 треба да се достават спротивнитевидувања од двете земји, додека сослушувањето ќе се одржи во есен 2014 година²⁶¹.

Како што веќе забележавме претходно, ЕУ и процесот на проширување и интеграција имаат главна улога врз решавањето на овој спор, вклучувајќи се во сите фази и стапи на надминување на разликите и изнаоѓање на решение.

²⁵⁹ 'Slovene-Croatian border arbitration deal registered with UN', BBC Monitoring European, 26 May 2011.

²⁶⁰ 'News agency says Croatia and Slovenia have received EC's list of border arbiters' HINA (Croatia), 16 January 2012; 'Slovenia and Croatia Agree on Border Arbiters (III)' STA (Slovenia), 17 January 2012; 'Croatian Government Agrees to Arbitration in Maritime Border Dispute' Eoin Ryan IHS Global Insight Daily Analysis, 19 January 2012; 'Slovenian PM hails agreement between Slovenia and Croatia' HINA (Croatia), 17 January 2012.

²⁶¹ PCA PRESS RELEASE, ARBITRATION BETWEEN THE REPUBLIC OF CROATIA AND THE REPUBLIC OF SLOVENIA THE HAGUE, 13 April 2012, Arbitral Tribunal Holds First Procedural Meeting with the Parties.

4. Спорот помеѓу Р. Македонија и Р. Грција за името

Првиот случај кој го анализираме претставуваше и контролен случај за анализа на случајот Р. Хрватска – Р. Словенија, а истиот ќе се користи и како репер во случајот Р. Грција – Р. Македонија. Целта на ова истражување е преку анализа на студиите на случај, особено на оваа последната, да направиме споредба на начините на решавање на споровите и на крај да дојдеме до битни факти кои ќе ни помогнат да донесеме релевантни заклучоци за влијанието на билатераните спорови врз процесот на евроинтеграција на земјите од ЗБ, ставајќи посебен акцент на проблемот со името, односно спорот помеѓу Република Македонија со Република Грција. Пред да почнеме да го анализираме овој случај, ќе се осврнеме на неколку аспекти на билатераниот спор, вклучувајќи ја историската генеза на спорот, но и развојот на спорот низ години.

Официјално, билатералниот спор околу уставното име на Македонија датира од распадот на Југославија. Во 1991 година една од републиките на Југославија се одвои и го задржа името кое до тогаш го имаше само без префиксите социјалистичка или федеративна. Овој настан не беше добродојден за Грција која го оспори името Република Македонија.

Со цел полесно да ја анализираме состојбата и да дадеме научни заклучоци треба да внимаваме на неколку принципи и тоа: непристрасност, реалност и транспарентност. Сите овие принципи треба многу умешно да се комбинираат со неколку аспекти и фактори како што се: историскиот, добрососедските односи, развојот и евроинтеграциските процеси.

Најпрвин, според принципот за непристрасност, ќе се обидеме да дадеме една историска перспектива на развојот на спорот, каде се неговите корени, кога станува спор и за каков вид спор станува збор.

4.1. Дефинирање и корените на спорот за името помеѓу Р. Македонија и Р. Грција

Во второто поглавје ги дефиниравме конфликтите и спорите и направивме една споредба и дистинкција помеѓу овие два поими и феномени кои биле и се присутни во различни региони и држави низ светот. Кога зборуваме за спор, често пати овој поим се определува како вид „современ конфликт“ – односно конфликт каде немаме директно насилство или други традиционални аспекти на конфликт, но сите други аспекти на „меката сила“ се присутни. Заканите, блокадите, оспорувањата, спречувањето на развојот и напредокот преку разни мерки и инструменти се само неколку аспекти кои се манифестираат кај спорите, но иститеа можеме да ги најдеме и во некои фази на конфликтите.

Оттука, имајќи ја предвид природата на спорите и споредувајќи ги со конфликтите, спорот, односно конфликтот Р. Македонија – Р. Грција можеме слободно да го определиме како конфликт без присуство на насилство, односно спор кој се карактеризира со висока тензија и затегнатост помеѓу страните. Последните анализи и пишувања за проблематиката на конфликтите и спорите не прават голема разлика меѓу истите. Ова го објаснуваат и неколку автори на една анализа, осврнувајќи се конкретно на случајот, односно спорот за името меѓу Р. Македонија и Грција.²⁶²

Најдобро ќе го анализираме и потоа ќе го дефинираме спорот за името помеѓу Р. Македонија и Р. Грција доколку направиме анализа на случувањата и околностите. Историскиот аспект на ова прашање го елабориравме во претходниот наслов за корените на ова прашање односно спор. Но се поставува прашањето дали само историскиот аспект на ова проблематика се доволни за да дојдеме до заклучок за каков спор станува збор, а при тоа да не згрешиме во научните тврдења во врска со оваа проблематика.

Секако дека само историскиот аспект не само што не е доволен доказ и показател за сложеноста на овој спор, туку тој има многу специфични околности и настани од минатото, па и од поновото време, така што многу тешко ќе можеме да

²⁶² Axt, Heinz-Jürgen/Milososki, Antonio/Schwarz, Oliver: *Conflict – a literature review*, Duisburg, 23 February, 2006 достапно на: http://www.europeanization.de/downloads/conflict_review_fin.pdf (accessed 20 April 2007). Axt, Heinz-Jürgen/Milososki, Antonio/Schwarz, Oliver (2006a): *The Greek-Macedonian Name-Dispute – Reconciliation through Europeanization?*, Duisburg, 10. October, available http://europeanization.de/downloads/europeanization_dispute.pdf (accessed 11 April 2007).

кажеме која страна е во право, каде е вистината и кои мерки и инструменти треба да се преземат понатаму за да дојдеме до негово решавање и окончување на процесите на интеграција и проширување.

Кон проблемот на дефинирање на спорот треба да се додадат и политичкиот и правниот аспект како критериуми за дефинирање на спорното прашање, но секако и сите други аспекти кои еден конфликт односно спор може да ги поседува од неговото создавање до разрешувањето. Во врска со ова прашање, мора да се воспостави една рамка за понатамошна анализа. Со вклучување и на компаративната анализа со другите две студии на случај ќе се добие многу појасна слика за самиот спор.

Најпрвин ќе ги идентификуваме критериумите за спорното прашање. Ако внимателно ги земеме предвид историските испреплетувања и развојот на спорот ќе дојдеме до заклучок дека за оваа проблематика има доста несогласености помеѓу целите и научните критериуми.²⁶³

Критериумите за спорното прашање освен од историскиот контекст, можеме да ги извлечеме и од другите димензии на спорот. Ако направиме споредба помеѓу историскиот аспект пред осамостојувањето и потоа ќе забележиме дека Р. Македонија пред осамостојувањето беше конститутивен дел на југословенската федерација и како таква немаше правен или формален спор со некој друга држава, ниту пак беше членка на некоја од меѓународните и регионалните организации, освен ООН. Овој аспект е многу битен во дефинирање на критериумите за спорното прашање. Со процесот на распаѓање на поранешната федерација на Југославија и прогласувањето на независноста на нејзините конститутивни делови (Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина и Македонија), се отвори и еден навидум непостоечки проблем или спор во заложбите на Р. Македонија да се признае под уставното име и како таква да се зачлени, најпрвин во ООН, а потоа и во другите регионални организации и институции. Овој процес на истовремено распаѓање и прогласување на независни држави беше проследен од меѓународната заедница и меѓународните организации и институции со големо внимание поради неколку причини, пред се поради присуството на конфликт и нестабилност во опкружувањето, кој многу лесно можеше да се прошири и прелее во соседни земји и да го зафати целиот регион, а не само

²⁶³ Cekov Aleksandar "The effect of Europeanization on bilateral conflicts in the enlargement process: -the bilateral conflict between Greece and Macedonia", Lunds University, Departament of Political Science Master of European Affairs January 2011.

поранешните југословенски републики. Ова значеше дека од формално-правен аспект, РМ немаше спор пред осамостојувањето од поранешната Југославија.

Според досегашната практика и статистика постојат неколку типа и видови спорови коишто во претходните глави и на почетокот на ова поглавје се потрудивме да ги објасниме, при тоа секогаш обидувајќи се спорот помеѓу Р. Грција и Р. Македонија да го вметнеме во некоја од типологијата на досегашните спорови. Пограничните копнени спорови, споровите околу демаркација на границите, водните спорови, споровите за одредени ресурси и други, се само неколку од споровите каде што овој спор не можеме да го вброиме и идентификуваме. Видовме дека и од правен аспект не можеме да го дефинираме овој спор и покрај фактот дека во досегашната историја на меѓународните односи и меѓународните организации и институции ќе најдеме на случаи кога одредени земји не биле согласни со именување на другите региони и земји, но не стануваше збор за самостојни земји, туку за региони кои сакаат да станат независни²⁶⁴.

Ако ги земеме предвид сите досегашни научни сознанија и сите аспекти, околности, односи и развојот на политичките настани и случувања околу спорот со Р. Грција ќе видиме дека од правен аспект овој спор е чист, а целата вина слободно можеме да ја префрлиме на политичкиот аспект на спорот, дефинирајќи го како спор за идентитет.²⁶⁵

Според ова, заклучуваме дека спорот за името помеѓу Р. Македонија и Р. Грција не може никако на друг начин да се дефинира или перципира освен како политички мотивиран спор за идентитет, кој во досегашната практика на меѓународните односи претставува „*suī generis*“, односно спор кој нема сличен во досегашната практика. Токму поради ова, многу е тешко да се идентификува и да се изврши негова категоризација и типологија и на крајот да се анализира и истражува.

²⁶⁴ Конфликтните региони во Кафазот, Јужна Осетија, Абхазија, Дагестан, Чеченија, па и северниот дел на Кипар, Палестина и други се само некои од регионите-земјите кои, на извесен начин биле оспорувани заради именувањето, но ова не бил единствениот проблем, туку проблемот бил во признавањето и зачленувањето во ООН и други меѓународни организации, што не е случај со Р. Македонија.

²⁶⁵ Diez Thomas, Stephan Setter, und Mathias Albert – “The European Union and the Transformation of Border Conflicts”, November 2006.

4.2. Зачленувањето на Р. Македонија во ООН и Времената спогодба

Настаните во 90-те години во регионот каде спаѓа и Р. Македонија доведоа до распаѓање на југословенската федерација и раѓање на неколку самостојни држави почнувајќи од Словенија па сè до Македонија. Прогласувањето на независноста, осамостојувањето и меѓународното признавање на новонастанатите држави во кои спаѓаше и Р. Македонија, создаваше дополнителен проблеми, како за самите држави, така и за меѓународната заедница.

Сè поголемиот интерес на големите земји, но и на земјите од соседството на овој регион, е дополнителен показател за тоа зошто мораше да се интервенира преку силни дипломатски напори за да се дојде до прекин на насилствата и непријателствата и еден одржлив мир, за да се оди чекор понатаму во прогасување на независни држави како еден од моделите за решавање на конфликтите. Во тоа време, во овие напори силно беа вклучени САД, ЕУ (ЕЗ) и ООН со свои претставници и емисари.

ЕУ (ЕЗ) беше најсилно ангажирана за прекин на насилствата и воспоставување на мир во поранешната Југославија. Кон оваа проблематика беа целосно посветени и преку фактот дека организираа Конференција за поранешна Југославија каде учествуваа сите релевантни меѓународни актери, настан од кој произлегоа низа одлуки во врска со понатамошниот развој на настаните. Едни од најкрупните одлуки беа ЕУ (ЕЗ) да ги признае Словенија и Хрватска како независни земји, нешто што не одеше така лесно со Босна и Херцеговина и Р. Македонија²⁶⁶.

Поради веќе познатите ставови на Р. Грција, која уште на самата иницијатива пред Конференцијата и Р. Македонија да се здобие со истиот статус како нејзините сестрински републики од Југославија, ЕЗ беше принудена да организира дополнителен самит (Лисабонскиот самит) во јули 1992 година. Овие моменти и настани се клучни за правниот аспект на спорот, кој според многумина претставува „навидум непостоечки правен спор околу името“. Ако ги анализираме и другите земји и исходот од Конференцијата и Арбитражната комисија, ќе дојдеме до заклучок дека во случајот со Р. Македонија е направен преседан во врска со признавањето и предлогот за понатамошно решавање на спорот надвор од ЕУ и прогласувањето на истата како

²⁶⁶ Општо е прифатен ставот дека оваа Конференција беше клучна за решавање на неколку критични прашања меѓу кои и независноста на екс-ју републиките. Фактот што Словенија и Хрватска по оваа конференција станаа членки на неколку меѓународни организации, пред сè на ООН е доволен показател за тоа, нешто што Босна и Херцеговина и Р. Македонија требаше да го чекаат одредено време.

ненадлежна по ова прашање. Но, секако ЕУ (ЕЗ) направи два обиди да се донесе спогодбено финално решение за спорот за името. Иницијативата (на ЕЗ од 17 февруари 1992 година) во која беше назначен португалскиот министер за надоврешни работи Пинхиро како посредник на Советот за решавање на прашањето за името беше факт кој не можеше да се занемари и покрај тоа што беше надвор од принципите на двата претходни случаи. На 2 мај 1992 година беше донесен и т.н. „Пакет Пинхеиро“, кој решавањето на ова прашање или спор околу името го вметнуваше на рамката на прифаќање од двете страни, нешто што за тоа време (па дури и сега) е неизводливо. Не беа помали и заложбите на амбасадорот О’Нил за време на британското претседателство за изнаоѓање на прифатливо решение за двете страни околу името и да се продолжи понатаму признавањето и зачленувањето на Р. Македонија во меѓународните организации и институции.²⁶⁷

Секако дека кога веќе имаме ваков исход кој не беше во полза на Р. Македонија за зачленување ООН и другите меѓународни организации и нејзино признавање како самостојна држава слично како другите републики под т.н. „механизам за колективно признавање“²⁶⁸, Владата на Р. Македонија на 23 јули 1992 година му поднесе предлог на Собранието за зачленување на нашата држава во ООН. Овој предлог беше експресно донесен од страна на Парламентот на 29 јули и потоа претседателот достави барање до ГС на ООН²⁶⁹. Кон процедурите за полноправно членство во ООН беше доставена и Декларацијата за прифаќање на обврските од Повелбата на ООН, како и сите чекори кои органите на оваа организација требаше да ги преземат во понатамошната постапка. Но, како што веќе ни е познато, грчкото влијание за непризнавање на Р. Македонија, како и различниот став на неколку големи европски земји по однос на ова прашање, доведе до пролонгирање на оваа постапка сè до јануари 1993 година.

Како резултат од неповолниот исход на Единбуршкиот самит, авторитетите на Р. Македонија го обновија барањето до ГС на ООН Бутрос Гали. Во врска со овој чекор на Р. Македонија, грчките авторитети нема да седат со вкрстени раце и мошне бргу,

²⁶⁷ O’Nill, Robin: The Macedonian Question. A diplomatic Initiative in the 1990’s (London, 30 Januari 1998), <http://www.wpct.co.uk/lectures/1997.htm>

²⁶⁸ Некои научници ваквиот механизам и пристап на признавање на поранешните ју-републики го споредуваат со признавањето на независноста на балканските земји по Берлинскиот конгрес 1978 година кога независноста добија: Србија, Црна Гора, Романија и Бугарија.

²⁶⁹ Application of the Republic of Macedonia for admission to UN membership, 30 July 1992 (UN Doc. A/47/876-S/25147, Annex)

три дена после обновувањето на барањето, на 25 јануари ќе поднесат меморандум од неколку точки, кој на некој начин ќе претставува дополнителна пречка за напорите за полноправно членство. Овој меморандум се темели врз неколку тези, во кои според грчката страна, Р. Македонија како новоизлезена земја од распаѓањето на Југославија сè уште не беше меѓународно признаена и полноправна членка на меѓународните организации, пред сè на ООН, ги нема исполнето обврските што произлегуваат од Повелбата на ООН за полноправно членство во истата, особено прашањата околу безбедноста, правните акти во процесот на осамостојувањето, прашањата на симболите и историја. Ваквиот меморандум покарај силните противења на самостојувањето на Р. Македонија под уставното име во меѓународните организации, содржеше и т.н. „меки мерки“, односно отворена опција за преговори со цел постигнување на заедничко решение.

Ако го имаме предвид овој факт, можеме да заклучиме дека напорите за директни преговори или преговори под покровителство на ООН може да ги препознаеме од овој момент и покрај тоа што официјалните и прво-нормативните преговори ќе започнат многу подоцна.

На овој чекор од грчката страна, Р. Македонија ќе одговори со свој меморандум од 3 февруари 1993 година, каде децидно беа отфрлени грчките ставови во нивниот меморандум и вооедно образложувајќи ја позицијата на ново создадената држава и заложбите кои се преземени за исполнување на обврските од Повелбата на ООН. Исто така, во Меморандумот се опишуваат и мерките кои се преземаат во насока на добрососедските односи и нивниот развој.

Ова препукување преку меморандуми нема до донесе нито ново во насока на зачленување на Р. Македонија во ООН и во клучните моменти на расправата на барањето нема да ги придобие на своја страна некои од постојаните членки на СБ на ООН (Франција и В. Британија), но и неколку клучни држави на ЕЗ, како што се Шпанија и Германија. Сите овие земји, во името на ЕУ (ЕЗ) во тоа време ќе му доставуваат на СБ на ООН предлог за признавање и зачленување на Р. Македонија под привремената референца „ПЈРМ“, односно Поранешна Југословенска Република Македонија. На оваа иницијата подоцна се приклучија и САД.

Сите овие случувања ќе бидат следени од авторитетите на Р. Македонија. Во името на Владата премиерот ќе упати писмо до СБ на ООН во кое главна цел ќе биде изразувањето на разочареноста за неможноста на СБ да донесе одлука за признавање и

зачленување на нашата држава. Од друга страна пак, грчкото МНР исто така ќе упати писмо во кое ќе биде прифатен предлогот на ЕУ (ЕЗ) за привремената референца, но притоа во овој пакет да се вметне и делот на разрешување на „значајните разлики“ помеѓу двете земји и посебно загрозеноста која произлегува од државните симболи, односно знамето.

Предлог-иницијативата на ЕЗ, и нејзиното прифаќање од страна на Грција, ќе бидат доволни за СБ на ООН да ја усвои Резолуцијата 817/93 со која му се препорачува на ГС на ООН да ја прими новата држава условносна со привремената референца сè до конечното решение. На 8 април 1993 година ГС на ООН ја донесе Резолуцијата 47/225 со која Р. Македонија (ПЈРМ) стана 181 земја членка на ООН²⁷⁰. Оваа резолуција отвори и едно нова поглавје каде заклучната изјава беше проследена со најавата дека преговарачкиот процес ќе продолжи преку „двојката“ Сајрус Венс – Лорд Овен, двајцата копретседавачи на Конференцијата за Југославија.

И покрај тоа што овие чекори требаше да придонесат за воспоставувањето на добрососедските односи, сепак до тоа нема дојде. Резолуцијата на ООН 845 во која се повикуваат страните да ги продолжат своите напори во пронаоѓање на решение за спорот за името не донесе ништо конкретно. Р. Грција ќе воведо „ембарго“ како мерка за присила на Р. Македонија да го промени името. Ова ембарго беше на сила од февруари до октомври 1994 година. Посредничките и дипломатските напори ќе продолжат во правец на излез од една ситуација која на некој начин наликуваше на закотвување на своите брегови и на двете земји. Р. Грција надвор од правните аспекти и принципите на ЕЗ имаше воспоставено економско ембарго и притоа и нанесе огромни штети на македонската економија, додека од другата страна, Р. Македонија ги сметаше барањата на Грцијата за неиздржливи и непринципални. Но сепак, ќе преовладува разумот и од двете страни и со помош на меѓународните претставници ќе биде силно најавено постигнувањето на еден договор со кој страните ќе се задолжат за воспоставување на добрососедски односи и развој на билатералните односи и непречено зачленување на вторта страна во сите меѓународни и регионални организации под привремената референца.

На 13 август 1995 година, под покровителство на генералниот секретар на ООН, во седиштето на ова организација во Њујорк, САД, беше потпишана

²⁷⁰ Оваа Резолуција во архивите на ООН можеме да ја најдеме со неколку архивски броеви.

„Привремената спогодба“ помеѓу Р. Грција и Р. Македонија²⁷¹. Истата беше ратификувана и влезена во сила од двете страни и покрај тоа што беше проследена со големо негодување и во двете земји за „наводното“ попуштање или предавничко однесување поради прифаќањето на истата.

4.3. Процес на преговори за решавање на билатералниот спор помеѓу Р. Грција и Р. Македонија и напорите за интеграција во НАТО и во ЕУ

Зачленувањето на Р. Македонија во меѓународните организации беше еден од главните стратешки приоритети, што и декларативно беше назначено во првите документи по прогласувањето на независност. Целиот овој процес детаљно го опишавме во претходниот наслов, каде хронолошкиот опис на сите настани сè до потпишувањето на времената спогодба опфаќаше неколку активности за полноправно членство во ООН, но и воспоставувањето на првите односи со другите меѓународни организации од стратешко значање за напредокот на Р. Македонија, т.е. ЕУ и НАТО. Секако, овие процеси сме ги опишале и претходно во другите поглавја, но, сега ќе се обидеме да ги поврземе со генезата на билатералниот спор и со напорите за негово решавања (процесот на преговори).

Потребата за вклучување на Р. Македонија во различни меѓународни и регионални организации и институции мораше да помине преку воспоставување на односи и со Грција. Освен обвинувањата и притисоците кои беа реторика на грчките лидери, воспоставувањето на односите и признавањето на Р. Македонија се гледаше како можност повеќе за поставување на нови услови. Во 1995 година по низа на консултации, преговори и договарања е постигната Привремената спогодба, која немаше сила на трактат, но имаше подлога во меѓународното право. Овој документ кој беше потпишано од претставници на двете страни во присуство на Сајрус Венс како

²⁷¹ Оваа Резолуција беше потпишана од страна на МНР на РМ, со Стево Црвенковски од „втората страна“ - т.е. Р. Македонија како што е наведено во самиот документ и МНР на Грција со Карлос Папулас од „првата страна“ - т.е. Р. Грција. United Nation, Security Council, Resolution 871, S/RES/871(1993), April 7 1993, New York.

Времена спогодба Македонија – Грција, 1995 (Interim Accord between Hellenic Republic and the former Yugoslav Republic of Macedonia, New York, 13 September 1995).

специјален претставник на генералниот секретар на ООН, кој истата задача ќе ја извршува сè до преземањето на улогата на посредник од страна на Метју Нимитц.²⁷²

Оваа спогодба на некој начин не само што ги отвори портите за зачленување на Р. Македонија во меѓународните и регионалните организации и институции, туку беше и основа за воспоставување на дипломатски и економски односи помеѓу двете страни кои беа затегнати, особено по грчкото ембарго од 1992-94 година. Сите знаеме дека условувањата додека да се дојде до една таква спогодба не беа лесни. Промената на знамето беше едно од најболните прашања што мораше да се спроведе со цел да не се наруши тоа што беше постигнато.

Помина веќе цела деценија од осамостојувањето и Р. Македонија веќе ги имаше јасно поставени своите цели за иднината. Членството во НАТО и ЕУ беа поставени како национални стратегии и интереси. Пристапувањето кон Партнерството за мир – како прва фаза за зачленување во НАТО и воспоставувањето на дипломатските односи со ЕУ во 1995 година беа настани кои ќе придонесат за понатамошно трасирање на патот кон овие две организации.

Ако направиме една паралела во однос на меѓународната соработка и развојот на настаните ќе видиме дека 1995 година претставуваше успешна година и вооедно, потпишувањето на Времената спогодба доведе и до почеток на една нова фаза на зачленување (воспоставување на првите обиди) во други меѓународни организации освен ООН.

Веќе во 2001 година се потпиша Спогодбата за стабилизација и асоцијација, која претставуваше чекор напред кој кон Р. Македонија треба да го помине за да добие полноправно членство. Лансирањето на овој инструмент за земјите од Западен Балкан, беше повеќе како една алатка за стабилизација на овие земји, но воедно и подготовка за наредните фази на интеграцијата во ЕУ. Но, ова не значеше и директно решавање на спорот со името, туку инструмент кој ќе иницира соработка и добрососедски односи.²⁷³ Од аспект на интеграцијата во НАТО, Р. Македонија беше многу напред во исполнување на реформите и препораките за членство во Алијанста.

Ратификувањето на Спогодба за стабилизација и асоцијација, не се одвиваше по предвидениот тек. Токму Грција беше пречката, односно кочничарот, но сепак овој

²⁷² Времена спогодба Македонија – Грција, 1995 (Interim Accord between Hellenic Republic and the former Yugoslav Republic of Macedonia, New York, 13 September 1995).

²⁷³ SSA between the European Communities and their Member States, of the one part and the FYROM, of the other part, Article 4 and 7, Official Journal of the European Union, 20 March 2004, L84/13.

процес заврши во текот на 2003 година. Во 2004 година на првиот Совет за асоцијација и стабилизација, претставниците на ЕУ ќе ги повикаат двете страни да најдат прифатливо решение за името. Ова следуваеше по силното влијание на Грција во крајниот текст на Извештајот на овој Совет. Истата година Р. Македонија аплицираше за членство во ЕУ, три години по потпишувањето на ССА.

Преземените реформи во скоро сите општествени области видливо се назначија во Извештајот на ЕУ за Р. Македонија во ноември 2005 година. Но во овој извештај уште еднаш е нагласено дека „Исполнувањето на Копенхашките критериуми е поврзано со решавање на спорот за името до полноправно членство“²⁷⁴. И покрај тоа што во средбите и изјавите не се потенцираше директно решавањето на спорот за името како фактор кој влијае на текот на преговорите за членство, сепак, скоро да нема момент, каде овој проблем не се поврзуваше со процесот на евроинтеграциите и аспирациите на Македонија.

Сите овие настани кои беа меѓусебно поврзани и испреплетени, не даваа многу надеж за поместување на напредокот на Македонија кон исполнување на критериумите, меѓу кои и индиректната поврзаност помеѓу Копенхашките критериуми со решавањето на спорот за името. Земјите членки на ЕУ, земајќи ги предвид сите напори, и покрај тоа што беа под силен притисок на Грција, сепак решија да ја охрабрат земјата да продолжи со евроинтеграциските процеси, поминувајќи на наредна фаза за зачленување, притоа испраќајќи јасен сигнал до регионот. Ова значеше јасна порака до другите земји од регионот на ЗБ, дека продолжувањето на процесот на реформи и исполнувањето на критериумите за членство претставува примарна карактеристика во приближувањето до ЕУ.

Не сакајќи да даваме политичка конотација на истражувањето, неизбежно е да се потенцираат некои факти кои доведоа до промена на курсот во билатералните односи, но и кон перцепцијата на другите земји членки на ЕУ и НАТО Алијансата, кои на некој начин беа непристрасни, односно не држеа страна. Преименувањето на скопскиот аеродром во „Александар Велики“ и почетокот на еден процес на антиквизација на општеството, не беше само сигнал до официјална Атина дека добрососедските односи веќе не беа иститие од пред некое време, туку и лоша порака

²⁷⁴ COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, ANALYTICAL REPORT for the Opinion on the application from the former Yugoslav Republic of Macedonia for EU membership, SEC (2005) 1425, Brussels, 9 November 2005.

до земјите членки на ЕУ и НАТО, дека Р. Македонија, решавањето на спорот за името сака да го реши на принципот на одвраќање кон Грција. Ова можеби не беше некаква провокација кон Грција, но таа умешно го искористи овој чин и уште тогаш се закани дека ќе стави вето на членството на Македонија во НАТО.

Постигнатиот висок степен на реформи, обученост и опременост на безбедносните сили на Р. Македонија, учеството во различни мировни операции под покровителство на НАТО, ЕУ и ООН, беа доведени во прашање по едностраните непромислени постапки за промена на имиња на аеродроми и патишта. Притисоците се зголемија особено во постизборниот процес во Грција, каде грчкиот премиер јавно кажа: „Дека секој обид на македонското зачленување во НАТО и ЕУ под уставното име Р. Македонија ќе биде спречен со вето. Зачленувањето е можно единствено по пронаоѓањето на едно прифатливо решение за името“²⁷⁵.

Препораките на Европското партнерство во 2005 содржани најпрвин во Спогодбата за стабилизација и асоцијација и во годишните извештаи на ЕК во параграфот „Регионални и меѓународни обврски“ за „воспоставување на регионална соработка и добрососедски односи“, во 2008 година се сменија со „интензивирање на практичните напори за пронаоѓање на прифатливо решение за спорот за името со Грција преку преговори“²⁷⁶.

Но, секако пресвртница во процесот на решавање на спорот за името со Грција претставува Самитот на НАТО во Букурешт во април 2008 година. Одлуката од овој Самит директно ќе влијае врз пороцесот на зачленувањето во ЕУ. Во врска со тоа, зачленувањето во НАТО и ЕУ за Р. Македонија е тесно поврзано со билатералниот спор за името. За време на овој Самит трите земји од Јадранската група, кои ги имаа извршено последните подготовки за членство во НАТО, очекуваа покана за членство во Алијансата. И покрај сите притисоци од страна на САД и другите европски земји, сепак двете страни останаа на своите претходни позиции и како што се очекуваше Грција употреби вето на зачленувањето на Р. Македонија во НАТО. Франција и претседателот Саркози можеби беа меѓу единствените кои стоеаја на страната на грчката блокада, но сепак принципот на консензус при донесување на одлуки во

²⁷⁵ Меѓународна кризна група, „Името на Македонија: Пробивање на безизлезот“, Насоки за Европа, бр.52, Приштина/Брисел, 12 Јануари 2009.

²⁷⁶ Official Journal of the European Union, COUNCIL DECISION, on the principles, priorities and conditions contained in the Accession Partnership with the former Yugoslav Republic of Macedonia and repealing Decision 2006/57/EC, (2008/212/EC) of 18 February 2008.

НАТО, беше доволен да се запре намерата на Р. Македонија за членство во Алијансата.²⁷⁷

Во овој период и специјалниот преговарач на ООН, Метју Нимиц, правеше напори за да се постигне некаков договор. Предлозите на медијаторот на ГС на ООН Бан Ки Мун – Нимиц, се движеа од двојна формула за севкупна употреба на името, преку разграничување на употребата на зборот „Македонија“ во економски и комерцијални цели, па сè до конкретни имиња. Сите овие прелози беа неприфатени од двете страни. Дури ќе се креира и една атмосфера од двете страни на границата дека предлозите на Нимиц не ја изразуваат реалноста, притоа уште еднаш повлекувајќи ги т.н. „црвени линии“. Кон овие напори се приклучи и комесарот за проширување на ЕУ – Оли Рен, кој реферираше дека Скопје треба да покаже политичка волја за надминување на овој проблем, кој ќе придонесе не само за зачленување на Р. Македонија во НАТО, туку и во ЕУ.

Два месеци подоцна од НАТО самитот, Европскиот совет во своите заклучоци од 20 јуни 2008 наведе дека: „Воспоставувањето на добрососедските односи, вклучувајќи ги и преговорите за изнаоѓање на прифатливо решение за името е есенцијално“²⁷⁸. Врзано за овој извештај, ставот на Грција беше дека прв пат Европскиот совет констатира дека: „решавањето на спорот за името е есенцијално за отворање на преговорите за членство на Р. Македонија“²⁷⁹.

Во процесот на решавање на спорот за името, 2008 година може да се смета како најдинамична. Уште пред Самитот на НАТО, атмосферата беше тензична и најавите за вето од страна на Грција секој ден стануваа сè посилни. Се правеа големи напори за изнаоѓање на решение во последните моменти пред одржувањето на Самиот и за прв пат беа ставени на маса и конкретни предлози од страна на медијаторот Нимиц. Како кулминација може да се смета поставувањето на вето и барањето на солидарност од грчката страна за ваквиот чин. Македонската страна, револтирана од неуспехот за влез во НАТО, во ноември 2008 година поднесе тужба до Меѓународниот суд на правдата против Грција како страна која ги прекршува начелата на Времената спогодба од 1995 година. Кон оваа иницијатива секако дека имаа влијание и

²⁷⁷ Декларација од Букурешкиот самит на НАТО, Совет на НАТО, Букурешт, 3 Април 2008.

²⁷⁸ Заклучоци на Европскиот совет на ЕУ, Брисел, 20 јуни.

²⁷⁹ Министерство за надворешни работи на Грција, 26 мај 2009, година, www.mfa.gr.

препораките и заклучоците од ЕС и ЕК, кои во последен момент ги сменија завршните текстови.

Овој чин од експертската јавност беше оценет како непотребна мерка, која нема да влијае врз исходот на решавањето на спорот и дека само може да влијае врз забавување на процесот за изнаоѓање решение. Навистина, овие стравувања може да се оправдаат со самиот факт дека и покрај тоа што ќе има преговори (овој дел подетално ќе го анализираме и опишеме во наредниот наслов) во текот на 2009 година, па и 2010 година, сепак политичките случувања во Р. Македонија, а особено во Р. Грција ќе придонесат преговорите да останат во сенка на домашните случувања (предвремените парламентарни избори, неможноста за формирање на влада – повторување на изборите и економската криза – масовните протести) беа повеќе од доволни за одложување на преговорите и застој во процесот што директно влијаеше и врз процесот на интеграција особено во ЕУ и НАТО²⁸⁰.

Во скоро сите годишни извештаи на ЕУ и НАТО ќе бидат поздравувани напорите на Р. Македонија на патот кон интеграција во овие две организации, но секако со посебноставен акцент на развивање на добрососедските односи, продолжување на преговорите под покровителство на специјалниот претставник на ООН сè до изнаоѓање на конечно прифатливо решение.

Кон сите напори ќе се вклучат и претставници на ЕУ како што беше комесарот за проширување на ЕУ Оли Рен, кој беше вклучен во анализата на поднесената иницијатива, односно тужба на Р. Македонија до Меѓународниот суд на правдата, која беше насочена кон оневозможувањето на процесот на интеграција на Р. Македонија и покрај тоа што вердиктот за овој случај зеде три години, кога и беше донесена пресудата на Меѓународниот суд на правдата на 5 декември 2011 година.

Ваквата пресуда уште еднаш потврди дека „втората страна“ ја има прекршено Привремената спогодба од 1995 година при обидот на „првата страна“ да се зачлени во НАТО за време на Букурешкиот самит во април 2008. Сите бевме сведоци дека оваа пресуда и покрај тоа што беше во полза на Р. Македонија сепак истата не придонесе кон ништо ново во однос на решавање на спорот за името или донесување некаква присила во правец на изнаоѓање на решение преку интензивирање на преговорите.

²⁸⁰ Ако се исклучи фактот дека на Самитот на НАТО во Букурешт остана отворена опцијата штом Р. Македонија ќе го реши проблемот со името по автоматизам добива покана. Завршно Комунике на Самитот на НАТО во Букурешт 2-4 април 2008 година.

Во текот на 2012 година процесите за интеграција и преговори за изнаоѓање на решение за името како да биде во втор план на агендата на двете држави. Особено треба да се спомене дека имаше неколку најави за состаноци и средби од кои дел се одржаа дел се откажаа. Нешто поинтензивно беше кон крајот на 2012 и почетокот на 2013 година, кога ЕУ преку своите аворитети е вклучена многу активно во заложбите за добивање на датум за почеток на преговори помеѓу ЕУ и Р. Македонија. Зачестените посети (најавени и ненајавени) на Штефан Филе, Стефано Санино, Кетрин Ештон и други во Р. Македонија можат да се толкуваат преку два поврзани аспекти, еден за надминување на политичката криза која настана при донесување на буџетот во декември 2012 година и извештаите и препораките на ЕК и ЕП за состојбите и случувањата во правец на добивање на позитивен краен извештај за почеток на пристапни преговори.

Сметаме дека клучен ќе биде периодот што претстои во насока на одвивање на двата процеси паралелно – тој за добивање на датум за преговори и изнаоѓање на решение за името. Навистина треба да очекуваме дека сите овие напори на меѓународната заедница ќе вродат со плод и 2013 година да биде успешна година за Р. Македонија и регионот по сите позитивни случувања од опкружувањето.

4.4. Посредништвото како инструмент за мирно решавање на билатералниот спор

Овој инструмент на меѓународните организации и односи досега се покажал како делумно успешен. Имаме случаи кога навистина „преговарачката дипломатија“, вродила со плод. Имаме случаи и од минатаото и од неодамна кога еден преговарач (поединец – специјален претставник на една меѓународна организација или самата меѓународна организација преку своите институции) има постигнато значителен успех во постигнувањето на решение за најразличните проблеми и прашања помеѓу одредени субјекти - држави. Но, секако овој инструмент или алатка не може многу да се пофали и покаже за успешен во двата од трите студии на случај обработени во оваа докторска теза.

Уште од постигнувањето на првиот значителен напредок во поновата историја на Р. Македонија, т.е. зачленувањето во ООН и покрај сите проблеми кои беа присутни

во тоа време, сепак Резолуцијата 817 на СБ на ООН и потоа придружните правни акти и документи на ГС на ООН, беше децидно јасно дека проблемот со името не само што не се реши преку овие правни инструменти и механизми, туку и беше воведен во една нова фаза за дотогаш невидена практика името на една држава која е примена како рамноправна членка на ООН под привремена референца да се решава преку посредништво – една од алатките на оваа организација, која можеби беше успешна во други случаи и конотации.

На целиот овој процес му третходеше низа на активности од страна на арбитражната комисија за време на Конференцијата за поранешна Југославија и воспоставувањето на „механизмот за колективно признавање“ на поранешните југословенски републики од страна на ЕЗ. Но, по неможноста на Р.Македонија на оваа Конференција да има позитивен исход како и другите ју-републики, Р. Македонија ги продолжи напорите за независност и зачленување во меѓународните организации преку други правни мерки кои ги предвидуваат овие организации.

Сајрус Венс и Лордот Овен направија одделни напори и преговараа со страните, за на 14 мај 1992 година да донесат предлог–решение, кое како основни принципи ги содржеше почитувањето и признавањето на меѓусебните граници и предлог за името „Нова Македонија“, по неуспехот овој проблем да се реши заедно со другите нови држави произлезени од распадот на Југославија и почетокот на процесот на преговори за разликите околу името. Ова можеби беа првите напори да се започне со преговарачкиот процес за решавање на спорот за името.

По препораката на СБ на ООН до ГС, на 8 април 1993 година беше донесена Резолуцијата 47/225 со која Р. Македонија беше примена како 181 членка на ООН. Ова резолуција беше проследена со изјава дека процесот околу разликите за името ќе продолжи преку посредништво на двајцата копретседатели на Конференцијата за поранешна Југославија, Венс и Овен²⁸¹.

Сите овие настани го означуваат почетокот на „званичните“ преговори и посредништвото и покровителство на ООН. И покрај ова, меѓународната заедница нема да седи со вкрстени раце. Претседателот Бил Клинтон ќе го назначи Метју Нимиц (актуелниот специјален претставник на ГС на ООН) за свој специјален претставник во преговарачкиот процес од 1994 до потпишувањето на Времената спогодба во 1995 година.

²⁸¹ UN Security Council Resolution 817/93 and UN Assembly Resolution Resolution 47/225.

Посредувањето на Венс потпомогнато од Метју Нимитц како негов помошник, ќе биде запаметено по тоа што даде еден предлог за решавање на името - „Република Нова Македонија“, предлог кој не беше прифатен, сè до неговото повлекување од улогата на специјален посредник на ГС на ООН и преземањето на неговата улога од страна на Нимиц²⁸².

Напорите на меѓународната заедница за решавање на спорот со името нема да изостануваат и покрај тоа што немаше прифатлива клима од двете страни во спорот за изнаоѓање заедничко прифатливо решение. Овие напори се одвиваа паралелно со процесот на интеграција во ЕУ и во НАТО. Во 2001 година ќе биде потпишана Спогодбата за стабилизација и асоцијација со ЕУ, додека секоја година си течеа подготовките и се исполнуваа стандардите за полноправно членство во НАТО преку годишните национални аакциони планови, а од друга страна Меѓународната кризна група, водејќи се од настаните на Балканот ќе даде предлог решение за името, односно „Република Македонија“ – име кое би било и на англиски јазик пишувано со латинична транскрипција²⁸³.

Првиот предлог на медијатоорт Нимиц во пишана форма и како официјален ќе биде доставен по неколку одвоени средби со двете страни во седиштето на ООН, во главните градови на двете земји, но и во неутрални места какви се Женева и Виена. Предлогот од 9 ноември 2005 беше еден пакет кој на прв поглед изгледаше сложен и како таков беше нарекуван подоцна „сложено име“, кое содржеше два дела и тоа формално име и неофицијално (скратено) име. Овој документ од шест страници на кој се поставени само главните начела во форма на предлог (без фусноти и без крајни забелешки) има содржина со три наслови и тоа: 1) Протокол за употреба на името во рамките на ООН, 2) Нацрт на предложената Резолуција на СБ на ООН и 3) Прилог I кон Резолуцијата___ 2005 (која требаше да се изгласа) на СБ на ООН.

Ако направиме една подлабока анализа на овој предлог ќе видиме дека тој има неколку недостатоци, кои можеме да ги определиме повеќе како конфузност и колизија помеѓу правните меѓународни начела на ООН. Предлогот или алтернативната формулација (Republika Makedonija или Republic of Macedonia) и можноста кој било од

²⁸² Press Release SG/A/717 SECRETARY-GENERAL APPOINTS NEW PERSONAL ENVOY FOR TALKS BETWEEN GREECE, FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA, 23 December 1999.

²⁸³ International Crisis Group, Macedonia's Name: Why the Dispute Matters and How to Resolve It, EXECUTIVE SUMMARY AND RECOMMENDATIONS, 10 Dec 2001

овие предлози да се користи во некој конкретен случај. Панатаму, со овој предлог на Р. Грција и е дадена можноста да и се обраќа на Р. Македонија и со „Republika Makedonija - Skopje“, што, всушност, претставува излез од начелниот предлог без придавки. Од ова што го прикажавме, можеме да заклучиме дека овој предлог на Нимиц со право се нарекува „двојна формула“, поради фактот дека се предвидува користење на две имиња и тоа: обраќање кон Р. Македонија со првиот предлог од сите држави (освен Грција) и други меѓународни организации и институции и обраќање од страна на Р. Грција со придавката „Скопје“²⁸⁴.

Овој документ понатаму содржи и неколку други елементи кои можеби до тоа време не беа допрени или отворени, како што се идентитетот и јазикот. Во делот на идентитетот стои истиот предлог како што е и за името, додека кај јазикот стои „македо“ (оригинална верзија – macedo), што е неприфатливо за Р. Македонија. Исто така, предвидени се и временски рамки за имплементација на договорот ако тој се постигне.

Ако направиме една ретроспектива и ги сублимираме сите видувања и критики, и позитивни и негативни, во врска со предлогот на Нимиц ќе видиме дека овој предлог, во суштина и не беше толку лош колку што го прокламираа. Навидум и анализите на некои еминентни аналитичари од Р. Македонија беа дека и покрај сите недостатоци што ги има и сличноста со предлогот на Меѓународната кризна група, сепак претставуваше добра основа да се продолжи понатаму со преговори и посебно да се посветиме кон „проблематичните“ делови на предлог-документот на Нимиц, како што беше идентитетот и „двојната формула“, што Р. Грција би ги употребувала кон нашето обраќање и најпроблематичниот дел јазикот, каде треба да има јасна дистинкција.

Ако го земеме предвид фактот дека во текот на 2006 година дојде до промена на власта во Р. Македонија и *vis a vi* напорите за решавање на спорот за името и предлогот на Нимиц, ќе видиме дека ќе има голема промена на дискурсот на политиката кон ова прашање. Причините за ова промена само можат да се шпекулираат, без да се влезе во сржта на проблемот, но водат кон тоа дека „принципот на одвраќање“, кон силното одбивање на предлогот на Нимиц од стана на Грција може

²⁸⁴ Официјалниот предлог на медијаторот Метју Нимиц од 9.11.2005 година. Целосно документот може да се види на: <http://www.macedonian-heritage.gr/OfficialDocuments/Nimetz.html>.

да резултира со позитивни ефекти кон Р. Македонија, особено што веќе се знаеше одржувањето на НАТО самиот по година и пол во Букурешт (2008).

Одлуката за промена на името на скопскиот аеродром во „Александар Велики“²⁸⁵, ќе предизвика низа реакции и директни закани од страна на грчки официјални лица, како што беше реакцијата на грчката министерка за надворешни работи – Дора Бакојани. Скоро цела 2007 година ќе помине во знакот на спорадични инциденти и дипломатски гафови во врска со преговорите за името, но исто така и зголемување на притисоците од страна на меѓународната заедница врз двете страни, а особено врз Р. Македонија како што се доближуваже крајот на 2007 година и се ближеше одржувањето на Букурешкиот самит на НАТО.

Првиот квартал на 2008 година (кога беше и планирано одржувањето на Самитот на НАТО) беше интензивиран со напорите и на посредникот на ГС на ООН и на меѓународната заедница воопшто. Метју Нимиц на 19 февруари 2008 година, непосредно пред Самитот предложи официјален предлог за решавање на спорот околу името. Предлогот од девет точки содржеше пет имиња. Овој предлог, според многумина беше оквалификуван како „прогрчки“, но беше отфрлен и од двете страни, кои не отстапуваа од своите веќе познати позиции за „географска одредница“ за севкупна употреба (Грција) и „двојна формула“ за употреба со сите и посебна за Грција (позиција на Р. Македонија).

Реториките во врска со предлогот на Нимиц и приближувањето на времето за одржување на Самитот на НАТО беа силни и од двете страни. Р. Македонија постојано известуваше дека „ние продолжуваме со напорите на изнаоѓање на решение за името, но нема отстапување од двојната формула и зачувувањето на идентитетот, јазикот и културата“. Овие настојувања беа силно негирани од грчката страна, која сè повеќе ги зачести изјавите дека „ќе постават блокада – т.е. вето на зачленувањето на Р. Македонија во НАТО за време на претстојниот Самит“. На ова Р. Македонија имаше силна кампања по медиумите (и домашни и надворешни) дека Р. Грција нема право бидејќи ја прекршува времената спогодба од 1995 година.

По овие настани имаше и неколку средби на медијаторот Нимиц и амбасадорите задолжени за ова прашање, Василакис (Грција) и Димитров

²⁸⁵ Првичниот предлог беше скопскиот аеродром да го добе името „Александар Македонски“, но после неколку силни реакции се отстапи од првичниот став и аеродромот се именуваше како „Александар Велики“, со образложение дека така би било поразбирливо за странците.

(Македонија), но и средби на министерско ниво во Њујорк, Брисел и Виена. На 17 март се доставени три предлози од страна на медијаторот, кои не беа официјани и уште однапред беа оквалификувани како „прогрчки“, а Нимиц ги покани двете страни да ги интензивираат средбите во Њујорк во текот на периодот што претстои²⁸⁶.

Последниот официјален предлог на медијаторот Нимиц пред одржувањето на Самитот беше даден на 26 март 2008 година како: „Republic of Macedonia (Skopje)“, предлог кој Р. Македонија го прифати и го оквалификуваше како конечен предлог после неколкугодишниот спор²⁸⁷.

И покрај тоа што имаше информации дека американската администрација ќе се вклучи директно и силно во разврската за името непосредно пред Самитот, сепак тоа не се случи. Како што веќе е познато, за времето на Самитот Р. Грција постави „вето“ и покрај тоа што официјално тоа никаде не е спомнато, а и самиот претседател на САД Џорџ Буш помладиот беше вклучен и правеше напори, но немаше силна поддршка и од другите големи сили и сојузници, а посебно ќе ја споменеме и солидаризацијата на францускиот претседател Саркози, кој силно ја поддржуваше Грција.

Во Декларацијата на шефовите на држави и влади на Самитот на НАТО во Букурешт, покрај другото беше поздравена подготвеноста на Албанија и Хрватска да започнат преговори за полноправно членство со Алијансата (точка 2), неспоменетата политика на Алијансата кон проширувањето (точка 3 засилено со точка 18) и точката 20 која се однесуваше целосно за Р. Македонија, со осврт на макотрпните реформи и заложби на земјата кон зачленување во Алијансата и можноста истата да стане полноправна членка, кога ќе се најде соодветено решение за спорот околу името²⁸⁸.

Ако направиме една анализа ќе видиме дека овој исход, според аналитичарите и беше очекуван, ако се земат предвид сите настани и неуспешните напори за изнаоѓање на решение во периодот пред Самитот, но сепак беше разочарувачки, особено за јавноста и за граѓаните на Р. Македонија кои веруваа дека ќе се смогнат силите од сите страни и од властите на Р. Македонија и од Р. Грција и од

²⁸⁶ Само ако направиме една анализа на предлозите од 17 и 26 март ќе видиме дека истите не се разликуваат многу, но првичниот од 17 март содржеше дел како прилог кој не беше достапен за јавноста во кој беа најавени пет предлози за името, додека вториот имаше само еден единствен предлог.

²⁸⁷ Според изјавата на тогашниот министер за надворешни работи на Р. Македонија господин Антонио Милошоски, предлогот беше нарекуван „конечен предлог по 17-годишното преговарање“.

²⁸⁸ Целосниот текст во оригинал може да се најде на официјалниот веб-сајт на НАТО: <http://www.nato.int/docu/pr/2008/p08049e.html>.

меѓународната заедница, а особено од страна на САД и самата НАТО Алијанса кон Р. Македонија како докажан партнер во заедничките мировни операции.

Препукувања во текот на цела 2008 година ќе донесат и некои нови ситуации. Несогласувањата на релација Влада – Претседател, во поглед на тоа кој треба да ја води надворешната политика и решавањето на спорот со Р. Грција, дополнително ќе ја вжештуваат ситуацијата на пост - НАТО Самитот во Р. Македонија.. Кон крајот на годината ќе дојде и до смена на преговарачот од македонската страна, каде Никола Димитров ќе се смени со Зоран Јолевски.

Првата рунда на преговори во 2009 година после турбулентната 2008, ќе се одржи во месец февруари. Во врска со ова, медијаторот Нимиц не предложи нови решенија, туку се договори со страните, преговорите под негово менторство да продолжуваат во месец јули или август. Пред почетокот на овие преговори имаше една иницијатива на министерот за надворешни работи – А. Милошевски во однос на вклучување на експерти од двете страни во еден заеднички комитет, кој ќе работи за изнаоѓање на историските факти на овој спор. Оваа иницијатива, како и идејата за решавање на името исклучително преку „билатерални основи“, беа категорично отфрлени и неприфатливи за Грција.

Преговарачот Јолевски во своите првични преговори во оваа рунда наведе дека: „Во случај Р. Македонија да добие покана на наредниот НАТО Самит во април, тоа ќе влијае позитивно врз преговорите за името“²⁸⁹.

Пододна навистина ќе се направаат обиди иницијативите дадени преку различни интервјуа и коментари за странски весници, да заживеат. Во април се одржа една конференција од страна на Центарот за стратешки и меѓународни студии, која ја водеше Јануш Бугајски, еден одличен познавач на проблемите на Југоисточна Европа, каде уште еднаш ќе се афирмираат јавно ставовите на двете страни во спорот за името. Но, кон оваа состојба немаа свој придонес повеќе грчки и странски експерти, кои објективно и со факти дебатираа на јавните трибини одржани во различни градови низ Македонија и во Грција.

Преговорите во Женева кон крајот на јуни, заедно со посетата во Атина и во Скопје, и покрај тоа што се преокламираа како делумно успешни, сепак не донесоа ниту најмали позитивни елементи дека страните се имаат помрднато од своите цврсти позиции. Овие преговори ќе продолжат и во август со истата динамика и со цврсти

²⁸⁹ Македонска информативна агенција, 2003.

непроменети позиции и црвени линии. Настојувањето на македонскиот преговарач идентитетот, дигнитетот и интегритетот на граѓаните на Р. Македонија да останат недопрени принципи, врз кои може да се продолжи во изнаоѓањето на прифатлива решение за окончување на евроатлантските процеси. Овој факт уште еднаш ќе ја потврди позицијата на Р. Македонија дека решението за името треба да се побара преку недопрливите субјекти како што се идентитетот, јазикот и културата.

Во декември 2009 година, Советот за надворешни односи (работи) ќе и препорача на ЕК во извештајот за напредокот за ова година, да не започне преговори за членство со Р. Македонија²⁹⁰. Големо влијание врз оваа препорака, секако, има Грција, која билатералниот спор со Македонија, сака повеќе да го претстави како спор на една земја-аспирант со поголемиот број на членки на ЕУ, само поради фактот на принципот на едногласност во донесувањето на одлуки во ЕУ. Оваа состојба уште повеќе ќе ја вжешти предизборната кампања на политичките субјекти во Атина, каде билатералниот спор за името ќе заземе највисока позиција во својата агенда и програма.

Уште од почетокот на 2010 година ќе се пробува да се испраќаат сигнали помеѓу страните, особено по доаѓањето на Папандреу на власт. Но и овој пат позициите на двете страни ќе бидат непроменети. Сепак, првата званична иницијатива ќе дојде од грчката страна (во април), која ќе продолжи дека „Северна Македонија“, претставува компромисно име, врз која може да се продолжат преговорите до целосно решавање. Но, овој предлог ќе биде целосно отфрлен и неприфатлив за Р. Македонија.

Испраќањето на сигнали преку разни домашни и меѓународни медиуми за можното изнаоѓање решение за името, каде префиксот „Вардар“, може да се искombинира во името Република Македонија, не вроди со плод. Ова значеше дека во текот на 2010 година скоро да немаше преговори и покрај директните средби на премиерите на Грција и Македонија во неколку наврати²⁹¹.

Во периодот што претстојуваше, односно во текот на 2011 година, скоро да немаше никакви придвижувања кон решавање на спорот за името. Во текот на месец февруари и март имаше некакви придвижувања, при што во јавноста се одеше од крајност во крајност (од прифаќање на промена на името и тоа во „Република

²⁹⁰ General Affairs Council, Council conclusions on enlargement/stabilisation and association process, 7-8 December 2009, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/genaff/111830.pdf.

²⁹¹ Balkan Sight, “No Progress in Macedonian Name Row” <http://www.balkaninsight.com/en/main/news/20432/>

Македонија (Скопје)“, па сè до целосно прекинување на преговорите. Целото внимание беше посветено кон внатрешните случувања во двете земји – предвремените избори во Р. Македонија, неможноста за составување на влада во Грција и повторување на изборите и др. Секако, крајот на годината ќе го одбележи одлуката на Меѓународниот суд на правдата, која ја анализираме во претходните наслови во детали.

Во текот на 2012 година немаше некои конкретни чекори на медијаторот Нимиц, освен оние кон крајот на годината, односно во месец ноември во Њујорк, каде тој оствари средби и со двајцата преговарачи. И покрај фактот што во првата половина на годината, од 19-21 мај 2012 беше предвидено одржување на Самитот на НАТО во Чикаго, САД, сепак, страните не беа многу активни во однос на средби и продолжување на преговорите поради фактот дека овој Самит не беше самит од кој се очекуваше проширување или евентуална покана²⁹². Но, во усмената изјава на државниот секретар на САД Хилари Клинтон за време на состанокот на Северноатлантскиот совет и земјите аспиранти, таа јавно кажа дека „овој ќе биде последниот Самит на НАТО без проширување“²⁹³.

Властите во Р. Македонија, Министерството за надворешни работи, а особено Министерството за одбрана, во периодот пред Самитот во Чикаго успеаја да издејствуваат билатерални и работни средби со 17 членки на НАТО, вклучувајќи ги САД, Германија, Велика Британија, Турција и Грција. Во сите средби беше уште еднаш афирмиран ставот дека Р. Македонија *de facto* е членка на НАТО и чека на покана за полноправно членство (*de jure*) и дека ги има исполнето сите реформи и поставени цели од страна на НАТО. Сите земји без исклучок беа задоволни од стореното и посочуваа дека штом ќе се постигне решение околу разликите за името Р. Македонија без традиционалните формалности ќе стане членка на НАТО²⁹⁴.

²⁹² На Самитот на НАТО во Чикаго САД и јас бев дел од официјалната делегација на Р. Македонија првводена од претседателот Иванов. Во рамките на Самитот имаше неколку форуми и посебно значање имаше форумот на НАС+4 (Северноатлантскиот Совет, плус четирите земји Р. Македонија, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Грузија) формат кој беше посветен на четирите земји аспиранти за зачленување во НАТО, нивниот напредок и политиката на НАТО во однос на проширувањето „open door policy“.

²⁹³ Целосната изјава имав можност и прилика лично да ја слушам за време на состанокот. Чикаго 19-21 мај 2012 година.

²⁹⁴ Министерство за одбрана – Извештаи за реализирани средби на билатерално и мултилатерално ниво со земји членки на НАТО и други земји. Сите извештаи се класифицирани со степен ИНТЕРНО и се документи на Секторот за меѓународна соработка при Министерството за одбрана. Лично присуство како дел од официјалните делегации. Годишен извештај за 2012 година, Министерство за одбрана на Република Македонија – Скопје 15 јануари 2013 година.

Случувањата кон крајот на декември во Собранието на Р. Македонија и локалните избори придонесоа за една нова фаза и политичка криза во земјата – криза која може многу лесно, според познавачите, да се трансформира во една од најризичните форми, т.е. „етнички тензии“, бса повеќе од доказ дека е крајно време меѓународната заедница да се вклучи активно не само преку преговарачот Нимиц, туку и ЕУ треба да ја одигра својата улога во Р.Македонија. Зачестените најавени и ненајавени посети на Штефан Филе, Стефано Санино и Кетрин Ештон придонесоа да се заврши политичката криза и земјата целосно се посветува на пеглање на разликите околу името со цел добивање на датум за почетокот на преговори со ЕУ. На ова му идеше во прилог и одложувањето на Извештајот на ЕК и неколкуте посети и средби на преговарачот Нимиц сè до предложувањето на предлог-решение²⁹⁵ до двете страни и до крајот на мај 2013 година да се изјаснат и во јуни ЕК да го даде својот извештај, од кој сметам дека директно ќе зависи отворање на преговорите или не. Сепак, најгласни се информациите кои укажуваат на тоа дека страните начелно тајно ќе го прифатат предлогот на Нимиц и ќе настапат заеднички, дека Извештајот на ЕК ќе биде позитивен и ќе се даде „датум за датум“. Ова во превод би значело дека прифаќањето на решението и имплементацијата да биде со одреден датум за да може ЕК да предложи датум за почеток на преговорите за полноправно членство во ЕУ, и понатаму и покана и зачленување во НАТО. Сепак, ова е најоптимистичката варијанта која би донела навистина поопозитивен развој не само на Р. Македонија, туку и на регионот и на самите меѓународни орагнизации вклучени, но и успешна приказна на политиката на „проширување“ на ЕУ и НАТО. Сепак, ни останувае дачекаме и да видиме што ќе се случува понатаму.

²⁹⁵ Овој последен предлог на Нимиц не е познат и достапен за јавноста, нешто што дава сигнал дека страните се на добар пат да се најде конечно прифатливо решение без да се вклучи јавноста поради притисоците кои би ги направила во однос на отстапките на едната или на другата страна. Јас лично, тргнувајќи од позицијата (раководител на Секторот за меѓунардона соработка во Министерството за одбрана) и средбите со различните дипломати, очекувам овој пат страните навистина да се на добар пат и да го решат проблемот со името.

5. Модели и процеси на решавање на споровите на земјите од Западен Балкан

Тргувајќи од многу историски аспекти во односите помеѓу земјите од Западен Балкан, ќе видиме дека развојните процеси често пати поминале низ различни предизвици. Анализирајќи го историскиот развој и карактеристиките на регионот наречен Балкан, односно ограничувајќи го во синтагмата Западен Балкан, слободно можеме да констатираме дека проблемите често пати се префрлале во различните временски периоди со тенденција истите да се употребуваат во специфични ситуации.

Процесот на интеграција и зачленување на земјите од ЗБ, можеби и не се разликува по многу карактеристики со процесите на другите региони на Европа, кои веќе се членки. Само ако направиме една споредба, ќе видиме дека и регионот на балтичките земји и регионот на Централната Европа во процесите на интеграција во ЕУ и НАТО не поминале баш најмазно. Различните спорови предизвикани кои од различните перцепции, кои од остатоците на минатите режими на тие земји, придонесува да и најмалите недоразбирања и проблеми прераснува во спорови (билатерални и мултиратерални како на пример: споровите помеѓу балтичките земји меѓу себе, но и со Русија, Романија, Унгарија, Чешка, Словачка и др., помеѓу себе, но и со други земји членки на НАТО и ЕУ).

Сите овие тврдења се факт повеќе дека и другите региони во процесот на интеграција во НАТО и ЕУ, имале свои перипетии во поглед на забавување или пречка во напредокот на земјите во поминување на реформите и различните фази на зачленувањето.

Според анализите на трите студии на случај произлегува дека секој спор од нив претставува модел во себе. Разврската на спорот помеѓу Грција и Турција, влече со себе низа на попречувања, влијанија и импликации врз процесот на зачленување во ЕУ. Само ако земе за факт дека двете страни се членки на НАТО, ќе ни стане јасно за трансформацијата на овој спор во конфликт. Но сите сме сведоци дека освен интервенцијата во Кипар, на неколку наврати овие две земји беа на работ на војна токму поради овој спор. Ова значи дека не можеме да сметаме на клаузулата од Севрноатлантскиот Договор за формирањето на Алијансата. Двете земји и покрај фактот што имаат постигнато договор за овој билатерален спор, тој целосно не е решен. Досега за решавање на овој спор се искористени механизмите како: посредување и арбитража каде биле вклучени ООН, преку своите тела и органи, но

највпечатливо место заземаат директните преговори. Непотпишувањето на Женевската конвенција за Правото на морињата од страна на Турција, не и остава преголем простор на Грција да маневрира во однос на изнаоѓање на решение. Овој спор и ден денес трае и се очекува да се (зло)употребува во различни моменти кога една од страните сака да издејствува еднострано решение. Овој спор секако има и големо влијание врз процесот на исполување на критериумите и реформите за членство на Турција во ЕУ, но има голема поврзаност и во односите и состојбите со кипарското прашање.

Процесот на решавање на билатералниот спор помеѓу Хрватска и Словенија, може да претставува пример како билатералните спорови можат да се користаат за блокирање на евоинтеграциските порцеси на една земја, но и одличен пример на употребата на инструментите за решавање на споровите и окончување на процесот на зачленување во ЕУ. Во овој случај можеби ЕУ со своите органи, инструменти и механизми се вклучи навремено и фуриозно, што доведе до деблокирање на процесот, почнување на преговори за членство и изнаоѓање на решение кое ќе го донесе Арбитражниот суд. Оваа мерка или инструмент во праксата на решавање на билатералните спорови, и покарај фактот што е последна во редоследот, таа ќе дојде како последица од непрокламираното посредништво на ЕУ лидерите и петчлената комисија и директните преговори помеѓу двете страни. Билатералниот спор Словенија – Хрватска слободно можеме да кажеме дека претставува еден успешен пример и модел за решавање на билатералните спорови.

Кога сме кај билатералниот спор за името помеѓу Грција и Р. Македонија, многу фактори и нешта се различни. Фактот на прекршување на Времената спогодба, употребата на вето за прием во НАТО и потиснување на прашањето за името како дополнителен услов и критериум за членство во ЕУ, ги отежнуваат и онака непроменетите ставови во дводеценискиот билатерален спор. Сите сме свесни дека посредништвото кое се води преку ООН, во досегашната пракса и немало кој знае каков ефект не само во овој случај, но, сепакне треба да се исклучува. Постои еден страв или перцепција од двете страни дека ваквото посредништво повеќе наликува на „наметнато посредништво“. Ова претставува единствениот инструмент кој е искористен досега во процесот на решавање на овој билатерален спор. Вклучувањето на Меѓународниот суд на правдата нема карактер на изнаоѓање на решение или да има влијание врз решавање на прашањето. Овој инструмент е по поднесувањето на тужбата за прекршување на Времената спогодба. Нешто што недостасува во овој случај е сè

поголемото заташкување на инструментот директни преговори. Овој инструмент во претходните два случаи се покажал како клучен во приближување на ставовите и пеглање на разликите. Во досегашниот период се направија напори за отпочнување на директни преговори, без присуство или посредништво на трета страна, но немало повеќе од прокламација: „дека има и директни преговори“. Во овој случај многу е битно и вклучувањето на други инструменти како што се: добрите услуги, помирувањето, анкетните комисии и др., кои можеби нема да придонесат краткорочно во процесот на решавање на спорот, но имаат влијание врз намалување на тензиите и креирање на една добра атмосфера и самодоверба.

Вклучувањето на трета страна која ќе има поголеми влијанија и ќе извршува поголем притисок врз страните е повеќе од потребно во надминување на овој проблем.

Подолу ќе се обидеме да направиме една заклучна анализа во врска со трите студии на случај и притоа ќе предложиме неколку препораки.

Анализирањето на повеќето аспекти на трите студии на случај одбрани за оваа дисертација, овозможи препораките и заклучоците да имаат форма на научни факти, кои освен што се корисни во овој случај, можат да претставуваат модели и правци за понатамошно дејствување во обид да се најде релевантно и долготрајно решение. Вклучувањето на различните факторите кои придонесувале за појавата на билатералните спорови коишто беа наш интерес во ова истражување, дополнително придонесува за појаснување на сликата и одговор на поставени прашање од првото заглавие на оваа глава.

Исто така и изборот на различни инструменти и мерки кои се употребени во досегашната практика на решавање на билатералните спорови, претставува посебеност со која на некој начин истите се претставуваат како причина или услови кои влијаат врз процесите на евроинтеграции на земјите затекнати со овие билатерални спорови.

Појавувањето на овие три билатерални спорови е во различен временски период. Билатералниот спор помеѓу Турција и Грција како што го елаборираме во претходните лекции е појавен во седумдесеттите години на минатиот век, но тој истиот влече корени уште од минатото. За разлика од овој билатерален спор, двата други спорови се малку понови. Тие се појавуваат по распаѓањето на Југославија и осамостојувањето на Словенија и Македонија. Билатералниот спор помеѓу Р. Македонија и Грција со сигурност можеме да кажеме дека влече корени од минатото, но истиот поради различните поставени односи на силите и различните состојби низ

историјата или не се појавувал т.е., се „потиснал“ или не бил сметан за спор. Но, спорот помеѓу Словенија и Хрватска е сосема нов спор кој до распаѓањето на Југославија и осамостојувањето на двете соседни земји, не постоел како таков. Изложувањето на овие сличности и разлики во апект на временскиот период на појавување на овие билатерални спорови кои се објект на ова истражување, претставува основа за анализа и компарација на другите аспекти кои ќе се претставуваат како сличности и разлики.

Вклучувањето на различните меѓународните организации и институции во процесот на решавање на билатералните спорови, ги разликува овие студии на случај меѓу себе. ООН преку Женевските конвенции и Конференциите за правота на морето, му дава посебен белег на билатералниот спор помеѓу Грција и Турција. Правната мерка и инструмент искористен во решавање на овој случај не вроди со плод. Комбинација на овој инструмент со директните преговори е тоа кое го разликува со случајот Македонија - Грција, но е сличен на тој со Словенија - Хрватска, каде за разврската, односно решавањето на истиот, освен што се припишува на влијанието на ЕУ, преку петчлената комисија, голем удел заземаат и директните преговори.

Овие три случаи се разликуваат, односно имаат сличности помеѓу себе и од аспект на видот, односно кое е прашањето поради кое се појавил спорот. За првите два случаи со сигурност можеме да кажеме дека претставуваат територијален спор, додека спорот за името со Грција претставува спор за името кој можеме да го окарактеризираме како идентитетен спор. Ако гледаме од хронолошки аспект и од агол на повторување на истиот ќе видиме дека тој претставува *sui generis* спор кој не се појавил досега на ниту едно друго место. Има и други фактори кои можеме да ги искористиме во распределбата на причините поради кои се произлезени или се претворени отворените прашања (од економски, погранични, поморски, природни богатства, излези во длабоките мориња, па сè до стратешки, политички и некоја друга причина), во билатерален спор.

Преку целата оваа анализа можеме да ги извлечеме следните поуки кои воедно можат да бидат во вид на препораки и заклучоци и тоа:

- Билатералните спорови не треба да се користат како алатки за запречување или блокирање на процесите на евроинтеграции. Тие не придонесуваат за намалување на притисоците и подобрување на добрососедските односи.

- Причините за појавување на билатералните спорови претежно се појавуваат како комбинирана форма од економски и стратешки фактори (за контрола на одредени географски простори било тоа да се морски и копнени), но не мора да значи и за случајот на Р. Македонија и Грција.
- Процесот на решавање не треба да се основа само врз еден - два инструменти. За решавање на сложени билатерални спорови мора да се применуваат и вклучуваат и други инструменти и мерки кои ќе придонесуваат за олеснување на претходно употребените инструменти.
- Решавањето на еден од овие спорови може да служи како модел или како основа за решавање и на другите билатерални спорови.
- Одолговлекувањето на изнаоѓање на решение за билатералните проблеми може да генерира нестабилност, закани, ризици кои комбинирано со сложеното опкружување на нестабилниот Западен Балкан, можат да се трансформираат во конфликт.

Во наредното поглавје ќе ги анализираме резултатите од анкетниот прашалник и другите методи кои се користени во ова истражување и ќе ги елаборираме подетално аспектите на билатералните спорови кои се моментални со посебен осврт на билатералниот спор помеѓу Р. Македонија и Грција, но и на другите билатерални спорови кои можат да избиваат во иднина.

ГЛАВА VIII

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА И АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ

1. Примерок на истражувањето

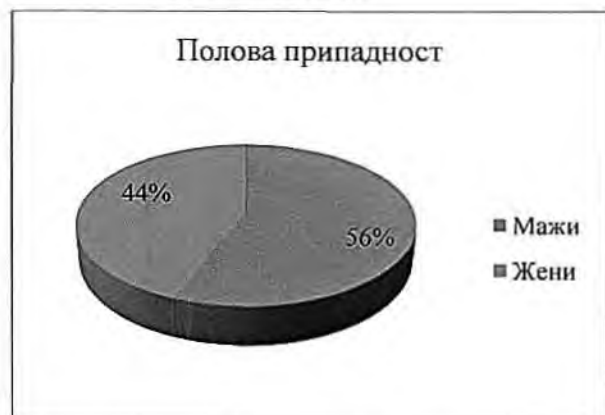
Во идејната скица се поставени сите инструменти, методи и техники со коишто е извршено ова истражување за да се дојде до резултати кои ќе ни овозможат да дадеме заклучоци и да одговориме на хипотезите. Во претходното поглавје употребивме студии на случај (case studies), преку кои дојдовме до делумни заклучоци, кои треба да ги комбинираме со примерокот од истражувањето – анкетниот прашалник и анализите на содржините на различните документи, договори, нормативните акти, легислативи и прописи преку кои ќе се одговорат прашањата поставени во истражувањето и ќе се потврдат или негираат хипотезите. Примерокот на ова истражување е полуструктуриран. Преку случаен избор на претставници од три државни институции и тоа: Министерството за надворешни работи, Министерството за одбрана и Секретаријатот за европски прашања, е извршено интервју т.е. анкетен прашалник кој содржи вкупно 26 прашања, при што дел од прашањата ни го покажуваат профилот на испитаникот.

Со цел да бидеме најреални и да ги извлечеме најверодостојните податоци и информации, користени се 150 испитаници, односно по 50 испитаници од секоја институција. Овој број е земен како репрезентативен примерок поради фактот дека скоро сите истражувања на мерењето на јавното мислење во Р. Македонија се движат од 1100-1300 испитаници, а во ова истражување е повеќе од 10%.

Табела бр.1

Категорија	Број(F)	%
Мажи	84	56%
Жени	66	44%
Вкупно:	150	100%

Графикон бр.1

Поради фактот дека анкетирањето е по случаен избор, процентуалната застапеност мажи-жени изнесува 56% мажи и 46% жени. Ова најдобро можеме да го

прикажеме со помош на табела и графикон Распределбата на испитаниците според нивната возраст е во пет групи и тоа:

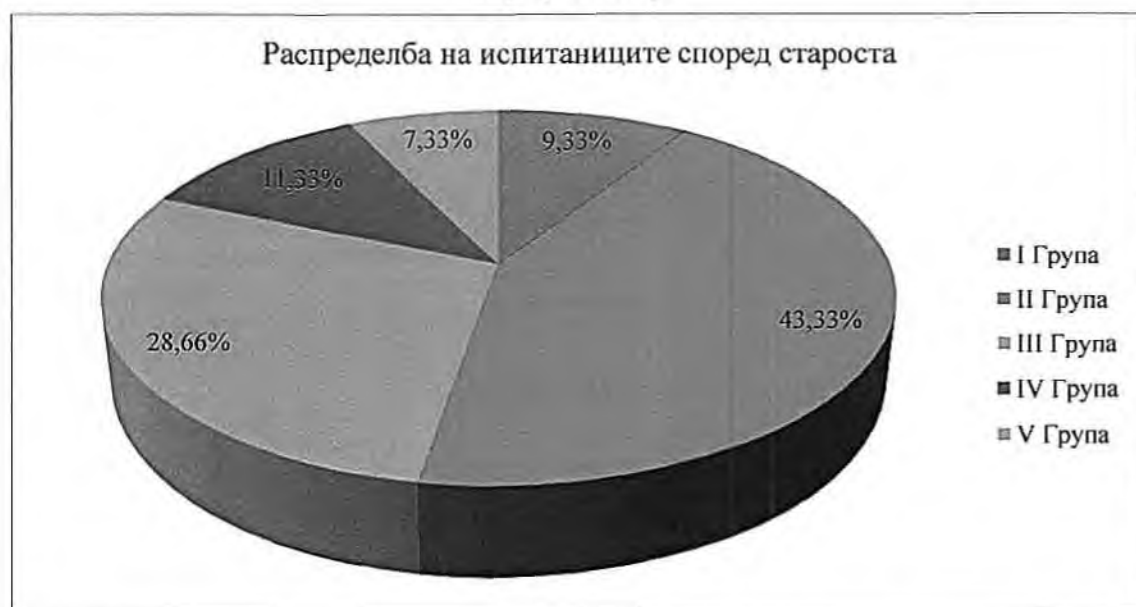
- прва група- испитаници на возраст од 18 – 29 години старост;
- втора група- испитаници на возраст од 30 -39 години старост;
- трета група- испитаници на возраст од 40 – 49 години старост;
- четврта група- испитаници на возраст од 50 – 59 години старост;
- петта група- испитаници на возраст од 59 – 60 години старост.

Табела бр. 2

Старосна група	I група	II група	III група	IV група	V група	Вкупно:
Број(F)	14	65	43	17	11	150
%	9,33	43,33	28,66	11,33	7,33	99,98

Во втората табела е прикажана старосната распределба на испитаниците по групи. Во првата група спаѓаат 14 испитаници или 9,33%, во втората група спаѓаат 65 испитаници или 43,33%, во третата група спаѓаат 43 испитаници или 28,66, во четвртата група спаѓаат 17 припадници или 11,33%, во петтата група спаѓаат 11 припадници или 7,33%. И во овој случај стандардната девијација е 0,001 и не влијае врз крајниот исход и резултат.

Графикон бр.2

Во анкетниот прашалник како прашање број 3 е побарана етничката определба на испитаниците. Во однос на ова прашање, кое ќе биде искористено за вкрстување со другите прашања, односно како значајна независна варијабла, добиени се следните резултати и тоа: Македонци 106 испитаници или 70,66%; Албанци 35 испитаници или

23,33% и други 9 испитаници или 6%. И во овој случај, стандардната девијација е 0,001 и е незначителна, т.е. не влијае врз крајниот резултат

Табела бр.3

Категорија	Број(F)	%
Македонци	106	70,66%
Албанци	35	23,33%
Други	9	6%
Вкупно:	150	100%

Графикон бр.3

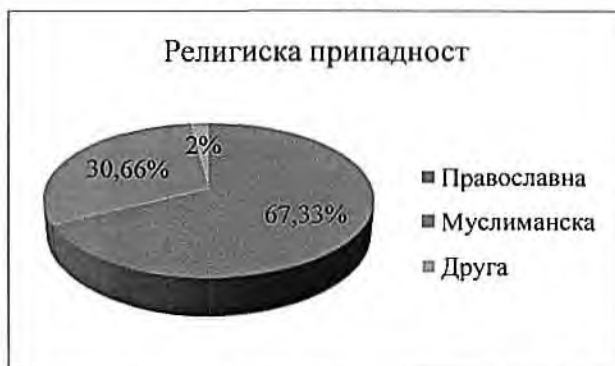
Ова е уште еден доказ дека случајниот избор на испитаниците во различните институции ги исполнува очекуваните бројки и проценти и воедно ја прикажува застапеноста. Ваквата распределба можеби не ја исполнува очекуваната процентуална распределба според етничката припадност во институциите на државата, но сепак се движи во рамките на процентуалната застапеност.

Во однос на верската (религиската) определеност, испитаниците се поделени во две категории, односно групи и тоа: православна и муслиманска, кои воедно ги претставуваат и најбројните религиски заедници. Во анкетниот прашалник е ставена и категоризација *Друго*, која означува конфесионална определеност надвор од поставените групи. Во оваа категорија имаше незначителен број на испитаници. Врз основа на ова прашање добиени се следните резултати и тоа: православни 101 испитаници или 67,33%, муслимани 46 испитаници или 30,66% и други 3 испитаници или 2%.

Табела бр.4

Религиска припадност	Број(F)	%
Православна	101	67,33
Муслиманска	46	30,66
Друга	3	2
Вкупно:	150	100

Графикон бр.4

Според местото на живеење на испитаниците, и покрај фактот дека сите три институции се со седиште во главниот град Скопје, сепак застапеноста на испитаници

од другите населени места е голема. Во врска со тоа, оваа варијабла е поделена на три нивоа и тоа: Скопје, други градови и рурална средина. Процентуалната распределба на испитаниците во однос на местото на престој е следна: Скопје 97 испитаници или 64,66%, други градови 42 испитаници или 28% и рурална средина (село) 11 припадници или 7,33.

Табела бр.5

Категорија	Број(F)	%
Скопје	97	64,66
Други градови	42	28
Рурална средина	11	7,33
Вкупно:	150	100

Графикон бр.5

Образовната структура на испитаниците е определена во шест групи, кои можевме да ги очекуваме во институциите во кои е спроведено истражувањето и тоа според следната поделба:

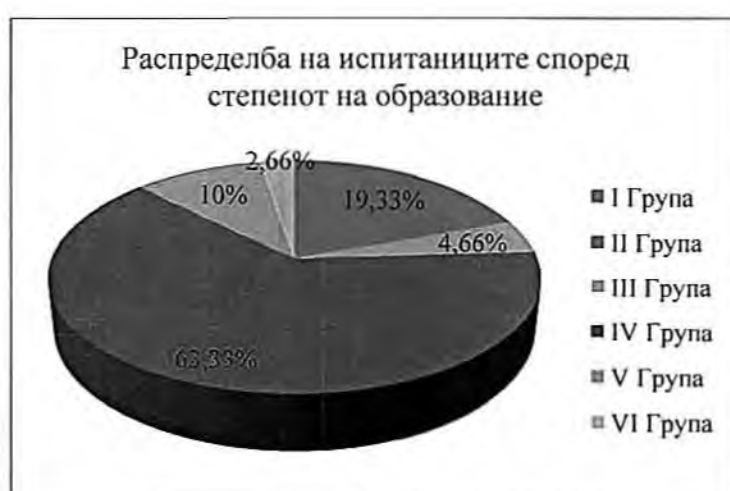
- прва група, испитаници со завршен III степен на образование;
- втора група, испитаници со завршен IV степен на образование;
- трета група, испитаници со завршен VI степен на образование или вишо;
- четврта група, испитаници со завршен VII/1 степен на образование или високо;
- петта група, испитаници со завршен VII/2 степен на образование или магистериум;
- шеста група, испитаници со завршен VIII степен на образование или докторат.

Во првата група, односно испитаници со завршен трет степен на образование немаме ниту еден примерок. Ова се должи и на фактот дека освен техничкиот персонал од порано, скоро да немаме ниту еден вработен со трет степен на образование. Во втората група спаѓаат 29 испитаници, односно 19,33%. Во третата група спаѓаат 7 испитаници, односно 4,66%. Во четвртата група спаѓаат поголемиот број испитаници – 95 вкупно, односно 63,33%. Во петтата група спаѓаат 15 испитаници, односно 10% и во последната - шеста група спаѓаат 4 испитаници, односно 2,66%. Оваа поделба најдобро можеме да ја видиме во следните табела и графикон.

Табела бр.6

Степен на образование	Број(F)	%
I група	0	0
II група	29	19,33
III група	7	4,66
IV група	95	63,33
V група	15	10
VI група	4	2,66
Вкупно:	150	99,98

Графикон бр.6

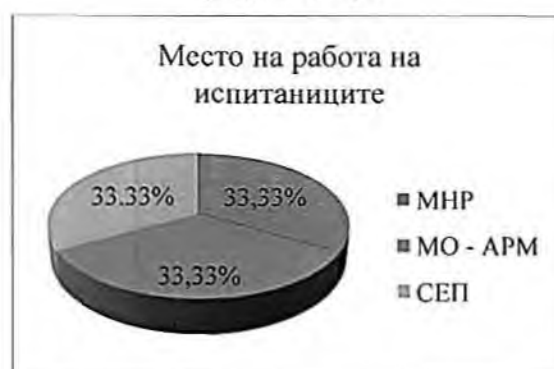

Распределбата на испитаниците ќе ја прикажеме во следната табела и таа е изнесена пропорционално, односно по 50 испитаници од сите три институции и тоа: Министерство за надворешни работи, Министерство за одбрана и Секретаријат за европски прашања.

Табела бр.7

Место на работа	Број(F)	%
MHP	50	33,33
MO – APM	50	33,33
CEP	50	33,33
Вкупно:	150	100

Графикон бр.7

Тука имаме отстапување во однос на процентуалната распределба и таа изнесува 0,001, која е незначителна и не влијас врз крајните резултати на испитувањето.

2. Резултати од тестирањето на хипотезите

Анализата на добиените резултатите од тестирањето ќе се изврши врз основа на добиените податоци од одговорите на прашањата од анкетниот прашалник кој е во Прилог број 1 на овој труд.

Добиените податоци ќе служат за одговор на хипотезите и истите ќе се вкрстуваат со четири варијабли и тоа: етничката припадност на испитаниците, возраста на испитаниците, религиската припадност на испитаниците и институцијата каде се вработени испитаниците. Поради сличноста на резултатите од етничката припадност на испитаниците и религиската припадност на испитаниците, овие две варијабли ќе се разгледуваат како една. Врз основа на добиените резултати интересни се податоците за местото од каде доаѓа испитаникот и истите, заедно со резултатите за возраста на испитаниците ќе ни послужи за повремена контрола на другите варијабли во вкрстувањето на варијаблите со другите прашања.

Во анкетниот прашалник, прашањата од 1-7 се однесуваат на одредувањето на карактеристиките на испитаникот, кои воедно се и варијабли за тестирање на другите прашања кои се однесуваат на главната хипотеза и на помошните хипотези.

Прашањата од 8 – 26 ќе се тестираат, ќе ги изнесуваме резултатите и воедно ќе ги анализираме едно по едно.

На прашањето број 8 која гласи: „*Ве молиме наведете какви се вашите познавања за Европската унија*“, добиени се следните резултати и тоа:

Табела бр.8

Етничка припадност		Одговор					Вкупно:
		Одлични	Добри	Доволни	Никакви	Не се изјаснувам	
МНР	F	40	7	2	/	1	50
	%	80	14	4	/	2	100
МО – АРМ	F	31	16	2	/	1	50
	%	62	32	4	/	2	100
СЕП	F	46	3	1	/	/	50
	%	92	6	2	/	/	100
Вкупно:	F	117	26	5	/	2	150
	%	78	17,33	3,33	/	1,33	100

Распределбата на одговорите во прашањето број 8 се следните: од вкупниот број испитаници, според местото односно институцијата каде работат и нивната распределба - 50 испитаници во МНР, 50 испитаници во МО-АРМ и 50 испитаници во СЕП. Со *одлични* познавања се изјасниле вкупно 117 испитаници или изразено во проценти 78%. Со *добро* одговориле 26 испитаници или 17,33%, со *доволно* одговориле 5 испитаници или 3,33%, со *никакви* познавања немаме одговори, додека под одговорот - *не се изјаснувам*, одговориле само двајца испитаници односно 1,33% од вкупниот број.

Графикон бр.8

Во однос на одговорите од институциите, резултатите се следни: од МНР со *одлично* одговориле 40 испитаници, што изразено во проценти изнесува 80%, од МО-АРМ со *одлично* одговориле 31 испитаници или изразено во проценти 62%, додека од СЕП 46 испитаници или изразено во проценти 92%. Со *добри* познавања одговориле 7 испитаници од МНР или 14%, од МО-АРМ 16 испитаници или 32% и од СЕП 3 испитаници или 6%. Со *доволни* познавања од МНР одговориле 2 испитаници или 4%, од МО-АРМ одговориле исто така 2 испитаници или 4%, додека од СЕП одговорил 1 испитаник или 2%. Со *никакви* познавања не одговорил ниту еден испитаник од сите три институции. Додека *не се изјасниле* по еден испитаник од МНР и МО-АРМ, што изразено во проценти изнесува по 2% за секоја од нив.

Стандардната девијација за сите овие одговори се движи од 0,001 – 0,003, што претставува вредност која нема никакво влијание врз вкупниот резултат.

Од овие резултати можеме да заклучуваме дека најдобри познавања за ова прашање имаат во СЕП, потоа во МНР и помалку во МО-АРМ, додека распределбата на другите одговори во сите три институции не се разликува за многу. Важно е да споменеме дека со никакви познавања не одговорил ниту еден испитаник во сите три институции, што уште еднаш ни укажува на посветеноста на запознавањето со ЕУ. Имаме само двајца испитаници кои не се изјасниле и истите немаат големо влијание врз конечниот исход.

На прашањето број 9 кое гласи: „Ве молиме наведете какви се вашите познавања за НАТО Алијансата“, добиени се следните резултати и тоа: од сите три институции вкупно одговориле со *одлични* познавања 116 испитаници или изразено во проценти 73,33%.

Табела бр.9

Етничка припадност		Одговор					Вкупно:
		Одлични	Добри	Доволни	Никакви	Не се изјаснувам	
МНР	F	38	10	2	/	/	50
	%	76	20	4	/	/	100
МО – АРМ	F	47	2	1	/	/	50
	%	94	4	2	/	/	100
СЕП	F	31	13	4	/	2	50
	%	62	26	8	/	4	100
Вкупно:	F	116	25	7	/	2	150
	%	77,33	16,66	4,66	/	1,33	100

Со *добри* познавања одговориле 25 испитаници или 16,66%, со *доволни* познавања одговориле заедно од сите три институции 7 испитаници или 4,66%. Со *никакви* познавања не одговорил ниту еден испитаник од сите три институции, додека *не се изјасниле* само 2 испитаници или 1,33%.

Ако ги разгледаме одговорите на одделните институции за познавањата за НАТО ќе најдеме на резултати кои се разликуваат од претходното прашање со тоа што МО-АРМ има повеќе познавања за НАТО за разлика од МНР и СЕП.

Со одлични познавања одговориле 38 испитаници од МНР или 76%, 47 испитаници од МО-АРМ или 94%, додека од СЕП одговориле 31 испитаник или 62%. За разлика од првиот одговор, во вториот одговор, односно со *добри* познавања одговориле 10 испитаници од МНР или изразено во проценти 20%, од МО-АРМ одговориле 2 испитаници или 4%, додека од СЕП одговориле 13 испитаници или 26%. Тука има поголем број на испитаници кои имаат добри познавања.

За разлика од претходното 8 прашање, каде другите одговори скоро да беа исто изразени бројно или процентуално, тука постои разлика и тоа во одговорите од СЕП. Со *никакви* познавања немаме ниту еден испитаник од сите три институции, додека само еден (2%) испитаник од СЕП *не се изјаснил*.

Графикон бр.9

Од овие резултати можеме да заклучиме дека познавањата за НАТО се на солидно ниво, но треба да се спомене дека повеќе познавања за НАТО има во МО-АРМ. Овие одговори, односно резултати и се очекувани поради поврзаноста на оваа институција со НАТО, како што беше случајот со СЕП во однос на претходното прашање. МНР во однос на овие прашање скоро да има слични познавања и за едната и за другата меѓународна организација или институција.

Следниот пар прашања се однесува на испитување на поддршката на зачленувањето на Р. Македонија во двете меѓународни организации. Слично како кај првиот пар, односно 8 и 9 прашање и тука имаме различни резултати. На 10 прашање

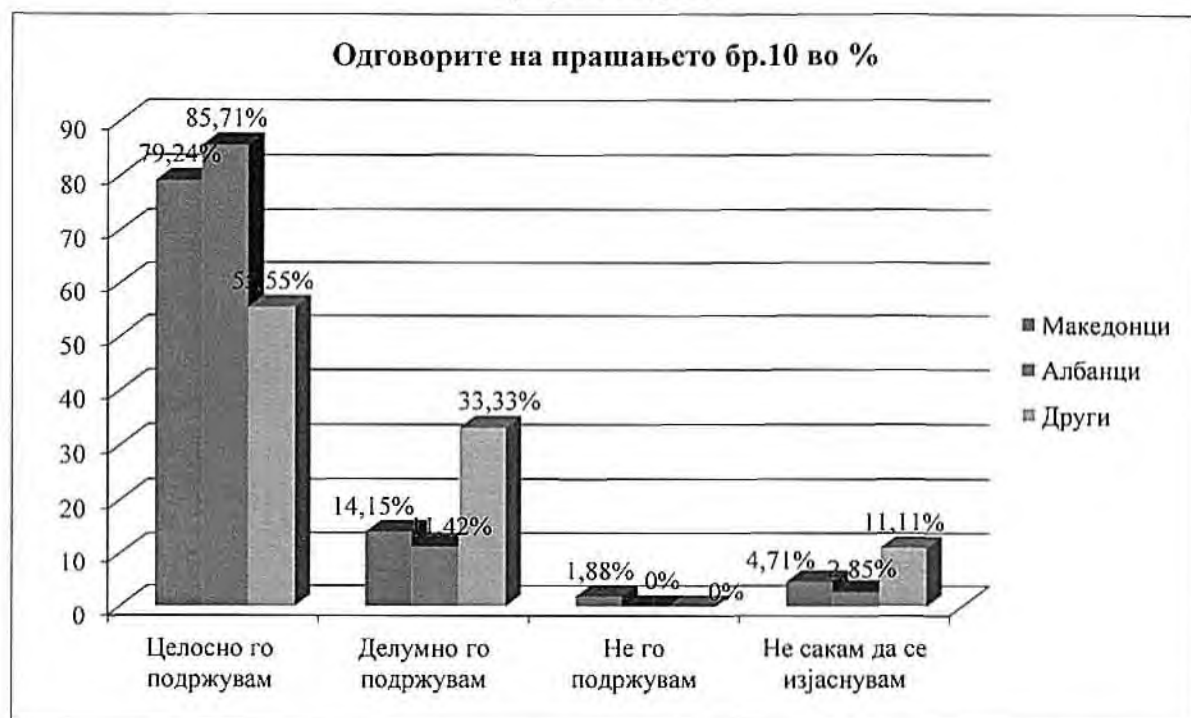
кое гласи: „Дали го поддржувате зачленувањето на Р. Македонија во ЕУ“, резултатот во однос на вкрстувањето со етничката варијаблата е следен: Од вкупниот број испитаници (150) од сите етнички заедници - 119 испитаници одговориле дека *целосно го поддржуваат* зачленувањето на Р. Македонија во ЕУ или изразено во проценти изнесува 79,33%. За разлика од првиот одговор, на вториот (*делумно го поддржувам*) одговориле вкупно 22 испитаници или 14,66%, додека само 2 испитаници или 1,33% *не го поддржуваат* зачленувањето во ЕУ. За разлика од овој одговор, само малку е поголем бројот (вкупно 7 или 4,66%) на испитаници кои *не сакале да се изјаснуваат* за ова прашање.

Табела бр.10

Етничка припадност		Одговор				Вкупно
		Целосно го поддржувам	Делумно го поддржувам	Не го поддржувам	Не сакам да се изјаснувам	
Македонци	F	84	15	2	5	106
	%	79,24	14,15	1,88	4,71	100
Албанци	F	30	4	/	1	35
	%	85,71	11,42	/	2,85	100
Други	F	5	3	/	1	9
	%	55,55	33,33	/	11,11	100
Вкупно:	F	119	22	2	7	150
	%	79,33	14,66	1,33	4,66	100

За разлика од Македонците, Албанците процентуално малку повеќе го поддржуваат зачленувањето и тоа 85,71% или 30 испитаници од вкупниот број (35) на испитаници Албанци во сите три државни институции.

Графикон бр.10

Делумно го поддржуваат - 4 испитаници или 11,42% и само еден испитаник (2,85%) *не сака да се изјаснува*, додека кај одговорот *не го поддржувам* не се изјаснил ниту еден испитаник. Другите етнички заедници кои се ставени под графата - *Други* и кои сочинуваат вкупно 9 испитаници во сите три државни институции, речиси рамноправно го делат своето мислење за поддршката на Р.Македонија за членство во ЕУ. Со *целосно го поддржувам* одговориле 55,55% или 5 испитаници од вкупниот број 9. *Делумно го поддржувам* одговориле 33,33% или 3 испитаници, додека ниту еден испитаник не се изјаснил дека *не го поддржува* зачленувањето во ЕУ. За разлика од ова, имаме еден испитаник или 11,11% кој *не сакал да се изјаснува* по ова прашање. И во овој случај стандардната девијација се движи од 0,001-0,003 и истата нема влијание врз конечниот исход или резултат.

Преку анализа на овие резултати можеме да заклучиме дека поддршката на населението, односно вработените во државните институции споредена преку етничката варијабла се разликува, но истата ги зачувува карактеристиките и обликот од претходните истражувања на различните домашни и странски институти и невладини организации за испитување на јавното мислење. Отстапките во однос на оваа варијабла може да се сфатат и разберат поради различните перцепции за оваа организација.

Резултатот и во 11-то прашање кое гласи: „Дали го поддржувате зачленувањето на Р. Македонија во НАТО Алијансата“, не се разликува многу. Низ

следната табела најдобро можеме да го видиме тоа. И ова прашање е испитано според етничката варијабла, при што резултатите како што се гледа од табелата се разликуваат од претходното прашање. *Целосно го поддржуваат* зачленувањето на Р. Македонија во НАТО 115 испитаници или 76,66% од сите етнички заедници во трите институции кои се објект на истражувањето. За разлика од оваа, бројка помали се износите за другите одговори. Само 28 испитаници или 18,66% одговориле дека *делумно го поддржуваат*, додека 2 испитаници или 1,33% се изјасниле дека *не го поддржуваат*. Од вкупната бројка на 150 испитаници само 5 или 3,33%, *не сакале да се изјаснуваат* по ова прашање.

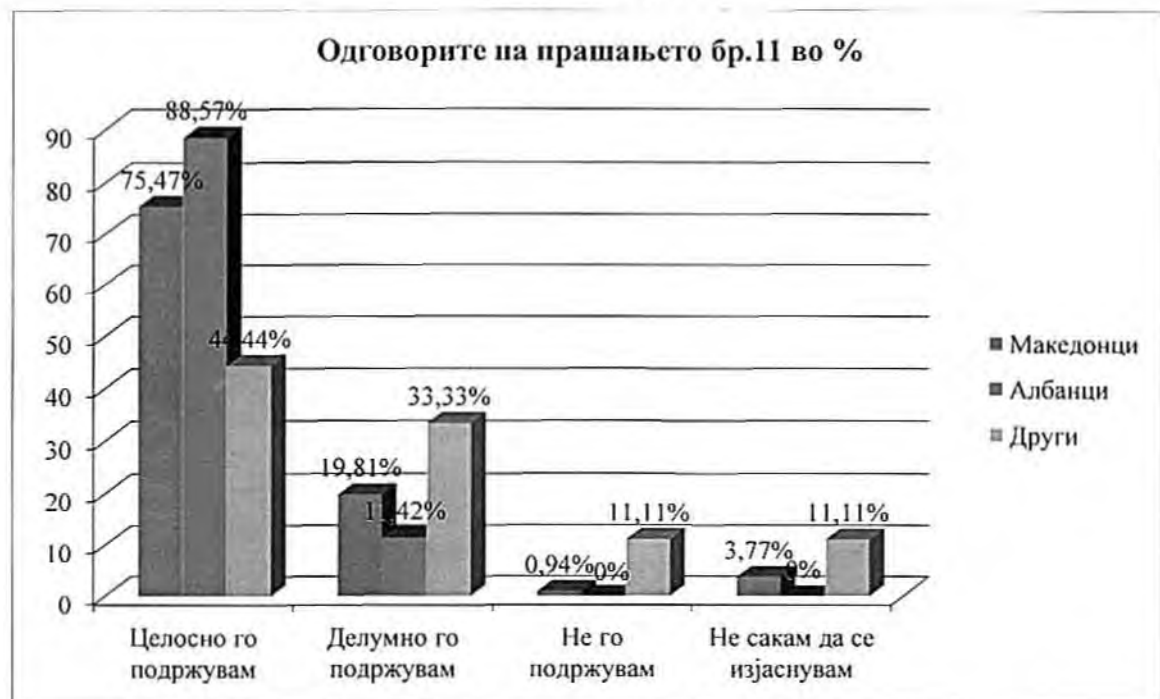
Врз основа на етничката распределба на одговорите добиени се следните резултати. Од 106 испитаници Македонци, 80 или 75,47% се изјасниле дека *целосно го поддржуваат* зачленување на Р. Македонија во НАТО, бројка (процент) кој се разликува од претходниот одговор за поддршката во ЕУ за 4 испитаници или помалку од 4% (3,77%).

Табела бр.11

Етничка припадност		Одговор				Вкупно
		Целосно го поддржувам	Делумно го поддржувам	Не го поддржувам	Не сакам да се изјаснувам	
Македонци	F	80	21	1	4	106
	%	75,47	19,81	0,94	3,77	100
Албанци	F	31	4	/	/	35
	%	88,57	14,42	/	/	100
Други	F	4	3	1	1	9
	%	44,44	33,33	11,11	11,11	100
Вкупно:	F	115	28	2	5	150
	%	76,66	18,66	1,33	3,33	100

Бројот на испитаниците кои *делумно го поддржуваат* зачленувањето во НАТО е исто така поголем и изнесува 21 испитаници или 19,81%, штој исто така се разликува од претходниот одговор. За другите одговори се изјасниле вкупно 5 испитаници и тоа: 1 испитаник или 0,94% *не го поддржува*, додека 4 испитаници или 3,77% , *не сакаат да се изјаснуваат*.

Графикон бр.11

Различно од ова, кај Албанците поддршката е многу поголема и во однос на македонците и во однос на претходното прашање. Од вкупниот број, 35 испитаници Албанци од трите државни институции, 31 или 88,57%, *целосно го поддржуваат*, додека само 4 испитаници или 11,42% *делумно го поддржуваат*. Во однос на другите две прашања за не поддршката или неизјасноста немаме ниту еден испитаник.

Од другите етнитети испитаници во државните институции (вкупниот број 9), имаме 4 испитаници или 44,44% кои *целосно го поддржуваат*, 3 испитаници или 33,33% кои *делумно го поддржуваат*, додека по еден испитаник или 11,11% се изјасниле дека *не го поддржуваат*, односно *не сакаат да се изјаснуваат*. Стандардната девијација и во овој случај се движи од 0,001-0,003 и истата не претставува релевантен износ.

Од добиените резултати можеме да заклучиме дека поддршката на Македонците за членството во НАТО е помала за разлика од поддршката на Албанците и истата е помала и во однос на вкупната бројка за целосна поддршка на НАТО во однос на ЕУ. Истите резултати ја рефлектираат најверојатната поддршка за членство во НАТО, која во однос на претходните години, особено пред Букурешкиот самит беше значително поголема од сегашната, за разлика од поддршката кај Албанците која не варира повеќе од 1%, во однос на досегашните истражување изведени во изминатиот период.

Прашањата број 12 и 13 се тестирани според Ликертовата скала и се однесуваат на процената на односите на нашата земја со ЕУ, односно со НАТО. Врз основа на поставеното прашање бр. 12 кое гласи: „Според вас, како може да се оценуваат односите на Р. Македонија со ЕУ“, добиени се следните резултати кои најдобро можеме да ги видиме преку следната табела и графикон.

Табела бр.12

Етничка припадност	Одговор:											
	Никакви односи											Вкупно:
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Македонци	/	/	3	1	6	12	27	35	11	7	4	106
Албанци	/	/	1	/	2	11	10	7	3	/	1	35
Други	/	/	/	/	1	/	2	1	3	1	1	9
Вкупно:	/	/	4	1	9	23	39	43	17	8	6	150

На оваа табела се прикажани резултатите на ова прашање вкрстено со етничката варијабла. Од вкупниот број испитаници Македонци, кој изнесува 106 во трите институции, се добива вредноста од 6,51 која означува средни односи на тенденција на подобрување (подобри но не доволно добри за да ги карактеризираме како одлични). Овој резултат се добива преку следната формула:

$$d = \frac{\text{збирот на вредноста која означува односи}}{\text{вкупниот број на определени испитаници}} = \frac{691}{106} = 6,51, \text{ каде}$$

d- е вредност која означува какви се односите во вредноста помеѓу 0 и 10.

Од вкупниот број Албанци во трите институции добиена е вредноста 5,94, која означува средни односи со мала тенденција на подобрување. И во овој случај оваа вредност е добиена според слична формула и тоа:

$$d = \frac{\text{збирот на вредноста која означува односи}}{\text{вкупниот број на определени испитаници}} = \frac{208}{35} = 5,94, \text{ каде}$$

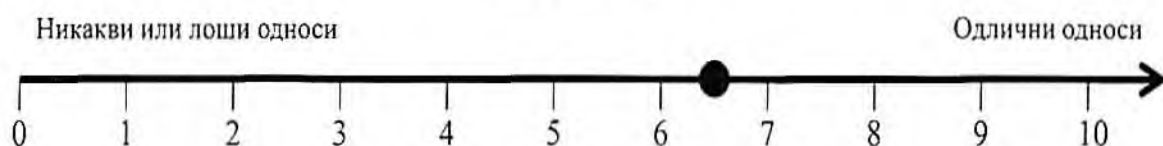
d- е вредност која означува какви се односите во вредноста помеѓу 0 и 10.

И другите испитаници кои се ставени во графата *други* се определиле за односите со ЕУ во вредност од 7,3 кој се разликува од претходните два резултати од испитаниците Македонци и Албанци. Според истата формула е добиен овој резултат:

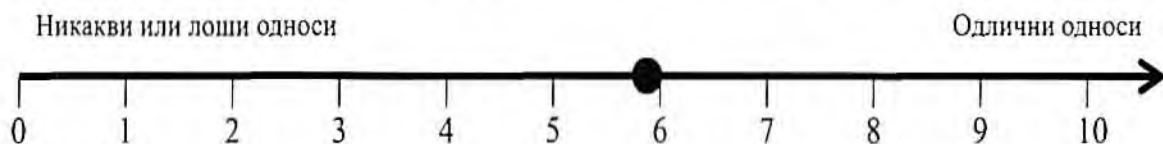
$$d = \frac{\text{збирот на вредноста која означува односи}}{\text{вкупниот број на определени испитаници}} = \frac{691}{106} = 6,51, \text{ каде}$$

d- е вредност која означува какви се односите во вредноста помеѓу 0 и 10.

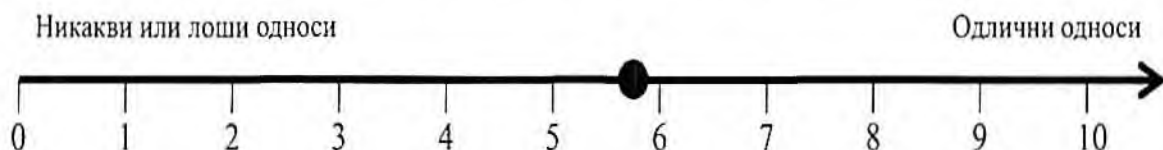
Графикон бр.12

Графички приказ на вредноста која означува односи според испитаниците Македонци

Графички приказ на вредноста која означува односи според испитаниците Албанци

Графички приказ на вредноста која означува односи според другите испитаници

Графички приказ на вредноста која означува односи според сите испитаници

Ако ги анализираме заедно сите резултати, ќе дојдеме до заклучок дека односите вреднувани според истата формула се средни со тенденција кон подобрување, односно во вредност од 6,43 (вкупниот збир од 965 се дели со вкупниот број на испитаници 150). Од ова можеме да заклучиме дека и во однос на ова прашање имаме различни ставови во однос на етничката припадност. Според овие резултати, ставовите со ЕУ ги оцениле како најдобри испитаниците од другите етнички заедници, додека како средни (вредносно според скалата од 0 до 10), најниско се перципирани односите со ЕУ од страна на испитаниците Албанци.

Крајниот заклучок е дека генерално, односите со ЕУ се добри, но истите не можеме да ги квалификуваме како одлични. Кон оваа перцепција сигурно влијаат многу фактори кои во наредните прашања ќе се обидеме да ги елаборираме, односно ќе ги определиме факторите кои влијаат врз оваа перцепција.

Во 13-то прашање кое гласи: „Според вас, како може да се оценуваат односите на Р. Македонија со НАТО Алијансата“, ќе се разгледаат и анализираат

ставовите на различните испитаници од етнички аспект. Преку долната табела и графикон ќе се обидам посликовито да ги прикажам односите (бројчано) на Р. Македонија со НАТО Алијансата.

Табела бр.13

Етничка припадност	Одговор:											
	Никакви односи											Вкупно:
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Македонци	/	/	/	1	9	8	29	12	31	11	6	106
Албанци	/	/	/	/	1	5	2	4	12	7	3	35
Други	/	/	1	/	/	1	2	2	1	1	1	9
Вкупно:	/	/	1	1	10	14	33	18	44	19	10	150

Од вкупниот број испитаници Македонци во трите институции, кои односите на Р. Македонија со НАТО ги оценуваат (перципираат) како добри, средната вредност која означува односи е: 6,94. Овој резултат се добива преку следната формула:

$$d = \frac{\text{збирот на вредноста која означува односи}}{\text{вкупниот број на определени испитаници}} = \frac{736}{106} = 6,94, \text{ каде}$$

d- е вредност која означува какви се односите во вредноста помеѓу 0 и 10. Малку подобри се резултатите, односно вредноста која означува многу добри односи во скалилото од 0 до 10, од испитаниците Албанци. Оваа вредност изнесува 7,37 и истата е добиена преку следната формула:

$$d = \frac{\text{збирот на вредноста која означува односи}}{\text{вкупниот број на определени испитаници}} = \frac{258}{35} = 7,37, \text{ каде}$$

d- е вредност која означува какви се односите во вредноста помеѓу 0 и 10.

И испитаниците од другите етнички заедници својата перцепција за односите на Р. Македонија со НАТО ги оцениле со вредност 6,66 која е добиена преку следната

формула: $d = \frac{\text{збирот на вредноста која означува односи}}{\text{вкупниот број на определени испитаници}} = \frac{691}{106} = 6,51, \text{ каде}$

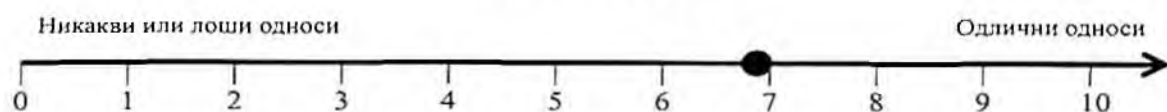
d- е вредност која означува какви се односите во вредноста помеѓу 0 и 10 и означува дека и според оваа група испитаници, односите со НАТО се оценети добри, но не во границите на одлично.

Ако ги собираме сите вредности, односно ги разгледаме перцепциите без етничкиот префикс, се добива вредноста 7,08 која означува многу добри резултати и истите се добиваат преку следната формула:

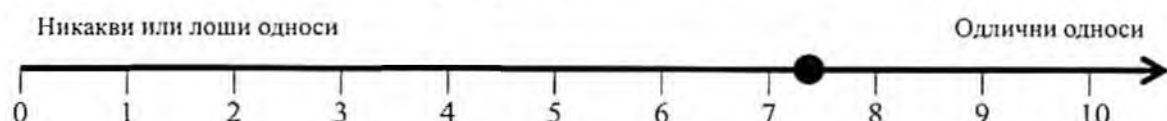
$$d = \frac{\text{збирот на вредноста која означува односи}}{\text{вкупниот број на определени испитаници}} = \frac{1062}{150} = 7,08, \text{ каде}$$

d-е вредност која означува какви се односите во вредноста помеѓу 0 и 10.

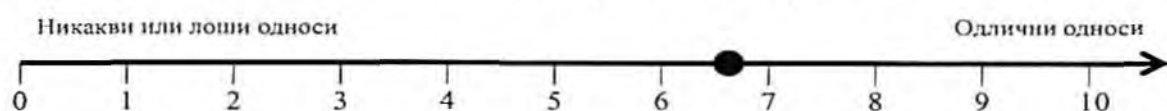
Графикон бр.13

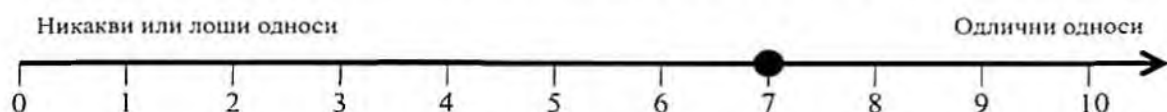
Графички приказ на вредноста која означува односи според испитаниците македонци

Графички приказ на вредноста која означува односи според испитаниците Албанци

Графички приказ на вредноста која означува односи според другите испитаници

Графички приказ на вредноста која означува односи според сите испитаници

Од овие резултати можеме да заклучиме дека односите со НАТО се оценети како многу добри, со вредност која е над 7 и се разликува од претходните перцепции за односите на Р. Македонија со ЕУ. Можеме да го потенцираме и фактот дека имаме различни перцепции во однос на етничката припадност, при што кај Албанците односите се оценети вредносно како подобри во однос на испитаниците Македонци и другите етнички групи.

Крајниот заклучок е дека и кај ова прашање имаме различни перцепции од етнички аспект за односите на Р. Македонија со НАТО и тие, генерално, се оценети како подобри ако ги споредуваме со односите, односно перцепциите за односите со ЕУ.

На 14-то прашање кое гласи: „Дали сметате дека билатералниот спор со Р. Грција го забавува процесот на интеграција на Р. Македонија во ЕУ“, преку кое се оценува влијанието на билатералниот спор врз процесот на интеграција, добиени се следните резултати, и тоа: 107 испитаници или 71,33% од вкупната бројка (150) се

изјасниле дека *многу го забавува*. 21 испитаник или 14% се изјасниле дека *делумно го забавува*, додека 16 испитаници или 10,66% се изјасниле дека - *не го забавува*. Од вкупната бројка само 6 испитаници или 4% *не сакаат да се изјаснуваат*. Ова е сликата за перцепцијата во поглед на влијанието на билатералниот спор врз процесот на интеграцијата на Р. Македонија.

Табела бр.14

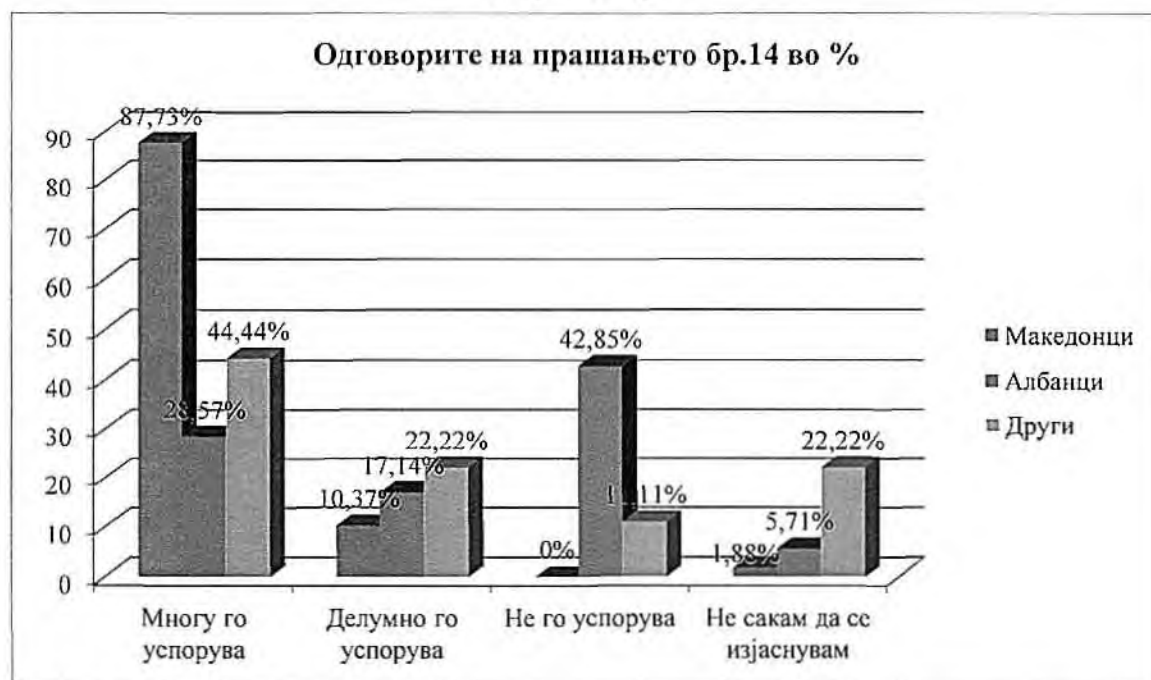
Етничка припадност		Одговор				Вкупно
		Многу го забавува	Делумно го забавува	Не го забавува	Не сакам да се изјаснувам	
Македонци	F	93	11	0	2	106
	%	87,73	10,37	0	1,88	100
Албанци	F	10	8	15	2	35
	%	28,57	17,14	42,85	5,71	100
Други	F	4	2	1	2	9
	%	44,44	22,22	11,11	22,22	100
Вкупно:	F	107	21	16	6	150
	%	71,33	14	10,66	4	100

Од вкупниот број Македонци (106) во трите институции, 93 испитаници или 87,73% се изјасниле дека *многу го забавува*. За *делумно го забавува* се изјасниле 11 испитаници или 10,37%, додека само 2 испитаника или 1,88% *не сакале да се изјаснуваат*. На одговорот - *не го забавува* не се изјаснил ниту еден испитаник. Ваквата слика или распределба на одговорите можеби е очекувана, при што најголемиот број се изјасниле дека *многу го забавува*, додека немаме ниту еден испитаник кој се изјаснил дека билатералниот спор не го забавува процесот на интеграција.

Нешто поразлична е распределбата на одговорите кај Албанците. 10 испитаници или 28,57% од вкупниот број (35) во трите државни институции, се изјасниле дека *многу го забавува*. Приближно еднакви се и другите одговори. За *делумно го забавува* се изјасниле 8 испитаници или 17,14%, додека поголема е бројката на тие што се изјасниле дека *не го забавува*, која изнесува вкупно 15 испитаници или 42,85%. И во овој случај, бројката на тие што *не сакале да се изјаснуваат* изнесува 2 или 5,71%.

Од вкупниот број на другите етнитети коишто ја сочинуваат бројката на испитаници во трите институции (9), истите се изјасниле дека многу го забавува (4 испитаници или 44,44%), 2 испитаници или 22,22% се изјасниле дека делумно го забавува, 1 испитаник или 11,11% се изјаснил дека не го забавува и 2 испитаници не сакале да се изјаснуваат по ова прашање, што сочинуваат 22,22% од вкупната бројка. Стандардната девијација и во овој случај се движи од 0,001-0,003% кај ставовите на етничките заедници и од 0,001-0,002% кај вкупниот број и ставовите по поделби. Како и да е, овие бројки не претставуваат значителна вредност.

Графикон бр.14

Во 14-то прашање јасно се гледа различната перцепција кон ова прашање помеѓу различните етнитети. Македонците го делат ставот дека билатералниот спор со Грција многу го забавува процесот на интеграција на Р. Македонија во ЕУ. За разлика од Македонците, Албанците сметаат дека билатералниот спор со Грција не е пречка, односно не го забавува процесот на интеграција. Дел од нив сметаат дека делумно го забавува, а дел дека многу го забавува, но сепак, поголемиот број (односно %) сметаат дека билатералниот спор не го забавува процесот на интеграција во ЕУ. Низ анализа и на другите прашање ќе се обидеме да дадеме заклучок за тоа кои се факторите и индикаторите за ваквите резултати.

Процесот на интеграција на Р. Македонија и поврзаноста со билатералниот спор со Грција се оценети и преку 15-то прашање кое гласи: „Дали сметате дека

билатералниот спор со Р. Грција влијае врз процесот на реформи на Р. Македонија за членство во ЕУ и во НАТО“. Врз основа на вкрстување на ова прашање со етничката варијабла, добиени се следните резултати, и тоа: 98 Македонци или 92,45% од трите државни институции сметаат дека билатералниот спор со Грција *влијае многу* врз процесот на реформи на Р. Македонија за членство во ЕУ и во НАТО. Многу помали се бројките или процентите на испитаници кои сметаат поинаку. Само 2 испитаника или 1,88% се изјасниле дека спорот *делумно влијае* врз овој процес. Има еден значителен број од 6 испитаници, односно 5,66% кои сметаат дека спорот *воопшто не влијае*. Во четвртата поделба, за неизјаснување, односно - *не знам*, нема ниту еден испитаник.

Табела бр.15

Етничка припадност		Одговор				
		Да, многу влијае	Да, делумно влијае	Воопшто не влијае	Не знам	Вкупно
Македонци	F	98	2	6	0	106
	%	92,45	1,88	5,66	0	100
Албанци	F	8	11	16	0	35
	%	28,85	31,42	45,71	0	100
Други	F	3	3	2	1	9
	%	33,33	33,33	22,22	11,11	100
Вкупно:	F	109	16	24	1	150
	%	72,66	10,66	16	0,66	100

Ставовите, односно перцепциите кај Албанците се разликуваат од претходните кај Македонците. И во овој случај нема ниту еден испитаник кој се изјаснил – *не знам*. За разлика од оваа поделба, кај другите три одговори и ставовите се приближно исти како во претходното прашање. Дека процесот на реформи е под големо влијание (*многу влијае*) на билатералниот спор се изјасниле 8 испитаници Албанци или 28,85% од вкупниот број на испитаници (35) во трите институции.

Кај другите етнитети (вкупно 9) ставовите се распределни скоро рамномерно. Дека *многу влијае* и дека *делумно влијае* се изјасниле по 3 испитаници или 33,33% од вкупниот број. *Воопшто не влијае* се изјасниле 2 испитаника или 22,22% и *не знам* се изјаснил само еден испитаник или 11,11%.

Графикон бр.15

Ако ги разгледаме резултатите по прашања ќе најдеме на следните резултати и тоа: дека *многу влијае* се изјасниле вкупно 109 испитаници или 72,66% од вкупната бројка од 150. За *делумно влијае* се изјасниле вкупно 16 испитаници или 10,66%, додека 24 испитаници се изјасниле дека *воопшто не влијае* или изразени во % 16. *Не знам* се изјаснил само еден испитаник или 0,66%. Како и во претходното прашање, стандардната девијација скоро е константна и се движи од 0,001-0,003 и истата не претставува значителна вредност која има влијание врз вкупниот резултат и точноста.

Крајниот заклучок за ова прашање е дека билатералниот спор со Грција влијае врз процесот на реформи, но истото влијание се перципира различно од етничките заедници (од испитаниците земени како примерок).

Во 16-то прашање кое гласи: „Според вас, на кој начин билатералниот спор со Р. Грција влијае врз исполнувањето на критериумите за членство на Р. Македонија во ЕУ и НАТО“, направен е напор да се дојде до информации на кој начин билатералниот спор влијае врз исполнувањето на критериумите и поточно кои се причините за тоа.

Табела бр.16

Етничка припадност		Одговор					
		Го забавува процесот на исполнување на критериумите	Предизвикува недоверба за способноста да се исполнуваат критериумите	Предизвикува недоверба кон институциите на Р. Македонија	Создава внатрешна нестабилност	Не знам	Вкупно
Македонци	F	85	17	0	0	4	106
	%	80,18	16,03	0	0	3,77	100
Албанци	F	0	2	10	23	0	35
	%	0	5,71	28,57	65,71	0	100
Други	F	2	2	2	2	1	9
	%	22,22	22,22	22,22	22,22	11,11	100
Вкупно:	F	87	21	12	25	5	150
	%	58	14	8	16,66	3,33	100

Од вкупниот број испитаници -150 во трите институции, 87 испитаници или 58% се изјасниле дека - *го забавува процесот на исполнување на критериумите*, 21 испитаник или 14% од вкупниот број го делат ставот дека – *предизвикува недоверба за способноста да се исполнат критериумите*. Нешто помал е бројот на испитаници кои се одлучуваат да одговорат дека билатералниот спор – *предизвикува недоверба кон институциите на Р. Македонија*. Оваа бројка изнесува 12 испитаници или вкупно 8%. За разлика од овој одговор, 25 испитаници или 16,66% сметат дека – *создава внатрешна нестабилност*. Не се изјасниле, односно одговориле со – *не знам*, вкупно 5 испитаници или 3,33% од вкупниот број испитаници.

Испитувањето на ова прашање според етничката варијабла дава исто така интересни резултати во однос на тоа што предизвикува билатералниот спор врз исполнувањето на критериумите за членство. Дека – *го забавува процесот на исполнување на критериумите*, сметаат вкупно 85 Македонци или 80,18% од вкупниот број испитаници (109) поделени по етничката варијабла. За разлика од првиот одговор, вториот, односно дека – *предизвикува недоверба за способноста да се исполнуваат критериумите*, е значително помал и изнесува 17 испитаници или 16,03%, додека 4 испитаници или 3,77% не сакале да одговорат, односно се одлучиле за – *не знам*. На

два предложени одговори (*предизвикува недоверба кон институциите на Р. Македонија и создава внатрешна нестабилност*) не оговорил ниту еден испитаник.

За разлика од Македонците - Албанците (поголемиот број од вкупно 35 испитаници) се изјасниле дека билатералниот спор *создава внатрешна нестабилност*, поточно 23 испитаници или 65,71% од вкупниот број. Драстично помал е бројот на испитаници кои мислат поинаку. Само 2 испитаника или 5,71% од вкупниот број на испитаници се изјасниле дека – *предизвикува недоверба во способноста да се исполнуваат критериумите*, додека 10 испитаници или 28,57% се изјасниле дека – *предизвикува недоверба кон институциите на Р. Македонија*. Исто како во претходното изјаснување (кај Македонците), имаме два одговори каде ниту еден испитаник не се изјаснил (*го забавува процесот на исполнување на критериумите и не знам*).

Графикон бр.16

Другите етнички заедници пропорционално ги делат ставовите по сите одговори каде имаме по двајца испитаници за секој одговор или 22,22%, додека само еден испитаник се определил за *не знам*. И во овој случај стандардната девијација се движи во границите како и кај останатите прашања и истата нема влијание врз крајниот резултат т.е. точноста.

Крајните резултати од ова прашање покажуваат дека перцепциите се дијаметрално спротивни од аспект на етничката варијабла. Додека Македонците

(поголемиот број) сметаат дека билатералниот спор го забавува процесот на исполнување на критериумите, поголемиот број од Албанците сметаат дека билатералниот спор создава внатрешна нестабилност. Перцепциите на останатите етнички групи немаат вистинска тежина поради пропорционалноста на одговорите. Од овие факти можеме да заклучиме дека ставот кон влијанието на билатералниот спор се разликува во однос на етничката различност.

Влијанието на различните субјекти врз ставот за спорот за името со Р. Грција ќе се мери малку на поинаков начин преку 17-то прашање кое гласи: „*Кој од долунаведените субјекти најмногу влијае врз вашиот став за спорот со Р. Грција?*“. За ова прашање ќе ја вкрстиме варијаблата место на работа.

Поради фактот дека се дадени повеќе предлози за одговори, најпрвин ќе ги прикажеме сите резултати по одделните одговори, а потоа преку Линкертвата скала ќе прикажеме само еден од субјектите кој има најголемо влијание преку одреден одговор (каде 0 значи никакво влијание, додека 10 значи најголемо влијание).

Најпрвин ќе ги прикажеме и анализираме вкупните генерални резултати по сите одговори. Дека *медиумите во Р. Македонија* се субјектот кој има најголемо влијание, мислат вкупно 36 испитаници (24%) од трите институции, односно 12 испитаници (24%) од МНР, 11 испитаници (22%) од МО – АРМ и 13 испитаници (26%) од СЕП. *Политичките елити* се субјектот кој има најголемо влијание според вкупниот број на испитаници - 76 или 50,66% од трите институции (150), додека одделно, од МНР се 29 испитаници (58%), од МО – АРМ 28 испитаници (56%) и од СЕП 19 испитаници (38%). Одреден број испитаници се изјасниле дека *ставовите и одлуките на ЕУ* влијаат врз ставот за спорот за името. Овој број изнесува вкупно 18 испитаници (12%) од трите институции, додека поединечно по институции изнесува: 5 испитаници (10%) од МНР, 3 испитаници (6%) од МО – АРМ и 10 испитаници (20%) од СЕП. Малку е помал бројот на испитаници кои се определиле дека *ставовите и одлуките на НАТО* влијаат врз ставот за спорот со Грција.

Овој став го делат 3 испитаници (6%) од МНР, 5 испитаници (10%) од МО – АРМ и 4 испитаници (8%) од СЕП, односно 12 испитаници или 8% од вкупната бројка (150) на испитаници. *Стручните и експертските анализи* имаат значително мал број на испитаници кои сметат дека овој субјект влијае врз личниот став за спорот со името.

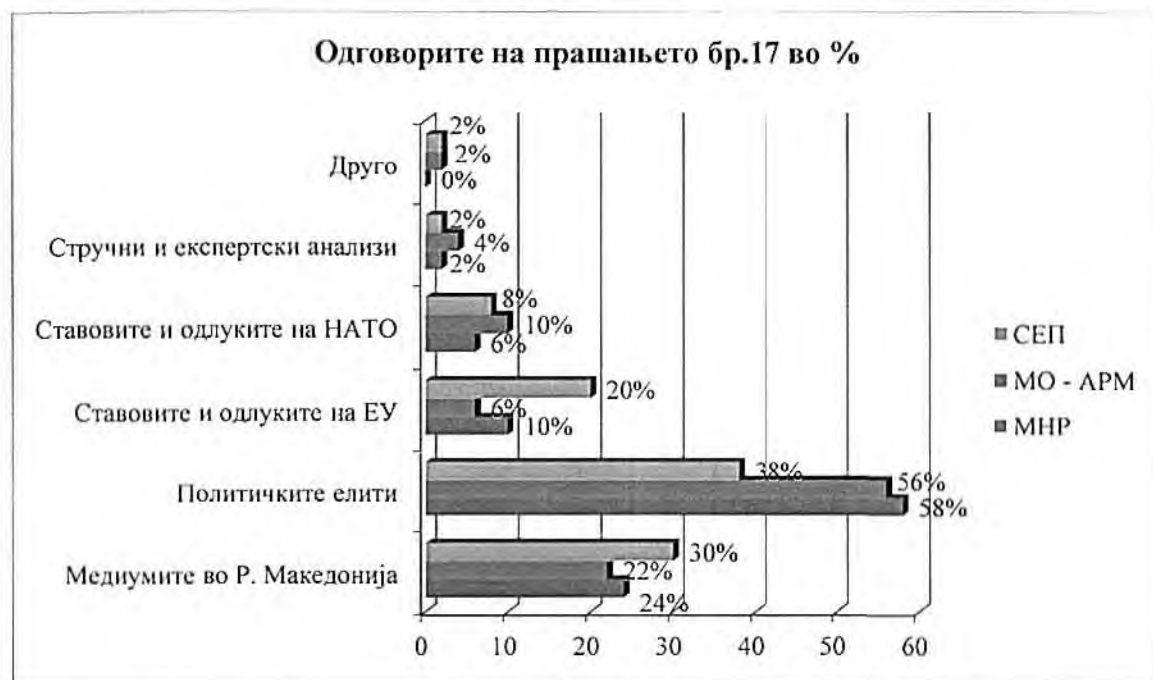
Табела бр.17

Место на работа		Одговор						
		Медиумите во Р. Македонија	Политичките елити	Ставовите и одлуките на ЕУ	Ставовите и одлуките на НАТО	Стручни и експертски анализи	Друго	Вкупно
МНР	F	12	29	5	3	1	/	50
	%	24	58	10	6	2	/	100
МО – АРМ	F	11	28	3	5	2	1	50
	%	22	56	6	10	4	2	100
СЕП	F	15	19	10	4	1	1	50
	%	30	38	20	8	2	2	100
Вкупно:	F	38	76	18	12	4	2	150
	%	25,33	50,66	12	8	2,66	1,33	100

Ова мислење го делат вкупно 4 испитаници или 2,66%, каде испитаниците од МНР учествуваа со еден испитаник (2%), МО – АРМ учествуваа со 2 испитаници (4%) и СЕП со еден испитаник или со 2%. 2 испитаници (1,33%) е вкупниот број на испитаници кои сметат дека друг субјект (без да наведат) влијае врз нивниот став за спорот со Грција. Овој одговор е поделен по еден испитаник (по 2%) од МО – АРМ и СЕП и ниту еден испитаник од МНР. И во овој случај стандардната девијација, односно отстапување се движи од 0,001-0,003 и истота не претставува вредност која влијае врз точноста на резултатите и крајниот исход.

Ако ги анализираме овие одговори ќе дојдеме до заклучок дека политичките елити се субјектот којшто има најголемо влијание врз ставот за спорот со Р. Грција. Овој резултат можеби е очекуван, но изненадува и големиот број на испитаници кои сметаат дека медиумите имаат големо влијание врз изградувањето на ставот за спорот за името. Не недостасуваат и испитаниците кои сметат дека ставовите и одлуките на ЕУ и НАТО имаат влијание врз градењето на ставот за спорот.

Графикон бр.17

Во однос на анализа на одговорите по Линкертската скала, ќе го земеме предвид само вториот предлог, односно политичките елити како субјект којшто има најголемо влијание според бројот на испитаниците кои се изјасниле за тоа. Во наредната табела и графикон ќе видиме како се определиле испитаниците кои се изјасниле за субјектот - политички елити, односно каков став во однос на влијанието имаме за овој субјект.

Табела бр.17а

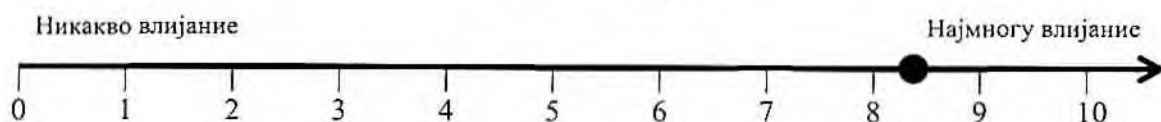
Место на работа	Одговор:											
	Никакво влијание				Средно влијание						Најмногу влијание	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Вкупно:
МНР	/	/	/	/	/	/	1	1	4	9	14	29
МО	/	/	/	/	/	/	1	1	3	11	12	28
СЕП	/	/	2	5	/	1	1	5	1	3	1	19
Вкупно:	/	/	2	5	/	1	3	7	8	23	27	76

Според следната формула ќе го одредиме степенот, односно ќе видиме колкаво е влијанието на овој субјект во однос на вреднувањето од 0, која означува никакво влијание, до 10 што означува најмногу влијание.

$$d = \frac{\text{збирот на вредности која означува влијание}}{\text{вкупниот број на определени испитаници}} = \frac{637}{76} = 8,38$$

d- е вредност која означува колкаво е влијанието во границите од 0 до 10.

Графикон бр.17а

Графички приказ на вредноста која означува влијание според сите испитаниците

Според овие резултати можеме да заклучиме дека одговорите на предлогот – политички елити, се нешто поголеми од вредноста 8, која значи тенденција на големо влијание на овој субјект врз градењето на ставот за спорот за името.

Крајниот заклучок од анализата и резултатите е дека политичките елити се факторот којшто има најголемо влијание врз спорот за името. Овој факт може да се смета како поразителен поради тоа што ставот треба да се гради врз сопствени убедувања кои ќе ја рефлектираат реалноста и истиот може да помогне за изнаоѓање на инструменти кои ќе го намалат влијанието на овој субјект на разлика на субјектот стручни и експертски анализи.

На 18-то прашање, кое гласи: „Дали во последните 6 месеци Р. Македонија направила напредок во преговорите за решавање на спорот за името?“, преку вкрстувањето со етничката варијабла, добиени се следните резултати: дека Р. Македонија направила голем напредок (многу) мислат 51 испитаник или 48,11% од вкупниот број испитаници Македонци од трите институции, ниту еден испитаник од албанската заедница и еден испитаник или 11,11% од другите етнички групи.

Дека се направени доволно мерки и активности во напредокот на преговорите за решавање на спорот за името, ставот го делат 36 испитаници или 33,96% од Македонците, 1 испитаник од Албанците или 2,85% од вкупната бројка на испитаници Албанци во трите институции (35) и 2 испитаници или 22,22% од другите етнички заедници. Некако идентичен е бројот на испитаници кои мислат дека е направено недоволно во процесот на преговорите за решавање на спорот за името. 4 испитаници Македонци или 3,77%, 5 испитаници Албанци или 14,28% и 3 испитаници или 33,33% од другите етнички заедници го делат овој став.

Различен е бројот на испитаници по етничка основа дека воопшто нема напредок во последните 6 месеци во поглед на решавање на спорот за името. Овој став го делат 7 испитаници Македонци или 6,6%, 29 испитаници Македонци или 82,85% и 1 испитаник или 11,11% од другите етнички заедници.

Табела бр.18

Етничка припадност		Одговор					Вкупно
		Да, многу	Да, доволно	Недоволно	Воопшто нема напредок	Не знам	
Македонци	F	51	36	4	7	8	106
	%	48,11	33,96	3,77	6,6	7,54	100
Албанци	F	0	1	5	29	0	35
	%	0	2,85	14,28	82,85	0	100
Други	F	1	2	3	1	2	9
	%	11,11	22,22	33,33	11,11	22,22	100
Вкупно:	F	52	39	12	37	10	150
	%	34,66	26	8	24,66	6,66	100

Има и испитаници кои не се изјасниле (*не знам*) во поглед на напредокот за решавање на спорот за името. 8 испитаници Македонци или 7,54%, ниту еден испитаник од Албанците и 2 испитаници или 22,22% од другите етнички заедници го делат овој став.

Графикон бр.18

Во однос на вкупните одговори по одделните прашање, резултатот е следен: дека е направен голем (*многу*) напредок во последните шест месеци во преговорите за решавање на името мислат вкупно 52 испитаници (од вкупниот број испитаници 150)

или 34,66%, дека е направено *доволно* сметат вкупно 39 испитаници од трите етнички групи или 26%, додека дека е направено *недоволно* во однос на ова прашање сметат 12 испитаници или 8%. Бројот на испитаници кои сметат дека воопшто нема напредок во преговорите за решавање на спорот за името е 37 испитаници или 24,66%, додека вкупно 10 испитаници одговориле со *не знам (не се изјаснувам)*.

Од оваа анализа на резултатите можеме да заклучиме дека кај Македонците преовладува ставот дека е направено многу во последните шест месеци во преговорите за решавање на спорот за името (вкупно овој став го делат 51 испитаник од 106 или 48,11) за разлика од Албанците кои сметат дека воопшто нема напредок (29 испитаници од вкупниот број 35 или 82,85% го делат овој став). Резервирано позитивно мислење, односно дека е направено доволно, смета голем број испитаници Македонци (36 или 33,96) на сметка на еден испитаник од Албанците. Албанците пак, го делат негативниот резервиран став дека е направено недоволно во однос на преговорите за решавање на спорот за името. Нема да го елаборираме и да го споредуваме мислењето на другите етнички заедници поради фактот дека одговорите се распределени скоро пропорционално. Стандардната девијација и во овој случај изнесува од 0,001 – 0,003 и истата не влијае врз точноста и крајните резултати.

Крајниот заклучок по ова прашање е дека етничките заедници имаат спротивставен став во однос на напредокот во процесот на преговорите за решавање на спорот за името во текот на последните 6 месеци. Ова значи дека и за ова прашање имаме дијаметрално спротивставени ставови помеѓу етничките заедници.

Ова прашање (19-то) е поставено на тој начин за да добиеме една перцепција за ставот кога би се решил спорот со името. Според ова прашање кое гласи: „*Според вас кога очекувате дека би се решил спорот со името со Р. Грција?*“, и се испитува според варијаблата – место на работа, добиени се следните резултати кои можеме да ги видиме преку следната табела.

Од вкупниот број испитаници во трите институции (150, односно по 50 во секоја од нив), 23 испитаници или 15,33% одговориле дека спорот за името би се решил *во текот на 2012 година*. Речиси два пати е поголема бројката на лица кои одговориле дека овој спор би се решил *во текот на 2013 година*.

Табела бр.19

Место на работа		Одговор			
		Во текот на 2012 год.	Во текот на 2013 год.	Во текот на наредните 5 год.	Вкупно
МНР	F	9	12	29	50
	%	18	24	58	100
МО – АРМ	F	6	17	27	50
	%	12	34	54	100
СЕП	F	8	15	27	50
	%	16	30	54	100
Вкупно:	F	23	44	83	150
	%	15,33	29,33	55,33	100

Оваа бројка изнесува 44 испитаници или 29,33%, додека најголемиот број испитаници, односно 83 (55,33%), одговориле дека спорот би се решил *во текот на наредните 5 години*. Различните ставови во однос на ова прашање не се големи. Дури можеме да кажеме дека скоро да имаме пропорционалност во однос на перцепциите на трите групи на испитаници. Во МНР 9 испитаници или 18% од вкупната бројка (50) се изјасниле дека спорот би се решил *во текот на 2012 година*. Дека спорот би се решил *во текот на 2013 година* го делат ставот вкупно 12 испитаници или 24%, додека 29 испитаници или 58%, се изјасниле дека спорот ќе се реши *во текот на наредните 5 години*.

Испитаниците од МО – АРМ своите одговори ги поделиле на следниот начин: 6 испитаници или 12% се изјасниле дека спорот ќе се реши *во текот на 2012 година*, 17 испитаници или 34% , се на ставот дека спорот ќе се реши *во текот на 2013 година*, додека 27 испитаници или 54% мислат дека спорот ќе се реши *во текот на наредните 5 години*. Не се разликуваат многу и одговорите на испитаниците од СЕП, каде 8 испитаници или 16% мислат дека спорот ќе се реши *во текот на 2012 година*, 15 испитаници или 30% го делат ставот дека спорот ќе се реши *во текот на 2013 година*.

Дека спорот за името со Р. Грција ќе се реши *во текот на наредните 5 години*, мислат 27 испитаници или 54% , вредност која е иста со вредноста кај испитаниците од МО-АРМ. Исто така и во ова прашање стандардната девијација се движи од 0,001-0,002 и истата не претставува значителна вредност која може да влијае врз точноста на резултатите.

Графикон бр.19

Од добиените резултати можеме да заклучиме дека поголемиот број испитаници од трите институции го делат мислењето дека спорот ќе се реши во наредните 5 години, додека помал е бројот на испитаници кои се оптимисти дека спорот ќе се реши во текот на оваа година. Ако направиме една анализа на перцепциите на испитаниците на трите институции, ќе заклучиме дека најголемиот број на испитаници во МНР се на ставот дека спорот би се решил во текот на наредните 5 години, додека кај другите две институции оваа бројка е помала и иста. Дека спорот би се решил во 2012 година најмногу одговориле во МНР, па во СЕП. Сите овие заклучоци ни даваат јасна слика за реалните перцепции во однос на ова прашање. Речиси сите се свесни дека спорот има повеќе можност да се реши во наредните 5 години, отколку во текот на 2012 и 2013 година.

Преку 20-то прашање кое гласи: „Според вас кој инструмент треба да се користи за решавање на спорот за името со Грција“, се бара да се најде кој инструмент е вистинскиот, односно преку кој инструмент треба да се реши спорот со Грција. Барањето на вистинскиот инструмент за решавање на спорот е извршено преку етничката варијабла. Во долната табела се дадени резултатите во однос на ова прашање.

Во однос на ова прашање најмногу испитаници одговориле дека спорот за името со Грција треба да се реши *со референдум*. Оваа бројка на испитаници изнесува 40 или 26,26% од вкупниот број испитаници во трите државни институции. За разлика од износот на испитаниците за референдум која беше најголема, најмалку испитаници се изјасниле за *прекинување на преговорите*, односно 6 испитаници или 4%. Другите одговори се движат до вредноста од 16 до 37 испитаници. За *директни преговори* се изјасниле 28 испитаници или 18,66%, додека за *посредување од страна на ЕУ* се изјасниле вкупно 16 испитаници или 10,66% од вкупната бројка на испитаници. Повеќе од двојно е поголем бројот на испитаници кои го делат ставот дека за решавање на спорот за името покорисен инструмент е *посредување од САД*. Оваа вредност изнесува 37 испитаници или 24,66%. Само 20 испитаници или 13,33% се изјасниле дека најдобар инструмент во решавањето на спорот за името е *Меѓународниот суд на правдата*, додека 3 испитаници или 2% се изјасниле дека може и преку друг инструмент да се решава спорот со името.

Табела бр.20

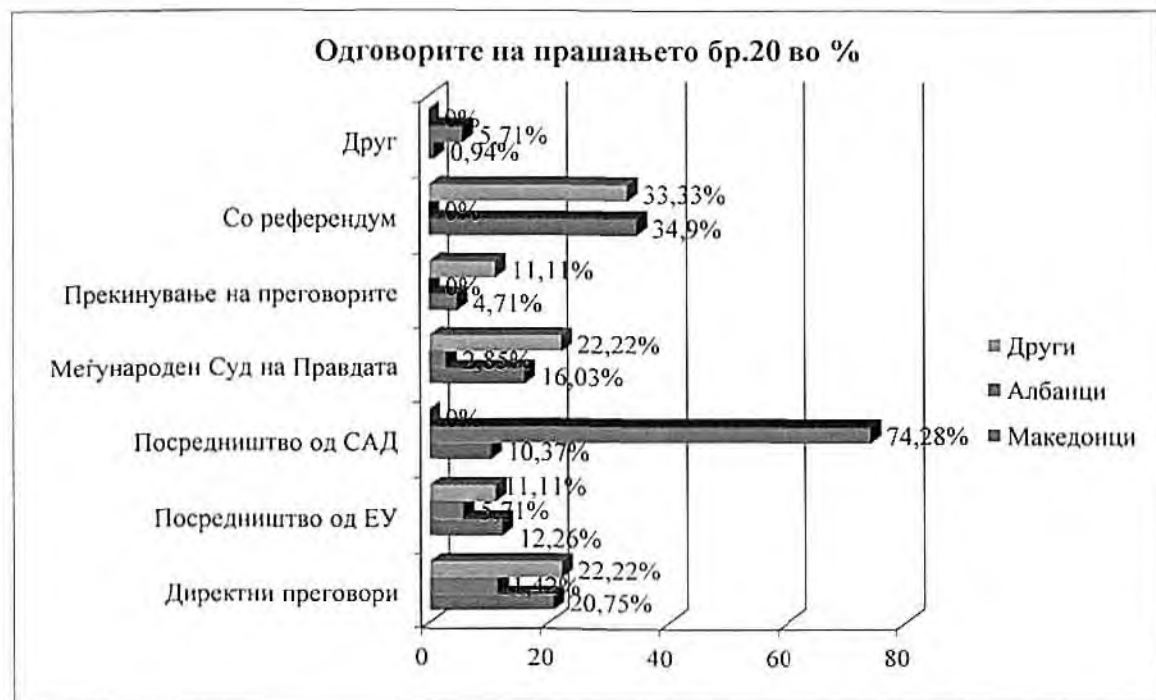
Етничка припадност		Одговор							
		Директни преговори	Посредување од ЕУ	Посредување од САД	Меѓународен суд на правдата	Прекинување на преговорите	Со референдум	Друго	Вкупно
Македонци	F	22	13	11	17	5	37	1	106
	%	20,75	12,26	10,37	16,03	4,71	34,9	0,94	100
Албанци	F	4	2	26	1	0	0	2	35
	%	11,42	5,71	74,28	2,85	0	0	5,71	100
Други	F	2	1	0	2	1	3	0	9
	%	22,22	11,11	0	22,22	11,11	33,33	0	100
Вкупно:	F	28	16	37	20	6	40	3	150
	%	18,66	10,66	24,66	13,33	4	26,66	2	100

Во однос на испитување на ова прашање со етничката варијабла (распространетоста на етничките групи по институции), се добиени следните резултати и тоа: за *директни преговори* одговориле 22 Македонци (20,75%), 4 Албанци (11,42) и

2 од другите етнички групи или 22,22%. Дека неповолен инструмент за решавање на спорот за името е *Посредувањето од ЕУ* се изјасниле 13 испитаници Македонци или 12,26%, 2 испитаници Албанци или 5,71% и 1 испитаник или 11,11% од другите етнички групи. *Посредувањето од САД* како инструмент за решавање на спорот има добиено поддршка од 11 испитаници Македонци или 10,37%, од 26 испитаници Албанци или 74,28% и ниту еден испитаник од другите етнички заедници. Во однос на определување за Меѓународниот суд на правдата како инструмент за решавање на спорот се изјасниле 17 Македонци или 16,03%, 1 испитаник Албанец или 2,85% и 2 испитаници од другите етнички групи или 22,22%.

Има и испитаници кои се изјасниле дека треба да се прекинат преговорите. 5 испитаници Македонци или 4,71% и еден испитаник (11,11%) од другите етнички групи се изјасниле за прекинување на преговорите, додека 37 испитаници Македонци или 34,9% и 3 испитаници од другите етнички заедници или 33,33% се изјасниле за користење на референдумот како инструмент за решавање на спорот. Дека спорот за името може да се решава со друг инструмент се изјаснил 1 испитаник од Македонците или 0,94%, додека 2 испитаници Албанци или 5,71%. Исто така и во овој случај стандардната девијација изнесува 0,001 и истата не претставува вредност која може да влијае врз точноста на резултатите.

Графикон бр.20

Од анализата на овие резултати можеме да заклучиме дека најкорисен или најприфатлив инструмент за решавање на спорот за името е референдумот, додека не изостануваат процентуално или со бројот на испитаници и посредувањето од САД и директните преговори. Определувањето на овие два инструменти како најповолни го одредува различното изјаснување на етничките групи во однос на тоа кој инструмент треба да се користи во решавањето на спорот. Нема да се коментираат и анализираат одговорите од другите етнички заедници поради факот дека немаме некое големо отстапување од очекуваните резултати, односно растурањето на одговорите по различните инструменти дадени како опција на прашањето.

Крајниот заклучок во однос на ова прашање е дека различните етнички заедници имаат различен став во однос на одредувањето, односно користењето на различните инструменти како помошна алатка за решавање на спорот за името со Грција. Додека поголемиот број Македонци (37 испитаници или 34,9% од 106) се определиле дека референдумот е вистинскиот инструмент за решавање на спорот за името, Албанците се определиле за посредување од САД како најдобар инструмент за решавање на спорот. Ова ни укажува на фактот дека прокламирањето на употребата на референдумот како инструмент во решавањето на спорот имало влијание врз определувањето токму на овој инструмент од страна на Македонците, додека кај Албанците, поради голема доверба и поврзаноста на надворешната политика на САД кон Албанците и регионот, даваат значително поголема предност на посредувањето од САД како корисен инструмент во решавањето на спорот.

Во 21-то прашање кое гласи: „Според вас последниот извештај на ЕК за напредокот на Р. Македонија во исполнувањето на критериумите содржи повеќе пофалби или критики?“, добиени се следните резултати преку вкрстувањето со варијаблата - место на работа. Од вкупниот број испитаници во МНР (50), 13 испитаници или 26% сметат дека извештајот содржи *повеќе пофалби*, 8 испитаници или 16% сметат дека содржи *повеќе критики*, 27 испитаници или 54% сметат дека содржи *пододнакво пофалби и критики* и само 2 испитаници или 4% се изјасниле со *не знам*.

Не се разликува многу и односот на испитаниците од МО – АРМ во однос на определувањето на последниот извештај на ЕК за напредокот на реформи на Р. Македонија. 11 испитаници или 22% се изјасниле дека содржи *пофалби*, 15 испитаници или 30% се изјасниле дека содржи *повеќе критики*, додека 23 испитаници или 46% се

изјасниле дека содржи *подеднакво пофалби и критики*, додека само еден испитаник се изјаснил дека *не знае*. Се разликува бројот на испитаници од СЕП кои сметат дека овој извештај содржи повеќе *пофалби*. Оваа бројка изнесува 26 испитаници или 52%, додека 3 испитаници или 6% се изјасниле дека содржи повеќе *критики*. Бројот на испитаници од СЕП кои сметат дека овој извештај содржи *подеднакво пофалби и критики* е 17 испитаници или 34% и 4 испитаници или 8% се изјасниле дека *не знаат*.

Табела бр.21

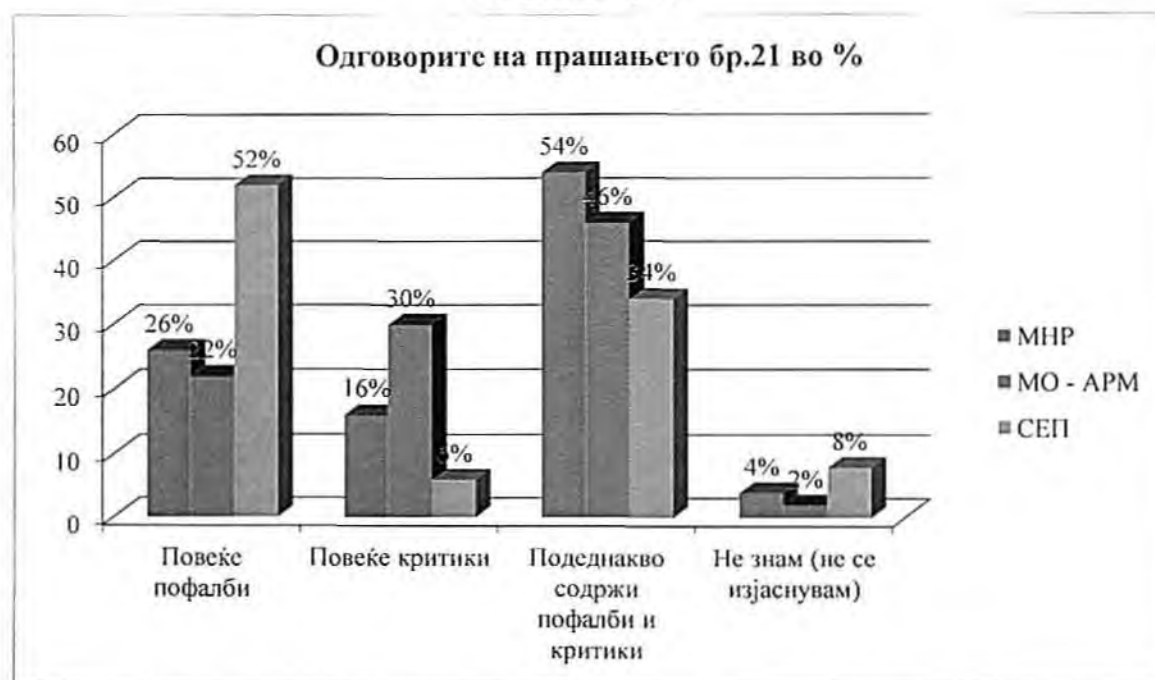
Место на работа		Одговор				Вкупно
		Повеќе пофалби	Повеќе критики	Подеднакво содржи пофалби и критики	Не знам (не се изјаснувам)	
МНР	F	13	8	27	2	50
	%	26	16	54	4	100
МО – АРМ	F	11	15	23	1	50
	%	22	30	46	2	100
СЕП	F	26	3	17	4	50
	%	52	6	34	8	100
Вкупно:	F	50	26	67	7	150
	%	33,33	17,33	44,66	4,66	100

Од вкупниот број а испитаници (150) од трите институции, 50 испитаници или 33,33% се изјасниле дека извештајот на ЕК содржи *повеќе пофалби*, додека 26 испитаници или 17,33 сметаат дека содржи *повеќе критики*. За разлика од ова определување, поголемиот број испитаници, вкупно 67 испитаници или 44,66%, смета дека извештајот содржи *подеднакво пофалби и критики*, додека бројот на испитаници кои се определиле дека *не знаат* изнесува 7 или 4,66%. Слично како во другите прашање и во ова прашање поради поделеноста на одговорите, стандардната девијација, односно отстапување изнесува од 0,001-0,003 и истото не претставува вредност која влијае врз точноста на резултатите.

Преку анализата на резултатите можеме да заклучиме дека во МНР сметаат дека извештајот на ЕК за напредокот на Р. Македонија во процесот на реформи содржи подеднакво пофалби и критики (ова е ставот на 54% или од 27 испитаници од 50). Сличен став со помала процентуална изразеност (и број на испитаници 23 или 46%) има и кај испитаниците на МО – АРМ, кои го делат сличниот став како кај

испитаниците од МНР во однос на мислењето за последниот извештај. Се разликува бројот на испитаници кои сметаат дека извештајот содржи повеќе пофалби. Ова поддршка доаѓа од испитаниците на СЕП кои сметаат дека извештајот содржи повеќе пофалби (26 испитаници или 52%).

Графикон бр.21

Крајниот заклучок е дека извештајот содржи подеднакво пофалби и критики (најголема поддршка), но дека се разликува бројот на испитаници кои сметаат дека овој извештај содржи повеќе пофалби. Интересно е да се спомене дека од испитаниците на СЕП имаме најмногу одговори во однос на ова определување. Ова може да се смета дека е резултат на кампањата, односно возвраќање на критиките до СЕП и до евроинтеграциските процеси на Р. Македонија.

Во наредното 22-ро прашање, кое гласи: „Во која од долунаведените области Р. Македонија треба да направи најмногу реформи како услов за членство во ЕУ?“, при вкрстување со етничката варијабла, добиени се следните резултати и тоа: од вкупниот број на Македонци во трите институции (106), 12 испитаници или 11,32% сметат дека *борбата против корупцијата* претставува приоритет во реформите како услов за членство во ЕУ. Овој став го делат и 6 испитаници Албанци или 17,14% (од вкупниот број на испитаници 35) и 1 испитаник од другите етнички заедници (од вкупниот број испитаници кој изнесува 9) или 11,11%.

Дека заштитата на човековите права е поле каде треба да се направат најмногу реформи, сметаат 7 испитаници Македонци или 6,6%, 7 испитаници Албанци или 20% и 2 испитаника од другите етнички групи или 22,22%. Слободата на медиумите претставува област во која треба да се направат најмногу реформи за 15 испитаници (14,15%) Македонци, 3 испитаници (8,57%) Албанци и еден испитаник (11,11%) од другите етнички заедници.

Табела бр.22

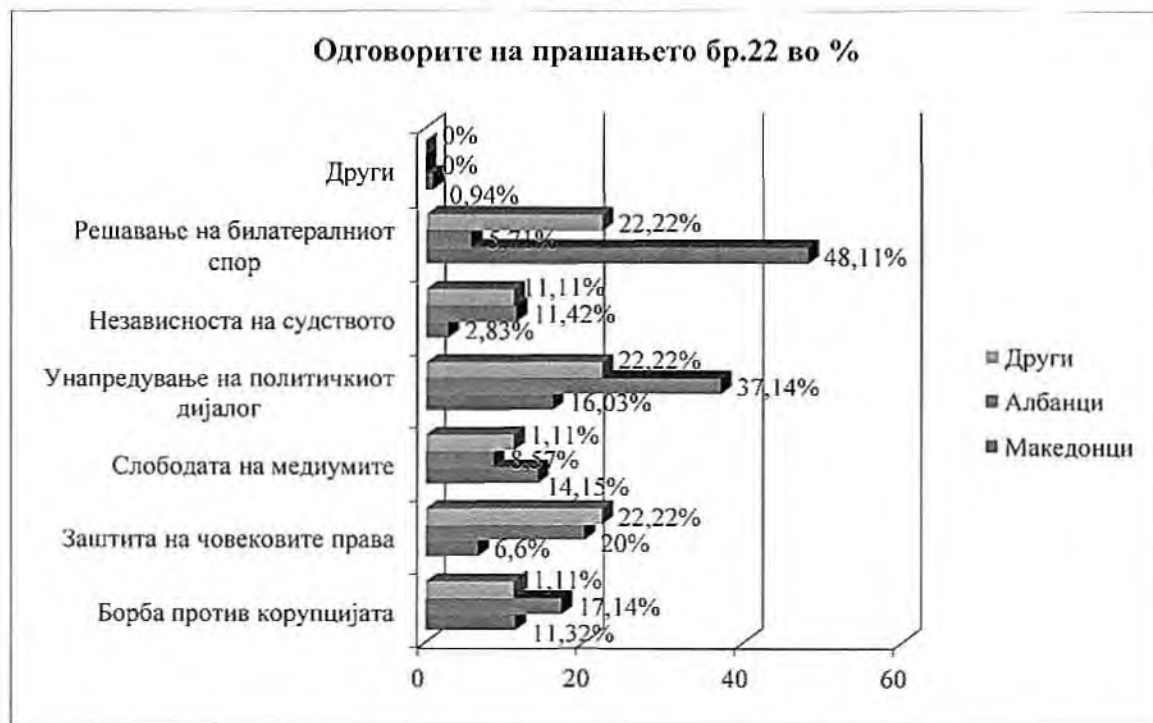
Етничка припадност		Одговор							Вкупно
		Борба против корупцијата	Заштита на човековите права	Слободата на медиумите	Унапредување на политичкиот дијалог	Независноста на судството	Решавање на билатералниот спор	Друго	
Македонци	F	12	7	15	17	3	51	1	106
	%	11,32	6,6	14,15	16,03	2,83	48,11	0,94	100
Албанци	F	6	7	3	13	4	2	/	35
	%	17,14	20	8,57	37,14	11,42	5,71	/	100
Други	F	1	2	1	2	1	2	/	9
	%	11,11	22,22	11,11	22,22	11,11	22,22	/	100
Вкупно:	F	19	16	19	32	8	55	1	150
	%	12,66	10,66	12,33	21,33	5,33	36,66	0,66	100

17 испитаници Македонци или 16,03%, 13 испитаници Албанци или 37,14% и 2 испитаници од другите етнички заедници или 22,22% го делат ставот дека унапредувањето на политичкиот дијалог треба да биде областа каде најмногу треба да се направат реформи како услов за членство во ЕУ. И покрај сите проблеми и критики дека реформите во судството треба да добијат приоритет во процесот на реформите како услов за членство во ЕУ, сепак, овој став го делат мал број на испитаници и тоа: 3 Македонци (2,83%), 4 испитаници Албанци (11,42%) и еден испитаник (11,11%) од другите етнички заедници. Драстично е поголем бројот на испитаници Македонци за разлика од испитаниците Албанци коишто мислат дека решавањето на билатералниот спор треба да претставува основни реформи како услов за членство во ЕУ. Овој став го делат 51 испитаник (48,11%) од Македонците, 2 испитаници (5,71%)

Албанци и 2 испитаници (22,22%) од другите етнички заедници. Само еден испитаник Македонец или 0,94% смета дека *други* се областите каде треба да се направат реформи како услов за членство во ЕУ. Дека во *друга* област треба да се направат реформи смета само еден испитаник (Македонец) или 0,94%.

Во однос на вкупниот број на испитаници од трите етнички заедници, 19 испитаници или 12,66% сметат дека Р. Македонија треба да направи најмногу реформи во *борбата против корупцијата*. *Заштитата на човековите права* зазема 16 испитаници или 10,66% од вкупниот број на испитаници кои сметаат дека во оваа област треба да се направат најмногу реформи. Дека *слободата на медиумите* претставува област каде се потребни најмногу реформи сметаат 19 испитаници или 12,66%, додека 32 испитаници или 21,33% сметаат дека *унапредувањето на политичкиот дијалог* треба да биде областа каде треба да се направат најмногу реформи.

Графикон бр.22

Независноста на судството и покрај прокламирањето и поставувањето на врвот на забелешките на извештаите на ЕК, сепак само 8 испитаници или 5,33% го делат мислењето дека во оваа област треба да се направат најмногу реформи, за разлика од решавањето на спорот, каде бројот на испитаници е драстично поголем и изнесува 55, односно 36,66% и само еден испитаник или 0,66% смета дека во друга област треба да се направат најмногу реформи. Стандардната девијација, односно отстапување

изнесува од 0,001-0,002 и истата не претставува вредност која може да влијае врз точноста на резултатите и крајниот исход.

Од анализата на овие резултати можеме да заклучиме дека и покрај фактот дека преовладува една атмосфера каде се прокламира дека решавањето на билатералниот спор не претставува пречка, односно не е фактор кој влијае директно во процесот на реформи, сепак оваа област зазема најголем процент, односно најголем број на испитаници (55 испитаници од 150) го делат овој став. Друга област којашто претставува приоритет е унапредувањето на политичкиот дијалог, додека борбата против корупцијата, слободата на медиумите и заштитата на човековите права имаат речиси рамномерно распоредување. Крајниот заклучок е дека решавањето на билатералниот спор претставува област каде треба да се направат најмногу реформи (односно треба да се реши) како услов за членство во ЕУ.

За разлика од претходното прашање каде се анализираше процесот на реформирање, односно областите каде треба да се направат најмногу реформи, во 23-то прашање кое гласи: „Во која од долунаведените области Р. Македонија треба да продолжи со реформи како услов за членство во НАТО?“, ќе се анализираат областите каде треба да се направат реформи за членство во НАТО Алијансата.

Табела бр.23

Етничка припадност		Одговор							
		Современа обука и тренинг на армијата	Современо опремување на безбедносните сили	Учество во мировните мисии на НАТО	Деполитизација на безбедносните сили	Рамноправна застапеност на етничките заедници	Решавање на билатералниот спор	Друго	Вкупно
Македонци	F	7	13	20	8	3	53	2	106
	%	6,6	12,26	18,86	7,54	2,83	50	1,88	100
Албанци	F	2	3	2	/	27	1	/	35
	%	5,71	8,57	5,71	/	77,14	2,85	/	100
Други	F	1	1	1	1	2	2	1	9
	%	11,11	11,11	11,11	11,11	22,22	22,22	11,11	100
Вкупно:	F	10	17	23	9	32	56	3	150
	%	6,66	11,33	15,33	6	21,33	37,33	2	100

Исто така и ова прашање ќе се вкрстува со етничката варијабла, при што првенствена цел е да се направи перцепција во различните видувања помеѓу различните етнички групи.

Р. Македонија уште од 2003 година учествува во мировните мисии предводени од коалициските сили, НАТО и ООН. Поради овој факт оваа област е опфатена во ова прашање, односно дека треба да се продолжи со реформите и да се направи подобрување како услов за членство во НАТО. Во врска со ставот дека *учеството во мировните мисии на НАТО* претставува област каде треба да се направат најмногу реформи сметаат вкупно 23 испитаници или 15,33% (од вкупниот број на испитаници кој изнесува 150), додека од етничките заедници – 20 испитаници Македонци (18,86%), 2 испитаници (5,71%) и еден испитаник од другите етнички заедници или 11,11%.

Графикон бр.23

Деполитизацијата на безбедносните сили претставува област каде треба да се направат реформи за 8 испитаници (7,54%), ниту еден од испитаници Албанци и еден испитаник (11,11%), од другите етнички заедници. Вкупниот број на испитаници коишто го делат овој став е 9 испитаници или 6%. И покрај фактот дека во последните години е направено многу за подобрување на застапеноста на другите етнички заедници во безбедносните сили, сепак, одреден број на испитаници смета дека во оваа област треба да се направат уште реформи. Овој став го делат 3 испитаници од

Македонците или 2,83%, 27 испитаници од Албанците или 77,14% и 2 испитаници или 22,22% од другите етнички заедници. Вкупниот број испитаници коишто сметаат дека во оваа област треба да се направат најмногу реформи е 32 испитаници или 21,33%. *Решавањето на билатералниот спор* и во ова прашање опфаќа најголем број испитаници кои го делат истиот став како во претходното прашање. 53 испитаници Македонци (50%), еден испитаник (2,85%) од Албанците и 2 испитаници (22,22%) од другите етнички заедници. Има и испитаници кои сметаат дека има некоја друга област која не е наведена каде треба да се направат реформи како услов за членство во НАТО. Вкупно овој став го делат 3 испитаници (2%), од кои 2 испитаници Македонци (1,88%) и еден испитаник (11,11%) од другите етнички заедници. И во овој случај стандардната девијација изнесува од 0,001-0,003 и истата не претставува вредност која може да влијае врз точноста на резултатите и крајниот исход.

Преку анализа на добиените податоци можеме да утврдиме дека и во овој случај најголемиот број испитаници се определиле дека решавањето на спорот за името е вистинската област каде треба да се направат најмногу реформи. Уште еден факт кој треба да се спомене во врска со ова прашање е поделеноста од аспект на рамноправната застапеност на етничките заедници. Во оваа област која опфаќа голем број испитаници Албанци (27 од вкупниот број на испитаници, кој изнесува 35 или 77,14%) кои сметаат дека во однос на ова прашање треба да се направат најмногу реформи, што е дијаметрално спротивно со бројката на испитаниците Македонци кои се само 3 или 2,83% и застапеноста на другите етнички групи во ова прашање со 2 испитаника или 22,22% од вкупниот број испитаници кој изнесува 9.

Крајниот заклучок е дека и во однос на ова прашање имаме поделени перцепции во однос на етничката припадност, но и еден став кој е сличен како во претходното прашање во однос на тоа дека решавањето на билатералниот спор претставува област каде најголемиот број испитаници го делат истото мислење. И покрај сите разочарувања од непримањето на Р. Македонија во НАТО во 2008 година (за време на Букурешкиот самит), сепак решавањето на спорот за името претставува област каде треба да се направаат реформи за да се дојде до исполнување и на последниот критериум за полноправно членство во НАТО Алијансата.

Преку 24-то прашање кое гласи: „Според вас кои се најголемите достигнувања на процесот на интеграција на Р. Македонија во ЕУ?“ се испитува кои

се постигнувањата во интегративните процеси со помош на варијаблата – место на работа, што можеме да го видиме во следната табела.

Од вкупниот број испитаници во трите институции (150), 45 испитаници или 30% се изјасниле дека најголемо достигнување претставуваат *економските реформи и развојот*. Нешто помал е бројот, односно 27 испитаници (18%) се изјасниле дека најголемите достигнувања се *подобрите услови за странски директни инвестиции*. Најголем број испитаници (46 или 30,66%) го делат ставот дека *внатрешната политичка и етничка стабилност* се најголеми достигнувања на евроинтегративниот процес. *Ефикасната борба против корупцијата и криминалот* добиле поддршка од 24 испитаници или од 16% од вкупниот број испитаници, додека 7 испитаници или 4,66% го делат ставот дека *реформите во законодавството* се најголемо достигнување на евроинтегративните процеси. Само еден испитаник или 0,66%, се изјаснил дека најголемо достигнување претставува *друг одговор* кој не е предложен.

Табела бр.24

Место на работа		Одговор						
		Економски реформи и развој	Подобри услови за странски директни инвестиции	Внатрешна политичка и етничка стабилност	Ефикасна борба против корупцијата и криминалот	Реформи во законодавството	Друго	Вкупно
МНР	F	14	9	18	5	4	0	50
	%	28	18	36	10	8	0	100
МО – АРМ	F	12	11	15	9	3	0	50
	%	24	22	30	18	3	0	100
СЕП	F	19	7	13	10	0	1	50
	%	38	14	26	20	0	2	100
Вкупно:	F	45	27	46	24	7	1	150
	%	30	18	30,66	16	4,66	0,66	100

Во однос на испитувањето на ова прашање преку варијаблата – место на работа добиени се следните резултати: 14 испитаници од МНР или 28% се изјасниле дека *економските реформи и развојот* се најголемите придобивки, за разлика од 12 испитаници или 24% од МО – АРМ и 19 испитаници или 38%. Дека најголеми

придобивки од евроинтегративните процеси се подобрите услови за странски директни инвестиции, ставот го делат 9 испитаници или 18% од МНР, 11 испитаници или 22% од МО – АРМ и 7 испитаници или 14% од СЕП. Внатрешната политичка и етничка стабилност претставува придобивка за 18 испитаници или 36% од испитаниците од МНР, 15 испитаници или 30% од МО – АРМ и 13 испитаници или 26% од СЕП.

Ефикасната борба против корупцијата и криминалот претставува придобивка за евроинтегративните процеси за 5 испитаници или 10% од МНР, 9 испитаници или 18% од МО – АРМ и 10 испитаници или 20% од СЕП. Помал е бројот на испитаници од трите институции кои го делат ставот дека реформите во законодавството претставуваат придобивки за процесот на интеграција. Само 4 испитаници или 8% од МНР го делат овој став, додека 3 испитаници или 6% од МО – АРМ и ниту еден испитаник од СЕП не се изјаснил по ова прашање. Само еден испитаник од СЕП се изјаснил дека други се придобивките за процесот на евроинтеграција освен предложените одговори.

Графикон бр.24

Од ова можеме да заклучиме дека придобивките, односно постигнувањата од процесот на интеграција на Р. Македонија во ЕУ се повеќедимензионални. Како одговор кој освоил став од повеќе испитаници (46) претставува внатрешната политичка и етничка стабилност. Оваа перцепција ни укажува на фактот дека и покрај прокламирањата на влијанието на економскиот фактор врз глобалната перцепцијата за ЕУ, сепак тој е рангиран на второто место со еден испитаник помалку, односно 45. Но треба да се спомене фактот дека економскиот развој и реформите котираат високо во перцепциите за придобивките од процесот на интеграција на Р. Македонија во ЕУ. За разлика од овие два одговори, речиси пропорционално е поделен бројот на испитаници кои го делат ставот дека подобрите услови за странски директни инвестиции и ефикасната борба против корупцијата и криминалот спаѓаат во втората група на придобивки од процесот на интеграција. И покрај прокламирањето и силната кампања (медиумска и преку официјалните извештаи на ЕУ и на институциите), сепак, реформите во законодавството се ставени во третата група на испитаници кои го делат тој став со незначителен процент во вкупната бројка (само 4,66%).

Крајниот заклучок произлезен од анализата и елаборирањето на ова прашање е дека достигнувањата во процесот на интеграција се очекувани, но со доза на резерва поради ниската вредноста на економските реформи и развојот и внатрешната политичка и етничка стабилност, притоа занемарувајќи уште една важна гранка на реформи во законодавството.

Ако во претходното прашање ги анализираме достигнувањата во процесот на интеграција на Р. Македонија во ЕУ, во врска со ова прашање (25-то), преку интерпретација на резултатите од прашањето кое гласи: „Според вас, кои се најголемите достигнувања во процесот на интеграција на Р. Македонија во НАТО“, ќе се обидеме да ги анализираме придобивките од процесот на интеграција во НАТО, кој од предложените одговори има најголемо влијание, односно добил најголема поддршка, притоа употребувајќи ја варијаблата – место на работа.

Ако ги разгледаме вкупните одговори, т.е. резултати, ќе видиме дека вредностите се речиси пропорционално распределени во однос на предложените одговори. Дека најголемо достигнување на процесот на интеграција на Р. Македонија во НАТО е *безбедноста и сигурноста на граѓаните* сметат 16 испитаници или 32% од МНР, 2 испитаници или 4% од МО – АРМ и 19 испитаници или 38% од СЕП. *Стабилност на државата* претставува најголемо постигнување во процесот на

интеграција на Р. Македонија во НАТО за 18 испитаници (36%) од МНР, 4 испитаници (8%) од МО – АРМ и 15 испитаници (30%) од СЕП.

Табела бр.25

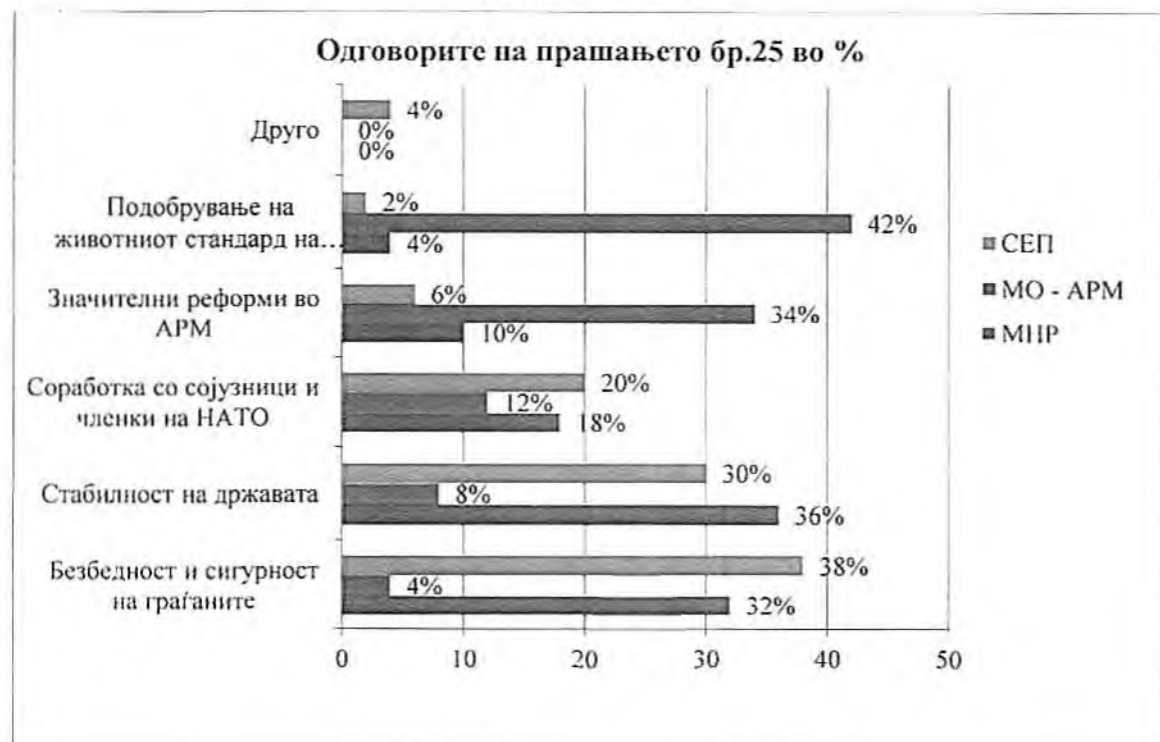
Место на работа		Одговор						Вкупно
		Безбедност и сигурност на граѓаните	Стабилност на државата	Соработка со сојузници и членки на НАТО	Значителни реформи во АРМ	Подобрување на животниот стандард на припадниците на АРМ	Друго	
МНР	F	16	18	9	5	2	0	50
	%	32	36	18	10	4	0	100
МО – АРМ	F	2	4	6	17	21	0	50
	%	4	8	12	34	42	0	100
СЕП	F	19	15	10	3	1	2	50
	%	38	30	20	6	2	4	100
Вкупно:	F	37	37	25	25	24	2	150
	%	24,66	24,66	16,66	16,66	16	1,33	100

Речиси се пропорционални вредностите на испитаниците кои сметаат дека *соработката со сојузници и членки на НАТО* претставува најголемо постигнување. 9 испитаници или 18% од МНР, 6 испитаници или 12% од МО – АРМ и 10 испитаници или 20% од СЕП го делат овој став. *Значителни реформи во АРМ*, претставува најголемо постигнување за 5 испитаници (10%) од МНР, за 17 испитаници или 34% од МО – АРМ и за 3 испитаници или 6% од СЕП.

Некако е помал бројот на испитаници од трите институции кои мислат дека *подобрувањето на животниот стандард на припадниците на АРМ* претставува најголемо постигнување на интегративните процеси на Р. Македонија во НАТО. Овој став го делат 2 испитаници или 4% од МНР, 21 или 42% од испитаниците во МО – АРМ и 1 испитаник или 2% од СЕП. Овие резултати беа во однос на варијаблата – место на работа. Ако ги разгледаме вкупните резултати по одделни понудени прашање ќе најдеме на следните параметри: во однос на *безбедноста и сигурноста на граѓаните*, се изјасниле вкупно 37 испитаници или 24,66% од вкупниот број испитаници. Дека *стабилноста на граѓаните* претставува најголемо достигнување

сметаат, исто така, 37 испитаници со иста процентуална застапеност. Дека најголема придобивка е соработката со сојузници и членки на НАТО сметаат вкупно 25 испитаници или 16,66% од вкупниот број испитаници.

Графикон бр.25

Значителните реформи во АРМ претставуваат најголемо достигнување на интегративните процеси на Р. Македонија за 25 испитаници или 16,66%. За еден испитаник е помал бројот на испитаници (24 или 16%) кои сметаат дека *подобрувањето на животниот стандард на припадниците на АРМ* претставува најголемо достигнување. Дека се *други* најголеми достигнувања на интегративните процеси сметаат двајца испитаници или 1,33%.

Преку оваа анализа на резултатите можеме да заклучиме дека безбедноста и сигурноста на граѓаните и стабилноста на државата се приоритет број еден и имаат ист коефициент (број на испитаници кои го делат овој став), додека соработката со сојузници и членки на НАТО и значителни реформи во АРМ, исто така, заземаат значајно место според бројот на испитаници во однос на придобивките од зачленувањето на Р. Македонија во НАТО. За нијанса се разликува бројот на испитаници (односно за еден испитаник помалку) коишто сметаат дека подобрувањето на животниот стандард на припадниците на АРМ е една од придобивките од

зачленувањето. Интересно е да се спомене дека оваа бројка на испитаници се должи на мислењето на повеќето испитаници од МО – АРМ.

Крајниот заклучок е дека придобивките од зачленувањето на Р. Македонија во НАТО се мултидимензионални и радува фактот дека е сфатена намерата, односно кои се вистинските придобивки од зачленувањето во една политичко-безбедносна алијанса како што е НАТО.

Во однос на испитувањето на можните спорови или можен спор кој може да се појави во иднина и да предизвика спреченост или да има влијание врз евроинтегративните процеси на Р. Македонија, поставено е последното (26-то) прашање во анкетниот прашалник кое гласи: „Според вас, која земја во наредниот период може да употреби билатерален спор како инструмент за спречување на евроинтеграциските процеси на Р. Македонија?“. Преку следната табела и графикон ќе се обидеме да ја појасниме сликата од добиените резултати.

Табела бр.26

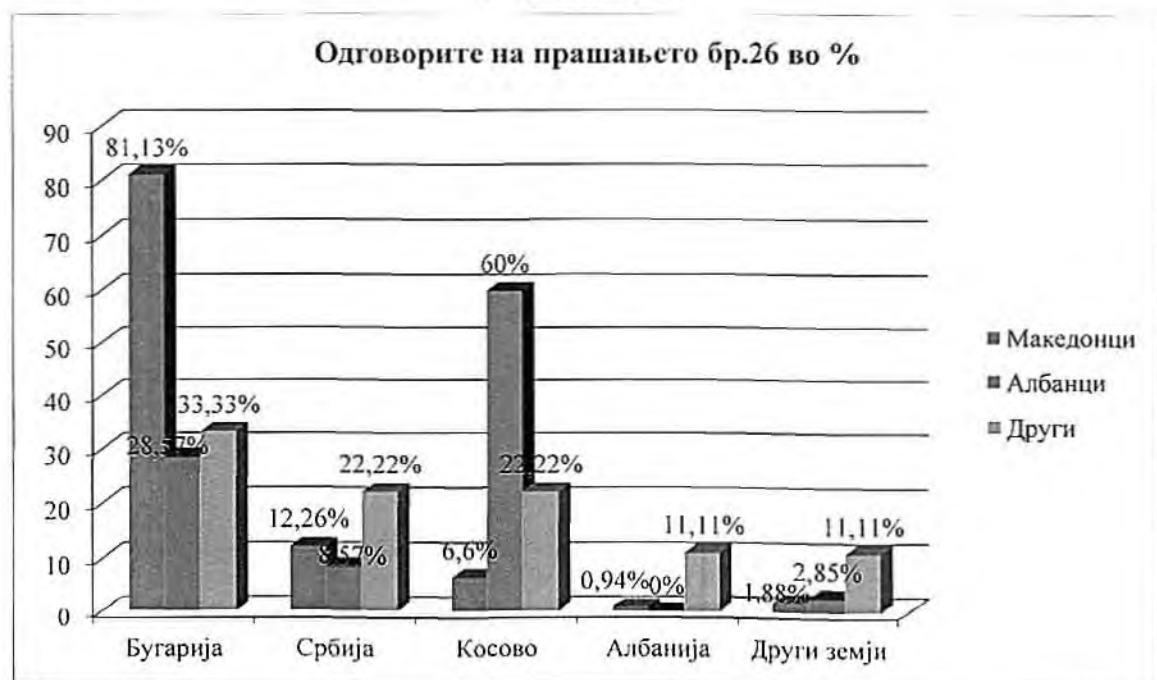
Етничка припадност		Одговор					
		Бугарија	Србија	Косово	Албанија	Други земји	Вкупно
Македонци	F	86	13	7	1	2	106
	%	81,13	12,26	6,6	0,94	1,88	100
Албанци	F	10	3	21	0	1	35
	%	28,57	8,57	60	0	2,85	100
Други	F	3	2	2	1	1	9
	%	33,33	22,22	22,22	11,11	22,22	100
Вкупно:	F	99	18	30	2	4	150
	%	66	12	20	1,33	2,66	100

Ова прашање е тестирано преку етничката варијабла заради поврзаноста со соседните земји, односно земјите од регионот со кои може да избие спор заради етничка или религиозна врска со граѓаните на Р. Македонија. Од вкупниот број испитаници во трите институции (150), 99 испитаници или 66% се на ставот дека може да се појави спор со Бугарија. Значително помал е бројот на испитаници (18 или 12%), кои се на ставот дека билатерален спор како инструмент за спречување на

евроинтегративните процеси на Р. Македонија може да употреби *Србија*. Дека со *Косово* може да произлезе некое прашање на ниво на билатерален спор, мислат вкупно 30 испитаници или 20%. Значително е помал бројот на испитаници (вкупно 2 или 1,33%) кои мислат дека билатерален спор може да употреби *Албанија* како инструмент за спречување на евроинтегративните процеси на Р. Македонија и само 4 испитаници или 2,66% го делат мислењето дека некоја *друга* земја може да употреби инструмент како билатерален спор за спречување на процесите на зачленување на Р. Македонија во ЕУ и во НАТО.

Во однос на етничките групи добиени се следните резултати и тоа: 86 испитаници Македонци (од вкупниот број 109) или 81,13%, 10 испитаници Албанци (од вкупниот број 35) или 28,57% и 3 испитаници од другите етнички групи (од вкупниот број 9) или 33,33% се на ставот дека билатерален спор може да употреби *Бугарија* како инструмент за спречување на интегративните процеси. Дека *Србија* може да биде земјата која може да искористи билатерален спор како инструмент мислат: 13 испитаници Македонци или 12,26%, 3 испитаници Албанци или 8,57% и 2 испитаници или 22,22% од другите етнички групи. Различен е бројот на испитаници според етничкиот клуч, кои го делат мислењето дека *Косово* може да искористи билатерален спор како инструмент за спречување на интегративните процеси на Р. Македонија.

Графикон бр.26

Само 7 испитаници Македонци или 6,6%, за разлика од 21 испитаници Албанци или 60% и 2 испитаници или 22,22% од другите етнички групи сметат дека Косово може да биде идната пречка на интегративните процеси. Во однос на ставот дека *Албанија* може да користи инструмент во вид на билатерален спор за спречување на интегративните процеси на Р. Македонија, смета 1 испитаник или 0,94% од Македонците, ниту еден испитаник од Албанците и 1 испитаник или 11,11% од другите етнички групи.

Покрај предложените земји кои можат да бидат пречка преку употребата на билатерален спор во однос на интегративните процеси, има испитаници од трите групи кои сметаат дека некоја *друга* земја може да биде пречката. 2 испитаника или 1,88% од Македонците, 1 испитаник или 2,85% од Албанците и 1 испитаник од другите етнички групи го делат овој став во однос на ова прашање.

И во овој случај стандардната девијација е во рамките од 0,001-0,002 и истата не претставува значителна вредност која може да има влијание врз точноста на резултатите.

Преку анализа на овие резултати можеме да заклучиме дека перцепциите на испитаниците водат до Бугарија како земја од која има најголема можност да произлезе или да се употреби некое отворено прашање како билатерален спор и истиот да се користи како инструмент за попречување на интегративните процеси на Р. Македонија. Поради веќе отворените прашања на Р. Македонија со Србија и Бугарија (прашањето за јазикот и МПЦ) има веќе реален страв дека токму овие земји можат да ги искористат овие прашање во вид на билатерален спор за попречување на евроинтегративните процеси на нашата земја во ЕУ и во НАТО. Интересен е фактот дека е на повидок отворено прашање со Косово и истото може да биде употребено како инструмент за спречување, за разлика од Албанија, од која, според мислењето и перцепциите на испитаниците има најмала веројатност некое отворено да прашање го третира како билатерален спор и истото да го искористи како инструмент со цел спречување на евроинтегративните процеси.

3. Заклучоци од тестирањето на главната и помошните хипотези

Со помош на анкетниот прашалник (интерпретација и анализа на резултатите), студиите на случај, анализата на извештаите на ЕК (ЕУ) и заклучоците од НАТО самитите, ќе се обидеме да дадеме заклучоци за главната и за помошните хипотези. За да можеме да ја потврдиме главната хипотеза, извршено е нејзино тестирање преку голем број прашања од анкетниот прашалник, од заклучоците на студиите на случај и од препораките кои произлегуваат од извештаите на ЕК.

Главната хипотеза гласи: „Критериумите за членство во ЕУ и во НАТО влијаат позитивно врз процесот на реформи на државите од Западен Балкан. Билатералните спорови помеѓу државите од Западен Балкан влијаат негативно врз процесот на реформи и исполнувањето на критериумите за членство“.

Станува збор за една сложена главна хипотеза која е составена од два различни дела, но истите се зависни еден со друг.

Како главни мерила за тестирање на оваа хипотеза служат одговорите, односно резултатите од тестирањето во анкетниот прашалник. Преку 8-то и 9-то прашање се оценува, односно се тестираат познавањата за ЕУ и за НАТО како меѓународни и регионални организации од страна на испитаниците во трите институции. Но, најпрвин ќе објасниме каде е врската помеѓу овие две прашања преку потврдување или негацијата на првиот дел од главната хипотеза.

Преку вкрстување на двете прашања (8 и 9) со варијаблата – место на работа се добива една генерална слика за тоа какви се познавањата на испитаниците во трите институции за ЕУ и за НАТО, прашања преку кои може да се оценат и познавањата за процесите на интеграција и проширување, но и за критериумите кои се директно поврзани со членството во овие организации. Без да се навлегува детаљно во крајните резултати на овие две прашања (анализата и интерпретацијата се направени погоре), крајниот заклучок е дека познавањата на овие две институции од испитаниците во трите институции (каде е спроведено испитувањето) е на солидно ниво и истите варираат во зависност од областа на интерес. На пример во МНР познавањата се скоро идентични и за ЕУ и за НАТО, нешто што се разликува во познавањата на испитаниците на МО за НАТО наспроти ЕУ и на СЕП за ЕУ наспроти НАТО. Од ова произлегува дека првиот дел на главната хипотеза се *потврдува*.

Со помош на следниот пар прашања (10 и 11), ќе се обидеме да го потврдиме првиот дел на главната хипотеза. Овие две прашања се тестирани преку вкрстување со етничката варијабла, и резултатите се доста интересни и можеме да кажеме дека со очекувани во однос на поддршката за членство во ЕУ и во НАТО. Нема да навлегуваме детаљно во поединечната интерпретација на истите, но само ќе потенцираме дека и во овој случај имаме варијација на поддршката за членство во овие две институции од страна на испитаниците од етнички аспект. Поврзаноста на потврдувањето на хипотезата со овие две прашања се согледува во фактот дека поддршката за членство во ЕУ и во НАТО подразбира и почитување на критериумите кои значат членство во овие две организации.

Односите на Р. Македонија со ЕУ и со НАТО се тестирани преку 12-то и 13-то прашање и крајните резултати се позитивни. Вкрстувањето на овие две прашања со етничката варијабла, ни дава една слика за односите на Р. Македонија со ЕУ и со НАТО во однос на етничката припадност. И покрај фактот дека резултатите отстапуваат едни од други (во однос на различните испитаници), сепак тоа не влијае многу врз одредувањето на фактите кои го поврзуваат првиот дел на хипотезата со двете поставени прашања и нејзиното потврдување.

Наредниот пар прашања (14-то и 15-то) е директно поврзан со потврдата на главната (општата) хипотеза. Ставот на испитаниците од трите институции, при што извршеното испитување е тестирано со вкрстувањето со етничката варијабла, варира, но истиот е во границите кои ја потврдуваат хипотезата врз основа на добиените резултати, при што поголемиот број испитаници сметаат дека билатералниот спор со Р. Грција го забавува процесот на интеграција на Р. Македонија во ЕУ. Преку тестирањето на 15-то прашање се добива директен одговор на вториот дел на главната хипотеза, притоа потврдувајќи ја истата преку добиените резултати (при вкрстување со етничката варијабла). Овој пар прашања се директната потврда на општата (главната) хипотеза.

Во наредните прашања се пополнува мозаикот на обидите да се даде што појасен одговор на општата хипотеза, без притоа да се занемарат и посебните хипотези. Начинот на влијание на билатералниот спор врз исполнувањето на критериумите, областите каде треба да се направат најмногу реформи за членство во ЕУ и во НАТО и постигнувањата во процесот на интеграција на Р. Македонија, се дел од прашањата од анкетниот прашалник преку кои се потврдува главната хипотеза. Во

претходниот наслов, преку табелите, графиконите, анализите и интерпретацијата на истите се обидовме детаљно да ги прикажеме добиените резултати и притоа да ја потврдиме главната хипотеза и некои од посебните хипотези.

Фактот дека во оваа теза се опфатени 10 посебни хипотези ни укажува на обидот да се добијат што појасни одговори на поставените задачи и на потврдување или негирање на хипотезите. TREBA PROMENI

Првата помошна хипотеза која гласи: *„Критериумите за полноправно членство позитивно влијаат врз реформите на земјите на Западен Балкан во процесот на евроинтеграции“*, која претставува дел од општата хипотеза, се потврдува целосно преку добиените резултати од вкрстувањето на дел од прашањата (8,9,10,11,12,13,14,15,16,24 и 25) со етничката и варијаблата место на работа.

Втората посебна хипотеза која гласи: *„НАТО поставува различни критериуми за различни земји, при што можат да влијаат позитивно или негативно“*, исто така се потврдува. Низ анализите на случај, официјалните извештаи од НАТО самитите и анализата на процесот на проширување на НАТО со нови членки, јасно може да се забележи ставот за поставување на различни критериуми за различни земји како услов за членство. Ако направиме споредба помеѓу зачленувањето на Хрватска во НАТО со нашиот случај, многу нешта стануваат јасни. И Хрватска имаше билатерален спор со Словенија, која исто така е земја-членка на НАТО, но процесот течеше без поголеми проблеми. Уште поинтересен е случајот на претпоследното проширување на НАТО со Бугарија и Романија. Овие две земји беа далеку од исполнувањето на критериумите за членство (Романија дури имаше и отворени прашања со Унгарија, Молдавија и други земји), но сепак станаа членки на НАТО. Овој чекор од страна на меѓународната јавност беше коментиран во тишина како компензација за поддршката на овие две земји која ја дадоа на НАТО Алијансата за време на интервенциите во бивша Југославија.

Третата посебна хипотеза која гласи: *„Процесот за евроинтеграции на земјите на Западен Балкан е бавен и проблематичен заради бавните реформи“*, исто така се потврдува преку анкетниот прашалник (тестирање на различни прашања), но и преку анализата на извештаите на ЕК за напредокот на земјите од ЗБ за членство во ЕУ. Во 21, 22 и 23 прашање, кои се тестираа преку вкрстување со двете варијабли (етничката и место на работа), добиените резултати и анализата на истите ни ја потврдуваат ова посебна хипотеза.

Четвртата посебна хипотеза која гласи: *„Одложувањето на интегрирањето на земјите на Западен Балкан ќе ги забави реформите и може да предизвика несигурност и нестабилност“*, исто така се потврдува. И изјавите на самите претставници на ЕУ и на НАТО го потврдуваат мислењето дека одложувањето на интеграцијата на земјите од ЗБ ги забавува реформите и може да предизвика несигурност и нестабилност. Потврдувањето на оваа хипотеза може да се провери и преку тестирањето на 16-то прашање која се вкрстува со етничката варијабла, при што влијанието на билатералниот спор влијае врз исполнувањето на критериумите за членство во ЕУ и во НАТО, притоа создавајќи внатрешна нестабилност (за ова се изјасниле најголемиот број испитаници).

Петтата посебна хипотеза која гласи: *„Билатералните спорови помеѓу западнобалканските држави можат да влијаат во процесот на евроинтеграции на земјите на Западен Балкан“*, при што истата се потврдува и се негира истовремено. Ако поставиме прашање од каде произлегува ова, одговорот е едноставен. Ова е резултат на анализата на извештаите на ЕУ, анализата на студиите на случај и анализата и резултатите на 14-то прашање од анкетниот прашалник. И покрај фактот дека ова прашање се однесува само на процесот на интеграција на Р. Македонија, сепак е доволен доказ дека билатералните спорови имаат влијание врз процесот на интеграција на земјите од ЗБ. Истата потврда можеме да ја употребиме и ако направиме споредба со спорот меѓу Грција и Турција, каде истиот не се прокламира како посебен услов за членството на Турција во ЕУ, сепак сите наводи водат до тоа дека Грција кога ќе дојде време Турција до добие кандидатски статус, ќе го вклучи механизмот на спречување.

Додека во претходните два случаи можевме да ја потврдиме посебната хипотеза, третиот случај, зачленувањето на Хрватска во НАТО и процесот за зачленување во ЕУ, ни ја негира оваа хипотеза. Оваа констатација не може да биде целосно потврдена поради фактот дека до пред две години билатералниот спор помеѓу Хрватска и Словенија беше главна пречка за евроатлантските процеси кои имаа силно влијание врз добивањето на датум за преговори за членство во ЕУ, но не го спречија зачленувањето на Хрватска во НАТО.

Шестата посебна хипотеза гласи: *„Билатерален спор помеѓу членка на ЕУ и НАТО и земја аспирент има влијание врз реформите за членство“*. И во овој случај, како и кај претходната хипотеза можеме да го кажеме истото. Преку различните

анализи можеме да ја потврдиме и негираме оваа хипотеза. Оваа хипотеза најдобро ќе ја потврдиме преку 15-то прашање кое се вкрстува преку етничката варијабла. Анализата и интерпретацијата на резултатите од тестирањето на ова прашање ни дава факт повеќе во потврдата на оваа хипотеза за случајот на Р. Македонија.

Седмата посебна хипотеза која гласи: *„Билатералните спорови можат да прераснат во спорови со поголеми размери и иницирачи на закани врз мирот и безбедноста“*, исто така се потврдува. Самиот факт дека одложувањето на решавањето на билатералните спорови предизвикува нестабилност и несигурност (што е потврдено со претходните хипотеза и преку тестирањето на 16-то прашање, се повеќе од доволни да ни помогнат да донесеме заклучок кој ја потврдува оваа посебна хипотеза. Кон овој заклучок придонесуваат и извештаите на Меѓународната кризна група и на различни меѓународни организации кои повикуваат на брзо решавање на спорот за името со Грција.

Осмата посебна хипотеза која гласи: *„Билатералниот спор за името со Грција влијае врз реформите и исполнувањето на критериумите“*, исто така се потврдува. Најдобар показател за потврдувањето на оваа хипотеза претставуваат резултатите од тестирањето на 15-то и 16-то прашање, кои преку вкрстувањето со етничката варијабла, даваат една јасна слика за влијанието на билатералниот спор врз реформите и исполнувањето на критериумите за членство во ЕУ и во НАТО.

Деветтата хипотеза која гласи: *„Билатералниот спор помеѓу Хрватска и Словенија влијаеше врз реформите и членството“*, исто така се потврдува. Преку анализа на извештаите на ЕК за напредокот на земјите кандидатки за членство, јасно може да се перципира ставот дека билатералниот спор помеѓу Хрватска и Словенија влијаеше врз реформите и членството. Неможноста да се затворат сите поглавја од *acquis communautaire* на ЕУ токму поради блокадата од страна на Словенија е повеќе од факт кој ја потврдува оваа хипотеза.

Десетата хипотеза која гласи: *„Условувањето на НАТО и ЕУ врз земјите на Западен Балкан, а посебно врз Македонија има негативно влијание врз напорите за разрешување на споровите“* се потврдува, односно условувањето на НАТО и ЕУ врз земјите на ЗБ има негативно влијание врз напорите за разрешување на споровите. Овие потврдувања не можат да се сретнат во официјални документи и изјави, но сите испитаници и пошироката јавност го делат мислењето дека условувањата, односно

поставувањето на дополнителните услови и критериуми за членство во ЕУ и во НАТО имаат негативно влијание врз процесот на решавање на споровите.

Вреди да се споедли и анализата и да се толкуват резултатите од различни аспекти. Самиот факт дека различните етнички групи имат многу различен пристап кон одредени прашања и самиот проблем – билатералниот спор е од посебно значање. Ако на ова му го надоврзуваме и другите аспекти како што се географската распределба и обазованието на испитаниците и нивните ставови и прецепци за различните прашања ја компелтират сликата во однос на различностите кон процесите на реформи на општеството, интеграцијата и билатералниот спор.

ЗАКЛУЧОК

Во оваа докторска дисертација, преку осумте поглавја и приложените истражувања, анализи и интерпретација на добиените резултати, најпрвин се обидовме да поставиме теоретска рамка, која требаше да не воведе во обработката на предметот на трудот. Операционализација на поимите за меѓународните односи и посочувањето на низата теории кои ја истражуваат оваа проблематика, исто така имаше за цел да помогне во дескрипцијата и детаљната анализа на меѓународните организации и институции.

Посебна задача во оваа дисертација беше преку разгледувањето и анализата на традиционалните теории за меѓународните односи, да се направи компаративна анализа со новите и современите теории. Сите теоретски правци за меѓународните односи кои што се обротени во првиот дел на оваа докторска дисертација имаат своја специфика во однос на критичниот пристап кон меѓународните организации и институции, нивните надлежности, но и обврските и задачите, особено на полето на безбедноста, што е во фокусот на нашето истражување. Од овој аспект, најзначајно е истражувањето на конфликтите и споровите, кои воедно се и најголемиот предизвик за меѓународните односи и меѓународните организации и институции. Пристапот кон објаснување на овие две појави е различен во зависност за кој теоретски правец се работи. Секако, основата е во реалистичната теорија и покарај фактот дека идеализмот, односно институционализмот и регионализмот се повеќе застапувани во објаснувањето на овие две појави и нивниот сооднос *vis-a-vi* меѓународните организации и институции како што се НАТО и ЕУ, но секако не занемарувајќи ги и ООН и ОБСЕ.

Неможноста да се објаснуват споровите преку речиси ниту еден од теоретските правци на меѓународните организации ја прави оваа појава специфична самата по себе. Секој обид оваа појава да се објасни и перцепира како некоја форма или вид конфликт уште повеќе ја продлабочува оваа проблематика во однос на објаснување преку различните теории за меѓународни односи.

Преку поставувањето на една паралела помеѓу различните теории за меѓународните односи и меѓународните организации и институции, со посебен осврт на НАТО и ЕУ се обидовме да навлеземе во основата на проблематиката, т.е. на процесите на интеграција и проширување, процеси кои ги следат овие две меѓународни организации уште од самото формирање. Бројните теории кои беа употребени во контекст на овие две организации ни овозможија подетално и попрецизно да ги

определиме овие меѓународни организации. Посебно значаен во оваа дисертација е фактот дека овие теоретски правци се сосема нови во меѓународните односи (во однос на традиционалниот пристап) и дека пристапот кон двете појави како што се конфликтите и споровите е поинаков од оној во традиционалните теории.

Разгледувајќи ги подетално историските аспекти на формирањето и развојот на НАТО и ЕУ, можевме детално да ја елаборираме и структурата, концептот, надлежностите, придобивките, ограничувањата и други карактеристики својствени само за овие две организации. Самиот факт дека првичната намера за формирањето на НАТО и ЕУ била со цел да се спречуваат војните и конфликтите, зборува за тоа дека благодетите на овие две меѓународни организации како што поминува времето стануваат сè поголеми. Но се разбира дека и во овие организации постојат извесни проблеми и негативни појави коишто можеби обичниот граѓанин и не може да ги види, а ние се потрудивме да посочиме на некои поврзани со предметот на истражувањето, и кои се поврзани со остварување на скриени цели и приоритети на одредени елити..

Уште од самото формирање на НАТО и ЕУ, беа поставени јасни рамки, критериуми и услови кои една земја аспират за членство треба да ги исполни за да добие полноправно членство. Паралелниот развој на процесот на интеграција и процесот на проширување доведе до трансформација и реформирање на самиот концепт и структура на овие две меѓународни организации. Токму овие процеси придонесувале во отежнувањето или олеснувањето на патот кој треба да го изодат земјите аспиранти, кои како свој национален приоритет го имаат токму зачленувањето во истите.

Преку насловите во одделни поглавја на ова истражување се обидовме да направиме една хронологија на настаните, притоа секогаш водејќи сметка за придружните случувања, факторите и различните влијанија, кои на некој начин биле главни актери во креирањето на текот на процесите на интеграција и проширување. Теоретската операционализација на поимите, нивната поврзаност и дескрипција се клучни извори преку кои доаѓаме до заклучоците на првиот дел од овој труд.

Деталната анализа на конфликтите и споровите, и како традиционални и како современи појави, зазема значителен дел во оваа дисертација. Пристапот на анализа на типовите и видовите, како и факторите за нивна појава се многу важни аспекти за појаснување. Различниот пристап, комбинацијата и обидот да се дефинираат истовремено и како посебни појави и како појави кои се зависни едни од други, се предизвик за исполнување на мозаикот на целосната анализа.

Меѓународните организации и институции се формирани со една одредена цел, пред сè е за организирање помеѓу државите со цел да се решаваат сите недоразбирања и тоа првично по мировен пат, односно преку одредени механизми и инструменти. Можеби двете организации како НАТО и ЕУ немаат исти атрибути и пристап кон одредени прашања, односно кон мирот и безбедноста, односно кон конфликтите и споровите како појави, но, сепак, видовме дека овие организации покажуваат подготвеност и имаат капацитети за надминување на истите. Уште од самото формирање на НАТО и ЕУ, целта била да се создаде релевантна рамка за соработка помеѓу членките, но и со останатиот дел од светот, односно и со земјите аспиранти и други земји кои споделуваат исти демократски вредности.

Периодот по завршувањето на Студената војна е посебно интересен за истражување и анализа од повеќе причини. Фактот дека најголемите случувања, промени и реформи во меѓународните односи се поврзани токму со овој период, укажува на тоа дека токму овие промени придонесоа за тоа и НАТО и ЕУ да ги преиспитаат дотогашните процеси на проширување и интеграција, но и да внимаваат да не отстапат многу од основната цел на нивното формирање и опстојување.

Деталната анализа и дескрипција на историските настани поврзани со процесите на интеграција и проширување на НАТО и ЕУ придонесе да се развиваат повеќе перцепции за условите, критериумите, принципите и текот на овие процеси во различните временски периоди.

Како што поминуваше времето сè повеќе и повеќе земји својата шанса за опстанок на економски и на политичко-безбедносен план ја гледаа токму преку зачленувањето во НАТО и во ЕУ. Оттука, произлезе и потребата за воспоставување на нови системи и концепти кои ќе ги подготвуваат земјите во нивните аспирации.

Проширувањето на НАТО и ЕУ низ сите нивни етапи ни се доказ повеќе за поврзаноста на овие две организации меѓу себе, но и за поврзаноста со меѓународните односи и нивните главни актери. Една мала перспектива на процесот на проширување на НАТО е доволна за да се објасни дека не секогаш сите земји-членки или аспиранти ги имаат исполнето сите критериуми и услови. Со сигурност можеме истото да го заклучуваме и за ЕУ. Тензијата атмосфера во различни временски периоди и затскриените интереси на големите глобални актери секогаш биле над критериумите и условите.

Бурниот период на 90-тите години на минатиот век донесе низа турбуленции во меѓународните односи, при што директно беа вовлечени и меѓународните

организации и институции. Во тоа време ЕУ го имаше главниот збор во изнаоѓање на решенија за запирање на борбените дејствија и насилствата. НАТО Алијансата, исто така, можеби за прв пат во својата историја, беше во ситуација да го испроба сопствениот кредибилитет и улога на политичка-безбедносна организација. Земјите од ЗБ, соочувајќи се со проблематичното опкружување, зачленувањето во НАТО и ЕУ ги видоа како спас од безнадежноста. Самите програми за помош и реконструкција, коишто меѓународните организации, како ЕУ, ги инсталираа во различните земји од Балканот беа доволен факт дека нешто добро му се случува на регионот после годините поминати во конфликти, разурнувања и несознание.

Од анализата на процесите на проширување и интеграција, реформите во самите организации како НАТО и ЕУ, како и од реформите и напорите на земјите аспиранти, можеме да заклучиме дека сите овие процеси се доста поврзани. Неколките проширување на едната и на другата организација, особено во турбулентните периоди за време на Студената војна, кога единствена причина била експанзијата на моќта надвор од границите на земјите основачи на НАТО, па и на ЕУ, најмногу се случија заради тенденцијата на овие земји-аспиранти да бидат што подалеку од влијанието од Истокот или поточно од СССР како од воен, така и од економски аспект.

Различните меѓународни организации поседуваат многубројни механизми и инструменти за решавање на конфликтите и споровите. ООН, ОБСЕ, НАТО и ЕУ се главните носители кои во себе вклучуваат и други помошни органи, кои во досегашната практика се покажале како клучни во справувањето со појавите како конфликти и спорови.

Успешните приказни на земјите од Централна и Источна Европа придонесоа довербата и почитта кон двете меѓународни организации да расте со текот на времето. Ова беше подобрата страна на проширувањето, проследено соблескавите успеси кои двете меѓународни организации ги редеа на меѓународен план.

Ако овие периоди ги оквалификуваме како успешни во насока на превенција, решавање или избегнување на конфликти и спорови преку зачленување на одредени земји во НАТО и ЕУ, сепак не можеме да бидеме толку среќни и истото да го квалификуваме и во однос на настаните за време на распадот на поранешна Југославија. Продолжениот и прелеаниот конфликт не само што беше предизвик за овие меѓународни организации, тука овој конфликт стана извор на разни спорови, кои и ден денес не се решени. НАТО и ЕУ во однос на ова прашање трпат и извесни

критики во однос на начините и пристапот за справување и решавање на овие конфликти и спрови.

Од сите анализи на фактите и аргументите, анализа на документи и други методи, техники и инструменти употребени во ова истражување, донесени се определени заклучоци во однос на предметот на истражувањето.

Употребата на пречки и забрани во процесите на интеграција и проширување не се нови инструменти кои им се на располагање на земјите кои не сакаат да ги видат сите земји во големите семејства. Слични вакви примери можеме да најдеме уште при првите обиди на проширување на НАТО и ЕУ непосредно по нивното формирање.

Поврзаноста на билатералните спорови со процесите на интеграција и проширување е една нова форма на инструменти и механизми кои одредени земји членки настојуваат да ги употребуваат во последно време. Фактот дека само кај земјите од ЗБ имаме три отворени билатерални спорови кои директно се поврзани со процесите на интеграција и проширување е доволен за да се донесе заклучок дека опкружувањето, историската поврзаност, скриените интереси, различните перцепции и низата настани се главните фактори кои влијаат на состојбата во која се наоѓаат земјите аспиранти за членство во НАТО и ЕУ како што се: Р. Македонија, Турција и Хрватска.

Земјите од Западен Балкан својата стратешка определба ја гледаат во зачленување во овие две организации. Сепак процесот на интеграција на овие земји не е завршен и покрај сите напори за решавање на билатералните односи кои се обременети со неколку спорови од најразлични типови. Двете студии на случај употребени во оваа докторска дисертација, односно спорот помеѓу Хрватска и Словенија за територијалните води и помеѓу Грција и Македонија за името, беа контролирани преку случајот со спорот помеѓу Грција и Турција. Поминаа две децении исполнети со различни настани, промени, реформи и константен обид овие спорови да бидат решени, при што спорот помеѓу Словенија и Хрватска иако беше поставен како услов, сепак не го попречи влегувањето на Хрватска во ЕУ во јули 2013.

Ни преостанува да предложиме дека искрениот пристап, добрите и чесните намери, вистинските инструменти и механизми можат да вродат со успех во изнаоѓање на решенија за билатералните спорови. Решавањето на билатералниот спор помеѓу Хрватска и Словенија, па макар и привремено, нека ни биде показател за добрососедски односи, продлабочување на регионалната соработка и на крај изнаоѓање на решенија за проблемите со кои се соочуваат засегнатите земји. Се надевам дека и Р.

Македонија ќе собере сили заедно со своите пријателски земји и преку продлабочување на соработката и добрососедските односи што поскоро да ја затвори енигмата наречена билатерален спор за името со Грција и да се врати кон евроатлантските перспективи. Само овој пат кој се трасира со напорно залагање, вложување на она што е највредно и најбитно, може да биде вистинскиот пат кој доведува до просперитет, благосостојба и залагање.

Пред да го заклучиме ова истражување, односно пред да донесеме краен заклучок на оваа тема, ќе предложиме неколку препораки кои произлегуваат директно од истражувањето, односно тестирањето на анкетниот прашалник, студиите на случај и анализата и интерпретацијата на официјалните документи од меѓународните и домашните институции. Овие препораки се однесуваат на изнаоѓање на механизми и инструменти кои на некој начин ќе придонесат за решавање на билатералните спорови, изнаоѓање на можен пристап кон еден билатерален спор и стручна и експертска анализа и дискусија за истиот, па сè до воспоставување на модел кој ќе придонесе за одбегнување на користење на билатералните спорови како помошно средство за спречување на процесите на интеграција во НАТО и ЕУ.

- Земјите од ЗБ поради бурната и проблематична историја имаат многу заеднички нешта кои често пати се користат за наметнување на проблеми и отворени прашања. Овие фактори и влијанија не треба да се користат како механизми за спречување, условување или блокада во евроатлантските претензии, туку напротив низ регионална соработка треба да се надминат сите пречки. Главната порака е дека регионалната соработка и добрососедските односи помеѓу земјите од ЗБ (членки и аспиранти), треба да се зајакнува во сите сфери и истата со сигурност ќе вроди со плод.
- Концептот и структурата на НАТО и ЕУ во моменталната форма не дозволуваат проширување со нови членки, а притоа да се одмине аспектот на консензуз помеѓу членките. Токму поради овој факт и користењето на механизмот на вето од страна на некои членки во блокирањето на процесот на проширување на ЕУ и НАТО, неопходни се промени и реформи на концептот и структурата кои треба да се вклучуваат во наредните процеси на интеграција на овие две меѓународни организации. Ова можеби не треба да се перципира како последен механизам, поради фактот дека во досегашната пракса имаме проширување и интеграција со земји кои и ден денес и покрај зачленувањето имаат нерешени спорови, како помеѓу членките, но и со нечленки на НАТО и ЕУ.

- Предолгото третирање на еден билатерален спор доведува до замор кај двете страни и неподготвеност на истиот да му се пристапува на соодветен начин. Токму поради ова треба да се направи се што е можно за изнаоѓање на механизми, инструменти и модели кои ќе придонесат за олеснување на процесот на решавање на споровите. Случајот Грција-Турција е доволен доказ дека поради сложеноста на проблемот, односно спорот околу Кипар и интеграцијата на половината од островот (грчкиот дел на Кипар), претставува невиден преседан и истиот може да биде поука за позитивен пристап и кон изнаоѓање на прелиминарно решение за спорот помеѓу Грција-Македонија.
- Користењето на еден инструмент за решавање на билатералните спорови води до исцрпување на сите средства кои произлегуваат од тој инструмент. Примената на различни инструменти, одделно и паралелно придонесува за креирање на различни пристапи за решавање на билатералните спорови. Во доегашната пракса е покажано дека само ООН или користењето само на еден инструмент не се доволни за да се дојде до решение. Сеопфатниот пристап и вклученоста на сите механизми и меѓународни организации може да придонесе и да даде позитивен исход.
- Прв чекор за решавање на еден билатерален спор треба да биде воспоставувањето на добрососедски односи, директни преговори и добри услуги. Токму овие инструменти во низа на случаи се покажале како клучни во решавањето на билатералните спорови. За жал, ниту една од земјите кои имаат отворени спорови не може да се пофали дека негува добри односи со соседните земји. Спорадичните инциденти само придонесуваат и така затегнатите односи да претставуваат проблем, кој треба да се надомине, а потоа да се пристапи кон решавање на споровите.
- Меѓународните организации треба да имаат ист третман кон сите земји кои се аспиранти за зачленување во истите. Еден поинаков пристап или различен третман може да придонесе за разнишување на довербата во овие меѓународни организации. Досегашните проширувања и интеграциите и на НАТО и ЕУ покажуваат дека има примери за пристрастност и приоритизација на интересите на самите организации. Дали проширувањето со една членка со отворени прашања и спорови може да биде резултат на силно влијание на поголеми регионални или глобални интереси.
- Воспоставувањето на различни механизми за проценка на напредокот на земјите во реформите за членство во ЕУ и во НАТО, придонесува за тоа реформите да се прифаќаат како условувања со скриени намери. Вистинскиот пристап кон

оценување на исполнетите критериуми и поставените услови за зачленување на земјите аспиранти во ЕУ и НАТО е од круцијално значае. Замижувањето на различните недостатоци пред интересите на самите организации не треба да биде пракса за поука. Ова особено се докажа со економската криза и колапсот на економиите на земјите како Грција и Шпанија, како и со сè поголемите политички недостатоци и проблеми и незрелоста на Бугарија и Романија кои во одредени периоди станале членки на ЕУ, односно НАТО без соодветно и целосно исполнување на критериумите за членство.

- Стратешката определба на земјите од Западен Балкан за зачленување во ЕУ и во НАТО и соочувањето со билатералните и мултилатералните спорови, односно начините за решавање треба да бидат главна преокупација на раководствата на земјите аспиранти. Истите не треба да бидат загрижени и водени од тесни интереси и дневната политика, туку од долгорочните планови и интереси за напредок и бенефит од зачленувањето во ЕУ и во НАТО.

Се надевам дека оваа дисертација ги исполнува поставените задачи и цели и истата ќе има придонес за општеството во креирање на модели, форми и механизми кои ќе помогнат во решавањето на билатералниот спор за името и воедно ќе придонесе и за изнаоѓање на можни пристапи од регионален аспект во насока на решавање на билатералните спорови и прифаќање на реалноста на еден поедноставен начин.

БИБЛИОГРАФИЈА И УПОТРЕБЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. **Aaron Schwabach**, "International environmental disputes: a reference handbook", Santa Barbara, California, Denver Colorado, Oxford England, 2006.
2. **Abbott Peter**, "The Lessons of the 1990's : The Need for a Long-Term Strategy for the Balkans". RUSI JOURNAL, vol. 145, no. 3, June 2000.
3. **Alexander Wendt**, "Anarchy Is What States Make of It" Cambridge University Press, Vol.46, No.2 Spring 1992.
4. **Alexander Wendt**, "Collective Identity Formation And The International State," American Political Science Review, Vol.88, No.2, June 1994.
5. **Allan, P. and K. Goldmann**, "The End of the Cold War: Evaluating Theories of International Relations", Kluwer, 1995.
6. **Allee, T. L. and P. K. Huth**, "Legitimizing Dispute Settlement: International Legal Rulings as Domestic Political Cover." American Political Science Review 100(2), 2006.
7. **Andrew J. Pierre**, "NATO at Fifty: New Challenges, Future Uncertainties U.S. Institute of Peace", 22 March 1999, February 2009, "Approaches to Solving Territorial Conflicts" - Sources, Situations, Scenarios, and Suggestions, The Carter Center One Copenhill 453 Freedom Parkway, Atlanta, GA 30307, www.cartercenter.org, May 2010.
8. **Andrew Moravcsik**, Helen Wallace, James A. Caporaso, Fritz W. Schampf, "Choice for Europe", Journal of European Public Policy 6:1 March 1999:
9. **Anoulak Kittikhoun and Thomas G. Weiss**, "Imperfect but Indispensable: The United Nations and Conflict Resolution", London and New York: Routledge, 2011
10. **Archer Clive**, "The European Union: Structure and Process", 3rd ed, New York: Continuum International Publishing Group, 2000.
11. **Armstrong, David, Lorna Lloyd and John Redmond**, "From Versailles to Maastricht: International Organisation in the Twentieth Century", New York: St. Martin's Press, 1996.
12. **Asmus Ronald D.**, "Europe's Eastern Promise: Rethinking NATO and EU Enlargement." Foreign Affairs 87, no. 1, 2008.
13. **Ashworth L. M., and D. Long**, "New Perspectives on International Functionalism" St. Martin's Press, 1999.
14. **Balazs J. and Wiberg H.** (ed): Peace Reasrch for the 1990's, Akademiai Kiado, Budapest, 1993.

15. **Bange, Oliver**. "Ostpolitik as a Source of Intrabloc Tensions." In *NATO and the Warsaw Pact: Intrabloc Conflicts*, edited by Mary Ann Heiss and S. Victor Papacosma, Kent, OH: Kent State University Press, 2008.
16. **Batt Judy**, "The EU's Foreign and Security Agenda and the Western Balkans, a joint seminar of the EU Institute for Security Studies, Paris with Institute for International Relations, Zagreb, 2006.
17. **Baun, Michael J.**, "A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2000.
18. **Bennett Christopher** "Balkan Breakthrough?", *NATO REVIEW*, vol. 48, Summer - Autumn 2000.
19. Bern Agreement between Turkey and Greece, Bern – Switzerland, 11 November 1976.
20. **BERZANI ROLAND**, *A ROADMAP FOR FUTURE SECURITY IN THE WEST BALKANS*, U.S. Army War College, Carlisle Barracks, PA, 2008.
21. **Bodo Hombach**, "Stability Pact for South-eastern Europe: A New Perspective for the Region", *Perceptions Journal of International Affairs*, Vol. 5, No. 3, Sept-Nov 2000.
22. **Bohlander G.W.**, "Alternative Dispute Resolution Policies: Current Procedural and Administrative Issues", *Labour and Law Journal*, Vol.47, September 1996,
23. **Brady Collins**, "Dispute resolution in the EU and the new role of the European mediator", Brussels, March 28, 2010.
24. **Brandon Valeriano**, „ A Classification of Interstate War: Typologies and Rivalry “, Department of Political Science Texas State University, A version of this paper originally presented to the annual meeting of the International Studies Association, Montreal, Quebec, Canada, March 17-20, 2004.
25. **Bretherton, Charlotte and John Vogler**, "The European Union as a Global Actor", Routledge, 1999.
26. **Brown C**, "International Relations Theory: New Normative Approaches", New York NY: Columbia University Press, 1993, *International Relations in a Changing Global System: Toward a Theory of World Polity*. Boulder CO: Westview Press, 1996.
27. **Busek, Erhard**, "Regional Cooperation - The Stepping Stone To European Integration", 2003, <http://www.austria.org/june03/european%20integration.shtml>.
28. **Cekov Aleksandar** "The effect of Europeanization on bilateral conflicts in the enlargement process: -the bilateral conflict between Greece and Macedonia", Lunds University, Department of Political Science Master of European Affairs January 2011.

29. **Charles Glaser** "Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help," *International Security*, Vol. 19, No. 3, The MIT Press, Winter 1994-1995.
30. **Chrēstos G. Kollias**, Günlükensesen Gülay, Gülden Ayman, „Greece and Turkey in the 21st Century: Conflict Or Cooperation : a Political Economy Prespective, Nova Publisher Inc, New York 2003.
31. **Christophe Solioz**, ‘Rethinking the process of EU integration in the Balkans’, contribution presented on 7 November 2009 at the Regional EU Trainer Conference 2009, in Tirana available at: www.ceis-eu.org
32. **Christopher Hitchens** „Hostage to History: Cyprus from the Ottomans to Kissinger“, Verso, 1 September 1997.
33. **Cimbala, S. J.** “The Politics of Warfare: The Great Powers in the Twentieth Century”, Pennsylvania State University Press, 1997.
34. **Clement Dodd**, “The History and Politics of the Cyprus Conflict”, Palgrave Macmillan, London, 15th 2010 by.
35. **Cornish Paul.** “European Security: The End of Architecture and the New NATO.” *International Affairs* 72, 1996.
36. **Cottey A.** “East-Central Europe after the Cold War: Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary in Search of Security”, London, UK: Macmillan, 1995.
37. **Cowles, Maria Green and Michael Smith**, “The State of the European Union: Risks, Reforms, Renewals and Revival”, Vol. 5. New York: Oxford University Press, 2001.
38. **Creswell, J.** *Research design: Qualitative and quantitative approaches*. London: Sage, 1994.
39. **Croft, Stuart, John Redmond and Hans Van den Broek**, “The Enlargement of Europe”, Manchester: Manchester University Press, 1999.
40. **Cynthia Weber**: *International Relations Theory. A critical Introduction*, London: Routledge 2001.
41. **David Mitrany**, *A Working Peace System* , Quadrangle Books, Chicago, 1996
42. Declaration of the Bucharest NATO Summit, NATO Council, Bucharest, 3 April 2008
43. **Denis J.D. Sandole and Hugo Van der Merwe**, “ Conflict Resolution Theory and Practice”, London and New York University Press, 1992;
44. **Dennis J.D. Sandole**, „John Burton's Contribution To Conflict Resolution Theory And Practice: A Personal View“, *The International Jurnal of Peaces Studies*, New York University Press, 1993.

45. **Diez Thomas, Stephan Setter, and Mathias Albert** – “The European Union and the Transformation of Border Conflicts”, November 2006.
46. **Dimitris N. Chrysoschoou**, “Theorizing European Integration”, London, Sage, 2001.
47. **Dinan Desmond**, “Ever Closer Union: An Introduction to European Integration”, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1999.
48. **Drobnjak, Vladimir**, Opening remarks: “The EU’s Foreign and Security Agenda and the Western Balkans”, Dubrovnik, Croatia, November, 2006, 2009.
49. **Dudley Weeks**, Conflict resolution, Balkan Peace Center, Faculty of Philosophy, Skopje, 1998.
50. **Duffield John S.** “NATO’s Functions after the Cold War”, *Political Science Quarterly* 109, no. 5, 1994-5.
51. **Duffield John S.** “The North Atlantic Treaty Organization: Alliance Theory.” In *Explaining International Relations Since 1945*, ed. by Ngaire Woods. Oxford: Oxford University Press, 1996.
52. **Duffield, John S.** “Power Rules: The Evolution of NATO’s Conventional Force Posture”, Stanford, CA: Stanford California Press, 1995.
53. **E. H. Carr**, “Nationalism and After”, *Millennium, Journal of International Studies*, 2010.
54. **E.B. Haas**, “The Study of Regional Integration”, Cambridge University Press, Published online: 22 May 2009.
55. **Emerson, Michael**, ‘Reconsidering EU policy for South East Europe after the regime changes in Serbia and Croatia’, *Europa South-East Monitor*, Issue 16, October 2000, available at: <http://www.ceps.be/Pubs/SEEMonitor/Monitor16.php>. Pierre, ‘De-Balkanizing the Balkans - Security and Stability in Southeastern Europe’, 1999.
56. **Emerson, Michael**, Gros, Daniel, “The CEPS Plan for the Balkans” - Brussels: Centre for European Policy Studies, 1999,
57. **Erion Meta**, U.S. Urges NATO Membership for Western Balkans, 1 July 2003.
58. **Ernst B. Haas**, *Beyond The Nation-State: Functionalism and International Organization*, Standford: Standford University Press, 2009.
59. **Gocevski T, Ortakovski V, Georgieva L.**, “Razreshuvanje i transformacija na konfliktite”, *Makedonska Riznica*, Kumanovo, 1999.
60. **Gubrium, J.F. & Holstein**, *The New Language of Qualitative Method*. New York: Oxford University Press, J.A. 1997.

61. **H. Raiffa**, "The Art and Science of Negotiation", Harvard University Press, 1996.
62. **Haftendorn H., Keohane R., Wallander C.** "Imperfect unions", Oxford, University Press, 1999.
63. **Immergut, E. & K. M. Anderson**, "Historical Institutionalism and West European Politics", West European Politics, 2008.
64. **Iona Annett**, Historical Institutionalism as a Regional Integration Theory: An outline of theory and methodology, Porto, Portugal, 23-26 June 2010.
65. **Isakovic, Zlatko**, 'Democratisation, Democracy and Ethnic Conflicts in the Balkans', Southeast European Politics Vol. 1, No. 1, October 2000.
66. **Ivan Krastev**, "De-Balkanizing the Balkans: What Priorities?", International Spectator, Vol. XXXV, No.3 July-September 2000.
67. **J. Cooley**, "The Mediator's Handbook", NITA, 2000.
68. **James Ker-Lindsay**, From U Thant to Kofi Annan: UN Peacemaking in Cyprus, 1964-2004, Occasional Paper No. 5/05, South East European Studies at Oxford (SEESOX), European Studies Centre, October 2005
69. **Jay Folberg and Dwight Golann**, "Resolving Disputes: Theory, Practice and Law Aspen Publishers, New York, 2010
70. **Jim Thomev**, The Relations Between Macedonia and Greece: The Name Dispute, Melbourne, Australia, April 2008.
71. **Jiri Toman**, "The Hague Convention", Hague Press, 2005
72. **Johanna Granville**, "The Many Paradoxes of NATO Enlargement" Current History vol. 98, no. 627, April 1999,
73. **John G. Ruggie**, "International Structure and International Transformation: Space, Time, and Method," in Ernst-Otto Czempiel and James N. Rosenau, eds., Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1999.
74. **John Paul Lederach**, Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies (Washington: United States Institute of Peace Press, 1997), Maire A. Dugan, 'A Nested Theory of Conflict.' A Leadership Journal: Women in Leadership: Sharing the Vision 1, July 1996.
75. **John Shea**, Macedonia and Greece- Excellent analysis of the Macedonian-Greek conflict, 1997.

76. **Jordan Baev**, ed. „NATO in the Balkans: 1949-1999“,: B-M Publishing House, Sofia 2001.
77. **Judy Batt**, The Western Balkans – Forwards, Backwards, Sideways?, EU Institute for Security Studies, Paris, 20 July 2007,
78. **K. Cloke**, “Mediating Dangerously: The Frontiers of Conflict Resolution”, John Wiley & Sons, 2001.
79. **Kaplan Lawrence S.** “NATO 1948: The Birth of the Transatlantic Alliance”, Lanham: Rowman & Littlefield, 2007.
80. **Karen K. Petersen, John Vasquez and Yijia Wang** “Multiparty Disputes and the Probability of War: 1816-1992, Presented at the Annual Meeting of the Peace Science Society (International)” Ann Arbor, Michigan, 13-16 November 2003.
81. **Keens-Soper, Maurice**, “ Europe in the World: the Persistence of Power Politics” 1998.
82. **Keith Brown**, The Past in Question: Modern Macedonia and the Uncertainties of Nation. Princeton University Press. 2003.
83. **Kemal Başlar** “Two facets of the Aegean Sea dispute: 'de lege lata' and 'de lege ferenda'”. In: K. Başlar (ed.), Turkey and international law. Ankara 2001.
84. **Klass Patricia Harrington, Michael Noreen**, Sources for Integrating Research Methodology and Statistics Instruction: An Annotated Bibliography, Chicago IL, April 2007,
85. **Kriesberg, Louis**, “Constructive Conflicts: “From Escalation to Resolution”, 2nd ed. Lanham, Md.: Rowman and Littlefield, 2003.
86. **Lawrence Harrison and Samuel Huntington**, “Culture Matters: How Values Shape Human Progress”, New York, 2000.
87. **Lebow R. N. and T. Risse-Kappen**, “International Relations and the End of the Cold War”, New York NY: Columbia University Press, 1995.
88. **Leeds, Brett Ashley**: "Alliances and the Expansion and Escalation of Militarized Interstate Disputes." Unpublished Manuscript. Rice University, 2003.
89. **Loring M. Danforth**, The Macedonian Conflict: Ethnic Nationalism in a Transnational World", Princeton: Princeton University Press, 1995.
90. **M. Avbelj and J.L. Černič**, “The conundrum of the Piran Bay: Slovenia v. Croatia – The case of Maritime Delimitation”, The University of Pennsylvania, Journal of International Law & Policy, Vol.5, No.2, 2007.

91. **Marc Weller and Barbara Metzger**, "Settling self-determination disputes: complex, power sharing in theory and practice", Martinus Nijhoff Publishers, 2008.
92. **Mark Neufeld**: *The Restructuring of International Relations Theory*, Cambridge: Cambridge UP 1995.
93. **Mary-Ellen O'Connell**: "International Dispute Resolution", Carolina Academic Press, August, 2006.
94. **Matovski Aleksandar**, *Macedonia after Bucharest: avoiding another European failure in the Balkans*, 13 June 2008.
95. **Mathias Roth**, 'Bilateral Disputes between EU Member States and Russia', CEPS Working Document no. 319, August 2009.
96. **Max Weber**, "Economy and Society", Edited by: Guenther Ruth and Claus Wittich, University of California Press, 1978.
97. **McAleavy, T.** "Modern World History: International Relations from the First World War to the Present". Cambridge UK: Cambridge University Press, 1996.
98. **Michael Bothe, Natalino Ronzitti and Allan Rosas**, "The OSCE in the Maintenance of Peace and Security: Conflict Prevention, Crisis Management and Peaceful Settlement of Disputes", Kluwer Law International, Hague, 1997.
99. **Michális Stavrou Michael**, „Resolving the Cyprus Conflict: Negotiating History“, Palgrave Macmillan; Revised Edition edition December 20, 2011.
100. **Michel Foucher**, "La Republique europeenne, entre histories et geographies", Paris, Berlin, 1999.
101. **Milica Delevic**, "Regional Cooperation in the Western Balkans," EU Institute for Security Studies, Chaillot Paper, no. 104, July 2007 [journal on line]; 15 – 16; available from <http://www.iss.europa.eu/chaillot/chai104.pdf>; Internet; accessed 15 December 2007.
102. **Nello, Susan Senior and Karen E. Smith**, "The European Union and Central and Eastern Europe: the Implications of Enlargement in Stages", 1998.
103. **Norris, H. T., Carter, E. W** "The Changing Shape of the Balkans" - London : UCL Press, 1996.
104. **Nuttall Simon J**, "European Foreign Policy", Oxford University Press, 2000.
105. **Patricia Schneider and Tim J. Aristide Müller-Wolf**, "The Court of Conciliation and Arbitration within the OSCE - Working Methods, Procedures and Composition", Working Paper 16, Hamburg 2007.

106. **Paul K. Huth**, "Standing your Ground: Territorial Disputes and International Conflicts", University of Michigan Press, 2001.
107. **Paul K. Huth**: "Standing Your Ground: Territorial Disputes and International Conflict," University of Michigan Press, 1998.
108. **R. Craig**, "Nation, War in the Balkans 1991 – 2002", Carlisle: U.S. Army War College, August 2003.
109. **Richard Ashley**, "The Poverty of Neo-Realism," *International Organization* 38, Spring 1984.
110. **Robert Axelrod and Robert O. Keohane**, "Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions" *World Politics*, Vol. 38, No. 1, Spring 2010.
111. **Robert O. Keohane, Andrew Moravcsik, and Anne-Marie Slaughter**, „Legalized Dispute Resolution: Interstate and Transnational“, University of Cambridge Press, 2009.
112. **Rosamond, Ben**. "Introduction." [and] "Integration Theory and Social Science." *Theories of European Integration*. New York: Palgrave—St. Martin's Press, 2000.
113. **Rumki Basu**, "The United Nations: Structure and and function of an international organization", Sterling Publisher Pvt Ltd, 2008.
114. **S. Goldberg, F. Sander, & N. Rogers**, "Dispute Resolution: Negotiation, Mediation, and Other Processes", Aspen Publishers, Inc., 1992.
115. **Samuel Huntington**, „The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order“, New York, 1996.
116. **Sanjay Kathuria**, "Western Balkan Integration and the EU- An Agenda for Trade and Growth", The World Bank, 2008.
117. **Schimmelfennig & Sedelmeier** 2002:501,
118. **Scott Burchill/Andrew Linklater**, "Theories of International Relations, Basingstoke: 3rd ed. Basingstoke: Palgrave/Macmillan 2005.
119. **SIPRI YEARBOOK 2002**, Armament, Disarmament and International Security, Oxford University Press, 2002
120. **Smith, Steve**. "International Relations Theory and European Integration." In *International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, Security, and Community*, edited by Morten Kelstrup and Michael C. Williams. London: Routledge, 2000.

121. **Songying Fang:** „Institutions in Dispute Settlement“, Quarterly Journal of Political Science, Rice University, TX, USA, 2010.
122. SSA between the European Communities and their Member States, of the one part and the FYROM, of the other part, Article 4 and 7, Official Journal of the European Union, 20 March 2004.
123. **Staničić Mladen,** „Croatia on its Way towards the EU“, Zagreb, 2000.
124. **Stelios Platis, Stelios Orphanides and Fiona Mullen** "The Property Regime in a Cyprus Settlement: A Reassessment of the Solution Proposed under the Annan Plan, Given the Performance of the Property Markets in Cyprus, 2003-2006 (PDF)", PRIO Report 2/2006, PRIO Cyprus Centre, November 2006.
125. **Stephen M. Walt,** "The Origins of Alliances", Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1985.
126. **Stephen Van Evera,** "The Hard Realities of International Politics," Boston Review, Vol. 17, No. 6, November-December 1992.
127. **Stevenson Jonathan,** "Preventing Conflict: The Role of the Bretton Woods Institutions", Adelphi Paper 336, International Institute for Strategic Studies, Oxford: Oxford University Press, 2000
128. **Stubb Alexander C.,** "Negotiating Flexibility in the European Union: Amsterdam, Nice, and Beyond". New York: Palgrave Macmillan, 2002.
129. **Tocci, Nathalie** " EU Accession Dynamics and Conflict Resolution: Catalysing Peace or Consolidating Partition in Cyprus?". Ashgate, 2004.
130. **Tony Evans and Peter Wilson,** "Regime Theory and the English School of International Relations: A Comparison/" Millennium: Journal of International Studies, Vol. 21, No. 3, 1992.
131. **Thomas, K.W.,** "Conflict and Negotiation Processes in Organizations", in M.D. Dunnette and L.M. Hough (eds), Handbook of Industrial and Organizational Psychology, Vol.27 (3rd ed.), Palo Alto, Calif.: Consulting Psychologists Press, 2003.
132. **Victor Roudometof** "Collective memory, national identity, and ethnic conflict". Greenwood Publishing Group, Retrieved 2009-04-21, p32.
133. **Victor Roudometof.** Collective Memory, National Identity, and Ethnic Conflict: Greece, Bulgaria, and the Macedonian Question. Greenwood Publishing Group. 2002.
134. **W.J. Ethier,** The International Commercial System, Princeton University, New Jersey, September 1998.

135. **Waltz K.N.**, "Man the State and War: A Theoretical Analysis, Columbia University Press, New York and London" 1959, "International structure, national force, and the balance of world power", *Journal of International Affairs*, 21, 1967.
136. **Waltz**, "Theory of International Politics", New York: McGraw-Hill, 1979.
137. **William Mallinson**, „Cyprus: A Modern History“, I B Tauris & Co Ltd; Revised edition edition, 8 Dec 2008.
138. **Xhudo Gazmen**, "Diplomacy and Crisis Management in the Balkans : A US Foreign Policy Perspective" - New York : St. Martin's Press, 1996.
139. **I. William Zartman**, "Negotiation and Conflict Management: Essays on Theory and Practice", Routledge, 2008.
140. **Атанасов, Петар**, Македонија и НАТО, ОДБРАНА. - ISSN 1409-8180. - Год. 11, бр.72, Април 2002.
141. **Берет Д. и Кол Т.**, Социолошки проекти, Филозофски факултет, Скопје, 2000.
142. **Ванковска Билјана**, Институциите на Европската Унија, Филозофски Факултет, Скопје, 2008.
143. **Ванковска Билјана**, Порака за континуитет : до Истанбул и по него: Македонија на патот кон НАТО, ОДБРАНА. - ISSN 1409-8180. - Год. 8, бр. 100, Август 2004.
144. **Георгиева Л.**, Менаџирање со ризици, Филозофски факултет, Скопје, 2006
145. **Георгиева Л.**, Творење на мирот, Филозофски Факултет, Скопје, 2007.
146. **Георгиевски П.**, Методологија на истражување на општествените појави, Филозофски факултет, Балкански центар за проучување на мирот, Скопје, 1998.
147. **Гоцевски Т.**, Основите на системот на националната одбрана, Македонска Ризница, Куманово, 2002.
148. **Киркова Рина**, „Иднината на НАТО: Редифинирање на трансатланското сојузништво“, Аутопринт, Т.А. – Скопје, 2010.
149. **Лидија Георгиева**, „Творење на Мирот“, Мирот, Безбедноста и Конфликтите по Студената Војна, Виладорф, Скопје, 2004.
150. **Нацев З.**, Надворешно-политичките приоритети на Република Македонија- Перспективите на Република Македонија на патот кон НАТО и ЕУ (2006): 65-69.
151. **Панзова В.**, Науката како занает, Филозофски факултет, Скопје, 2003.
152. **Печуљич М. и Милич В.**, Методологија друштвених наука, Београд, 1991.
153. **Ружин, Нано**, НАТО пред новите предизвици и перспективите на Република Македонија, Фондација "Фридрих Еберт", Канцеларија Скопје, 2005.

154. **Салдева Магдалена**, МЕХАНИЗМИ ЗА УПРАВУВАЊЕ И КООРДИНАЦИЈА НА ЕВРОИНТЕГРАЦИСКИТЕ ПРОЦЕСИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, Списание за европски прашања ЕВРОДИЈАЛОГ, 8 / 2005.
155. **Шамиц М.**, Како настаје научно дело, Свјетлост, Сарајево, 1984.
156. **Шешиц Б.**, Основи методологије друштвених наука, Научна књига, Београд, 1974.
157. **Шкарик Светозар**, Спорот за името меѓу Грција и Македонија: студентски проект, Службен Весник на Република Македонија, 2008.

Нормативни акти, документи, договори и извештаи:

1. "Agenda 2014: A fresh roadmap for Balkan accession to the EU". Ministry for Foreign Affairs (Greece), 25 December 2009.
2. Application of the Republic of Macedonia for admission to UN membership, 30 July 1992 (UN Doc. A/47/876-S/25147, Annex
3. ARBITRATION AGREEMENT between the Government of the Republic of Slovenia and the Government of Republic of Croatia, signed in Stockholm on 4 November 2009.
4. Balkan Sight, "No Progress in Macedonian Name Row" <http://www.balkaninsight.com/en/main/news/20432/>
5. Club de Florence: "Europe; L'impossible status quo", Preface Jacques Delors, Paris, 1996.
6. Commission of the European Communities, „CROATIA 2010 PROGRESS REPORT“, SEC(2010) 1326, Brussels, 09 November 2010
7. Commission of the European Communities, ANALYTICAL REPORT for the Opinion on the application from the former Yugoslav Republic of Macedonia for EU membership, SEC (2005) 1425, Brussels, 9 November 2005.
8. Commission of the European Communities: EU-Western Balkans Summit Declaration, Thessaloniki, June 21, 2003, : www.ec.europa.eu/enlargement_process.
9. COMMISSION STAFF WORKING DOKUMENT: The Republic of Macedonia* 2006 Progress Report,

10. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION: Commission Opinion on the application from the Republic of Macedonia for membership of the European Union 2006, 2007,
11. Council Of The European Union, "Visa liberalisation for Albania and Bosnia and Herzegovina", Brussels, November 2010.
12. Doc. CSCE/II/B/1 of 18 September 1973. Cf. R. Bindstedler, "La Conference sur la securite en Europe et la reglement pacifique des differends", Comunicazioni e studi, 1975, Vol, 14, p.101 et seq. (Graber 1973: 469; cf. Annuaire suisse de droit international vol. XXIX, 1973).
13. EMG, 'Slovenian parliament to discuss arbitration deal', 30 September 2009, www.emg.rs/en/news/region/99922.html.
14. EU – Western Balkans Summit – Declaration was concluded. Thessaloniki, 21 June 2003.
15. EU Enlargement: the Western Balkans, RESEARCH PAPER 07/27 14 MARCH 2007.
16. EU Observer 'Croatia EU timetable slipping away over border dispute', 18 June 2009, www.euobserver.com/9/288328, and 'Sweden calls for reflection in Croatia-Slovenia border dispute', 24 June 2009.
17. European Commission "Commission Opinion on Albania's application for membership of the European Union", COM(2010) 680, Brussels, 9.11. 2010 и "ANALYTICAL REPORT", SEC(2010) 1335, Brussels, 9.11. 2010.
18. European Commission "Commission Opinion on Montenegro's application for membership of the European Union", COM(2010) 670, Brussels, 9.11. 2010, и ANALYTICAL REPORT, SEC(2010) 1334, Brussels, 9.11. 2010.
19. European Commission "Kosovo 2010 Progress Report", SEC(2010)1329, Brussels, 9 November 2010.
20. European Commission, "Bosnia and Herzegovina 2010 Progress report", SEC(2010) 1331, Brussels, 09 November 2010.
21. European Commission, "Serbia 2010 Progress Report", SEC(2010) 1330, Brussels, 9 November 2010.
22. European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010, COM (2009), 533, 14-10-2009.

23. European Commission, EU-Western Balkans Summit – Declaration, Press release, 10229/03 (Presse 163), Thessaloniki, 21 June 2003.
24. European Commission, EU-Western Balkans Summit – Declaration, Press release, 10229/03 (Presse 163), Thessaloniki, 21 June 2003.
25. European Council, Copenhagen Criteria 1993, Agenda 2000, http://ec.europa.eu/agenda-2000/index_en.
26. EuropeanVoice.com. "Croatian – Slovenian new agreement", 3 April 2009.
27. General Affairs Council, Council conclusions on enlargement/stabilisation and association process, 7-8 December 2009, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/genaff/111830.p
28. Helsinki Commission: Unofficial transcript, hearing "The Western Balkans: Challenges for U.S and European engagement", 2009.
29. <http://gsociology.icaap.org/methods/books.htm>,
30. <http://www2.chass.ncsu.edu/garson/PA765/content.htm>,
31. Institute for Political Studies of Defense and Military History, National Defense University. Institute for National Strategic Studies (US) NATO Office of Information and Press International Seminar 1998.
32. International Crisis Group „Turkey and Greece: Time to Settle the Aegean Dispute“, European Briefing No. 64, 19 Jul 2011.
33. International Crisis Group, "The Balkans," available from <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=1243&l=1>; Internet; accessed 08 December 2007.
34. International Crisis Group, Macedonia's Name: Why the Dispute Matters and How to Resolve It, EXECUTIVE SUMMARY AND RECOMMENDATIONS, 10 Dec 2001.
35. Issue Paper on "EU policy toward the Western Balkans – Regional Perspective Case studies – Bosnia and Herzegovina, Serbia, Croatia, Kosovo, Heinrich Boll Stiftung Office Prague, June 2009.
36. Manila Declaration, general Assembly of the United Nation A/RES/37/10, 68th Plenary Meeting, Manila, 15 November 1982.
37. Nation Master, FACTS & STATISTICS - Government Statistics, "Transnational Issues - Disputes - International (most recent) by country", 2010 and CIA Factbook, International Relations-International Disputes, 2009.
38. NATIONAL STRATEGY FOR EUROPEAN INTEGRATION OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA, Skopje, September, 2004.

39. National strategy for European integration of the Republic of Macedonia - Skopje: Government of the Republic of Macedonia, General secretariat, Sector for European Integration, 2005
40. OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the 21st Century as an instrument capable of resolving disagreements peacefully. Charter for European Security of 1999 and the St. Petersburg Declaration of the PA OSCE of 1999 (cf. OSCE 2004).
41. PCA PRESS RELEASE, ARBITRATION BETWEEN THE REPUBLIC OF CROATIA AND THE REPUBLIC OF SLOVENIA THE HAGUE, 13 April 2012.
42. Press Release SG/A/717 SECRETARY-GENERAL APPOINTS NEW PERSONAL ENVOY FOR TALKS BETWEEN GREECE, FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA, 23 December 1999.
43. Resolution on the Peaceful Settlement of Disputes and Differences between Members of the North Atlantic Treaty Organization, Brussels, 11.12.1956 – 14.12.1956.
44. The EU in the world The foreign policy of the European Union European Commission, Directorate-General for Communication and Publications, B-1049 Brussels, June 2007.
45. Treaty of Peace between the British Empire and Allied Powers and Turkey UK Treaty Series No.11 of 1920; Command paper Cmd.964.
46. UN Resolution 540 and 541. Detailed: <http://www.un.org/Resolutions>
47. UN Security Council Resolution 817/93 and UN Assembly Resolution Resolution 47/225.
48. United Nations Institute for Disarmament Research: "European Security in the 1990s : Problems of South-East Europe", New York : United Nations, 1992.
49. United Nations, E/C.18/2010/CRP.2, "Report by the Subcommittee on Dispute Resolution: Arbitration as an Additional Mechanism to improve the mutual Agreement Procedure", Geneva, 18-22 October 2010.
50. Извештај на Меѓународната Кризна Група, Името на Македонија: пробивање на безизлезот, Насоки за Европа бр.52, Приштина/Брисел 12 Јануари 2009.
51. СТРАТЕГИЈА ЗА ЕВРОИНТЕГРАЦИИ НА ВЛАДАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.
52. Извештајот за напредок на Репубилка Македонија за членство во НАТО (1-14 циклус). Септември (1998-2013).

АНКЕТЕН ПРАШАЛНИК

ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ НА ИСТРАЖУВАЊЕ
„ВЛИЈАНИЕТО НА БИЛАТЕРАЛНИТЕ СПОРОВИ НА ДРЖАВИТЕ ОД
ЗАПАДЕН БАЛКАН ВРЗ РЕФОРМИТЕ И ИСПОЛУВАЊЕТО НА
КРИТЕРИУМИТЕ ЗА ЧЛЕНСТВО ВО НАТО И ЕУ”

Почитувани!

Овој анкетен прашалник претставува истражување за ставовите, односно јавното мислење на граѓаните на Република Македонија, односно на дел од вработените во различни институции, а се однесува на влијанието на билатералните спорови на државите од Западен Балкан врз реформите и исполнувањето на критериуми за членство во НАТО и ЕУ. Темата е прифатена и одобрена од Наставно научниот совет на Филозофскиот факултет-УКИМ.

Истиот е *анонимен* и ќе се користи во рамките на научно истражување за изработка на докторска дисертација на наведената тема, како и за анализа на податоците поврзани со влијанието на различни индикатори во рамките на билатералните спорови.

Прашањата прочитајте ги целосно и со разбирање, а доколку некое од прашањата не ви е јасно, побарајте дополнително објаснување од лицето кое ве анкетира.

Ве молам на поставените прашања во овој прашалник да одговорите искрено и според вашето лично убедување.

Однапред Ви благодарам на соработката!

Прашалник број: ☐☐☐

Датум на извршеното испитувањето: ☐☐☐☐☐☐

1. Пол на испитаникот? (со X обележи едно од полињата)

☐ машки

☐ женски

2. Возраст на испитаникот? (со X обележи едно од полињата)

☐ 18-29 години

☐ 30-39 години

☐ 40-49 години

☐ 50-59 години

☐ 60-65 години

3. Национална-етничка припадност на испитаникот? (со X обележи едно од полињата).

☐ македонска

☐ албанска

☐ друга

4. Религиска (верска) припадност на испитаникот? (со X обележи едно од полињата).

☐ православна

☐ муслиманска

☐ друга

5. Место на престој (живеалиште) на испитаникот? (со X обележи едно од полињата).

☐ Скопје

☐ други градови

☐ рурална средина (село)

6. Степен на образование на испитаникот? (со X обележи едно од полињата)

- ☐ III или степен
 - ☐ IV степен
 - ☐ VI степен (вишо)
 - ☐ VII/1 степен (високо)
 - ☐ VII/2 степен (магистер)
 - ☐ VIII степен (докторат)
-

7. Каде е вработен испитаникот? (со X обележи едно од полињата)

- ☐ Министерство за надворешни работи (МНР)
 - ☐ Секретаријат за европски прашања (СЕП)
 - ☐ Министерство за одбрана – АРМ
-

8. Ве молиме наведете какви се вашите познавања за Европската унија? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ одлични
 - ☐ добри
 - ☐ доволни
 - ☐ никакви
 - ☐ не се изјаснувам
-

9. Ве молиме наведете какви се вашите познавања за НАТО Алијансата? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ одлични
 - ☐ добри
 - ☐ доволни
 - ☐ никакви
 - ☐ не сакам да се изјаснам
-

10. Дали го поддржувате зачленувањето на Р. Македонија во ЕУ? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ Целосно го поддржувам
 - ☐ Делумно го поддржувам
 - ☐ Не го поддржувам
 - ☐ Не сакам да се изјаснам
-

11. Дали го поддржувате зачленувањето на Р. Македонија во НАТО Алијансата? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ Целосно го поддржувам
 - ☐ Делумно го поддржувам
 - ☐ Не го поддржувам
 - ☐ Не сакам да се изјаснам.
-

12. Според вас, како може да се оценат односите на Р. Македонија со Европската унија? (Каде 0-означува никакви или лоши односи, додека 10-означува одлични односи).

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

13. Според вас, како може да се оценат односите на Р. Македонија со НАТО Алијансата? (Каде 0-означува никакви или лоши односи, додека 10-означува одлични односи).

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

14. Дали сметате дека билатералниот спор со Р. Грција го успорува процесот на интеграција на Р. Македонија во ЕУ? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ Многу го успорува
 - ☐ Делумно го успорува
 - ☐ Не го успорува
 - ☐ Не сакам да се изјаснам
-

15. Дали сметате дека билатералниот спор со Република Грција влијае врз процесот на реформи на Република Македонија за членство во ЕУ и НАТО? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ Да, многу влијае
- ☐ Да, делумно влијае
- ☐ Воопшто не влијае
- ☐ Не знам

16. Според вас, на кој начин билатералниот спор со Р. Грција влијае врз исполнувањето на критериумите за членство на Р. Македонија во ЕУ и НАТО: (со X обележи едно од полињата).

- ☐ Го успорува процесот на исполнување на критериумите
- ☐ Предизвикува недоверба за способноста да се исполнат критериумите
- ☐ Предизвикува недоверба кон институциите во Р. Македонија
- ☐ Создава внатрешна нестабилност
- ☐ Не знам

17. Кој од долунаведените субјекти најмногу влијае врз вашиот став за спорот со Р. Грција? (Каде 0-означува никакво влијание, додека 10-означува најмногу влијание).

☐ Медиумите во Р. Македонија	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐ Политичките елити	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐ Ставовите и одлуките на ЕУ	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐ Ставовите и одлуките на НАТО	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐ Стручни и експертски анализи	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐ Друго _____,	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

18. Дали во последните 6 месеци Р. Македонија направила напредок во преговорите за решавање на спорот за името? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ Да, многу
- ☐ Да, доволно
- ☐ Недоволно

- ☐ Воопшто нема напредок
 - ☐ Не знам (не се изјаснувам)
-

19. Според вас кога очекувате дека би се решил спорот за името со Р. Грција? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ Во текот на 2012 година
 - ☐ Во текот на 2013 година
 - ☐ Во текот на наредните 5 години
-

20. Според вас кој инструмент треба да се користи за решавање на спорот за името со Грција? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ Директни преговори
 - ☐ Посредништво од ЕУ
 - ☐ Посредништво од САД
 - ☐ Меѓународен суд на правдата
 - ☐ Прекинување на преговорите
 - ☐ Со референдум
 - ☐ Друго
-

21. Според вас последниот извештај на Европската комисија за напредокот на Р. Македонија во исполнувањето на критериумите содржи повеќе пофалби или критики? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ Повеќе пофалби
 - ☐ Повеќе критики
 - ☐ Подеднакво содржи пофалби и критики
 - ☐ Не знам (не се изјаснувам)
-

22. Во кој од долунаведените области Р. Македонија треба да направи најмногу реформи како услов за членство во ЕУ? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ Борбата против корупцијата

- ☐ Заштитата на човековите права
 - ☐ Слободата на медиумите
 - ☐ Унапредување на политичкиот дијалог
 - ☐ Независноста на судството
 - ☐ Решавање на билатералниот спор
 - ☐ Други
-

23. Во која од долунаведените области Р. Македонија треба да продолжи со реформи како услов за членство во НАТО? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ Современа обука и тренинг на Армијата
 - ☐ Современо опремување на безбедносните сили
 - ☐ Учество во мировните мисии на НАТО
 - ☐ Деполитизација на безбедносните сили
 - ☐ Рамноправна застапеност на етничките заедници
 - ☐ Решавање на билатералниот спор
 - ☐ Друго.
-

24. Според вас кои се најголемите постигнувања во процесот на интеграција на Р. Македонија во ЕУ? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ Економски реформи и развој
 - ☐ Подобри услови за странски директни инвестиции
 - ☐ Внатрешна политичка и етничка стабилност
 - ☐ Ефикасна борба против корупцијата и криминалот,
 - ☐ Реформите во законодавството
 - ☐ Друго
-

25. Според вас кои се најголемите постигнувања во процесот на интеграција на Р. Македонија во НАТО? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ Безбедност и сигурност на граѓаните

- ☐ Стабилност на државата
 - ☐ Соработка со сојузници и членки на НАТО
 - ☐ Значителни реформи во АРМ
 - ☐ Подобрување на животниот стандард на припадниците на АРМ
 - ☐ Друго
-

26. Според вас која земја во наредниот период може да употреби билатерален спор како инструмент за спречување на евроинтеграциските процеси на Р. Македонија? (со X обележи едно од полињата).

- ☐ Бугарија
 - ☐ Србија
 - ☐ Косово
 - ☐ Албанија
 - ☐ Други земји
-

Ви Благодарам за времето!
Искрено...